

145217

**ÂŞIK PAŞA'NIN GARİPNAMESİNDE
İNSAN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ UNSURLARIN
İNCELENMESİ**

Mihriban BÜLBÜL

145217

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü**

**Danışman:
Doç. Dr. İlhan GENÇ**

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır**

İzmir

2004

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sinde İnsan Eğitimi ile İlgili Unsurların İncelenmesi” adlı çalışma, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığına ve yararlandığım yapıtların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara gönderme yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Mihriban BÜLBÜL

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

İşbu alışma, j¼rimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında T¼rk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Y¼KSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. İlhan Genç

¼ye: Doç. Dr. Serif Ali Boşkaplan

¼ye: Yrd. Doç. Dr. Serife Jafar

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylıyorum.

21.7/2004

Prof. Dr. ....
Enstit¼ M¼d¼r¼

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu kodu:

Univ. Kodu:

Tezin yazarının

Soyadı: BÜLBÜL

Adı: Mihriban

Tezin Türkçe Adı: Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sinde İnsan Eğitimi ile İlgili Unsurların İncelenmesi

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Analysis Of Educational Components In Aşık Paşa's "Garipname"

Tezin Yapıldığı

Üniversite: DOKUZ EYLÜL Enstitü: EĞİTİM BİLİMLERİ Yılı:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı:

Referans Sayısı:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Sözcükler:

- 1- İnsan
- 2- Akıl
- 3- Bilgi
- 4- Ahlak
- 5- Hakikat

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Man
- 2- Mind
- 3- Knowledge
- 4- Moral
- 5- Truth

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
GARİB-NÂME'DE DİN VE TASAVVUF	5
1.1. Din	5
1.1.1. Allah	5
1.1.2. Melekler.....	11
1.1.2.1. Cebrail	13
1.1.2.2. Şeytan	14
1.1.2.3. Cin, Peri,Div.....	21
1.1.3. Kitap	25
1.1.3.1. Kur'ân-ı Kerim	25
1.1.4. Peygamberler Ve Dinî Şahsiyetleri	37
1.1.4.1. Hz. Muhammed.....	37
1.1.4.2. Diğer Peygamberler.....	54
1.1.4.3. Dört Halife.....	60
1.1.4.4. Hızır.....	64
1.1.5. Ahiret.....	77
1.1.5.1. Cennet	77
1.1.5.2. Cehennem.....	84
1.1.6. İbadetler	89
1.1.6.1. Namaz.....	89
1.1.6.2. Sadaka	98
1.2. Tasavvuf.....	102
1.2.1. Vahdet-i Vücut.....	102
1.2.2. Aşk.....	105
1.2.3. Nefis.....	145
1.2.4. Tövbe.....	172
1.2.5. Gönül.....	180
1.2.6. Can-Beden	193
1.2.7. Tarikat (Birlik).....	199
1.3. Tasavvufî Kavram ve Terimler	217

1.3.1. Mürşit, Eren, Evliyâ, Derviş.....	217
1.3.2. Mürit.....	249
1.3.3. Hikmet.....	253
1.3.4. Halvet.....	259
1.3.5. Marifet, Hakikat, Fenâfillah.....	263
1.3.6. İlm-i Ledün.....	268
1.3.7. Yol Erinin Nitelikleri.....	269
2. BÖLÜM	
GARİB-NÂME'DE AHLÂKÎ ANLAYIŞ.....	273
2.1. Kendini Bilme.....	273
2.2. İbret Alma.....	287
2.3. Akıl.....	317
2.4. Tefekkür.....	331
2.5. Tevekkül.....	334
2.6. Alçak gönüllülük (Tevazu).....	337
2.7. Kanaanat.....	347
2.8. Şükretmek.....	353
2.9. İyilik (İhsan).....	365
2.10. Adâlet.....	370
2.11. Doğruluk (Sıdk).....	372
2.12. Merhamet.....	376
2.13. Cömertlik.....	378
2.14. Edep.....	380
2.15. Şefkat.....	382
2.16. Çalışmak.....	384
2.17. Kibir-ucup.....	386
2.18. Cimrilik.....	391
3. BÖLÜM	
GARİB-NÂME'DE BAZI DİNÎ TERİM, KABUL VE TESPİTLER.....	394
3.1. Mümîn.....	394
3.2. Münâfık.....	398
3.3. Kâfir.....	400
3.4. Mücrim.....	402
3.5. Münkir.....	403

3.6. Âlim, İlim, Bilgi.....	410
3.7. İnsanın Mahiyeti ve Tanımı	441
3.8. Sözün Mahiyeti ve Tanımı.....	449
3.9. Sanat Öğreten Ustanın Önemi	456
3.10. Yiğit Kişinin Özellikleri	459
3.11. Alp ve Alperenin Özellikleri.....	464
3.12. Cahilliğin Tanımı	471
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	476
KAYNAKÇA.....	480

KISALTMALAR

A.K.M.	Atatürk Kültür Merkezi
Ank.	Ankara
Ark.	Arkadaşları
b.	beyit
bkz.	bakınız
c.	cilt
I/1.	I. Cildin I. Kitabı
I/2.	I. Cildin II. Kitabı
II/1.	II. Cildin I. Kitabı
II/2.	II. Cildin II. Kitabı
İst.	İstanbul
K.B. Y.	Kültür Bakanlığı Yayınları
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	sayfa
T.D.K.Y.	Türk Dil Kurumu Yayınları
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı

ÖZET

ÂŞIK PAŞA'NIN GARİB-NÂME'SİNDE İNSAN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ UNSURLARIN İNCELENMESİ

Mihriban BÜLBÜL

Çalışmamızın nedeni, 14. yüzyılda yazılmış; Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatı açısından büyük değer taşıyan “Garib-nâme” adlı öğretici eserin içindeki eğitimle ilgili unsurların incelenerek ortaya çıkarılmasıdır.

Kemal YAVUZ tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş eserin doğrudan eğitimle ilgili olan bölümlerinden elde edilen malzameyle konu başlıkları ve alt başlıklar belirlenmiştir. Bunlar da tahlil edilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Âşık Paşa Garib-nâme’de özellikle insanın yaratılmış en değerli varlık olduğu üzerinde durmuş, böylece insanın kendini tanımasını, sevmesini, makamını bilerek doğru hareket etmesini istemiştir. Fakat insanın bu üstünlüğü ondaki ruh sebebiyledir; yoksa insan beden yönüyle değersizdir. Zaten önemli olan insanın kendini eğiterek yine kendinden Tanrı’ya ulaşabilmesidir ki bunun tek yolu ruhu eğitebilmek ve bedenî zevklere esir olmamaktır. Fakat bu o kadar kolay değildir; bunu başarabilmenin yolu da bilgili olmaktan geçmektedir. Bu yüzden Âşık Paşa, insana sık sık bilgili olmayı, insanlara yaralı olmayı, ahlâklı olmayı ve akli doğru kullanmayı, ilâhî aşkla şereflenmeyi... önermiştir.

İnsana yakışan düşünmek, ibret almak, idrâk etmek, yorumlamak ve anlamaktır; çünkü insan suretten ibaret değildir, insan bilinçli olmak ve bilinçli hareket etmek zorundadır. Yapılan işin aslının bilinmesi üzerinde duran Âşık Paşa, aslı bilinmeden yapılan işten yarar elde edilmeyeceği hususuna dikkat çekmiştir.

Ayrıca kişinin Tanrı'yı bilme noktasında en büyük payın kendini bilmesi olduğunu vurgulamış; kişinin kendini tanımasının (geçmiş, hâl, gelecek) önemi üzerinde durmuştur. Kişinin kâinatı ve Tanrı'yı idrak etme, doğru olanı yaşama gibi meseleleri kendi yaşantısı ve bilgisinin darlığı ile değil, o ilâhi tecellilerin kendi erginliğiyle ve tüm bir yaşamışlıkla (tarihle) değerlendirip anlamasını tavsiye etmiştir. Kişi ancak bu geniş perspektifle hakikate ulaşabilecek ve doğru yorum yapabilecektir.

İnsan, akıl, bilgi, ahlâk, hakikat.

ABSTRACT
THE ANALYSIS OF EDUCATIONAL COMPONENTS
IN AŞIK PAŞA’S “GARİBNAME”

The purpose of this study is to analyze the educational components in an educational work of art called “Garibname”, written in 14th century, which is of great importance for the Turkish culture, history, language, and literature.

In the version of the work of art, translated into modern Turkish by Kemal YAVUZ, headings and subheadings were determined through the material from the sections of the work of art that are directly related to education. These were analyzed and some conclusions were drawn.

In his “Garibname”, Aşık Paşa emphasizes the fact that man is the most valuable creature, and he wishes man to learn about himself, love himself, and behave in accordance with his status. The superiority of man is the result of his soul; man’s flesh does not have any value. The important thing for man is to train himself and reach the God. The only way to achieve this is not to be defeated by bodily pleasures, but this is not so easy. Man has to be knowledgeable so that he can achieve this. Thus, Aşık Paşa advises man to be enlightened, helpful to other people, good, and moral, use his mind wisely, and reach divine love.

What is expected from man is to think, learn lessons, comprehend, comment, and understand, because man is not only composed of flesh. Man has to be conscious and has to behave consciously. Aşık Paşa, who emphasizes the base of the conducted duty, suggests that the duty conducted whose base is not known, will be of no use.

He also stresses that the biggest factor in man’s knowing the God is the man himself; he emphasizes the importance of man’s knowing about himself (past, present, future). He advises man to evaluate and comprehend the God and the Nature not via his limited experience (history) and knowledge, but via the own depth of those divine events. Man can reach the truth and make true comments only through this wide perspective.

Man, mind, knowledge, moral, truth

ÖNSÖZ

Ondördüncü yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âşık Paşa, Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın mesnevi alanında Anadolu'da ilk büyük eserini veren şahsiyettir.

Düşüncenin ön planda olduğu hikmetli söz söyleme geleneği yazılı edebiyatımızın ilk örnekleriyle belirmiş ve yüzyıllarla birlikte süregelmiştir. Bu halkanın bir parçasını da Âşık Paşa kendi döneminde “Garib-nâme” adlı eseriyle oluşturmuştur.

Âşık Paşa bu eserinde dini-tasavvufi ve âhlaki konuları ifade ederken, Anadolu Türk'ünün o zamanki yaşamı algılayış, yaşama bakış tarzını da anlattığı hikâyelerle günümüze taşımıştır. Ayrıca Garib-nâme sadece tasavvufi duyuların verildiği bir mesnevi değildir; o dinî, tasavvufi bilgi ve birikimlerin bir harmanıdır.

Şair bu eseriyle hayatı boyunca edindiği tüm bilgi ve birikimlerini okurlarına ulaştırma düşünce ve gayreti içinde ne kadar sorumlu bir karaktere sahip olduğunu göstermiş; ayrıca döneminin Farsça yazma tutkusundan da sıyrılarak ne kadar bilinçli bir Türk dili sevdalısı olduğunu da kanıtlamıştır.

Mütefekkir-şairimizin Garib-nâme'de yapmayı düşündüğü şey yaptıklarından farklı değildir; diğer bir deyişle o amacına ulaşmış ve her kelimesi düşündürücü, eğitici, öğretici beyitleri tek tek sıralayarak eğitim açısından önemli tespit ve sunuşlarda bulunmuştur.

Bütün bu istek ve gayretin sonunda Âşık Paşa, Garib-nâme adlı eseriyle insan ruhunun en girift noktalarının kapılarını ardına kadar açmış ve kişiyi kendi kendiyile yüzleştirmiştir. Bu öyle bir yüzleşme ve tanışmadır ki kişi kökten sarsılarak “ne yapıyorum, eyvah!..” demiş ve her satırı ibretlerle dolu bu esreden düşünme nasihatları dinlemiştir.

Bütün bu tespitlerimizden sonra, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eserinde eğitim çok geniş bir yelpaze içindedir. Bu yüzden Garib-nâme'yi eğitim unsurları açısından incelerken karşımıza her kelimesiyle bütün bir eser çıkacağını düşünememiştik. Bu sebeple de çalışmalarımız ancak zaman içinde istediğimiz şekle oturabildik. Kitabın başlık ve alt başlıklarını tespit ederken insanı ve onun eğitimini genel bölümler ve onların alt başlıklarıyla sunduk. Böylece belli bir plan dahilinde Âşık Paşa'nın

ulaşmak istediği amaca uygun olarak çalışmalarımızı din, tasavvuf, ahlâki anlayış ve bazı dinî terim, kabul ve tespitler adlı başlıklarda ana bölümlere ve her bir ana bölümü de ilgili alt başlıklara ayırdık. Ayrıca konumuz Garib-nâme'deki eğitim unsurlarının incelenmesi olduğundan alıntı metinlerde transkripsiyon işaretlerini kullanmadık. Tüm bu alışmaları Prof. Dr. Kemal YAVUZ'un "Garib-nâme" adlı eserinden faydalanarak gerçekleştirebildik.

Âşık Paşa'ya göre eğitim-öğretim insanın doğumuyla başlar. Kâinatı bir okul, dünyaya gelen insanların hepsini birer öğrenci olarak gören şair, bu okulun öğretmenleri olarak da peygamberleri, velileri, âlimleri, mürşitleri..... görmüştür; fakat bütün bunlara rağmen asıl yol göstericinin kişinin kendisi olduğunun üzerinde de ısrarla durmuştur.

Eğitimde zaman, mekân, yaş sınırının olmadığını; insanın her yaş diliminde öğrenmesi gerektiğini ileri süren şairin, bu güzel eserini eğitim açısından inceleyerek onun devri için önerdiği insan modelinin niteliklerini ve böylece de eserindeki eğitim unsurlarını belirlemeye ve ortaya çıkarmaya çalıştık.

Bu amaçla tezim için yaptığım çalışmaların her aşamasında büyük bir titizlikle, samimiyetle, güven veren desteğini gördüğüm hocam Sayın İlhan GENÇ'e ayrıca konumuzla ilgili eserdeki hadislerin ve hadis anlamı içeren sözlerin kaynak araştırmasında yardımını gördüğüm meslektaşım Sayın Hüseyin Ali YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Türk kültür ve edebiyatının Anadolu'da şekillenmesi ve yeniden inşa edilmesi süresince XIV. Yüzyılın ayrı bir yeri vardır. Bu yüzyıl, esasen XV. yüzyıl mesnevîciliğine temel teşkil etmiş, dinî, tasavvufî ve ahlâkî mesnevîler telif edilerek kültür hayatı için öğretici eserler kaleme alınmıştır.

XIV. yüzyıl Türk edebiyatının temelinde XIII. yüzyıl şair ve yazarlarının eserleri ve fikirleri vardır. Çünkü XIII. yüzyıl birçok önemli ve etkili şairin yetiştiği bir dönemdir. Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Yunus Emre, Ahmet Fakih, Sultan Veled, Şeyyâd Hamza, Hoca Dehhâni bu dönemin şairleridir. Hoca Dehhâni hariç diğerlerinin eserleri dinî, tasavvufî ve ahlâkî özellikler arz etmektedir.

XIV. asır Osmanlı devletinin kuruluş çağına rastladığı için daha çok dinî, tasavvufî, tarihi, destanî (epik) ve ahlâkî mahiyette eserler yazılmıştır.¹

XIII. yüzyılda Anadolu ve Azerbaycan'da yeni bir Türk yazı dili oluşmuştur; bu dil Batı Türkçesidir. Bu bölgeye gelen Oğuz Türkleri yazı dili olarak iki yüzyıl kadar Farsça ve Arapçayı kullanmışlardır. Bu süre içinde Türkçe sadece konuşma dili olarak yaşamıştır.²

XIII. yüzyılda siyasi ve sosyal şartlar değişmiş, bölgedeki Türk nüfusu büyük göç dalgalarıyla fazlalaşmış, Anadolu Selçukluları yanında birçok yeni beylik kurulmuştur. Dinî, tasavvufî bilgi ve heyecanları halka ulaştırmak isteyen şair ve yazarlar, halkın anlayacağı dili kullanmak zorunda kaldıkları gibi, yeni beyliklerin hükümdarları da Türkçe yazan şair ve bilginleri teşvik etmişlerdir. Böylece Anadolu ve Azerbaycan'da Oğuz ağzına dayalı yeni bir yazı dili kurulmuş ve bunun ilk örneklerinin XIII. Yüzyılda vermeye başlanmıştır.³

Ahmed Fakih, Sultan Veled, Yunus Emre Batı Türkçesinin ilk şirlerini vermişlerdir. Ancak hacim bakımından büyük eser için Gülşehri'yi beklemek gerekmiştir. Ancak Gülşehri' nin 1317'de yazdığı Mantiku't-Tayr'ı Gülşehri' ye ait bazı eklemelere rağmen

¹ TİMURTAŞ, Faruk K. "Türkiye Edebiyatı", (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*, Ank, İkinci Baskı, c.3,s.107

² YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, İst: T.D.K.Y. c,I/1,s.IX

³ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c,I/1,s.IX

tercüme bir eserdir. Batı Türkçesiyle yazılmış ilk büyük telif eser ise Âşık Paşa'nın yazdığı Garib-nâme'dir¹

Asıl adı Ali olan Âşık Paşa 1272-1333 yılları arasında yaşamış mütefekkir-şairdir. Anadolu'ya Horasan' dan gelip yerleşmiş nüfuzlu bir ailenin çocuğudur. Bâbâiler'in şeyhi Baba İlyas'ın torunu ve Konya'da altı ay hükümdarlık yaptıktan sonra sultanlığı Karaman oğulları' na bıraktığı rivâyet edilen Baba Muhlis (Muhlis Paşa)'nın oğludur.²

1272 yılında Kırşehir'de doğduğu sanılan Âşık Paşa, yine büyük bir ihtimalle o zaman için Anadolu'nun kültür, iktisat ve medeniyet merkezlerinden biri olan Kırşehir'de iyi bir tahsil görerek yetişmiştir.³

Âşık Paşa küçüklüğünden beri tarikat çevresinde bulunduğundan zahirî ilimler yanında batınî ilimlerle de yetişmiştir. Arapça ve Farsçanın yanında Ermeni ve İbrani dillerini de öğrenen Âşık Paşa, devrinin sosyal hadiseleri ve hepsinden önce mizacı gereği hayata hikmetle bakan bir düşünürdür. Ayrıca yine onun irfân ilmini tahsil ettiğini kendi şiirinden görmekteyiz. Bir de onun beylik mücadeleleri ve Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş dönemi şairlerinden olduğunu düşünürsek hayatının hep karışıklıklar içinde geçtiğini çok kolay anlayabiliriz. Mevlâna, Sultan Veled, Hacı Bektâşî Veli, Yunus Emre... gibi büyük ve tanınmış Anadolu sofileriyle çağdaş bir şair olan ve özellikle şöhretli ve hareketli bir sofi ailesine mensup bulunan Âşık Paşa'nın fikri ve deruni terbiyesi üzerinde çağının ve ailesinin derin tesiri olmuştur.⁴

Oğlu Elvan Çelebi'ye göre babası dünya işlerine hiç karışmamış, kendini tasavvufa vererek bir veli hayâtı sürdürmüştür.⁵

Âşık Paşa Garib-nâme'yi 1330 yılında yazmıştır. Garib-nâme 10.613 beyitlik tasavvufî-âhlaki bir mesnevidir. O ayrıca Batı Türkçesiyle telif edilmiş ilk hacimli eser olması bakımından Türk Dili tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. Telif oluşu, hacmi ve konusundaki zenginlik eserin edebiyatımızda müstesna bir yere sahip olmasını sağlamıştır.⁶

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1, s. XI

² TİMURTAŞ, Faruk K. "Türkiye Edebiyatı", (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*, c.3, s.111

³ BANARLI, Nihad Sami (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İst: M.E.B.Y ,s.226

⁴ KARAHAN, Abdülkadir, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, (1998). İst: M.E.B.Y; s.226

⁵ *Büyük Türk Klasikleri*, (1985). İst,c.I,s.299

⁶ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1, s. XXV.

Âşık Paşa'nın kendi zamanında çok çetin bir şekilde sürüp giden sünnî ve gayrî sünnî mutasavvıflar arasındaki mücadelede birincilere (sünnîlere) dahil bulunduğunu ve Garib-nâme'yi de bu amaçla yazdığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır.¹

Garib-nâme şekil bakımından da kendine has bir mesnevidir. Âşık Paşa eserini on bölüme ayırmış, her bir bölümde de sayı ile alakalı konulara temas etmiştir. Örneğin; birinci bölümde bir olanlar anlatılmış, vahdet fikri üzerinde durularak birlik içinde olmanın güzelliği dile getirilmiştir. İkinci bölümde iki olanlar; can-vücut, kainattaki zıt şeyler, dünya-âhîret anlatılmıştır. Üçüncü bölümde üç olanlar; gelecek, geçmiş ve hâl, dördüncü bölümde dört olan nesnelere; hava, su, ateş, toprak açıklanmıştır. Beşinci bölümde beş duygu, beş ibadet, altıncı bölümde dünyanın altı günde yaratılışı, yedinci bölümde yedi kat gök, sekizinci bölümde sekiz cennet, dokuzuncu bölümde dokuz nefis ve son bölüm olan onuncu bölümde ise on sayısının kâmil sayı oluşu ve kitabın niçin on bölüme ayrıldığı üzerinde durulmuştur. On bölüme ayrılan eserin her bir bölümü de yine on farklı hikâyeye karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca her bir bölümün başında ve sonunda olan öğütler de dikkat çekicidir.

Âşık Paşa Garib-nâme'de eserini niçin on bölüme ayırdığını ve her bir bölümü tekrar niçin on kısımda topladığını da açıklamıştır. Bunun sebeplerinden biri eski âlimlerin hesap ilminin temelini on üzere kurmalarındır. Bu anlayışa göre Allah Kur'ân'da sevdiğini on defa övmüş; yine dostlarını da on kez methetmiştir. Düşmanlarını da on kez anarak yermiştir. Ona göre insanın kusurlu olmasının, tam olamamasının sebebi de dokuz aylık olması sebebiyledir. Şair on sayısının tam olduğuna inanmıştır; böylece de eserini kendine has bir şekilde oluşturmuştur.

Eserine Garib-nâme adını vermesinin sebebi, Türkçeye kaleme almış olması olabileceği gibi, dünyadaki insanı asıl mekânından uzaklaşmış olarak görmesi sebebiyle de olabilir. Çünkü ona göre insan dünyada gurbettedir ve gurbette olan kişi de haliyle garip olacağı için onun yazdığı eserin adının da "Garib-nâme" adını taşıması çok doğaldır.

Nihad Sami Banarlı Âşık Paşa'nın İran mutasavvufi Senâî'nin aynı ismindeki eserinden ilham alarak eserine Garib-nâme adını verdiğini ileri sürmüştür.²

¹ OCAK, Ahmet Yaşar, "Âşık Paşa" (1991). T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İst, c.4, s.3

² BANARLI, Nihad Sami (1987). **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 38

Âmil Çelebioğlu da Garib-nâme'deki Mesnevi tesirine dikkat çekmiş ve Mesnevi ve Garib-nâme'de hemen hemen birbirinin aynısı olan bir hikâyeden bahsetmiştir.¹

Bir başka kaynağa göre Şeyh Süleyman-ı Kırşehri'den zâhir ve bâtin ilimlerini öğrenen Âşık Paşa, devrinin siyasi faaliyetlerine iştirâk edilmiştir, sefaret ile Mısır'a gitmiş ayrıca Emir Çoban'ın oğlu ve Anadolu vâlisi meşhur Tirmutaş'ın veziri olmuştur.²

Ayrıca Âşık Paşa'nın şöhretinin asıl sebebi olarak şairliği değil şeyhliği ve sufliliği görülmüştür. Onun eserlerini yazmaktaki amacı da halka İslâm ile ilgili bilgiler vermek ve halkı Allah aşkı yolunda birliğe çağırarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kendisi Türk olduğu ve Türk kitlelerinin İslâmî – mânevî eğitimine hizmet etmek isteğinden eserlerini Türkçe yazdığı ileri sürülmüştür.³

Âşık Paşa'nın Yunus Emre tarzında söylediği şiirlerinin yanında Fakr-nâme, Vâsî-Hâl, Hikâye ve Kimya Risalesi adlı eserleri olmasına rağmen onun en önemli eseri Garib-nâme'dir.

Raif Yelkenci Âşık Paşa'nın Yunus Emre'yle aynı kişi olduğuna dikkat çekmiş; ayrıca yine bunu Yunus Emre'nin kendi şiirlerinden ortaya çıkararak kanıtlamaya çalışmıştır.⁴

Âşık Paşa'nın kendisinden sonra gelen dini edebiyatta isim yapmış bazı tanınmış din ve tasavvuf şairleri üzerinde –meselâ XV. yüzyıl başlarının şöhretli Süleyman Çelebi'si ve Yazıcıoğlu Mehmed gibi hocalar ve şeyhlerin eserlerinde etkileri görülmüştür.⁵

Amacı okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek olan mesneviler XIII. Yüzyılda görülmeye başlanmış; XIV. Yüzyılda artmış, XV. yüzyılda en üst seviyeye ulaşmış, XVI. ve XVII. yüzyıldan itibaren azalmıştır. Buradan hareketle her yüzyılın tarihi olaylarının ve toplum yaşayışının edebiyat üzerindeki etkilerini gözlemek mümkündür.⁶ Garib-nâme amacı okuyucuya bilgi vermek ve onu eğitmek olan tasavvufi mesneviler içinde yer almıştır.

¹ ÇELEBİOĞLU, Âmil, (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İst:M.E.B.Y.,s.39

² KÖPRÜLÜ, Fuad "Âşık Paşa" (1965). M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İst, c.1, s.701

³ Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). İst: Ötüken Neşriyat, c.1, s.222

⁴ YELKENCİ, Raif, "Büyük Türk Şairi Yunus Emre Kimdir?", Cumhuriyet Gazetesi, (3,4-2-1940).s.3,İzmir Milli Kütüphane d-116

⁵ KARAHAN,Abdülkadir (1998). *Türk Kültür ve Edebiyatı*, 226

⁶ ÜNVER, İsmail, "Mesnevi", *Türk Dili, Türk Şiiri özel Sayısı II (Divan)*

1. I. BÖLÜM

GARİB-NÂME'DE DİN VE TASAVVUF

1.1. Din

1.1.1. Allah

Âşık Paşa'ya göre tek kudret ve hüküm sahibi, yerin göğün yaratıcısı Allah'tır. bu yüzden onu anlatabilmek imkânsızdır.

Ol kadīm sultān kadīm-durur kadīm

Ol °azīm sūbhān °azīm-durur °azīm

(I/2,b.11,s.533)

Dilerem sultānlığın vasf eyleyem

Dile gelmez n'ideyim ne söyleyem

Bendesi yok ortalığı yok birdür ol

Kanda kim ister-i sen hāzırdur ol

(I/2,b.1,2,s.535)

Âşık Paşa Allah'ın yarattıklarına bakarak onu anlatmayı ister ama yarattıklarında gördüğü ipuçları (sezişler) dahi onu hayrete düşürür. Bu olayı zerrenin güneşi, katrenin deryayı anlatamaması, bilememesi olayına bağlar. Çaresizliğinin sebebi Hakk'ın heybetidir.

°Aklum anun sununa kaldı tana

°Aciz ü hayrān haber virmez sana

(I/2, b.3,s.535)

Niçe bilsün katre deryā ne'ydügin

Zerre ne bilsün güneş niçeydügin

(I/1,b.7,s.27)

Ayrıca insana yakışan O'nun eşiğinde acizliğini bilmesi ve bu konuda ağlayıp, yakarmasıdır. Âşık Paşa, kul olduğunu dahi idrâk edip kulluğa lâayk dirlik sürdürmeyen kişinin Hakk'ı hiç bilemeyeceğini anlatmıştır.

°Acz u nâliş pes bize lâzım-durur
Anı bilmek da'visinde kim durur

Kimsene kim bilmeye kendüzin
Niçe eyde anı bilmek sözünü

(I/1,b.8,9,s.27)

Âşık Paşa, Allah'ı anlamada ve O'na hakkıyla kulluk yapmada Hz. Muhammed'in dahi kendini aciz hissettiğini okurlarına göstererek bir bakıma kişinin kendisine gelmesi ve anlayan bir gönüle sahipse derinden sarsılarak Hakk'a kulluk yapmada titiz davranması gerektiğini anlatır.

Eyle kim bilmek gerekdi bilmedüm
Şöyle kim kılmak gerekdi kılmadum

Âşık Paşa burada düşüncelerini ispatlamak için şu sözü kullanır :

-Seni hakkıyla bilemedik,sana hakkıyla ibadet edemedik.

Çün Habibullah bu nâlişte-durur
Gel kıyâs it ayruğı ne iştedür

Cümle °âlem °acz-ile kalmış-durur
Ol denizde külli gark olmuş-durur

(I/1,b.3,4,5,6,s.27)

Allah'ı anlama noktasında bilgi sahiplerinin kafa yorduğunu ve ancak onların Hakk'ın gerçekliğini onun yarattıklarından yola çıkarak bulabileceğini savunur. Ama bu biliş bir sezîştir ve kelimelerle dile getirilmesi imkânsızdır. Bilgi sahiplerine kıymet veren Âşık Paşa okurlarına bilgili olmayı önerir.

Ol getürdi yog-iken bu  alemi
Ol bitürdi  alem içre  demi

 Aleml üzre yazdı  ibret n shasın
 demiye virdi d niş noktasın

 Aleml bu  demide gizledi
Ehl-i d niş geldi anı izledi

(I/2,b.2,3,4,s.541)

 şık Paşa Allah'ın yeri, göğü ve tüm mahlûkatı yaratmasının sebebini Allah'ın yine kendisinin bilinme isteğine bağlar. Varlığın birliğine inanan bir s fi olan  şık Paşa, varolmanın sebebini Allah'ın kendi zatına duyduğu aşk sebebiyle açıklar. Öyleyse insana düşen varolmanın sebebi olan aşkın rehberliğinde O'nu bilmek ve O'nun emirlerine göre dirlik sürmektir.

Ol-durur kim kimseye muhtacı yok
İşiginde kamu aç u kendü tok

Ol-durur kim halk yog-iken kıldı var
Cümle eksüklere kıldı tim r

Yir ü gök ü cümle  alem bendedür
Cümle s ret anun-ıla zindedür

Liki her bir nesneye virdi sebeb
Ol sebebden oldu bu aşı u neseb

Kim anunla düzile halk dirliği
Tā ki bilne pādişāhun birliği

(II/1,b.4,5,6,7,8,s.483)

Şarin; yerin, göğün olup olmamasının onun yanında bir değerinin olmadığı, çünkü onun hiçbir şeye ihtiyaç duymadı konusu üzerinde durur.

Ne ulaldı ol bu mülk olmag-ıla
Ya bu mülk olmaz-ısa nesi eksile

(I/1,b.6,s.25)

Tüm kâinat onun ol demesiyle “kün”(ol) emriyle oluvermiştir. Allah’ın ihtiyaçsız, yarattıklarının ise ihtiyaç sahibi olduğunu vurgular. Böylece ihtiyaçları gideren, rızık veren sıfatları üzerinde duran Âşık Paşa tüm bu açıklamalarıyla insanın dünyada ihtiyaç sahibi olduğunu bilerek yaşamasını ister.

Ol demekden çün bu denlü mülk olur
Olmasa bu mülk nesi eksilür

(I/1,b.7,s.25)

Halk kamu yohsuldur illā Tanrı bay
Kamuya rızkın virür yıl on iki ay

(I/2,b.6,s.609)

Her birinin oldur halında hōş dutan
Ağacı şol kuru yirde yaş dutan

(II/1,b.1,s.43)

Âşık Paşa vahdet-i vücud nazariyesini savunur ve görünenin görünmeyen bir tezahürü olduğunu anlatır. Fakat önemli olanın bunu bilmek ve görünenden görünmeyene ulaşmak olduğunu açıklayarak insanın geçiciliği şüphesiz olan bu fâni dünyanın nakışlarında boğulmaması gerektiğini belirtir. Bunun da tek yolunun O’nu sevmek ve kalpte yaşatmak olduğunu anlatarak gönüldeki Allah sevgisinin O’na ulaşma yolunda insana en büyük rehber olduğunu vurgular.

Evvel oldur āhir oldur dāyim ol
Zāhir oldur bātın oldur kāyim ol

(II/1,b.11,s.459)

Kaldı ol Hayy u Kadīm ü Lemyezel
Hem ebeddūr ol hakikat hem ezel

°İşk anundur °aşık oldur ma'şuk ol
Āhir andan varur ana cümle yol

(I/2,b.10,11,s.937)

Şun°ı dur halk gördüğü şāni °degül
Anı seven şun°ına kāni °degül

(I/2,b.6,s.705)

İnsanın yeryüzündeki dostlarının başında Allah gelir. Dostu Allah olanın hiçbir şeye ihtiyacı olamaz. Ayrıca Allah kimin neye ihtiyacı olduğunu söylemeden bilendir. Allah'ı dünyadaki dostlarımızdan ilki olarak gören Âşık Paşa ayrıca Allah'ın kimin neye lâyük olduğunu geçmişi ve geleceği çok iyi bildiğini vurgular.

Ol hakīmdür ne neye lâyük bilür
Olmışı oldaçıyı bayık bilür

(I/1,b.2,s.483)

Kimsenün kim dünyada on dōstı var
Niçün ola °aklı meftun gönli dar

(II/2,b.5,s.769)

Kim kalırsa dōstluk ol dōstlar-ıla
Bakduğı yir gül ola gülizār-ıla

(II/2,b.9,s.769)

Evveli ol dōstlarun Allah-durur
Kim sana hī durmadın rahmet kılur

Kanda olsan hālünü oldur gören
Kanda olsan rızkunı oldur viren

(II/2,b.2,3,s.771)

Ayrıca şair, Âllah'ın ilk yarattığı canın Hz. Muhammed'in canı olduğu üzerinde durarak Hz. Muhammed'in son ve hak peygamber olduğu vurgulanır. Yani Âşık Paşa Nur-ı Muhammediye anlayışına uymuştur.

İlk yaratdı Mustafâ'nun cānını
Kodı ol cānda muhabbet kānını

Şiirdeki görüşlerini desteklemede amacıyla gerektiği yerde hadislere başvurmuştur :

-Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur.¹

Sevdi anı dōst idindi ol Ahad
Kaldı ol dōstlıg içinde tā-ebed

(II/2,b.5,6,7,s.627)

Âşık Paşa dünyada kurtuluşa erebilmek için Hz. Muhammed'in ümmeti olmak gerektiğini; çünkü Hz. Muhammed'in bu konuda vasıta olduğunu, Cennetle müjdelenen on kişiyi örnek göstererek açıklar

Kafir oldı her ki inkâr eyledi
Tā-ebed Allah anı hōr eyledi

İşid onlar kim vefā kıldı bular
Rahmetin Hakk'un niçe buldı bular

(II/2,b.3,5,s.629)

Âşık Paşa tüm bu anlatımıyla insanın Allah'ın kapısında ve onun mekânında kul olduğunu ve aczini bilmesi ve buna göre bir hayat sürmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Kişiyi düşen Allah'ı yarattıklarından yola çıkarak bilmesi ve bu konuda gafillik etmemesidir.

¹ ez-ZERKANİ, Muhammed ibn-ü Abd'l-Baki (1973). *El-Mevâhibü'l-ledünniye*, Beyrut: Dârül-Ma'rife, cilt 1, sayfa 56

Çünkü Tanrı'nın yarattığı hiçbir şeye ihtiyacı yokken tüm yaratılmışlar ona muhtaçtır. Âşık Paşa bu bilgileri vererek kişinin hayatını ona göre tanzim etmesi bilincini kazandırmak ve kişiyi kendi doğru bildiği yola sokmak istemiştir. Bu isteyişte samimi ve iyi niyetli olduğu söylenebilir.¹

1.1.2. Melekler

Âşık Paşa, meleklerin hepsini yaradılmışların beşinci cinsi diye isimlendirir. Allah tarafından meleklerle güzel huylar verilmiştir. Bunların tek düşünceleri Allah'a kulluk yapmaktır. Bu kullukta ne dün ne bugün ne de yaz kış önemlidir. Onlar Allah'ın büyüklüğü karşısında sürekli zikir ve ibadet içindedirler.

Hem bişinçi cinsidür halkun bular

Bunlara virdi Çalap görklü hular

Zikr ü tā'atdur bunların işleri

Yok-durur ayruk dahi teşvişleri

Anda ne dün var ne gün ne yaz u kış

Allah emridür bulara her dem iş

(II/1,b.3,4,5,s.361)

Ayrıca Âşık Paşa, meleklerin ne yiyip ne içtiklerinin bilinmediğini dile getirir. Çünkü meleklerin sofraları da ruhânidir. Meleklerin cismi varlıklardaki can gibidir. Ayrıca meleklerde zorluk yoktur, güvene de ihtiyaç duymazlar; çünkü her biri Hak tarafından vazifelendirilmiş olduğundan hiçbiri bu ne iştir diye de sormaz. Tüm düşünceleri Allah'ın rızasına kavuşmaktır. Bu yönleriyle de insana iyi bir model olurlar.

Âşık Paşa meleklerin cismini insandaki cana benzetererek canın değerini dile getirmiş olur.

Ne uyur bunlar u ne yir ne içer

Bilmezüz belli ki ne yir ne içer

¹ Diğer beyitler için bkz: YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, (I/1, s.23, 25, 29, 27, I/2 s.701, II/1=s.21,653,717,7 II/2= s. 653, 655, 717)

Hönları vardur velî rühânidür
Bunların cismi bu halkun cânıdur

Ne asâyiş var bularda ne emek
İşleri ol Hak rızâsın istemek

Yumşanupdur her biri bir yumışa
Kim ne zehre oldı kim eyde nişe

(II/1,b.6,7,8,9,s.361)

Âşık Paşa melekleri Allah'ın askerleri olarak görür. Ayrıca bunlar yeryüzündeki birçok orduyu darmadağın etmişlerdir. Bunların her yaptığı Hakk'ın emridir, O'nun emrine asla karşı durmazlar.

Hakk-ıla işler bular her bir işi
Hükmüne karşı inan durmaz kişi

Pâdişâhun leşkeridür pes bular
Niçe kim çok leşker oldı basdılar

(II/1,b.10,11,s.361)

Âşık Paşa Meleklerle ilgili olarak Hz. Muhammed'in Miracı'nı anlatırken tekrar bilgi verir. Hz. Muhammed Allah'ın emri ile Cebrail'in kılavuzluğunda gökyüzüne çıktığında melekleri göğün her katında farklı hâlleriyle görür. Bu durumu hikâye üslubuyla tasvir eder; Kimisi kıyamda, kimisi rükûda, secdede, tahiyatta, tespihte, yalvarmada, duada, tefekkürde, sarhoşlukta ve Allah'a ulaşmış olanlarını hayran bir şekilde görür. Bunun hikmetini Cebrail'e sorar; ve bu hâllerin Allah katında en değerli hâller olduğu bunlara sayısız sevap verileceğini öğrenir.(Bkz. Namaz)

Gördi kim saf saf firiştehler tamâm
Durmış anda bi-hisâb dutmuş makâm

Cümle el bağlap durupdur tâ^cata
Muntazırdur bir mübârek sâ^cata

İnsan meleklerden önce yaratılmış ve melekler tarafından secde edilendir. Bu yönüyle insan, Allah katında meleklerden üstündür; fakat kulluğunu hakkıyla yapabilirse yoksa insanın yeri hayvanlardan da aşağı olabilir.(Bkz.kendini bilme,şeytan)

1.1.2.1. Cebrail

“Dört büyük melekten biri olan Cebrail’in en önemli vasfı Allah’ın elçisi olmasıdır.”¹Cebrail en çok Hz. Muhammed’in Mirac’ı olayı anlatırken anılmıştır.

Çün namâzı kıldı oturdu Emîn
Gökden ol dem indi Cibrîl-i emîn

Sofra indürdi Resülü toyladı
Yidi ol hâni Resül şükr eyledi

(II/1,b.9,10,s.31)

Cebrail gökyüzünden Burak’ı getirerek Hz. Muhammed’e hazırlık görmesini söyler.

Geldi Cibrîl ü getürdi bir burak
Eytdı turgıl ya Resül kılğıl yarak

(II/2,b.5,s.495)

Tur oturma bin buraka gel berü
Çıkasarsın nüh felekden yakaru

Döstlîgun neymiş bilesin döst-ıla
Anlayasın bu işi kıldan kıla

(II/2,b.7,8,s.495)

Âşık Paşa’nın Garibnâme’sinde Cebrail Hz. Muhammed’e bilgiler veren, Allah ile arasında elçilik yapan dört büyük melekten biridir. Hz. Muhammed’in gökyüzünün en son katında Allah’a buluşmasına Cebrail ortak olamamış; Hz. Muhammed’i aşağılarda beklemiştir.

¹ TATÇI, Mustafa (1990). **Yunus Emre Divanı İnceleme**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1.1.2.2. Şeytan

Âşık Paşa ilgili yerlerde Şeytânı, İblis ve Şeytân-ı lânet adlarıyla anmıştır. İblis, Âdem'e secde emredilmeden önce gökyüzünde yaşayan bir melektir. Onun mekânı "melekût" âlemidir ve adı da Azazil'dir. Fakat kibri sebebiyle bu nimetlerden ayrılmak durumunda kalır. Çünkü kibir Allah'ın en sevmediği hallerdendir.

Birisi İblis-idi kibr eyleyen
Kibr içinde da'vi kılup söyleyen

Kibr-ile çün garra oldu hâline
Bilmedi kim ne geliser yolına

Didi dünyâ ahiret mülküm-durur
Uşbu mülki benden alan kim-durur

Şöyle mutlak hâkimem ben her işe
Kim kimesne hükmüme eytmez nişe

(II/1,b.6,7,8,9,s.839)

Şeytan, bu iyi durumda kendine o kadar güvenmiş o kadar itibar etmiştir ki âdeta kendisinde Allah'a minnetsiz bir tavır geliştirmiş; Allah olmasa dahi yeri-göğü rahatlıkla yaratabileceğini sanmıştır.

Ne dilersem işlerem hükmüm geçer
Bini Allah birliğinden kim seçer

Ger degülmissen anun hükmi revân
Başaraydum ben bu mülki bî-gümân

(II/1,b.10,11,s.839)

Şeytan bunları kendi kendine düşünürken herşeyden haberi olan Allah bunu anlar ve bunu üzerine arşa lânet nüshasını yazar.

Çünkü İblīs uşbu kibri eyledi
Kendü gönlinde bu sözi söyledi

°Arş ayagında şalak dem ol Ahad
Yazdı la'net nüshasını tā-ebed

(II/2,b.1,2,s.841)

Şeytan bu yazıyı gördüğü hâlde hiç kendisi için olabileceğini düşünmez. Hatta gök ehlini etrafına çağırarak onları uyarır.

Gördi ol nakşı °Azāzil okıdı
Cümle gök ehlin mukābil okıdı

Bunlara gösterdi ol nakşı °ayān
Eytdi bilün iy kavum bellü beyān

Bir kişi sizden gerek la'net ola
Rahmetinden Tanrı'nın mahrüm kala

Gafil olman siz bu işden zīnhār
Pādişāhun gizlü çok işleri var

(II/1,b.3,4,5,6,s.841)

Diğer taraftan, bu yazıyı gören gök ehli bu yazının kendisi için yazıldığını sanarak korkar fakat iblis asla kendisi için yazıldığını düşünmez ve bunun için de korku çekerek bir hazırlık yapmaz.

Her biri ol yazıya bakar-ıdı
Kendüzinün sanuban korkar-ıdı

İlla İblīs ihtiyātın itmedi
Hiç kendü hāline zann itmedi

(II/1,b.9,10,s.841)

Hatta İblis bu sırada minber kurup gururlu bir şekilde etrafındakilere vaaz verir.

Menber urmuşdu vü va'z eydür-idi

Şöyle kendü hâline magrur-ıdı

(II/1,b.11,s.841)

Şeytan kibirden kendini hâlini göremez ve Allah'ın ne yapacağını bu yüzden bilemez. Böylece bu hâl Allah Âdem'i yaratıp tüm yaratılanların ona secde etmesini isteyene kadar sürer.

Kendü hâli kendüye oldu hicâb

Bilmedi kim ne kılsar ol Çalap

Bu hikâyet çok zâman dutdı karâr

Geçdi anun üzre niçe rüzigâr

Tâ ki Allah Âdem'e virdi vücüd

Buyrug oldu kim kırlardı sücüd

(II/1,b.1,2,3,s.843)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur:

- Bir zamanlar biz meleklere, Adem'e secde ediniz dedik. İblis hariç hepsi secde ettiler. Bakara 34.

Kamu secde kıldı İblis kılmadı

Tanrı emrin dutmaduğın bilmedi

(II/1,b.4,5,s.843)

İblis'in Adem'e secde etmemesinin sebebi, kıskançlık, kendini beğenme ve Adem'i kendinden aşağıda görmesidir. Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir:

- Melekler hep secde ettiler; fakat İblis secde edenlerle bir olmaktan çekindi Hicr 30-31.

Eytdi bini Tanrı oddan eyledi
Anı toprakdan u sudan eyledi

(II/1,b.6,7,s.843)

Âşık Paşa düşüncelerini inandırıcı kılmak adına şu âyete de yer verir.

- Ben ondan hayırlıyım,beni ateşten onu balçıktan yarattın cevabını verdi A'raf 12.

Niçe ola secde kılam ben ana
Halk içinde 'âr ola bu iş bana

İblis, ne zamandır Hakk'a ibadet ettiğine güvenir ayrıca kendisinin Adem'den önce yaratılmış olduğunu da söyleyerek kibirlenir. Bunun üzerine Allah Ona lânet eder ve lânet nüshasının kimin için yazıldığı anlaşılır.

Niçe bin yıldur ki tâ'at kılarum
Kim bilür ol hâli kim ben bilürem

Şimdi gel ol henüz bu 'âleme
Nişe kılam secde ben şol Âdem'e

(II/1,b.10,11,s.843)

Çünkü İblis uşbu sözü söyledi
Ol dem Allah anı la'net eyledi

Âşık bu konuda Paşa düşüncelerini ispat edebilmek için sık sık âyetlerden yararlanır :

- Ceza gününe kadar lânetim senin üzerindedir buyurdu Sâd 78

Ol yazılmış nüshanun sırrın 'ayân
Anun-ımiş bildiler bellü beyân

(II/1,b.1,2,3,s.845)

Bu durum üzerine bütün melekler rahatlayarak kendi hâllerine şükrederler. “Her kim kendi özünü kibirlenerek yüksek görür ve kendini beğenirse sonunda şaşırır ve ummadığı hâllere düşer, sonsuza kadar mahrum kalır.”

Çün ferîştehler bu işi gördiler
Kendüler şükr itdi anı sürdiler

°Ucb-ıla çün yüce dutdı özini
Şöyle magbun eyledi kendüzini

Her kim ol °ucb eyledi şöyle olırsar
Tâ ebed magbün u mahrüm kalırsar

(II/1,b.4,5,6,s.845)

Oysaki Şeytan gökyüzüne akan ilklerdendir ; fakat sonra talihinin tersine dönmesiyle yere inmiştir. Kibre ve büyüklüğe kapılarak utanacak hallere düşmüştür. Bunun sebebi Âdem’e secde etmemesidir.

İlk göge agmışdı ol dirlig-ile
Yire indi sonra müdbîrlig-ile

°Ucb-ıla kibr eyledi kendüzine
Anun-ıçun ud getürdi yüzine

Secde kıl dip kılmadı ol Âdem’e
La’net oldı adı çıkıdı °äleme

(II/1,b.7,8,9,s.363)

Gökyüzünden onu yere indiren kendi seçimi ve yaşayışıdır. O çirkin huyu sebebiyle lânete uğramıştır. Bunun tek suçlusu kendisidir.

Dirligi indürdi gökden İblisi
Kıldı la’net anı ol çirkîn husı

(II/2,b.7,s.681)

Şeytan bunun üzerine dünyada fesat çıkararak, fitne kaynağı olur. İnsanoğlunun göğsüne kadar girerek ona sıkıntı veren, vesvese veren odur.

Müsfid ü hem müdbir oldı dünyede

Mâyadur andan biter her mefsede

(II/1,b.11,s.363)

Her vücūdun gögsine girmişdür ol

Îy niçe cānlara zahm urmuşdur ol

Âşık Paşa'nın burada şu âyete yer vermiştir :

- Ki o, insanlara vesvese verendir Nas 4.

(II/1,b.1,2,s.365)

Bu hâliyle Şeytan nice doğru yolda gideninin yolunu kesmiş, yoldan ayrı bırakmıştır. İnsanı ulaşılacak menzile ulaştırmadığı gibi yapılan birçok ibadetin de yok olmasına sebep olmuştur. Fakat ne kadar halkı azdıran o olsa da sonuçta herşey Allah'ın bilgisiyle gerçekleşir ve mutlaka başa gelenler Allah'tandır ; çünkü Allah'ın bilgisi ezelidir.

Îy niçe reh-revleri yoldan kodı

Ana uydı yolını elden kodı

Îy niçe menzil erin pest eyledi

Îy niçe tâ'atları nîst eyledi

Pes bilün oldur ki halkı azdurur

Gerçi kim her vâkı'a Hak'dan gelü'r

(II/1,b.3,4,5,s.365)

Âşık Paşa Garib-nâme'sinde Şeytan'ın cin kavminden olduğunu, cinoğlu cin olduğunu, ateşten yaratıldığını söyler ve bu sözlere delil olarak Kur'an'daki bir âyeti gösterir.

Şoldur ol kim adı İblis'dür 'ayān
Cān-ı bincān kavmıdur bellü beyān

Bunları addan yaratdı ol Celil
Vurdur āhir ana Kur'ān'da delil

- Cinni, yahut İblis'i de ateş alevinden yarattı Rahman 15

(II/1,b.4,5,6,s.363)

Âşık Paşa, şeytanı örnek göstererek nice iyi durumda olan insanların görevlerini hakkıyla yerine getirmedikleri için,baş köşedeyken kapıya hatta kapı dışına atıldıklarını vurgular. Burada yaptıklarını bir şey sanmanın da kötülüğü dile getirilir. Kişi yaptıklarıyla övünmemelidir.

Niçeler dipde-y-ken hidmetsüzün
Kapularda taşra gördi kendüzün

Nitekim İblīs çıkmıştı göge
İrişürdi her nefes yigden yige

(II/2,b.10,11,s.899)

Bir sücüd itme dügiyçün sürdiler
Adını şeytān-ı la'net urdılar

(II/2,b.1,s.901)

İnsanda bulunan heva ve bozuk işler insanı şeytana ulaştıracağı, onunla bir edeceği için Âşık Paşa insanların bunları bırakmasını ve Hakk'a yönelmesini önerir.

Bu heva vü mefsede iltür ana
Siz anı kon yüz dutun Hak'dın yana

(II/1,b.7,s.365)

Âşık Paşa'nın örnek olarak verdiği âyet şudur :

- Dedi: Senin izzetine and ederim ki ; ben de artık onların hepsini muhakkak azdıracam Sad 82.

(II/1,b.6,s.365)

Sonuç olarak Âşık Paşa önerdiği insan modelinin olumsuz davranışlar göstermemesi için “şeytan” ın üzerinden kötülükleri atmıştır. Anlatılan bu kötülüklerin başında kibirlenmek ve bulunduğu konumdan güç almak gelir ki bunlar şeytanın kötü sonunu hazırlamıştır. Bu yüzden insan bu yaşanılandan bir ders almalı ve kulluğunu idrâk etmeli, hükmetmek peşinde koşmamalıdır.

1.1.2.3. Cin, Peri, Div

Örtülü, gizli.

Ateşin alev kısmından yaratılıp, her şekle girebilen; evlenme, yeme içme, çoğalmaları bulunan ve insan gözünden örtülü olan varlıklar.

Cin hakkında bilgi, her peygamberin kitabında vardır. Onlar Süleymân aleyhisselâmın emri ile iş görürlerdi. İnsanların yanlarında bulunan Muhâfaza Melekleri insan cinden koruduğu gibi, âyet-i kerîme ve duâ okuyup Allahü teâlâyâ sığınanlara da bir şey yapamazlar. İnsanlar ilk olarak topraktan yaratıldığı gibi, cin de alevden yaratıldı. Cin de erkek ve dişi olur, yer ve içerler, ibâdet ederler, evlenirler...(Abdülhakim Arvâsî)¹

Âşık Paşa yaratılmışların yedinci türü olarak cinleri görür. Beyitlerde div ve cin birlikte ele alınır. Bunlar Kaf Dağı'nı kendilerine mekân tutmuşlardır. Divler ve periler Süleyman Peygamber'in emrindedirler.

¹ YAVUZ ve ark. (tarihsiz). **Dinî Terimler Sözlüğü**, İst.:c.1,s.72

Hakkun ol yidinçi cinsi dīv-durur
Küh-ı Kaf mülki bunlara iv-durur

Dīvler oldur kim Süleymān emrini
Dutaban işlerdi dün gün işini

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Önünde Rabbinin izni ile iş gören bazı cinler de vardır Sebe 12.

(II/1,b.9,10,11,s.365)

Cinler Süleyman Peygamber'in emrindedirler; ama onun başına kötü bir şey gelmesini isterler, onu sevmezler hatta ölmesini isterler. Çünkü itaat etmek istemezler; zaten doğruluktan da nasipleri yoktur. Fakat Süleyman Peygamber Padişah, onlar ise kuldur ve çaresiz itaat etmek zorunda kalırlar. Ayrıca, cinler kimse görmeden hareket edebilirler.

Kimse görmezdi bularun geldügin
Cümle isterdi Süleyman öldügin

Ansuzın bir vâkı'a gelse ana
Şād olurdı kamusı andan yana

Cümlesi ol servere düşmān-ıdı
Gerçi bunlar kul u ol sultān-ıdı

Çün kim ol dīvlerde yogdı togruluk
Her birinde bulunurdı ayruluk

(II/1,b.1,2,3,4,s.367)

“Hz. Süleyman ne yaparsa yapsın yine de cinlere söz geçiremez aldığı tedbirlerle bunları yola getiremez, sonunda onları zincire bağlar Hz. Süleyman öldükten sonra bile cinler Onun öldüğünden habersiz görevlerini yaparlar ve birbirlerine “Süleyman hayatta, vazifenizi yapın” diye telkinlerde bulunurlar. Ta ki Hz. Süleyman'ın dayandığı esasını ağaç kurtları yiyip de onun öldüğünü onlara gösterene kadar bu böyle sürüp gider.”

Yinmedi çün bunları tebdîr-ile
 Bagladı pes bunları zencîr-ile

Çün kim öldi öldigin bilmediler
 Ol emekden hiç kurtulmadılar

Kankı birne sorsalar kim iş ne dür
 Dir-idi işlen Süleyman zindedür

(II/1,b.5,6,7,s.367)

Âşık Paşa'ya göre cinlerin bu yaşadıklarının sebebi onların doğruluktan habersiz olan kötü huylarıdır.

Baglu durmuşdur henüz anda bular
 Pes ana lâyıkdur ol yavuz hular

(II/1,b.8,s.367)

Âşık Paşa yaratılmışların sekizinci türü olarak perileri görür. Perilerin olmadığı bir yer yoktur. Bunların mekânı yerin içidir ve ayak altında ve virâneliklerde yaşarlar. Her şeyi yapmaya gücü olan Allah bunları havadan yaratmıştır.

Dünyada bunlar dahı bir halk-durur
 Hiç vilâyet yok ki bunlar yok-durur

(II/1,b.11,S.367)

Halkun ol sekizinçi cinsi oldur ol
 Uşbu yir altı bulara cümle yol

Bunları yilden yaratdı ol İlâh
 Her işe kâdir-duru ol Pâdişâh

(II/1,b.1,2,s.369)

Bunların isimleri peri ve huyları yabânidir. Bazıları güzellik yönüyle eşsizdir bu yüzden bunları görenler feryat ve figan edip, bağırıp kendilerinden geçmişlerdir. Bazıları insanlarla birbirlerini severek, evlenmişlerdir.

Yir içinde bunlara virdi makām
Ayag altında olur bunlar müdam

Bunların vîrânelerdür yurtları
Huları vahşi vü adları peri

Görklüler olur bularda bî-nazîr.
Her ki gördi kıldı feryād u nefîr

Âdemî-zād u Perî çok oldılar
Birbirlerini sevdiler ü aldılar

(II/1,b.3,4,5,6,s.369)

Bunlar şeytandan din sahibi olmaları sebebiyle ayrılırlar. Bunların kâfir ve mümin olanları vardır. Bazılarının huyları çok kötü, görünüşleri çok çirkindir. Bu şekilleriyle insana korku verenler vardır. Kısacası sağlam bir temelleri yoktur, güzellikleri de geçicidir. Bunlar tam manasıyla âşık ve sevgili olamazlar.

Hem bularda kâfir ü mü'min olur
Fark ider dîvden bularda dîn olur

Hem olur çok bed likā vü hōr hular
İrişür halka bunlardan korkular

Hâliyā bünyâdı yokdur perrinün
Pes bekâsı yok cihānda ferrinün

Ol dahi ânlandı ne mahlük-ı mış
Ne bütün °aşık u ne ma'suk-ı mış

(II/1,b.7,8,9,10,s.369)

Âşık Paşa Allah'ın Kur'ân'da bildirilen gizli ve açık yarattıklarına inanmış bir insandır. Bu yüzden görünmeyen birçok varlığın mevcudiyetini (şeytan, div, peri, cin..) Garibnâme'de ispatlamaya çalışmış; onlar hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca tüm bu

yaradılmışların içinde insanın en iyi dereceye sahip olduğunu vurgulayarak bu şansın değerlendirilmesini istemiştir.

1.1.3. Kitap

1.1.3.1. Kur'ân-ı Kerim

Âşık Paşa Garibnâme'de dört büyük kitaptan bahseder. Bunların doğruluğunu dile getirir. Fakat özellikle Kur'ân üzerinde durur ve onu anlatır.

Âşık Paşa Kur'ânı bir sofraya benzetir. O öyle bir sofradır ki yemeyenlerin faydalanamayıp mahrum kalacağı eşi benzeri olmayan bir sofradır. Ayrıca bu görüşünü inandırıcı kılmak için yine Kur'ân'da bulunan bir âyeti örnek gösterir.

Ne dahı Kur'ân bigi hön gelirser
Yimyenler belkü mahrûm kalısar

(I/1,b.11,s.59)

- Onalara inanınız bu Kur'ân'a benzer bir şey yapmak için, bütün insanlar ve cinler toplanıp, birbirleriyle yardımlaşsalar bile, yine ona benzer bir şey yapamazlar der İsra 88.

(I/1,b.1,2,s.61)

Kur'ân'ı bilmenin, anlamanın güzelliğini Âşık Paşa insanın Tanrı ilmini bilmesi ve her bir işini ona göre yapmasının üstünlüğünü anlatarak dile getirir. Tüm mesele insanın okuması, bilmesi ve yapması yaptıklarının da Hak yanında kabul olmasıdır. Kur'ân bu açıdan yol göstericiliğiyle bulunmaz bir kaynaktır.

Tanrı ilmin hoş-durur bilse kişi
İşlese anun-ıla her bir işi

Okımag u bilmek ü kılmakdur iş
Kıldığı anda kabül olmakdur iş

(II/1,b.3,4,s.575)

“Allah’ın kelâmı (lâfzı) sözü olan Kur’ân, O, cömertler cömerdi tarafından biz insanlara gönderilmiştir. Kur’ân’ın gönderiliş sebebi okunması, anlamının bilinmesi ve bilinenlerde amel edilmesidir. “Taki böylece amelimiz Hakk’a lâyük olsun ve sonsuza kadar rahmet içinde kalabilelim.”

Şol kelimullah ki Kur’ân’dur kadîm
Viribidi anı bize ol Kerîm

Hem okın hem ma’nisin bilün didi
Çün bilesiz didügin kılun didi

Kılınan çün lâyük ola Hazret’e
Tâ ebed yoldaş olasız rahmete

(II/2,b.6,7,8,s.577)

Âşık Paşa, okuma, bilme ve amel etmenin ne olduğunu, amelin nasıl Hak katında kabul gördüğünü kulak veren için bir bir anlatır. Ona göre Kur’ân’ın okunmasında beş derece vardır; bu da beş yol okumakla tamam olur.

Okımag u bilmek ü kılmak nedür
Kıldugun anda kabül olmak nedür

İşid imdi eydeyüm bir bir ‘ayân
Kim bilesin bu işi bellü beyân

Kur’ân okınmakda vardur biş makâm
Biş kez okınmag-ıla olur tamâm

(I/2,b.9,10,11,s.577)

Âşık Paşa, bu makamların her biri için, Kur'ân okuyan kişinin çeşit çeşit sıkıntılara, zahmetlere katlanması, gerektiğini vurgular. Doğru olan da zahmetlere katlananın hazineye ulaştığı gerçeğidir. Zaten hazineyi bulmak isteyen zahmeti göze alır.

Degme birne bunça dürlü renc gerek
Renc yiye ol kimseye kim genc gerek

Şair, Kur'ân'ın beş kez okunması sözünü açıklar. Birinci okumada Kur'ân "hıfz edilir-yani ezberlenir. Kur'ân'ın ikinci okunması ise okuyanın lâfzın altındaki anlamı bilmesidir. Bu okuduğu her bir harfin manasını bilmesi ve hepsinin de dediğini anlaması demektir.

Bir okınmak şol ki Kur'ân hıfz ola
Hâfız anı yidi kır'atla bile

İlla bilmez ma'nisin lafzın bilür
Eyle olsa bir kez okınmak olur

Pes ikinçi okımağı şol-durur
Kim bire bir taht-ı lafzın bildürür

Degme bir harfün kim okır ma'nisin
Bilür anun ne dimekdür kamusun

(I/2,b.3,5,6,7,s.579)

Kur'ân'ın üçüncü okunması ise Kur'ân'ın manasının ardındaki kastedilen maksadın bilinmesidir. Bununla mananın manası çözülür.

Ma'ninün maksūdını bilmekdür iş
Pes üçinçi okımağı ol-ı mış

(I/2,b.9,s.579)

Bu üçinci okınmakdur kamusu
Zıra bilnür bunda ma'ni ma'nisi

(I/2,b.1,s.581)

Dördüncüsü Kur'ân okuyan kimsenin herbir işinin Allah'a lâıık olması yani onun kusursuz bildiği ilme göre iş yapmasıdır. Kişi bildiğiyle amel ederse işte bu dördüncü okumaktır.

Şol-durur dördünçisi kim ol kişi
Hazret'e lâıık ola her bir işi

Bildügi °ilmi tamâm işler ola
Ol °ilim birle °amel eyler ola

(I/2,b.3,4,s.581)

Âşık Paşa'ya göre "Zaten Kur'ân'ı doğru olan okuma şekli de budur. Bu şekilde ilim tahsil etmek gerçek yoldur."

Ol ki dördünçi okınmak şol-durur
°ilmi böyle okımaklık yol-durur

(I/2,b.5,s.581)

"Kur'ân okumanın beşinci makamı ise kişinin yaptıklarının göğe yükselmesi ve Hak katında kabul edilmesidir. Böylece ibadet Allah'a güzel gelmeli; karşılığında ise kişi açıkça rahmet bulmalıdır."

Geldük ol bişinçi okınmaklığa
Şoldur ol kim kılduğı göğe aga

Tā°atun ol Hazret'e lâıık gele
Pes sana Hak rahmeti bayık gele

(I/2,b.6,7,s.581)

Böylece ilim ve ibadet kişide büsbütün hayat bulursa böyle kişi tüm insanların gönlünde olur. Âşık Paşa burada Allah ilmiyle uğraşan ve onu gerçekten her yönden kendine sindirmiş bir kişiye bağlı olmak ve onu gönülden severek hizmet etmek gerektiği fikrini de ulaştırır. "Çünkü böyle kişinin gözü Allah ışığından nasipli olduğu için, kime bakarsa onu da saadete kavuşturur ve bahtlı kılar."

Dirile ‘ilm ü ‘amel sende tamām
Mahkum ola sana cümle hāş u ‘ām

Gözün ola Hak nurından yahtulu
Kime bakarsan kılasın bahtulu

(I/2,b.9,11,s.581)

Âşık Paşa diğer beyitlerde bu makama erişmiş kişinin özelliklerini belirtir. Böyle kişinin dilinden ilim ve hikmet dökülür, bu yüzden de işitenin gönlünde yer tutar. Ağzından çıkan her istek ve dua göğe akarak kabul olur. Gittiği her yerde ayağının bastığı yerlerden bereket fişkırrır. Aklıyla Allah’ın yarattıklarını düşünerek, onu bulup şükreder işte o zaman Allah’a yaklaşır yaşadığı her gün onun için bayram olur. Böylece bu kişiye bakan kimse Allah’ı görür artık onun vazifesi sevgiliyi gösterme yolunda ayna olmaktır. Bu devletlerin ve mutluluğun bu kişide olmasının sebebi o kişinin her türlü işinin Allah tarafından beğenilmesi ve Allah’a yakışan şekilde olmasıdır.¹

Âşık Paşa Kur’ân’ın hikmetlerini yine kendine has bir üslupla anlatmaya devam eder. Biraz önce belirtildiği gibi ona göre Kur’ân Allah’ın insanlara gönderdiği bir sofradır ve bu sofraya zelil olmak yoktur. Allah bu sofrayı yüzyirmi dört bin mutfak yapmayı dilemiştir. Âşık Paşa burada gelmiş-geçmiş ve sayıları yüzyirmi dört bin olan peygamberleri mutfak, olarak kabul eder. Çünkü peygamberlerin göğüsleri mutfak gönülleri de mutlaka çömlek gibidir.

Hon bu Kur’ân’dur ki virdi ol Celîl
Kim bu hōna yok-durur olmak zelîl

Âşık Paşa burada şu hadise yer verir :

- Kur’ân Allah’ın sofrasıdır.²

¹ Diğer beyitler için bkz. YAVUZ, Kemal (2000), **Garib-nâme**, cI/1,s.583

² DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Fazl b. Behram ed (1981). **Dârîmî Fezail**, İst: Çağrı Yayınları, Mukaddime Bab: 2.

Çün diledi Hak bu hönı mutlakā
Düzdi yüz yigirmi dört bin matbaha

Göksi peygāberlerün matbah-durur
Gönli höd çömlek gibi mutlak-durur

Âşık Paşa bu konuda şu söze yer verir :

-Gögüsteki kalp çömler gibidir.

(I/2,b.5,6,7,8,9,s.587)

Yerde ve gökte kim varsa hepsi bu mutfaktan ihtiyaçlarını gidermişlerdir.

Yirde gökde yaş kuru kalmadı hiç

Kim bu matbahlarda olmadı havic

(I/2,b.10,s.587)

Ayrıca Kur'ân yedi bin yıl kaynayıp piştikten sonra; onun daveti bütün dinlere makam olmuştur. Sonunda aşçıbaşı gelerek bütün yiyecekleri sıralayıp dizmiş ; çünkü Allah Ona bu mevkii vermiştir. İşte bu aşçıbaşı Hz. Muhammed'dir.

Yedi bin yıl kaydadi bişdi tamām

Kamu dine da'veti oldı makām

Geldi hön-sālār u düzdi tertibi

Zıra ana virdi Hak bu mansıbı

Âşık Paşa burada düşüncelerinin ispatı için şu hadise yer verir:

- Kur'ân'ın manası var ve yedi kademe olarak manasının da manası var¹

Anla hön-sālār kimdür iy safā

Mustafā'dur Mustafā'dur Mustafā

(I/2,b.5,s.589)

¹ et-TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed İbn-i Muhammed (1994). Müşkilü'l Âsâr, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, cilt 8, sayfa 87.

Şaire göre “Kur’ân’daki herbir yaprak bir tabak, herbir harfde o tabakta bir çanaktır. Her harfin manası ise bir nimettir; bunlar birbirlerine benzemedikleri için tatları da ayrı ayrıdır. Bu rahmet sofrasını, peygamber serip halkın yönünü de buraya çevirmiş, sofrayı bunlara bırakmış ve herkesi de davet etmiştir. Yemeyen ise mahrum kalmıştır.

Görsenē her bir varak oldı tabak
Degme bir harf ol tabakda bir çanak

Degme harf ma’nisi bir ni’met-durur
Birbirne benzemez lezzet virür

Çün Nebī düzdi bu rahmet hânını
Hōna döndürdi bu halkun yönini

Çün bırakdı hōnı vü urdı salā
Vāy ana kim yimeye mahrūm kala

(I/2,b.6,7,8,9,s.589)

Âşık Paşa rahmet sofrası olarak adlandırdığı Kur’ân’ı yeme şeklinin de nasıl olduğunu kendine göre açıklar. “Kur’ân’ı okuyan kimse bu sofranın başında oturur ve arzu ettiği yemekten yer.”

Dinle imdi yimegi niçe-y-imiş
Kim bilesin bunda maksūd ne-y-imiş

Hâfız oldur hōn kıyıda oturur
Kankı aşdan diler-ise götürür

(I/2,b.10,11,s.589)

Bu kişinin sözün altındaki manayı bilmesi yemek yiyenin elini ağzına götürmesine benzer. Âyetlerin iniş sebebini bilmek ise ağızda olan lokmayı yiyebilmek için çiğnemek gibidir. Bunları aklında tutmak çiğnenen lokmanın yutulması gibidir. Yaptıklarının Allah’a lâayık olması yenilenlerin sindirilmesidir. Yok eğer yediklerini sindiremezse ilâç içmek gerekir ki bu da tövbe edip büyüklerin el ve eteklerine sarılmaktır. Böylece Âşık Paşa sofrası

benzetmesini yaparak Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiğini ve ondan nasıl faydalanılabileceğini de anlatmış olur.¹

Âşık Paşa “Kur'ân okuyanların kendini Kur'ân okur sandıklarını oysaki Kur'ân'ın kişileri okuduğunu, anlattığını ve kendine çağırdığını düşünmektedir.

“Vahdet telâkkisi içinde, Kur'ân'ı okuyan ve okunan Kur'ân, ayrı şeyler değildir.² Âşık Paşa da bir mutasavvıf olarak bu görüşe inanır.

Halk sanur kim kendüsi Kur'ân okır
İlla bilün kim bizi Kur'ân okır

Kur'ân'ı biz kaçarü okıyavuz
Ol okır ol gösterür eyü yavuz

(I/2,b.10,11,s.591)

“Kur'ân mü'mînlerin yol göstericisidir zaten hayatın kendisi ve içeriği de ancak onunla anlaşılır.”

Ol-durur mü'minlerün kılavuzı
Hem anunla bilinür dirlik özi

(I/2,b.1,s.593)

Âşık Paşa'ya göre; Hayatta kim Kur'ân'la beraber olursa mutluluğa ulaşır yani Kur'ân ile yoldaşlık ederse, onun için sıkıntı çekerse bu yüzden de bağı başı taş olursa işte asıl mutluluğa onlar erişirler. Çünkü ona göre Kur'ân eğer yeryüzüne inmeseydi bu dinin üstünlüğü de asla bilinmezdi.

Devlet anun kim ana yoldaş ola
Renc yimekten ana bağı baş ola

¹ Diğer beyitler için bkz. YAVUZ, Kemal (2000), *Garib-nâme*, c.I/2, b.1,2,3,4,5,6,8,s.591

² TATÇI, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı*, 100.

Ger degülmissedydi Kur'ân inmegi

Ma'lum olmayaydı bu dîn yigregi

(I/2,b.2,4,s.593)

Âşık Paşa kendisindeki Kur'ân sevgisini şöyle dile getirir.

Başı hoşdur °Âşık'un Kur'ân-ıla

Sever anı gönül-ile cân-ıla

(I/2,b.3,s.593)

Ayrıca canların içinde bu aşk ateşi (İman gücü) bir çıra gibi yanmasaydı can karanlıklar içinde kalır ve kurtuluşa eremezdi.

Yanmasaydı cânlar içre bu çerag

Zulmet içre bulmayaydı cân firâg

(I/2,b.5,s.593)

Âşık Paşa'ya göre dünyada var olan on şeyin içinde hikmetler vardır. İşte bu on nesneden bir de Kur'ân'dır. Bu yüzden Kur'ân insanların hem önderi hem rehberidir.

Birisi Kur'ân'dur ol on nesnenün

Pîş-revün hem reh-berün oldur senün

(II/2,b.8,s.839)

Yüce Allah'ın başka dinlere vermediği Kur'ân mü'mînler için rahmettir. Bu özelliğiyle Kur'ân mü'mînler için hem şifa hem de rahmettir.

Kur'ân ol rahmet-durur mü'minlere

Kim anı virmedi ayruk dînlere

Mü'mine Kur'ân ulu devlet-durur

Hem şifâ vü hem dahı rahmet-durur

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Kur'an'dan olmak üzere müminlere şifa ve rahmet indiririz İsrâ 82.

(II 12,b,9,10,11,s. 839)

Kur'an'ın yedi çeşit okunuşu vardır. Bunu Âşık Paşa Kur'an yedi katlı bir sofradır ve onun başındaki âmir Muhammed Mustafa'dır sözüyle anlatır. Kur'an'ın yedi farklı okunuşu ve buna göre gönderilmiş olduğu gerçeği yedi mushaf tabiriyle anlatılır.

Yidi kat hōndur Kur'ân iy Safâ
Kanı hōn-sālârı kimdür Mustafâ

Yidi mushaf ya'ni yidi hōn gibi
Yidi katdur hōna benzer tertibi

(II/2,b.1,2,s.841)

Kur'an Allah'ın rahmet sofrasıdır ve ondan nasiplenen ten değil candır. Bu sofranın tadı uzaktan duymakla anlaşılmaz, bilinmez. Onu bilip hükmünü yerine getirenler tadını almış, bilmeyenler ve emrini tutmayanlar ise yabancı kalmıştır.

Tanrı'nun rahmet hōnı Kur'ân-durur
Anı yiyen ten degüldür cān-durur

Daşradan bilmeg-ile hōn adını
Almasayasın sen bu ni'met dadını

Bilmüben hükmin dutanlar aldı dad
Bilmeyenler kılmayanlar kaldı yād

(II/2,b.5,8,9,s.841)

“Dünyada her kim Kur'an'da saklı olan sırta vakıf olduysa Allah'ın nurunu da o görmüştür. Çünkü Allah nurunu Kur'an içinde gizlemiştir bunu bu şekilde fark eden inanmışların canı da bu nuru görüp izlemiştir.” Âşık Paşa okuruna Kur'an okumayı ve böylece Allah'a ulaşmayı önermiştir.

Her ki bildiyse bu Kur'ân sırrını
Eyle bilsün gördi Allah nûrını

Ol nurı Kur'ân içinde gizledi
Geldi mü'min cānı anı izledi

(II/2,b.10,11,s.841)

Âşık Paşa, Kur'ân'ın halka yani yaratılmışlara benzemediği çünkü onun mahluk değil Allah'ın kelâmı olduğunu bildirir. Bu yönüyle Kur'ân yaratılmışlardan üstündür.

Gerçi halka benzemez hâlık degül
İlla hem bellü bilün mahlûk degül

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği söz şudur;

-Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, mahluk değildir.¹

(II/2,b.6,7,s.843)

Âşık Paşa Kur'ân'daki sayfaları sahralara ak aka ovalara, yine üzerindeki yazıları da çadırlara benzetir. Yazının içindeki manalar ise güzel yüzlü sevgililerdir. Önemli olan Kur'ân'daki bu sırların cangözü ile görülebilmesidir. (II/2,b.10,11,s.843) Fakat bu sırlara dışarıdan bakmakla erişilmez; çünkü Kur'ân'ın tertibi, düzeni ve bir benzeri yoktur. Kur'ân Hz. Muhammed'e söylenmiştir, bu yönüyle de onun ne olduğunu ancak Hz. Muhammed anlar.

Daşradan bakmag-ıla görmeyesin
Sen bu ma'nî sırrına irmeyesin

Yırde gökde kimsene Kur'ân gibi
Düzmedi vü düzmeye ol tertibi

¹ ACLÜNÎ, İsmâil b. Muhammed el (1985). *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, C. 1, S. 28 (Nşr: Ahmet el-Kalâş).

Uş u Kur'ân takriridür iy safâ
Ne'ydügin kim bildi anı Mustafâ

(II/2,b.1,2,5,s.845)

“Kur'ân ayrıca Allah'ın yeryüzüne indirdiği kudret ipidir. Bu yüzden insanlara düşen artık o ipe yapışarak yanmak ve bu gafletten uyanmaktır.”

Kudret ipi ya'ni Kur'ân'dur bize
Tanrı'dan indi ki bu halkı düze

Yapışuban ol ipe yanmak gerek
İmdi bu gafletten uyanmak gerek

Âşık Paşa burada şu âyete yer verir:

- Hep birlikte Allah'ın ipi olan Kur'ân'a sarılınız Âl-i İmran 103

(I/2,b.3,4,5,s.989)

Âşık Paşa, Kur'ân'ın sadece İslâm dinine inananlar için indirilmiş bir nimet olduğunu vurgulayarak bu nimetin kıymetinin bilinmesini ister. Kur'ân Allah'ın kelâmıdır onun üstünlüğü bu yüzdendir. Ona göre Kur'ân'da inananlar için şifa da vardır. Kur'ân insanı düştüğü bu dünya çukurundan düzlüğe çıkararak ip gibidir ki o kişiyi pençesine düştüğü gafletten de uyandırmaktadır. Gönül huzuru ve iç dinginliğe ulaşmada, kurtuluşa ermede Kur'ân hayatımızın vazgeçilmez kaynağıdır.

1.1.4. Peygamberler ve Dini Şahsiyetler

1.1.4.1.Hz. Muhammed Mustafa

Âşık Paşa Garibnâme’de peygamberler için “enbiya, nebi,has” kelimelerini kullanır. Garibnâme’de gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin sayısı da yüz yirmi dört bin olarak bildirilir.

Âşık Paşa’ya göre Hz.Muhammed’in tebliği tüm insanlığı içine alır. Çünkü onun gelişyle önceki dinlerin getirdiği hükümler geçerliliğini kaybetmiştir. Âşık Paşa’nın bakış açısıyla Hz.Muhammed Allah’a ulaşmak isteyen tüm doğru yolda gitmek isteyen yol erlerinin önderidir. Bu yönüyle sadece müslümanların değil, tüm insanların hatta tüm yaratılmışların en üstünü ve seçkinidir. Ayrıca o son peygamberdir, bu yüzden de onun peygamberliği kendisinden çok sonraki dönemi de içine alır. Âşık Paşa’nın deyimiyle;

“Kavlı kāyim şer’i bākīdür anun
Pişveri oldur kamu yol varanun

Yirde gökde ber-güzide ol-durur
Hem resüldür Tanrı’dan hem kuldurur”

(II/1,b,9,10,s.313)

Âşık Paşa’nın burada yer verdiği âyet şudur:

- Başka değil , seni bütün insanlara müjdecî ve korkutucu olarak gönderdik Sebe 28.

Ayrıca şu hadise de yer verir:

- Peygamber, (selâm onun üzerine olsun): Benden sonra peygamber yoktur buyurdu.¹

(I/1,b.6,11,s.83)

¹ el-BUHARÎ, Muhammed b. İsmâil (1979). *Sâhîh-i Buhârî*, İst: el-Mektebetü’l –İslâmi, Kitabül-Megazi bab 78

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'i etrafını aydınlatan kandile, ışığa benzetir. Ayrıca O bütün insanların baştacıdır.

Ol-durur ol Allah öğdüğü sirâc
Oldur âhir kamunun başında tâc

Âşık Paşa burada: düşüncelerini inandırıcı kılmak adına tekrar şu âyete yer verir:

- Ey Peygamber biz seni..... Allah'a, onun izni ve emri ile çağırın ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik Ahzâb 46.

(II/1,b.7,8,9,s.319)

Âlemin yaradılmasının sebebi Allah'ın Hz. Muhammed'e duyduğu sevgidir. Âşık Paşa burada hadis olarak kabul ettiği şu söze yer vermiştir:

-Sen olmasaydın âlemleri yaratamazdım.

Ayrıca Allah'ın yarattığı ilk şey Hz. Muhammed'in nurudur. Bilgi sahipleri ona akl-ı kül derler. Herşeyin yaratılış sebebi odur. Allah tüm yarattıklarının O'na kulluk yapmasını ister. Çünkü bu baht Hz. Muhammed'e Allah'tan verilmiştir. Ayrıca Allah'tan Hz. Muhammed'e verilen bu nur sebebiyle birçok peygamber mucize gösterebilmiştir. Sırasıyla Hz. Nuh ,Hz. İbrahim,Hız. İsmail,Hız. Yusuf,Hız. Musa,Hız. Davud,Hız. Süleyman,Hız. İsa ,Hız. Muhammed'den kendilerine değen bu nur sebebiyle mûcize gösterebilmiştir. Bu yüzden tüm akıl sahiplerinin Hz. Muhammed'i bilmesi ve onun ümmeti olması gerekir. Ayrıca Hz. Muhammed'in arşa yükselmesinin sebebi de bu nurdur.

Ol mahabbet Tanrı'dan bir nûr-ıdı
Kim bu yir gök yag-iken ma'mûr-ıdı

Ehl-i dāniş °akl-ı kül dirler ana
Ata oldur kamuya önden sana

(II/1,b.2,3,s.317)

Geldi Âdem'den Nüh'a pes ol nişân
Ol Muhamed nûrî ol genc-i nihân

(II/1,b.4,s.325)

Lâzım oldu gelmeye pes bir vücûd
Kim kıla cümle  ukûl anda sücûd

(II/1,b.5,s.329)

Tanrı'dan degmiş-idi bu baht ana
 Arş anuñun olmuş-ıdı taht ana

(II/1,b.1,s.333)

Ma'nide ol  akl-ı küldür iy safa
Suret içre adı kimdür Mustafâ

Döstlığınıñun vir salâvât  isk-ıla
Tâ sana yarın şerâ at ol kıla

(II/1,b.5,6,s.341)

Hız. Muhammed bu üstünlükleriyle erişilmez bir noktadadır. O seçkinlerin seçilmişidir. Tüm sorunların çözümü O'ndadır.

Ol ola bu cümle halkun yigregi
Hem ola her dü cihânun ol begi

Adı Ahmed ola işi mu cizât
Anda hall ola bu cümle müşkilât

(II/1,b.6,10,s.329)

Bu yüzden insanlara daha doğrusu tüm yaratılmışlara düşen, O'na inanmak, O'nu sevmek, getirdiği esaslara uymaktır. Çünkü onun getirdiği İslâmî hükümler kıyamete kadar geçerlidir; bu yüzden O'na inanmayan bir tek kişinin dahi kalmaması gerekir.

Hak'dan emr olmuş-ıdı cümle kula
Kim ana her birisi kullık kıla

(II/1,b.10,s.331)

Ol-durur pes ilk gelen ol ulu kul
Âhir anun °aklıdur ol °akl-ı kül

Hak anı sevdi anın var eyledi
Pes Habîbüm diyüp ikrâr eyledi

°Alem içre ber-güzîde ol-durur
Âdemîde nür-i dîde ol-durur

(II/1,b.7,9,10,s.341)

Tâ-kıyâmet hükmi kat °olmayısar
Ana münkir kimsene kıymayısar

(II/1,b.11,s.341)

Âşık Paşa'daki Peygamber sevgisini şu beyitlerinde görebiliriz. Hz. Muhammed'i güneşe O'na inanan tüm mü'minleri güneşin ışığına benzetir.

Eyle san gevdemdeki cânumdur ol
Gönlüm içre sıdk u îmānumdur ol

Çünkü mü'minler anun cüzvî-durur
Pes bilün kim kamusı °ulvî-durur

Şol güneş nûri gibi kim yir yüzün
Dutdı lîkin aslı oldur şeksüzün

Gün nuri atru degül günden bilün
Bilelik ma'nîsini bundan bilün

(II/1,b.2,3,4,5,s.345)

Hız. Muhammed'e inanan tüm mûmînlerin ondan ayrı olmadığını vurgular. Ayrıca bu inananlar doğru karardadırlar; Çünkü Hız. Muhammed tüm peygamberlerin önderi, evliyâların ışığıdır.

Pes bilün kim kimde ikrâr var-ısa
Kim Muhammed dînine uyar-ısa

Bellü bilün ayru degül andan ol
İçerü bir gizlü gencdür cândan ol

Aşlı oldur cümle peygamberlerün
Serveri oldur kamu serverlerün

Evliyâ hem cümle anun fer'idür
Kamusına ol çerâgdan degdi nür

(II/1,b.6,7,8,9,s.345)

Âşık Paşa'ya göre Hız. Muhammed Allah'ın gizli hazinelerinin açılmasına sebep olan ve halka doğru yolu gösterendir. Yaradan ile yaratılanlar arasındaki nişan O'dur ayrıca O hem kavuşmaya vasıta olan hem de kavuşandır. Bu yüzden de kurtuluş Hız. Muhammed'e iman etmekle mümkündür. Çünkü O Allah ile kulları arasında aracıdır, kavuşmaya sebeptir. Bunun için de o âlemlere rahmettir. Sonsuz bir ömre ancak O'nun vasıtasıyla erilir.

Hâlıkun şol gizlü gencin açan ol
Gösteren hem halka oldur doğru yol

Hâlık u mahlûk arasında nişân
Vasıta ol vâsıl oldur bî gümân

(II/1,b.10,11,s.345)

Rahmet andan togdı düşdi âleme
Artadur günden güne demden deme

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Ve seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik Enbiya 107

(II/1,b.1,2,s.347)

Ol-durur mü'minleri ilten Hak'a

Kim uyarsa ol bula °ömr-i bekā

(II/1,b.3,s.347)

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatabilmenin zorluğunu açıklayabilmek için O'nu anlatmanın okyanusları bardağa sığdırmak kadar zor olduğunu belirtir. Oysaki bu imkânsızdır. O zaman O'na sıdk ile bağlanmak en güzeldir.

Ma'lum olmaz dil-ile bu vasf-ı hāl

Bahr-ı °ummān bardağa sıgmak muhāl

Anı kimse niçe eyde nutk-ıla

Höşdur ana tâbi °olmak sıdk-ıla

(II/1,b.5,7,s.347)

“Hz. Muhammed'e “sıdk” ile bağlı olanlar karşılığında O'nun şefaatine nâil olacaklardır. Böylece geçici olan dünya hayatında en büyük sermayeyi ele geçirerek ömrü bekâya ereceklerdir. İnsanın yeryüzüne gelmesinin de sebebi bu değil midir? İşte bu yüzden O'nun ümmeti kazanmışlardan olacak ve mahrum kalmayacaktır. Hatta büyük günah işleyenler dahi onun sebebiyle belki kurtuluşa erecekler, “mahzun” kalmayacaklardır. Hz. Muhammed, Allah'ın huzurunda yani Miraç'ta ümmeti için Hak'tan yardım istemiştir.” Yarın mahşer yerinde de ümmetini arayacak ve kollayacak olan Hz. Muhammed bu özellikleriyle tanıtılır. Bu yüzden de kişinin yeryüzündeki Allah'tan sonra ikinci dostu, yardımcısı Hz. Muhammed'dir.

Dösti kimdür ol Çalab'un iy safā

Mustafā'dur Mustafā'dur Mustafā

Pes ikinci dōst bilgil ol-durur
Yolı anun Hakk'a doğru yol-durur

Hak katında işi berkitdi tamām
Ya'ni kim bizim-içün dutdı makam

Bize ol bildürdi şer'ahkāmını
Secdi halkun hāşını vü 'āmını

(II/2,b.8,9,10,11,s.773)

Ol şefā'at kılısar yarın bize
Kim vire Hak kendü dīdarın bize

Anmadı ol atasın vanasın
Likin unıtmadı bir dem ümmetin

(II/2,b.7,9,s.775)

Âşık Paşa burada şu hadise yer verir :

- Şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenlerdedir.¹

(I/1,b.6,s.51)

Âşık Paşa'ya göre Allah, Hz. Muhammed'i beylerin beyi yaptığı için O'na işlerin en güzelini, iyisini öğretmiştir. İnsanların hep peşinden koştuğu, makbul saydığı ilmin evveli ve âhiri Allah tarafından Hz. Muhammed'e öğretilmiştir. Allah ibadetlerin en güzelini, saadetlerin en kutlusunu Hz. Muhammed'e vermiştir. O'nun ümmeti kendisinden önce gelen peygamberlerin ümmetinden üstündür. Bu yüzden de cehennemden uzaktır.

Çün Habīb'i kıldı Hak beyler begin
Ana bildürdi kamu işler yegin

¹ et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve (1938). *Sünen-i Tirmizî*, Beyrut: Dâru İhyâu't-Tûrasi'l, Kitabü'l-Kıyâmeh bab: 11.
el-KAZVİNÎ, Abdullah Muhammed b. Yezîd (1975). *Sünen-i İbn-i Mace*, Beyrut: Dâru İhyâ'ut-Tûrasi'l Arabi, Kitabüz'züht, bab: 37.

Ana açdı kutlısın sâ°atların
 Ana virdi yigrek ümmet kamudan

Ana açdı kutlusun sâ°atların
 Âzad anun ümmetidür tamudan

(II/2,b.5,6,7,s.493)

Âşık Paşa düşüncelerini desteklemek için burada hadis olarak kabul ettiği şu söze yer vermiştir:

İlmin evveli ve sonu bana öğretildi.

(I/1,b.4,s.527)

Allah'ın yeri göğü yaratmasının sebebi olarak gösterilen Allah'ın Hz. Muhammed'e duyduğu sevgi Âşık Paşa'nın dizelerinde şöyle dile getirilir.

Diledi kim °alemi var eyleye
 Kudretin °alemde izhâr eyleye

İlk yarattı Mustafâ'nın cânını
 Kodı ol cânda mahabbet kânını

Sevdi anı dōst idindi Ahad
 Kaldı ol dōstlığıçinde tã-ebed

(II/2,b.4,5,7,s.627)

Düzdi anun dōstlığıçun °alemi
 Hem kopardı °alem içre Âdemi

Yir ü gög ü °arş u kürsı cism ü cân
 Oldı anun dōstlığıçun bī-gümân

(II/2,b.8,9,s.627)

Allah gökyüzüne gölgelik, yeri Hz. Muhammed için gezilecek meydan yapmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi diğer varlıklara tarafından da bilinmiştir. O'nun getirdiği dine uyanlar mutlu olacaklar uymayanlar ise kıyâmete kadar kaybetmiş olacaklardır. Hz. Muhammed'e inananlar, arkadaşları, sevdikleri ve cesur sohbet arkadaşları hepsi islâmiyetin çatısı altındadır; fakat Hz. Muhammed tektir, onun benzeri yoktur.

Pes bilün kim gelmedi hem gelmeye

Mustafâ gibi kimesne dünyeye

(I/1,b.10,s.59)

Gögi sayvan dutdı anun üstine

Yiri meydân kıldı Hak ol döstuna

Çün getürdi dünyaya ol serveri

Bildi anun geldügin ins ü perî

(II/2,b.10,11,s.627)

Her ki uydi dîne bunlar oldı şād

Uymayanlar tâ-kıyâmet oldı yād

Kaldı şöyle küfr-ile şol yādları

Oldı mü'min şol bilişen adları

Kimi ümmet oldı mü'min kimi yār

Kimisi oldı sahâbî merdikār

Kamusı İslâm evinde bir-durur

Lîkin anı ortada nâdir-durur

(II/2,b.8,9,10,11,s.629)

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'in Mir'âc'ta Hak'la buluşmasını anlatarak Hz. Muhammed'den önce iyinin kötüden ayırdedilemediğini vurgular. Ayrıca Hz. Muhammed'in Mir'âc'ta Allah'tan ümmeti için bir iş istediğini, bunun üzerine Allah'ın namazı, Hz. Muhammed'in ümmetine verdiğini açıklar. Böylece müminler en güzel ibâdete lâyık

görülmüşlerdir. Çünkü gökyüzündeki meleklerin Allah'a ibadetleri namazın bölümleridir. Hz. Muhammed Cebrail'in elçiliğiyle Miraça yükselirken gökyüzündeki meleklerin duruşlarını görür. Kimi kıyam, kimi rükû, kimi secde, kimi tahiyat, kimi tesbih okuyan, kimi yalvaran, dua eden, kimi düşünen bir hâldedir, bunun hikmetini sorar ve bu hareketlere karşı çok büyük sevap alınabileceğini öğrenir.(Bkz. Melekler)

Ümmetiçün çün Habîb iş istedi

Gör ne bünyâd urdı ne iş işledi

(II/2,b.9,s.493)

Tâ gelinçe bu cihana ol Habîb

Kim gönüller rencine oldur tabib

Hakk'ı niçe bildilerse bildiler

Hem °ibâdet niçe olsa kıldılar

Bunda geldi oldı cümle iş temîz

Bunda yitildi arukoldı semiz

(II/2,b.2,3,4,s.493)

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'e uyanların kurtuluşa erdiğini yineleyerek kurtulmak isteyenlerin O'na uyması gerektiğini belirtir. Böylece tüm sıkıntılardan emin ve cehennemden uzak olunur. Yoksa kâfirler Allah tarafından inkâr edilip hor karşılanacaklardır.

Her ki baş indürdi ana oldı şâd

Her kim ol serkeşlik itdi kaldı yâd

Kim getürdiyse imân buldı emân

İmin aldı tamudan ol bi-gümân

Kâfir oldı her ki inkâr eyledi

Tâ-ebed Allah anı hõr eyledi

(II/2,b.1,2,3,s.629)

Allah sevgisine ulaşabilmenin tek yolu Muhammed'in ümmeti olmaktır. Âşık Paşa bunu Hz. Muhammed'in sözüyle açıklar :

- Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin Âli İmran 31

(I/1,b.9,s.43)

Âşık Paşa ayrıca peygamberlerin hepsini bir vücuda benzetir. Ve bunu hikâye eder.¹ Âşık Paşa'ya göre ilk peygamber Hz. Adem peygamberler içinde ayak vazifesini gören peygamberlerdir. Bütün milletler ondan türemiştir, hepsinin kökü ona dayanır. Zaten nefis de ilk önce ayakta yer tutar zamanla atlaya atlaya başa çıkar. "O zaman O nefisle birlikte idi ve bu yüzden utanılacak bir duruma düştü; fakat kusurunu bildiği için Allah onu affetti. Hz. Nuh'un gemisine binenler ölümden kurtuldu. Hz. Nuh Allah'la konuşmuştur. Bu yüzden konuşan dil olmuştur. Hz. İbrahim gören göz olmuştur ki dost bildiği Hak için oğlunu kurban edecekti. Eğer görmeseydi bunu yapar mıydı?. Fakat insanlar Nemrud'un ateşini gül bahçesi olarak görene kadar Ona inanmadılar. Hz. Davud ses işiten kulaktır. Allah ne emrettiyse onu yaptı. Hz. Süleyman bilen bir gönüle benzerdi. Gönül gibi uçar, göz açıp yumunca bir deniz geçerdi. O bütün varlıkların dilini bilirdi, kuşlar bile gelip Ona kanat çırparlardı Hz. İsa dirlik veren ruhtur. Hayta nuruyla ölüyü diriltirdi. Hz. Yusuf yüzdür ve görülmemiş güzelliğe sahiptir. Allah o yüzü öyle güzelleştirdi ki Mısır ülkesine bile o güzellekle ziyafet çekti. Zavallı Zeliha bu güzellik yüzünden acınacak hale geldi; fakat Allah Ona tekrar bir ömür bahşetti. Hz. Muhammed baştır ve tüm insanlığın önderidir. Akıl da devlet de Ona verilmiştir. Bunların hepsi Allah yolunda birikip yoldaş olmuşlardı. Onun gelmesiyle peygamberlik son bulmuştur. Âleme onun gibi, ondan üstün ve yüce kimse gelmemiş ve gelmeyecektir."

Âşık Paşa, cennetle müjdelenen on kişinin de bu müjdeye kendi yaptıklarından daha çok Hz. Muhammed'e bağlılıkları, sevgileri sebebiyle ulaştıklarını anlatarak Hz. Muhammed'in Allah katındaki değerini göstermeye çalışır.¹ Bu olayı anlatan hikâye:

Âşık Paşa bütün bu ifadelerini yine Hz. Muhammed'in değerli oluşuyla sona erdirmiştir. Hz. Muhammed peygamberlerin ilki(başı) ve sonuncusudur. Tüm yol göstericiler O'ndan ışık almış ve böylece doğru yolu gösterebilmişlerdir. Çünkü O , tüm doğru

¹ Hikâye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000), **Garib-nâme**, c.I/1, s. [73-83].

¹ Bkz : YAVUZ, Kemal (2000). **Garib-nâme**, c.II/2, s.[629-643].

gidenlerin önderidir, serveridir. Ayrıca Hak O'nu tüm sıkıntılara derman, gönül sıkıntılarına ilaç olarak göndermiştir. Dünyadaki canlar, rahmet hazinesine (Allah'ın affına, güzelliklerine) ancak Onunla erebilirler. Getirdiği din O'nun sözleriyle ayakta durmaktadır ve O'nun hükümlerinin geçerliliği sonsuzdur.

Evliyânun aslı vü hatmıdur ol
Evliyâ hem cümle andan aldı yol

Pîşvâ-yı cümle cândur ol Habîb
Cümle rence Hak anı kıldı tabîb

Kim °ilâc ol eyledi cân rencine
Ol irürdi cânı rahmet gencine

Dîn anun kavlı-y-ıla kâyim-durur
Şer'î anun bâkî vü dâyim-durur

(I/1,b.3,4,5,s.47)

Hız. Muhammed'in herkim ki dünyada dostunu dost bilmedi, bunlar ebedî öfke içinde kaldı, bağışlamaya uğramadı. Çünkü Hak bile dünyayı O'nun dostluğu için yaratmıştır; bu sebeple Hız. Muhammed Allah ile kul arasında vasıtaadır, köprüdür. Yollar onunla geçilir, menzile onunla varılır.

Her kim anun dōstını dost bilmedi
Haşm içinde kaldı rahmet bulmadı

Mustafâ dōstlığıçun oldu cihân
Ne ki varsa âşikârâ vü nihân

Âşık Paşa burada hadis olarak kabul ettiği şu söze yer vermiştir;

- Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.

(I/1,b.2,3,4,s.57)

Hız. Muhammed'in yolundan, doğru yol olduğu için gidilmeli ve sonunda marifete erişilmelidir. Âşık Paşa kendi şahsından yola çıkarak tüm inananları ve gerçek Hak âşıklarını bu yolda yürümeye çağırır. Çünkü hakikat tektir. Ancak böyle olursa endişeden kurtulularak, rahata erişilebilir.

°Âşıkâ pes farz u vâcib ol-durur
Mustafâ şer'i ki doğru yol-durur

Duta ol doğru yolu doğru gide
Ne ki yâd endişe varsa terk ide

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Ve bu gösterdiğim yol, benim yolumdur, doğru olduğu için bu yolu tutup gidin
gidiniz Enam 153.

(I/1,b.5,6,7,s.57)

Âşık Paşa Garibnâme'de Hız. Muhammed'le ilgili Mirac konusunda da bilgi verir.

Âşık Paşa Mirac olayını (Hız. Muhammed'in Cebrail vasıtasıyla göklere davet edilmesini) hikâye üslubuyla anlatmıştır.Hız. Muhammed'in göklere yükselmesi, Allah ile buluşması, giydiği cennet elbisesi ve başına taktığı nurdan tacı anlatır. Âşık Paşa Hız. Muhammed'in o gece gökyüzüne yükseldiğini ve o gecede Tanrı'dan ne istemişse her dileğinin kabul gördüğünü dile getirir.

Dinle imdi Mustafâ mi°râcını
Hulleden tanı vü nûrdan tâcını

Ol gice kim mi°raca agdı Resül
Nu du°â kim kıldisa oldu kabül

Âşık Paşa burada şu âyete yer verir :

- Kulunu bir gece içinde İleten Allah'ı İsrâ 1.

Hak anı sevdi anunçun ünledi

Viribidi Cebre'il gelsün didi

(II/2,b.1,2,3,4,s.495)

“Cebrail Burak denilen bir binitle Hz. Muhammed'in yanına gelir ve O'na hazırlık yapmasını söyler. Kendisini de Hz. Muhammed'e yardım etmesi ve üzengisini tutması için Hakk'ın gönderdiğini söyler. Hz. Muhammed'e “ artık durma dokuz feleğin üstüne çıkacaksın” der.

Geldi Cibrîl ü getürdi bir burak
Eytdi turgıl yâ Resûl kılığ yarak

Hazrete ünder Çalap sevdi seni
Uş rikâbun dutmaga virdi beni

Tur oturma bin buraka gel berü
Çıkırsarsın nüh felekden yokaru

(II/2,b.5,6,7,s.495)

Cebrail konuşmasını şöyle sürdürür: “Dostluğunun dost ile nasıl olduğunu bilip, bu işi inceden inceye anlayacaksın.” Âşık Paşa böylece Hz. Muhammed'in Mirac'ın başladığını anlatır. Daha sonra Cebrail'le konuşmaları, gökyüzünde yaşadıkları tek tek anlatılır. Göğün her bir katındaki meleklerin farklı ibadetleri ve bunların hepsinin yeryüzündeki insanlara namaz olarak gönderilmesi dile getirilir.(Bkz. Namaz)

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'in Mirac'ıyla ilgili görüş ve düşüncelerini Hz. Muhammed'in Miracı'nın önemini anlatmayla devam eder. “Peygamberin gökyüzüne çıkışını sağlayacak olan Burak göklerden indirildiğinde Sahra taşı da onunla beraber gitmek ister. Fakat Hz. Muhammed o zaman “Dur” ve “kal” der ve Sahra taşı da bu sözü kabul edip kalır. Fakat taş bu sefer de dile gelir, ağlayıp, sızlayarak kendi hâlini bildirir. “Bizi şefaattan unutma, o varacağın yerde bir defacık olsun bizi hatırlayıp an” der.

Bir burak indi Resül atlanmaga
Ya'ni kim anunla göge agmaga

Sahranun bir köşesi kalkdı
Bile gitmek diledi ol menzile

Kāf ya Sahrā didi ol demde Resül
Durdı Sahrā ol sözi kıldı kabül

Çıkdı bir dil Sahra'dan u söyledi
Nâliš itdi hâlini °arz eyledi

Didi unitma şefâ'atdan bizi
Bir kez angıl yarın anda sen bizi

(II/1,b.4,5,6,7,8,s.29)

Hikâyeye göre: Sahra taşı orada kalır, Hz. Muhammed gider ve sonunda da Tanrı ile ahd ve vefa kılar. Onun durağı iki kaşın arası kadar olan “Kabe-kavseyn” olur; bütün kapılar, evler ve pencereler onunla tanışıp, yakın olur.

Kaldı ol Sahrā vü vardı Mustafâ
Bagladı Allah ile °ahd u vefâ

Kabe-kavseyn oldı menzilgâh ana
Âşinâ oldı der ü dergâh ana

Âşık Paşa burada düşüncelerinin ispatı için şu âyeti de kullanır :

- İki yay gibi yahut daha yakın oldu Necm 9.

(II/1,b.9,10,11,s.29)

“Hz. Muhammed dostun önünde kendisini yok ederek büsbütün göz kesilir ve Hakk'ı öyle görür. Bu sırada Hakk'a yakın olan ve sürekli ibadet eden melekler dahi bu sırada eremeyip eşikte kalırlar. O sevgili peygamber Hakk'ın huzurunda sevgili olduğunu görür, bu yüzden göklerde Onunla buluşma sadece O'na nasip olur.” Şair, Hz. Muhammed'in

üstünlüğünü ve değerini vurgulayarak peygamber sevgisi aşlamaya çalışmıştır. Âşık Paşa Mirac'ın en önemli sahnesini de tasvir etmiştir.

Dōst öninde mahv kıldı kendüzin
Cümle göz oldı vü gördi dōst yüzün

Ol mukarrebler ki vardur tapuda
İrmedi bu sırta kaldı kapuda

Dōst öninde ol Habīb ol habīb
Dōst-ıla mi'rāc ana oldı nasīb

(II/1,b.1,2,5,s.31)

Âşık Paşa, ayrıca Mirac olayının akıl ile anlaşılamayacağını vurgular. Kısaca Hz. Muhammed'in tekrar yere indiğini söyler ve Mirac olayının sonraki aşamalarını anlatmaya devam eder. Hz. Muhammed'in yere inince ilk önce Sahra taşının altında oturup namaz kılmak istediğini anlatır.

Bu işe bu kudrete ne °akl ire
Söz üküşdür çün girü indi yire

Geldi Sahrā altına oturmaga
Diledi ilkin namāza durmaga

(II/1,b.6,7,s.31)

“Hz. Muhammed namazını kılıp oturunca, Cebrail gökten inerek bir sofrta getirir ve Hz. Muhammed o sofradan yiyerek Allah'a şükreder. Böylece yer ve göğe mesken edinen tüm varlıklar Hz. Muhammed'in hâlini anlayarak Mirac'a çıktığını farkedeler.”

Çün namāzı kıldı oturdı Emīn
Gökden ol dem indi Cibrīl-i emīn

Sofra indürdi Resūlı toyladı
Yidi ol hōni Resūl şükr eyledi

Yir ü gök ehli Resln hlini

Bildiler mi'rc-ıla ahvlini

(II/1,b.9,10,11,s.31)

Peygamberlerin ruhları biraraya toplanarak o baş peygamber için hizmete koşarlar. Hz. Muhammed'in Mirac'ını bildiklerinden, hepsi toplanıp selma gelirler ve burada Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu kendisine iletilir.

Cem'oluban cnı peygamberlern

Hidmete geldi kamu serverlern

Mustaf mi'rcını çn bildiler

Dirilp cümle selma geldiler

(II/1,b.1,2,s.33)

O anda o ruhların hepsi oradayken namaz vakti girer, o nder peygamber, kamet eder ve bütün ruhlar ona uyar. Aşık Paşa, peygamberler içinde en son peygamber olması sebebiyle Hz. Muhammed'in üstünlüğünü dile getirir.

Anda hzır cem'-iken ol cümle cn

Bir namz vakti irişdi ngehn

nki kmet eyledi ol mukted

Cümle cnlar kıldılar ana iktid

(II/1,b.3,4,s.33)

"O zaman bütün peygamberler cemaat o da imam olur ve böylece o namazı orada kılarlar. Bir başka rivyete göre de o namaz gökler üstünde kılınmış ve Allah'a niyaz edilmiştir. Bütün peygamberlerin ruhları orada toplanmıştır. Ve Hz. Muhammed onların arasında ışık samaktadır." Görüldüğü gibi Hz. Muhammed için imam, ve ışık söylemleriyle onun diğer peygamberlerden üstünlüğü anlatılmak istenmiştir.

Oldılar bunlar cem'at ol imm

Ol namzı kıldılar anda tamm

Bir kavuldu şöyledür kim ol namâz
Gökler üstinde kılındı ol niyâz

Enbiyâ ervâhı anda cem^e-idi
Mustafâ ol cem^e içinde şem^e-idi

(II/1,b.5,6,7,s.33)

Sonuç olarak Mirac olayı hikâye üslubu içinde anlatılmış, “insan”ın ulaşabileceği en yüksek makama Hz. Muhammed’in yükseldiği hususu onu diğer peygamberlere göre daha üstün bir konuma getirmiştir.

Âşık Paşa, Hz. Muhammed’in son ve hak peygamber olduğunu ve onun getirdiği dinin hükümlerinin kıyamete kadar geçerliliğini koruyacağını bildirerek, onu tanıtmış böylece de peygamber sevgisini oluşturmak istemiştir.

1.1.4.2. Diğer Peygamberler

Âşık Paşa yaradılmışların tasnifini yaparak peygamberleri de bir sınıfa ayırır. O’na göre peygamberlerin hepsi yaradılmışların dokuzuncu bölüğüdür. Bunların sofraları rahmettir. Her birinin adları dillerle meşhur olmuştur. Bunlar peygamberlik elbisesi giymişlerdir ve bahtları diğerler yaradılmışlardan üstündür. Ayrıca bunlara Allah’tan haber gelmiştir, bu yolu dosdoğru gidenler bunlardır. Bunlar mucizeleriyle dünyayı tutmuşlar ve benlik davası güdenlerin hepsini teker teker yenmişlerdir.

Birine virdi nübüvvet hil’atin
Kamulardan yüce kıldı devletin

Ol bölük kim rahmet oldı hōnlari
Ol nübüvvet hil’atidür tonları

Enbiyâdur ol bölük bu dünyada
Meşhur olup her biri geldi ada

Bunlara peygam geldi Tanrı'dan
Hem bulardur bu yolu dogru giden

Mu'cizeyle dünyayı dutdı bular
Niçe men men diyeni utdı bular

(I/1,b.2,7,8,9,10,s.429)

Âşık Paşa, peygamberleri de kendi aralarında üç ayrı sınıfa ayırır. Tüm peygamberler alâ(yüce) makamındadır; fakat bunların da alâ(yüce), evsat(orta), ednâsı(aşağısı) vardır. Bu yüzden bunların yaşamları ve hangi sınıfa ait olduklarını bildirir.

Hem bular üç üç bölükdür her biri
Dirliğinden bilinür yirlü yiri

(II/1,b.4.,379)

Cümlesi bunlar tokuz mahfil-durur
Dirliği bir bir buları bildürür

Dinle imdi her birinün hâlini
Dirliğinden bilesin ahvâlini

Geldük ol a'lâ makâm ahvâline
Bir nazar kıl dirliğine hâline

Enbiyâ mülkidir ol a'lâ makâm
İşidüpdür anı cümle hâs u'âm

(II/1,b.5,6,8,10,s.379)

“Bunlar kutluluğu Allah'tan aldıkları için, sonsuza kadar mutluluk içinde yaşamışlardır”

Tanrı'dan devlet dutageldi bular
Tâ ebed devlet ile kaldı bular

(II/1,b.11,s.379)

“Kutluluk bunlara Allah tarafından verildiği için bunlar eriştikleri derecelerden asla düşmezler; çünkü feleğin hükmü onlara erişmez. Bunlar kamudan Yücedir ama kendi aralarında üç sınıftırlar. Yolları birdir fakat gidiş şekilleri farklıdır.”

Ya’ni bunlar mansıbından düşmedi

Bu felek hükmi ana irişmedi

Gerçi bunlar kamudan a°lā-durur

Evsat u a°lā vü hem ednā-durur

Üç bölükdür illa bir yolda gider

Yolı birdür ille üç halde gider

(II/1,b.1,2,3,s.381)

Peygamberlerin “yüce makamını” kendilerine kitap inen dört büyük kitabın peygamberleri oluşturur. İnsanlar arasında yapılması gerekenler ve yasaklananları insanlara bildirmek bunlara emir edilmiştir. Açıktan ve gizli olarak bunlar emr olunduklarını bildirirler; bunlara karşı gelenler Allah’ın emriyle yenildiler, alaşağı edildiler. Bunların her yaptığı mucizeydi hiç kimseden korkuları da yoktu.

Şoldur a°lā kim ana indi Kitāb

Emr-i ma°nūf bunlara oldu hitāb

Zāhir ü bātın bular hükm itdiler

Emr-ı ma°nūf bunlara oldu hitāb

Mu’cizetdi bunların her işleri

Yog-ıdı hıç kimseden teşvîşleri

(II/1,b.4,5,6,s.381)

Bunlar getirdikleri dine halkı çağırıp, halka doğru yolu gösterdiler. Kendilerine ne emredildiyse onu yaptılar böylece dileklerine kavuştular. Her bir işin içyüzü bunlara inceden inceye bildirildi. Ayrıca Allah bunlara karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırmak için Cebrail’i gönderdi.

Da'vet eylep halka yol gösterdiler
Niçe kim buyrıldı şöyle vardılar

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Ey Peygamber! Rabbinden sonra indirileni teblig et Mâide 67.

Hem risâlet geldi Hakdan bunlara
Ma'lum oldu cümle işler kıl yara

Hak bulara virbidi Cebrâyl'i
Kim gelüp hall kıldı cümle müşkili

(II/1,b.7,8,9,10,s.381)

Ayrıca bu dört büyük kitabın peygamberine vahiy geldi, düş gördüler; böylece Allah'ın takdir edip, yazdığı şeylerle karşılaştılar. Gönüllerinden geçeni buldular.

Bunlara vahiy gelüp düş gördiler
Tanrı'nun takdîrini tuş gördiler

Ya'ni gönle gizlüşler geldi tuş
Her niçe kim gördilerse oldu tuş

(II/1,b.10,11,s.381)

“Bu dört peygamber her türlü işden haber verdiler ve verdikleri haber, yani bildirdikleri âlemde üstün tutuldu. Bununla birlikte bunlara kitap indi ve bütün işler böylece inceden inceye, açıkça bilindi. Bunlar Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed'dir.”

Bunça işlerden bular virdi haber
Ol haber âlemde oldu mu'teber

Hem kitâb indi Çalap'dan hükm ile
Ma'lum oldu kamu iş kıldan kıla

Bunlar oldur kim ulü'l-^cazm oldılar

Ol işi işlediler kim Hak diler

(II/1,b.1,2,3,s.383)

Âşık Paşa da bu dört kitabın peygamberini yücelerin yücesi kabul eder ve bunları bütün insanların serveri, yol göstericisi ve en iyisi olarak görür.

Pes bular a'lânun a'lâsıdur

Cümle halkun serveri vü hâsıdur

(II/1,b.4,s.383)

Müjde ve azar bunlar içindir.

Allah bunları diğer yaratılmışlardan fazla sevmiştir. İşte bu sevgi de onların yollarını aydınlatan kılavuz olduğu için bunlar sözlerine vefa gösterenlerden olmuşlardır. Zaten bunların içinden son peygamber Hz. Muhammed gelmiştir.

Bunlarun çun indi gökden dört kitâb

Bunlara geldi beşâret hem ^citâb

Kamudan yig bunları sevdi Celîl

Ol muhabbet bunlara oldı delîl

(II/1,b.10,11,s.359)

Pes bulardur kim kılur ^cahde vefâ

Hem bulardan kopdı âhir Mustafâ

(II/1,b.1,s.361)

Âşık Paşa, peygamberlikte en üst makamı kendisine kitap inene, Cebrail'le görüşen, vahiy gelen, düş gören peygambere ayırır. Bunlar onun deyimiyle yücenin yücesidir. Bu yüzden de onlar cümle halkın önderi ve hasıdır.

Pes bular a'lânun ol a'lâsıdur

Cümle halkun serveri vü hâsıdur

(II/1,b.4,s.383)

Peygamberlik makamının bir de orta tabakası vardır ki Âşık Paşa bu makama “âlânın evsati” der. Bunlar düş ve Cibril’i gören “mürsel” peygamberlerdir. Bir de âlânın en alt tabakası vardır; bunlar da sadece düş görmüşlerdir. Bunların hepsi yaratılmışların en üstündedirler; fakat kendi içlerinde üç ayrı değerdedirler. Daha doğrusu gittikleri yol ve buldukları makam aynı; fakat gidişleri birbirinden farklıdır.

Hem bunlara vahy geldi düş-ile
Bildiler her bir işi kıldan kıla

Halkı da’vet kıldılar Hak’dın yana
Uymayan oldu helâk önden sona

(II/1,b.9,10,s.383)

Bunların mürsel-durur adı °ayân
°Âlem içre işleri bellü beyân

Bu nübüvvetde bular evsat-durur
Gerçi peygâmbere kamu bir ad-durur

(II/1,b.1,2,s.385)

Şoldur edna kim bular düş gördiler
Düş içinde gizlenü iş gördiler

Anun-ıla halkı da’vet itdiler
Tanrı’dan bu halka peygam itdiler

Bunlara ne Cibril’i indi ne kitâb
Düş içinde ma’lûm oldu her hitâb

Gerçi kim birdür bu cümle enbiyâ
Ya’ni halkı da’vet eyler Tanrı’ya

(II/1,b.7,9,10,11,s.385)

Âşık Paşa sonunda sözünü şöyle noktalar. İşte o büyüklük sahibi, üstün derecedeki peygamberlerin makamı yücelik makamıdır. Ve peygamberler yaratılmışlar içinde en

seçkinleri ve en iyileridir. Âşık Paşa, Garibnâme’de peygamberlerin derecelerini ve değerlerini anlatarak, onların insanlardan farklı ve özel olduklarını; bu yüzden de değerli olduklarını vurgulamıştır.

Ol ulü’l-‘azm ol-durur a°lā makām
Yigregi halkun bulardur ve’s-selām

(II/1,b.9,s.387)

1.1.4.3. Dört Halife

Âşık Paşa, dört halifeyle ilgili olarak bilgi verirken onların Hz. Muhammed ile olan dostlukları ve onun için gerçek bir yol eri ve yâr olmaları üzerinde durmuştur. “Onlar doğru yolda gidenler ve Hakk’ın Habibin gerçek dostlarıdır. Hz. Muhammed için nefslерinden, dünya zevklerinden, mal ve mülklerinden geçmişler ve Onun peygamberliğinin yolunu bu inanışları ve teslimiyetleriyle açmışlardır.”

Ol yarānlar kim anunla var-ıdı
Yol içinde yoldaş u hem yār-ıdı

Hak’dan ayruk nesneye tapmadılar
Dutdılar doğru yolu sapmadılar

(I/1,b.7,8,s.51)

Tā ki dörd yār gelmeyinçe bir yire
Kimse baş indürmedi ol servere

(I/1,b.2,s.67)

Âşık Paşa, Hz. Muhammed’in bu dört yol arkadaşından ilk olarak Hz. Ebubekir’i anlatır. Hz. Ebubekir Hz. Muhammed için çok sevdiği malını terketmiş, peygamber aşkı için mal, mülk ve çoluk çocuk sevgisinden vazgeçmiştir. Bu doğruluğundan dolayı onun adı “sıddık” olarak anılmıştır.

Birisi Sıddık-ıdı gör hālını
Kim niçe terk itdi sevdük mālını

Yagmalatdı māl u mülkü hānumān
Virdi ol °ışka gönül ü cism ü cān

(I/1,b.10,11,s.51)

Şair bu konuda şu âyeti vermiştir :

- Ondan cehennemden, Allah'tan çok korkan uzaklaştırır, o mal verir ve temizlenir
Leyl 17-18.

Terk ile söyündü'rdi ol hırş odını
Dutdı sıdkı aldı Sıddık adını

(I/1,b.1,2,s.53)

Dört Halife'den ikincisi olarak Hz. Ömer anılmıştır. Hz. Ömer deyince onun dillere
destan olmuş adâleti anılır.

Dād kıldı °ālem içre tā-ebed
Hōşnud andan hem Muhammed hem Ahad

(I/1,b.4,5,,7,s.53)

Âşık Paşa, üçüncü olarak nur sahibi olan Hz. Osman'ı över onun Kur'ân'ı
hatmeylemesi, son nefesini bu dirlik üzere vermesi, kanını Hak yolunda dökmesi, bu uğurda
canını seve seve vermesi özellikleriyle zikreder ve Hz. Osman'ın Allah'ın ve
peygamberimizin hoşnutluğunu bu şekilde elde ettiğini anlatır.

Birisi °Osmān-ı zi'n-nüreyn idi
Kim Kelāmullah'ı ol hatm eyledi

Mushaf üzre virdi baş u dökdi kan
Hak yolında tā-ebed kaldı nişān

Dökdi kan u virdi baş aldı rızā
Höşnud andan hem Resül ü hem Hudā

(I/1,b.9,10,11,s.53)

Âşık Paşa, son olarak Hz. Ali'yi anlatır. O'na "inananların emiri, İslâm dininin yol açıcısı" der. Hz. Ali Zülfikâr adlı kılıcıyla anlatılır. Zaten Hz. Ali kılıcıyla ün salmıştır. Zülfikâr için Âşık Paşa "din kılıcı" sözünü kullanır; Çünkü din yolunu Hz. Ali bu kılıcıyla açmıştır, nice pehlivanları bir vuruşta ikiye ayırmış, hiçbir oyuna gelmemiştir.

Birisi kimdi Emîrû'l-mü'minîn
Ol °Alî kim açdı bu İslâm dinini

Şaldı kâfir boynına ol Zü'l-fikâr
Zü'lfikâr'dan dü nîm oldı Zü'l-humâr

Dîn kılıçın şaldı kâfir boynına
Kimse katlanmadı anun oynına

(I/1,b.2,3,4,s.55)

"Adı zikredilen dört halife Hz. Muhammed'in hoşnutluğunu isteyerek bu tarz bir hayat sürdürdükleri için şüphesiz Allah ve peygamberinin hoşnutluğunu kazanmıştır. Sizlere de bunların açtığı yoldan gitmek şüphesiz inanmak ve Hz. Muhammed'in ümmeti olmak yararır. Böylece Allah'ı hoşnut edebilir ve O'nun dostunun yoldaşı olabilirsiniz. Nitekim Allah'ın dostunu sevmek onu sevmektir. Allah'ı bulmanın ve O'nun hoşnutluğunu kazanmanın yolu da budur. Zaten Hz. Muhammed bunu kendi söylemiştir. "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin." Akıllı olan kimseye bu mana yeter zaten."

Uşbu işler kim bular işlediler
Ol Resül hoşnüdlığın istediler

Her işi kim ol Resül kıldı kabül
Tanrı andan rāzıdur hîç şek degül

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır Mâide 119.

Rahmetiyle hōş duta Allah sizi

Dōstına bağışlaya kamumuzu

Dōstını sevmek anı sevmek olur

Anı bulan dōst rızasıyla bulır

Nitekim Peygambere kıldı hitâb

°Akıle ma'nî yiter uşba cevâb

(I/1,b.5,6,7,9,10,11,s.55)

Âşık Paşa düşüncelerini inandırıcı kılmak için şu âyete de yer vermiştir :

- Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz, Allah'da sizi sevsin, bağışlasın Âl-i İmran31.

(I/1,b.1,s.57)

Âşık Paşa dört halifeyle ilgili görüşlerini şu sözlerle bitirir. "Hz. Muhammed'in bu dört yol arkadaşını, yârinı anmak bizim için farzdır ve gönlümüzün neşesidir; çünkü bunlar doğru ve eksiksiz olarak birlik içinde gittiklerinden maksatları hasıl olmuş ve isteklerine kavuşmuşlardır. Bu yüzden bunları anmak bizim gönülleirmize cilâdır, bunlar insanlığın yüz akı, yüz suyudur; çünkü Allah bunlara güzel yaradılış ve huy nâsip etmiştir"

Mustafâ'nun dört yarın yâd eylemek

Anun-ıla gönlümüz şâd eylemek

Kim bular dogru bütün yol vardılar

Makşuda vü hem murâda irdiler

- Onlar Allah'ın doğru yola koyduğu kimselerdir, akli başında olanlar ancak onlardır Zümer 18.

Bunları anmak gönüller şaykâlî
Ol Ebubekr ü °Ömer °Osmân °Alî

Dil ümüzden adları eksilmesün
Gönlümüzden dadları kesilmesün

Hem bulardan hoşnud olsun şâhumuz
Rahmet içre dutsun ol Allah'umuz

(I/1,b.5,6,7,8,9,10,s.61)

Kim bulardur kamunun yüzi şuyı
Bunlara virdi Çalap görklü huyı

(I/1,b.11,s.61)

Sonuç olarak Âşık Paşa, peygamberleri, dört halifeyi ve onların özelliklerini, yaşam şekillerini öğretici bir üslûpla belirterek okura bir model sunmuştur. Onlar Allah ve peygamberlerine inanmış, bunu kalp ve dille tasdik etmişlerdir. Onlar dünya hayatında kendilerini ve Allah'ı unutmamış, gaflete dalmamıştır. Bu yüzden de seçilmişlerden olmuşlardır. Kişiyeye düşen de onların yaşamlarından ders çıkararak hayatın hiç kimseye bir vefasının olmadığı bilincine varmak ve dünyaya hak ettiği kadar değer vermek olmalıdır. Kişi dünyada yaşarken dünya için tabi ki çalışıp çabalayacaktır; fakat önemli olan şey ahireti unutmamak ve gidilecek o uzun yol için hazırlık görmektir. Bunu yapabilen kişi gerçek mutluluğa Allah'ın yardımıyla erişecek böylece ömür sermayesini de doğru değerlendirecektir.

1.1.4.4. Hızır

Kaynaklara göre Hz. İbrahim'den sonra yaşamış bir peygamber veya velî. Zülkarneyn askerinin kumandanı ve teyzesinin oğludur. Mûsâ aleyhisselâm ile görüşüp yolculuk etmiştir. Muhammed'in ümmetinden değildir. Fakat vefâtından sonra rûhu insan şeklinde

gözüküp gariblere yardım ettiğine inanılır. Mûsâ aleyhisselâm ile karşılaşmaları ve birlikte yolculuk yapmaları Kur'ân-ı kerimin Keyf sûresi 60-82. âyetlerinde bildirilmiştir.¹

Âşık Paşa Hızır'ı kendi şeyhi olarak niteler. O ne öğrenmişse şeyhinden yani Hızır'dan öğrenmiştir. Ayrıca Âşık Paşa'da Hızır'ın Kur'ân'da Kehf sûresinde geçmesini ve Musa'yla olan diyaloglarını nakleder. Fakat daha önce Hızır'ın vasıflarını tek tek anlatır.

Âşık Paşa'ya göre Hz. Hızır'ın cihanda bir misli daha yoktur. "O, tüm milletlerce kabul görmüş, tanınmıştır. Fakat her değerli şey gibi o da gizlidir burada Hızır'ı bir hazineye benzetir hazinelerin üstü örtülüdür; ama onlar birçok yeredir. Açıldığında ise insanlara faydası vardır. Allah madenleri yeraltında gizlemiştir ancak madenden anlayan kişiler onu bulup, çıkarabilmişlerdir."

Eydiserem vasfını ol kişinün
Kim cihânda misli yokdur işinün

Hİç kimesne işine mâni °degül
Cümle milletler içinde ol kabül

(II/1,b.7,8,s.73)

Ger niçe kim genc höd gizlü olur
İlla gizlü genc üktüş yirde kalur

Açıluban halk anı görse gerek
Kamuya ol fâyide virse gerek

Ma'dini Hak yir içinde gizledi
Ma'din ehli geldi anı izledi

(II/1,b.9,10,11,s.73)

Yeraltındaki hazineyi bulmak güçtür, çıkarmak ise zahmet, emek ister. Âşık Paşa, bu olayın kendisini düşündürdüğünü ve kendisine örnek olduğunu söyler. Bu olaydan yola çıkan Âşık Paşa Hz. Hızır'ı tanıtmaya, anlatmaya karar verir. Böylece şeyhi olarak

¹ YAVUZ ve ark. (tarihsiz). **Dinî Terimler Sözlüğü**, c.1,s.183

tanımladığı Hızır'ın tanıtımına geçer. Geçer ama bunun pek o kadar kolay olmadığını söyleyerek Allah'tan yardım ister.

Renc yiyüp ol gizlü genci buldılar
Gizlü-y-iken âşikâre kıldılar

Uşbu ma'ne gönüme kıldı eser
Ol sebebden dile geldi bu haber

Hâli geldük ol sözi şerh itmege
Ol ulu şeyhün vasfin eytmege

Ana höd 'aklum benüm kanda ire
İnşaallâh kiç Çalap kuvvet vire

(II/1,b.1,2,4,5,s.75)

“Bülbülün gülde gördüğü güzellik nasıl bülbülü söyletiyorsa Hızır'da kendini Âşık Paşa'nın vesilesiyle tanıtır. Çünkü görmeden âşık olunmaz, bilen söyler bilmeyene susmak yararır. Zaten öğrencinin yol göstericisini anlatması gerekir, gönül bundan sıkıntı duymaz.”
“Âşık Paşa şeyhinin vasfını söylemekteki amacını halkı Hakk'a çağırarak görür.

Kendü vasfin girü oldur eytdüren
Güldür âhir bülbüli nutka süren

Görmeyinçe kimse 'âşık olmadı
Bilmedin hergiz dile söz gelmedi

Tanrı rüzi kıldı gördüm göz-ile
Gerçi anlamaz bu ma'ne söz-ile

Şeyhinün vasfin mürîd itmek halâl
Anı eytmekden gönül olmaz melâl

Ben dahı ger Şeyhümün vasfın diyem
Anun-ıla halkı Hakk'a ündeyem

(II/1,6,7,8,10,11,s.75)

Âşık Paşa'ya göre Allah, Hızır'a sekiz türlü bağışta bulunmuştur. Bunlardan biri Hızır'ın mekânsızlığıdır bazen göğe yükselir bazen yere iner. Ne yiyip içtiğini kimse bilmez.

Dinle nedür ol ʿatā vü ol hüner
Biri şol kim geh göge agar geh iner

Yirde gökde durduğı bellü degül
Yir yüzinde ol fulân illü degül

Hîç kimesne bilmez anı kandadur
İlla kanda ister-isen andadur

Kimse bilmez ol yörir mi ya uçar
Yiri kandadur ne yir ü ne içer

(II/1,b.5,6,7,11,s.77)

Bî-nışân u bî-mekân u bî-makâm
Kandalığın bilmez anun hâş u ʿām

(II/1,b.1,s.79)

Hızır'ın dünyada görülmesi de birbirinden farklı farklıdır. O bazen insanlara uyanıkken görünür bazen de uykuda rüyada karşılına çıkar. Bazen ak sakalı ve ak saçlı, yeşil elbiseli, boz atlıdır. Bazen de uçan kuş gibidir. O bu özelliğiyle hem bir peygamber, hem bir veli hemde Allah'ın kudret elidir. Yani Allah'ın gücünün dünyaya uzanan elidir. Allah O'nu yeryüzüne iyilik yapması için göndermiştir. Bu yüzden de yeryüzü ve gökyüzünü ona gezinti yeri yapmıştır.

Geh görürler anı ak şeybetlüdür
Tanı yaşıldur u hem boz atludur

Geh görürler bir kanatlu kuş gibi
Benzemez bu halka anun tertibi

Geh görünür uyanikken gündüzün
Âşıkâra bî-hicâb sûret gözin

Geh görünür düş içinde uykuda
Geh görünür tagda taşda geh şuda

Hem nebîdür ol kişi vü hem veli
Oldur âhir Tanrı'nun kudret eli

Hak anı saldı cihâna hayr-içün
Yiri gögi virdi ana seyyr-içün

(II/1,b.3,4,5,6,7,s.79)

Âşık Paşa'ya göre Allah'ın Hızır'a bağışladığı ikinci meziyeti, hüneri O'nun her Cuma günü yeryüzündeki tüm mescidlerde hazır bulunup namazı cemaatle kılmasıdır. Bunun sebebi ise Allah'ın halkın yaptığı ibadeti kabul etmesi içindir; yoksa Hz. Hızır'ın bir eksiği yoktur. Hem bu olaya şaşılmamalıdır, bunun sırrı düşünülmeli ve içindeki hikmete ulaşılmalıdır. Herbirine koşarak mı yetiştiği, yoksa âlemin ona bir mescid hükmünde mi olduğu düşünülmelidir. Zaten Cuma gününün kıymeti de bu yüzdendir.

Bir dahı oldur anun bahşâyişi
Yir yüzinde âdine gün ol kişi

Ne ki mescid var-ısa hâzır olur
Ol namâzı halk-ıla bile kılur

(II/1,b.10,11,s.79)

Anun-içün âdine kıymatludur

Hem hayırlu gün-durur hem kutludur

İmdi gel bir °akl-ıla bak bu işe
Sıdk içinde dur düşme teşvişe

Her birine yügürüp mi irisür
Yohsa ʿālem ana bir mescid midür

Ol ulu her ādīne mescidīne
Nişe girür iy ʿaceb makşūdī ne

Anun-ıçun kim bu halkun tāʿatı
Ola ol Hak hazretinde ragbeti

Yohsa hōd eksūgi yok ol kişinün
Hak katında eksūgi yok işinün

(II/1,b.1,3,5,8,9,10,s.81)

“Hz. Hızır nerede yardım için çağırılırsa oradadır bu bakımdan o sır içinde sırdır. O’na her nefes miraç, her an da Tūr’dur. Gerçekte O’nun için her yer mescit ve mihraptır.”

Kanda kim ister-isen hāzırdur ol
Bellü bilün sır içinde sırdur ol

Her nefes miʿrāc u her dem Tūr ana
Her makam mihrāb u mesciddür ana

(II/1,b.7,11,s.81)

Allah’ın Hz. Hızır’a verdiği lütfundan biri de onun âb-ı hayat denilen ölümsüzlük suyunu içmesi ve böylece ebedî diriliğe ulaşmasıdır. Onu hiç ölüm kaygısı almaz, Azrail O’na bu yüzden dokunamaz böyle olunca İsrail’in suru da onun için değildir. Onun için ne terazi, ne mahkeme, ne sorgu ne de suâl vardır. Bunlar ondan uzaktır. Fakat o sıkıntıya düşmüş, bunlamış ve ona gönülden inanmış insanların şâyet çağırılırsa o anda yardım için yanlarında olur.

Rūzı kıldı Hak ana āb-ı hayāt
Kim anunla ol kiş buldı hayāt

Hak anun öninde ölmek komadı
Ol ölüm endişesin hiç yimedi

Hükmi irmez ana şol ‘Azrāyil’ün
Sūrna muhtācı yok İsrāfil’ün

Ne terāzū ne sırat u ne suvāl
Yokdur anun ileyinde uşbu hāl

Liki bir bunla kişi çağrur-ısa
Hāzır olur sıdk-ıla kıgrur-ısa

(II/1,b.4,5,6,7,11,s.83)

Âşık Paşa, Allah’ın Hz. Hızır’a verdiği diğer bir lütuf olarak Allah tarafından ona verilen ilâhi ilmi görür. Bu ilim Hz. Musa’nın kaldıramayacağı hikmetlerle doludur. Burada Âşık Paşa Hızır’ın Hz. Musa’yla olan ve Kur’ân’da geçen diyaloglarını ve yaşadıklarını anlatır. Sözlerini inandırıcı kılmak adına her zaman yaptığı gibi âyet ve hadislere başvurur.

Virdi ol ‘ilm-i ledünni Hak ana
Âyetinden ma’lüm ola ol sana

Âşık Paşa’nın düşüncelerini inandırıcı kılma adına yer verdiği âyet şudur :

- Biz ona tarafımızdan bir rahmet vermiş kendisine nezdimizden bir ilim öğretmiştik
Kehf 65.

(II/1,b.7,8,s.85)

Hızır’ın Hz. Musa’yla olan konuşması ve yaşadıkları (bkz. Kur’ân’ı Kerim Keyf Sûresi 60-82. âyetler) şöyle anlatır. Âşık Paşa’ya göre Hz. Musa bu ilmin Hz. Hızır’a verildiğini bildiği için Allah’ın izniyle Hızır’ın yanına gider. Hızır “Ey Allah’la konuşan peygamber! Sen sabredemezsin, bunu öğrenmek için gönülde itiraz olmamalı, nefsin de karşı çıkmayıp gerçekten mahkum olmalı” der. Bunun üzerine Hz. Musa, “Allah’ın izni ile sabrederim yok dayanamazsam kendi yoluma giderim” der. Böyle Hz. Musa’nın Hızır ile arkadaşlığı başlar. Hızır her gittiği yerde Hz. Musa’nın anlam veremediği, gönülden itiraz ettiği, kabul etmediği işler yapar. Bunlardan bazıları şunlardır. Hızır ilk olarak bir denizde yol alan gemiyi içindekilerle birlikte batırır, daha sonra günahsız ve zavallı bir çocuğu öldürür, bir yerde de yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir eder. Bunların herbiri için Hz. Musa sıkılır ve sonunda tahammül edemeyip bu işin sırrını sorar. Hızır da bunlardaki

hikmeti söyleyeceğini fakat bu onunla arkadaşlığının ve yollarının ayrılması demek olduğunu Hz. Musa'ya iletir. Yol alan geminin içindekilerle batırmasının sebebi, bu geminin asıl sahibinin Allah'ın çok sevdiği fakir bir kulu olduğu ve bütün parasını bu gemiye yatırıp onu işletip para kazandığını, ancak bir hükümdarın onun gemisine el koyup ona zulmetmek istemesi sebebiyle Allah'ın buna izin vermemesi olarak açıklar. Günahsız yavrunun öldürülüş sebebi ise bu yavrunun Allah'a inanan anne ve babası vardır oysaki bu çocuk büyüyünce kâfir ve kötü olacaktır. Allah bu yüzden bu çocuğun büyüyüp yetişmesini istememiştir. Yıkık duvarın tamir edilmesinin sebebi ise bu duvarın altında anne ve babaları Hak dostu ve dindar olan iki yetimin hazinesi gömülüdür. Allah bu hazinenin gizli kalıp çocuklar büyüyünce ortaya çıkmasını istemiştir, yani hak hak sahibinin olmalıdır.¹

“Allah'ın Hızır'a verdiği bir diğer keramet de Hakk'ın onu zamanlar ve mekânlar geçirerek istediği yere ulaştırmasıdır. Onun için yaz ve kış birdir; bu ona Allah'ın bir takdiri ve ihsanıdır. O denizde ve karada daha doğrusu her yerde yardıma ihtiyacı olanların yardımına koşar yeter ki onlar bu zorluklar içindeyken, can içinden samimiyetle Allah'ı ansınlar ve yalvarsınlar. Sen bu işteki hikmeti anla ve hayrete düş.”

Şoldur ol kim bî-mekân u bî-zamân

°Älem içre Hak anı kıldı revân

Yaz u kış u dün ü gündüz bir ana

Şöyle yoldaş olmuş ol takdîr ana

Her vilâyetde mukîmdür ol velî

Her iş içinde anun vardur eli

Hem kuruda ol kişi bunalmışa

İrişür şol bun güninde kalmışa

Hem denizde bunluya ol bî-°aded

Allah emriyle kılur her dem meded

¹ Hikaye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.II/1, s. [85-93].

Bun güninde şol bunalmış kişiler,
Şol mededsüz yirde kalmış kişiler,

Hakkı anup cān içinden kılrsa nāz
Hazrete karşı kılursa ol niyāz

Viribir ol kişiye Allah ana
Anlagıl bu hikmeti batgıl tana

(II/1,b.1,2,4,5,6,9,10,11,s.95)

“Allah bu ihsan ve lütufları ondan başkasına vermemiştir. Bütün sıkıntıda olanları kurtaran o gerçek yiğittir. Bu sebeple o Allah’ın kudret elidir, yaptığı herşey Allah’ın emri ve izniyledir.”

Bes Hak’un kudret elidür ol kişi
Her makāmda Hakk-ıla işler işi

Bu °atā vü bu kerāmet kimde var
Bu iş issi kim-durur ol şeh-süvār

(II/1,b.1,3,s.97)

“Allah’ın Hızır’a verdiği diğer bir lütuf ise Onun yeryüzündeki bütün milletlerin dillerini ve hâllerini bilmesidir. O bütün milletler tarafından kabul edilmiş ve hayırla anılmıştır.”

Şoldur ol kim cümle millet dilini
Hak ana bildürdi her bin hālını

Her birin hällü hālinde hōş dutar
Dillerinçe bunlara virür habar

Ana münkir hīç millet yok-durur
Cümle tanuklık virür kim hak-durur

Cümle mahlûk arasında ol kişi
Hayr içinde ma'ûf olmuşdur işi

(II/1,b.6,7,8,10,s.97)

Ayrıca Hızır'ın hayvanlar üzerinde de etkisi vardır. Erkek arslanlar onun hizmetçisi, tüm güçlü olan mahluklar onun emri ile işyapıcıları olmuşlardır. Dağdaki geyikten denizdeki balıklara kadar hepsi onun âşığı ve hizmetçisidir. O'nun için kurbanlar kesilmiş, adaklar adanmıştır.¹

“Allah'ın yine Hızır'a lütfettiğı bir diğerk bağış ise şudur. Onun nazarı kime değmişse onu aşağılardan yukarılara çekmiş ve ona değer kazandırmıştır. Bu kişinin insanlar içinde şöhreti yayılmış, durduğı yerler Tur Dağı gibi olmuş bilmediğı ilimler ona öğretilmiş ve onu dinleyenler şaşırıp hayrete düşmüşlerdir.”

Her kimûn üzre kılursa bir nazar
Muhtaşarken oldur ol dem mu'teber

°Âlem içre ma'rûf u meşhûr olur
Kanda dursa durduğı yir Tûr olur

Ma'lum olur bilmediğı °ilm ana
Sözün işiden kalur cümle tana

(II/1,b.2,3,4,s.101)

“Ayrıca Hz. Hızır'ın nazarı değen kişinin gözlerinden perdeler kalkar, ilâhi âlemi görür ve her bir varlığın sözünü işitir. Gönlünden dünya sıkıntısı kalkar ve Allah aşkından canı sarhoş, aklı keskin, gönlü zengin olur. Gizli şeylerden bahsedip haberler ve işaretler verir”

Gözlerinden götrilür cümle hicâb
Kulağı her nesneden işdür hitâb

¹ Diğerk beyitler için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). **Garib-nâme**, c.II/1, s.99

Gönline dünya gamı yol bulmaz
Kaygu hergiz ana yoldaş olmaz

Cānı esrük °aklı tāze gönli kān
Bī-niṣānda virür ol her dem niṣān

(II/1,b.5,6,7,s.101)

“Zaten Allah onu bu dünyaya iyilik yapsın ve insanları hayra eriştirsın diye göndermiştir. Onun nazarları o kadar keskindir ki o büyük zattan kime bir eser isabet ettiyse o kişi Ermeni dahi olsa belindeki kâfirlik kuşağını yani zünnarını kesip hemen Müslüman olur. Artık o İslâm evinde bir velidir ve Hak’ın yolundan sapmaz.”

Hak anuñun saldı anı dünyaya
Kim bu mülkde dāyim hayr işleye

Rahmetindedir Hak’un pes ol kişi
Halkları hayra irürmekdür işi

Ol uludur her kime degse eser
Ermeniyse ol dem ol zünnār keser

İslâm evinde olur ol bir velī
Ayrug ol elden komaz togru yolu

(II/1,b.9,10,11,11,s.101)

“Hızır’da bir keramet daha vardır. Bu da görünmeyen velilerin onun hizmetinde olması, onun için iş görmesidir. Onun veliler ordusu yedi kıtaya hâkimdir. Birlik ve Hak boyasıyla boyanmak bunların huyudur bu yüzden bunların arasında anlaşmazlık yoktur. Bunlar bir, üç, beş, yedi, kırk olmak üzere bölünmüşlerdir; ayrıca bunların üçyüz arkadaşı da vardır.”

Şoldur ol kim gaybīler uçdan uca
Ol kişi hükmindedür irte geçe

Ya'nı bunlar hādım ol mahdümıdur
Kamusı ol kişinün mahkümıdur

Yidi iklîmi dutupdur ol çeri
Ol çerinün ol kişidür serveri

Bunlara vahdet-durur āyin ü reng
Yok-durur ortalarından harb u ceng

Bir ü üç ü biş ü yidi kırk kişi
Bunların vardur dahı üç yüz işi

(II/1,b.5,7,8,10,11,s.103)

“Hızır bunların sultanı onlar da onun emri altındadırlar.”

Cüm'le gayb ehli ana fermān-durur
Ayruğı leşkerdür ol sultān-durur

(II/1,b.6,11,s.105)

Âşık Paşa Hızır'la ilgili sözlerini onun şeyhi olduğu gerçeğini yineleyerek noktalar. Doğru yolu bulmasının sebebi olarak Hızır'ı gösterir. Hızır onun derdine derman olmuş, ona ilimler bahşetmiştir. “İlim içinde hocam olduğu gibi ilim içinde yaptığın alışverişte onundur.”

Şeyhüm oldur şeyhüm oldur şeyhüm ol
Andan açıldı bana bu doğru yol

Derdüme çün ol-durur her dem devā
Bes anı anmak bana oldu revā

Uşbu ʿilm andan-durur üstādum ol

ʿİlm içinde dādum ol istādum ol

(II/1,b.5,6,7,s.107)

Âşık Paşa sözlerini şöyle sürdürür. “Eğer onun ihsanı ve lutfu olmasaydı ben onu aramak ve istemekle bulamazdım. Gizlilikler içinde bana ders verdi bendeki ilim baştan sona ona aittir. Bana âşık adını o verdiği gibi canıma aşk ateşini düşüren de odur. Ben onu sevmek sebebiyle bu saadete eriştim bana gizlilikleri ve varlıklardaki sırrı o öğretti.”

İsteyüp kanda bulaydum ben anı

Mürvetinden ol kabul itdi beni

Sır içinde bir sebak virdi bana

Cümle ıilmüm ol-durur önden sana

(II/1,b.8,9,s.107)

Ol kıgırdı bana °Âşık adını

Ol bıraktı cânuma °ışk dadını

Anı sevmekden degindüm devlete

Ol bıraktı bini uşbu hikmete

(II/1,b.10,11,s.107)

Âşık Paşa her yerde kılavuz olarak Hızır'ı görür ve nerede olursa olsun yönünün ona dönük olduğunu söyleyerek sözlerini noktalar. Ayrıca Ondan ayrılmak ve doğru yoldan çıkmamak için de dua eder.

Her makāmda ol kulavuzdur bana

Kanda yarırsam yönüm andın yana

Ol kişiden Hak bizi ayırmasun

Dünya āhir togru yoldan ırmasun

(II/1,b.1,2,s.109)

Âşık Paşa Hızır hikāyesinden çok zengin mesajlar çıkarmıştır. Bu mesajlar için de şair Hızır'ı çok geniş bir şekilde anlatmıştır. Her şeyden önce Hızır'ı kendisine mürşid edindiğini dile getirmiş böylece yapmak istediğinin elinin eriştiği herkese iyilik yapmak olduğunu da dolaylı olarak anlatmıştır; Yeter ki onun sözlerine inanılsın!

1.1.5. Ahiret

1.1.5.1. Cennet

Âşık Paşa cennet için uçmag, ol ev, bihişt, cinân, kelimelerini kullanmıştır. Cennet ve cehennemin anlatımında ahiret inancı verilmeye çalışılmış ve tüm canların mutlaka oraya gidecekleri hatırlatarak okuyanlar ikaz edilmiştir. Bir nevi bilinen gerçekler onun dilinde etkili bir şekilde şiirle tekrarlanmıştır.

Çün fenâdur dünya bâkî ahiret
Canlar anda varısardur ʿakıbet

(II/1,b.1,2.5)

Niçe uzak yol-ısa uçı dönüm
Niçe uzun ʿömr ise şanı ölüm

Çün uzun yaşun sonı ölmek-durur
Bes bu niçe oynamak gülmek-durur

(I/1,b.1,2,s.133)

İki evdür dünya ile ahiret
Âhiretdü'r menzilümüz ʿakıbet

“Her kimin ki gözü dünya ve dünya isteklerinde takılı kalırsa o kişi Hakk’ın tecellisini görmekten çok uzaktır. Her kim ki ahirete itibar ederse şüphesiz Allah’ın tecellisine işte o, kavuşur. Dünya için yapılanlar yıkılacak ahiret için çekilen sıkıntılar ve yapılanlar sonsuz kalacaktır. Bu yüzden dünyevî isteklerin peşine takılan kimseler yarın ahirette utanacaklar ve ateşe atılacaklardır. Bu yüzden dünyayı kendine yakın görüp hep burada kalacağını sanma!. Ahireti senden uzak sanıp da ölmeyeceğini düşünme; çünkü ölüm her an gelip seni bulabilir.”

Kimsene kim gözi kaldı dünyada
Hak didârından bular kıldı yada

Kimsene kim ahrete kıldı nazar
Hak didârın görüser seksüz ol er

Dünyada her ne yaparsan yıkıla
Âhîretçün yapdugun bâkî kala

Kovma dünyâ dilegin utanasın
Âhîret evinde oda yanasın

Dünyayı görüp yakın aldanmagıl
Âhîret senden ırakdur şanmagıl

(I/1,b.6,7,8,9,10,s.153)

İnsanın bu dünyada cenneti kazanabilmesi hurileri ve köşkleri görebilmesi gönül gözünü açarak gördüklerinden ibret alması ve düşünmesi gerekir. Cennet gökyüzünün göğsüdür, yeryüzündeki yaşayan herkes cennete kul olmuştur. Cennette inkârcılar için barınacak bir yer yoktur; çünkü onların mekânı cehennemdir.

Cân u gönül gözin aç kim göresin
Uçmag u hür u kuşura iresin

Ol bihişti göge gönül eyledi
Cümle yir ehlin ana kul eyledi

Yok-durur münkirlere anda makâm
Kalısar bunlar cehennemde müdâm

(II/1,b.5,10,11,s.7)

Âşık Paşa'ya göre Tanrı cennetini inananlar için yaratmıştır. Kuş nasıl ki kafeste durmaz ve uçmak isterse mü'minlerin canı da cennete girmek ister.

Kuş kafasdan boşanup uçmak diler
Bes bu mü'minler anın Uçmak diler

Hak sekiz uçmagı bu mü'minlere
Ol ebed mülki kılupdur bunlara

(II/1,b.5,6,s.9)

Âşık Paşa, cenneti bin bir güzelliğiyle tasvir eder. Allah'ın inananlara bağışladığı cennet; cennet elbiseleri, işlemeli giyecekler, bineceklerden burak, arkadaşlık yapmak için genç cennet kızları ve cennet gençleri, eğleşme yerleri ve köşklarle doludur. Gıda olarak da akan sular, uçan kuşlar, şerbetler mü'minler için bol bol ihsan edilecektir.

Cümle sündüs ton u merkebler burak
Hür ugılmân münis ü köşk ü durak

Hem akar su şerbet uçar kuş gıdı
Olısar mü'mine bin ança fidī

(II/1,b.7,8,s.9)

“Cennetteki köşkların her biri gökten yücedir ve inci mercanla süslenmiştir. Köşkları ise çevreleyen tuba ağaçları vardır; Hak orada sevdiklerinin her birine bin huri verecektir. Orada mü'minler için her biri yetmiş defa bu dünya büyüklüğünde olan köşklar hazırlanmıştır.”

Ol köşklar anda bu gökten yüce
Lü'lü'ü mercân kamu uçdan uca

Aga tübī çevre köşklar üstine
Vire anda bin hürī bir döstına

Mü'mine yitmiş vire şol köşkları
Kim ola yitmiş bu dünyāça biri

(II/1,b.9,10,11,s.9)

“Cennetteki her bir köşkün büyüklüğü âleme denk olacak ayrıca bu mülkün de sınırları bulunmayacaktır. Ayrıca cennete girmiş bir insanın düşünce ve kaygısı olmayacak o tüm dertlerden emin neşe içinde yaşayacaktır. Cennetteki yiyecekler ateş yanmadan pişecek

ve çiğnenmeden yenecektir. Selsebil denen cennet ırmağı ise çiçekler içinden akacak ve orada kevser, tesnîm ve zencebil denen sulardan mü'minler içecektir.”

Biri bu  alemçe ola k şkin n
Haddi anın olmaya hiç m lkin n

Anda ne kaygu v  ne teşvîş ola
Şādılıkher dem bulara iş ola

Bişe h ş h ş aşlar odı yanmadın
Yine ol aşlar velî çeynenmedin

H ş çiçekler içre aka selseb l
İile tesn m   kevser zenceb l

(II/1,b.1,2,3,4,s.11)

 şık Paşa'nın burada yer verdiği  yet şudur:

- Orada onlara katkısı zencefil olan bie kadehten içirilir; Zencefil orada Selsebil denen bir pınardır İnsan 17-18

(II/1,b.5,s.11)

“Ayrıca cennete girmiş bir m m n gönlünden ne geçirirse o derhal olacaktır. Bu söylenenlerin hepsi o evde vardır ve hay l değildir, belki bu söylenenlerin de bin katı olacaktır orada; fakat cennete giren m m nler bunlarla yetinmeyip Hak didarını görmek isteyeceklerdir. Bunun için de ah edecekler;böylece o zamanların en kutlusuna ereceklerdir.”

Bu tena um cümle bu  ayş u buh l
Hiç degüldür bilün ol evde muh l

Belkim ola bu dinene bin dakı
Kalmayuban isteyeler ol Hakı

Eydeler dīdār gö'ster iy İlah
Ol hevesçün cümle cānlar kıla āh

(II/1,b.7,8,9,s.11)

“İşte o saatte aradan perde kalkacak ve Tanrı görünecektir.”

Şol sâ'atda götrile cümle hicāb
Gözlere görmügele ol Hak Çalab

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur:

Yüzler o gün sevinçlidir; Rablerine bakacaktır. Kıyamet 22-23.

(II/1,b.10,11,s.11)

Âşık Paşa'ya göre insanın cennete girebilmek için bu dünyada cenneti bilmesi, gafil olmaması gerekir; çünkü kim bugün burada bunların farkındaysa yarın orada onlara kavuşacak olan da odur. Bu yüzden kişinin gafletten uyanıp, sırların sebeplerini görmesi lâzımdır. Âşık Paşa bu noktada insanın yaratılışındaki sırlara temas eder ve insanın Allah tarafından yer ve gökten yaratıldığını canı gökten, vücudu yeryüzünden yarattığını anlatır. Canı göklerde olan cennete vücudu yerin altında olan cehenneme benzetir. (Bkz.Gönül)

Her ki bugün bunda bildi bunları
Ol-durur yarın ki bula anları

(II/1,b.4,s.13)

Aç gözün bir imdi bu ma'niye bak
Bak ki didüm cümle sana virdi Hak

Eyledi bu yirden ü gökden seni
Cānı bu gökden ü hem yirden teni

(II/1,b.5,8,s.13)

Âşık Paşa cennet ve cehennemi yaşanılan dünyadan ayrı yerler olarak görmez; çünkü gökyüzünde cennet yeraltında cehennem vardır.(Yanardağlar, volkanlar...)

Yir içinde tamu vü gökde cinân
Cism içinde fi'l-i bed cânda cenân

(II/1,b.3,s.15)

Ayrıca cennette var olan ve sürekli akan dört nehir de anlatılır. Bu nehirlerden biri su, biri süt, biri bal diğeri de temiz ve helâl şaraptır. Ayrıca cennet yaratılandan beri varolan bir şehre benzetilir.

Bes ezelden bie şehirdür ol cinân
Kim akadur dört nehir anda revân

Biri sudur biri sütdür biri bal
Birisi hamr u velîkin hōş halâl

(II/1,b.10,11,s.15)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur:

Bozulmaz sudan ırmaklar; tadı değışmeyen süttten ırmaklar; içenlere lezzet veren temiz şaraptan ırmaklar ve süzülmüş baldan ırmaklar vardır Muhammed 15.

(II/1,b.1,2.s.17)

Âşık Paşa, cennete girebilmenin yolunu bu dünyada Allah'ı bulmak ve bilmekle açıklar. Her kim ki bu dünyada onun sanatından (yarattıklarından) yapıcısına (zatına) ulaşarak bilirse, görürse, yarın Allah'a kavuşacak olan da odur. Bu dünyada gözsüz olan o dünyada da Hak didarını göremeyecektir. Gözden ve görmekten kasıt da Hakk'ı kabul etmektir; böyle olunca kişi görünenden görünmeyene ulaşır ve sırlara erişerek, ipuçları verir.

Bes bu nakşî gör bugün bunda okı
Kim göresin yarın anda ol Hak'ı

Her ki bugün bunda ana irmeye
Bilün anda yarın anı görmeye

Her ki gözsüzdür hakikât bunda ol
Döst yüzün görmeye bilün anda ol

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Bu dünyada kör olan ahirette de kördür, İsrâ 72.

Göz bu ikrârdur kim ola dōstı görür

Ol nişânsuz °âlemün vasfin virür

(II/1,b.1,2,3,4,5,s.19)

“Zaten cennete kavuşanlar da bu mertebeye doğrulukları ve kararlılıklarıyla buldular böylece Allah'ın rahmetine de mazhar oldular.” Âşık Paşa doğrulukla gönülden kabullenmeyi anlatmak istemiştir.

Uçmağı bu sıdk-ıla aldı alan

Rahmeti ikrâr-ıla buldı bulan

(II/1,b.7,s.19)

Âşık Paşa, cennetin bu dünyadaki benzerini Kudüs'te bulunan “Kubbetü's-Sahra” olarak görmüştür. Ona göre burası cennetin aslı gibidir; çünkü Hz. Muhammed göklere ondan yükselmiştir.

Bes bihiştün bunda °aksi ne-durur

Kuds içinde Kubbetü's-sahrâ-durur

Eyle şankim uçmagun °aksidür ol

Kim anun içinden agdı göge yol

(II/1,b.8,9,s.23)

Âşık Paşa, ayrıca cennete girenlerin giyebileceği cennet elbisesi yani hulle ile ilgili bilgi de verir. Allah'ın onu dostlarına nasip etmesini diler. Hulle hiç birşeye benzemez ve onu müminler giyer. Ona ne sultan eli ne de başka bir kuvvet erişemez; ona ancak can eli ulaşır.

Yine bir kat ton dahı vardur °aceb

Rüzı kılsun dōstlara anı Çalap

Hulledür ol ton gerek mü'min geye
Ne diyem kim benzemez ol nesneye

Şunu ban irmez ana sultan eli
Cân elidür ana iren cân eli

(I/2,b.7,8,9,s.1005)

Cennet, Âşık Paşa'nın kaleminde gıpta edilecek mutlaka görülmek istenecek, güzelliğiyle dile getirilerek; buraya girebilecek olanların özellikleri tek tek sayılmış ve cenneti kazanmanın yolu gösterilmiştir. Çünkü cennet insanın isteyebileceği her şeyle dopdoludur yeter ki kişi cennete girebilmeyi hak etsin. Bunun yolu da kişinin dünyada yaşarken gönül gözünü açması ve ibret almayı bilmesidir. Gafil olmamak önemlidir; çünkü bu dünyada habersiz olanlar ona göre yarın cennetten de uzak düşeceklerdir.

1.1.5.2. Cehennem

Âşık Paşa Garibnâme'de cehennem ile ilgili "tamu, od, tuzağ" söylemlerini kullanır. Cennet bahsinde değinildiği gibi cehennemi de Âşık Paşa ahirete iman noktasında ele alır.

Âşık Paşa'ya göre cehennem yerin yedi kat altındadır. Cennet ise gökyüzünün katlarındadır. Tüm kötülükler cehennemi mekân tutmuştur. Hatta dünyadaki insanı etkileyen de bunlardır.

Âdemîde cümle dürlü höl ü iş
Yir-ile gökden biter bu yaz u kış

(I/1,b.9,s.157)

"Can, akıl, anlayış, din gökden inmiş nefis, vücut, kibir ve kin ise yerden çıkmıştır. Gökten devlet, (ikbal) ve mertebeler inmiş yerden sıkıntılar, fesatlar ve kötülükler bitmiştir."

Gökden indi cân u °akl u fehm ü dîn
Yirden oldı nefis ü ten hem kibr ü kîn

Gökden indi devlet ü mertebeler
Yirde bitdi mihnet ü mefsedeler

(I/1,b.10,11,s.157)

“Gökyüzünün katlarında ruhaniler yeryüzünün katlarındaysa nefesine uyanlar mekân tutmuştur. Gökyüzünde melekler yer altı ve üstü ise kötü tabiatlı şeytanlarla doludur. Bu yüzden cennet gökyüzünün içlerinde cehennem de yerin altındadır.”

Göklere tolmiş-durur rühâniler
Yir yüzün almış-durur nefsaniler

Gök yüzi cümle firîştehler tolu
Bu yir ehli dîv-durur çirkin hulu

Gökler içindedür ol uçmak kamu
Yirler altında-durur yidi tamu

(I/1,b.1,2,3,s.159)

Âşık Paşa, burada gökyüzünü cana, yeraltını ise vücuda benzetir ve tüm güzelliklerin candan geldiğini tüm kötülüklerin de insana cehenneme benzettiği vücut yani tenden geldiğini ileri sürer.

Yidi kat gök cān içinde gizlüdür
Yidi kat yir ten içinde yazludur

Ma^çrifet cāndan kopar gelür tene
Ma^çşiyet tenden kopar gelür cāna

(I/1,b.9,11,s.159)

Âşık Paşa, Garibnâme’de cehennemi dünyada yaşayıp da dünyadan bir tat alamayan ayrıca şükürü ve sabrı olmayan kişilerin yeri olarak gösterir. Bu yüzden bu kişilerin işi herkesten zordur.

Biri şoldur dünyadan almadı dad
Sabrı yog u şükri yog u kaldı yād

Yarın oda yanısardur ol kişi
Olısardur kamudan düşvâr işi

Ayrıca dünyadayken sadece dünya istekleri peşinde koşanların sonunda cehenneme gireceklerini dile getirir.

Kovma dünya dilegin utanasın
Âhiret evinde oda yanasın

(I/1,b.6,9,s.153)

İnkârcıların sonsuza kadar cehennemde kalacağını anlatır.

Yok-durur münkirlere anda makâm
Kalırsar bunlar cehennemde müdâm

(II/1,b.11,s.7)

Allah'ın sevmediğı davranışları da şöyle açıklar.

Zengindeki cimrilik, yoksul kişideki “fodulluk”, âlimdeki açgözlülük, kadındaki hâyasızlık, sultandaki hiddet, zahitteki kibir(ucup),kocalıkta günah ve bozuk işler, kişideki riyâ, gösteriş, Allah için savaşanın korkması! Doğru bilinen kişideki yalan, gösterişle davranma.¹

İşte bunlar da ona göre cennet yüzünü görmeyecek olan cehennemlik kişilerdir.

Bir baylarda bahıllıkdur °ayân
Görmeye uçmak yüzün bellü beyân

Biri yohsulda fodüllıkdur bilün
Hiç gönüllerde yiri yokdur bilün

Biri °âlimde tama°dur şeksüzün
Halka işitdürmeyen oldur sözün

¹ Diğer beyitler için bkz., YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c. II/1, s. [679-709].

Biri şol  avratların udsuzluğu
Andan olur cümle kıymatsızlığı

Biri sultānlarda şol tiz kakımak
Niçe taht ol sebebden yıkdı Hak

(II/2,b.7,8,9,10,11,s.701)

Biri şol kim gāzinūn kork içi
Ol sebebden olur ol erden kiçi

Biri şol zāhidlerūn  ucbı-durur
Ol sebebden yolını şeytān urur

Biri şol pīrlıkdeki fisk u fücūr
Ol sebebden görmeye hūr u kusūr

(II/2,b.1,2,3,s.703)

Biri şol hayrat ehlinde riyā
Ol sebebden iremez ol Tanrı'ya

Biri şālihler yalan söz söylemek
Oldur āhir kendūzin hōr eylemek

Uşbulardur eytdüğüm ol on kişi
Hōr olur işlerse bunlar on işi

Onı ger ol on işūn  aksin duta
Dünya içre lāyık ola rahmete

(II/2,b.4,5,6,7,s.703)

Mümīn kulların gūnahtan sonra pişman olup tövbe etmelerinin güzelliğini Âşık Pşā kendi diliyle aktarır. Tövbe edenler cehennemden kurtulacaktır; onların teni cehennem ateşine değmeyecektir.

Tevbe şoldur kim kılanlar şād olur
Tamu odından teni āzād olur

(II/2,b.9,s.823)

Dünyada küfrü İslam'dan ayırt edebilenlerin temiz kişiler olduğu, bunların kötü işleri bırakıp, haramlardan korundukları ve bu yüzden de cehenneme girmeyecekleri anlatılır.

Ol temīzdür küfri İslām'dan bilen
Yavuz işi terk idüp perhīz kılan

Yarın ol Hazretde bu ehl-i temīz
Olısarlar kamu kullardan °azīz

Andan artuk nesneye aldanmaya
Lâcerem kim yarın oda yanmaya

(II/2,b.2,3,6,s.827)

Âşık Paşa'ya göre Hakk'a karşı gelen, kabule yanaşmayan nefis sahipleri de sonsuza dek cehennemde kalacaklardır.

Kankı nefis kim °ası oldı oldı red
Kalısardur tamuda ol tā-ebed

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

Onlar ateş ehlidirşer, onlar orada edebî kalıcıdırlar Araf 36

(II/2,b.1,2,s.877)

Sonuç: Cennet ve cehennem anlatılırken Âşık Paşa önerdiği insan modelinin olumlu ve olumsuz davranışlarını göstermiştir. Bu insan ona göre dünyadayken sadece dünya istekleri için çabalarsa; cennet ve cehennemden gafil olursa, cennetten de uzak düşecektir. Âşık Paşa burada bu tarz insanı cehenneme girmekle korkutur. O'na göre, insan yaşamdan ve yaşanılardan ibret almalıdır; çünkü hayatın sonu mutlaka ölümdür. Kişi bunu yaşarken bilmeli, ve ona göre hayatını tanzim etmelidir; yoksa aldanmışlardan olacak ve ebedî cehennemde kalacaktır. Bir de herkes kendi konumuna göre değerlendirilecektir. Örneğin

zengin insan eğer cömertlikten uzaksa bu onun için en büyük kayıptır. Âlimler bildikleri hâlde açgözlü olurlarsa bu da onlar için bir ceza sebebidir; aç gözlülüğü hiç kimseye lâyük görmeyen Âşık Paşa bu kötü huyun âlimlerde olması hâlinde daha büyük bir ceza uygulanacağını bildirir. Böylece okuyanlar kendi konumlarına göre kendilerini ilgilendiren noktalarda daha dikkatli olacaklar olumsuzluklardan uzak durmaya çalışırken iyi hasletleri de kendilerine yerleştirmeye çalışacaklardır.

1.1.6. İbadetler

1.1.6.1. Namaz

Âşık Paşa, namazı Allah'ın insanlara farz kıldığı bir ibadet olarak görür ve dinin direği olarak kabul eder. Yani namaz kişinin içinde olduğu, kabul ettiği, inandığı ilâhi emirlerin ayakta tutucusu, onların can vericisidir. Âşık Paşa herşeyde olduğu gibi yapılan ibadetlerde de kişinin anlam arayışında olması gerektiğini vurgular. Birşeyin aslı bilinmezse ondan fayda gelmez. Kullukta da bu böyledir. Âşık Paşa'nın deyiimiyle;

Her işün kim aslını bilmeyesin

Hod o işden fâide bulmayasın

(I/1,b.11,s.93)

Ol ki tâ'atdur fâriza Tanrı'nun

Günde biş vakt kim diregidür dinün

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği hadis şudur:

Namaz dinin direğidir.¹

Hak anı kullarına farz eyledi

Bildürüp peygamberlere 'arz eyledi

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). *El-Camiu's-Sağîr*, Lübnan: Dâru'l-Kitabü'l-İlmiyye, 5185 numaralı hadis.

Âşık Paşa burada şu âyete yer verir :

- Namazı kılın ve zekâtı verin Bakara 43.

Niçe kim diri olasın kıl didi
Kullık eyle kullıgını bil didi

Kıldı peygamber kamu kılmak gerek
İlla maksud ne-durur bilmek gerek

(I/1,b.6,7,8,9,10,11,s.89)

İlerleyen beyitlerde Âşık Paşa namaz kılmaktaki amacın, hikmetin ne olduğunu da açıklar. Namaz kılmaktaki amaç sonunda rahmete ulaşmak, iyiliğe ve selâmete kavuşmak ve Hak'ka ulaşıldığı o saatte herkesin yaptıklarını görüp sunduğu o dehşeti ve mutlu anda Allah'a ve onun büyüklüğüne yakışır bir kulluğu yerine getirme güzelliğini, mutluluğunu yaşamak. Kısaca Ona lâıyk bir insan olarak kendinde onun görklü yüzüne bakmaya güç hissetmek, yüz ağartmak ve kazanmışlardan olmak.

Makşud oldur anda kim rahmet bula
°Arz yirinde Hazret'e lâıyk ola

“Ona göre Rahmete namazla ulaşıldığı bir gerçektir yani kurtuluş namazı kılmadadır; fakat bu kutlu saatin ne zaman olduğu belli değildir.

Şek degül kim rahmet ol tã°atdadur
İlla bilmezler ki ne sã°atdadur

(I/1,b.1,2,s.91)

Âşık Paşa insanın yapmak zorunda olduğu birçok ibadet olduğunu, ibadetin bir çeşit olmadığını vurgular. Rahmetin de hangi ibadette olduğu belli değildir. İbadetler çeşit çeşittir. Kimisi fakirler kimisi zenginler içindir.

Bu tã°at bir dürlü degüldür ahir
Tã°atun ya kankısında yazludur

Kimisi baylar kılar kimin fakir
Lâcerem kim rahmet anda gizlüdür

(I/1,b.3,4,s.91)

İbadetin bazısı nefis için bazısı insanın elinde olan malı için, bazısı canı için bazısı dil içindir.

Kimisi bu nefse hükm olmuş-durur
Kimisi mâl üstine gelmiş-durur

Kimisi oldur kim anı cân kıla
Kimisi oldur kim emr oldu dile

(I/1,b.5,6,s.91)

“Akla, gönle farz olan ibadetler de vardır. Bu sayılan ibadetleri yapanlar yaptıkları bu ibadetlerle sonunda ulaşacakları o kutlu saate kendilerini hazırlarlar.”

Kimisin °akl üstine farz eyledi
Kimisin gönüllere °arz eyledi
Her biri durmuş-durur bi tâ°ata
Muntazırdur bir mübârek sâ°ata

(I/1,b.7,8,s.91)

Bunları tek tek sıralayan Âşık Paşa sonunda bu ibadetlerin de ne olduğunu açıklar. “Aklın ibadeti düşünmektir. Burada Âşık Paşa’nın düşünmekle kastedtiği şey onun deyimiyle “Nakşa bakmaktan dilek nakkaşıdır.” Onun yarattıklarından yola çıkarak bulunması, ibret alınmıştır. Dilin ibadeti ise Hakk’ı anmaktır. Gönül için ibadet Hak’la olmak canın ibadeti ise onun aşkı ile kendinden geçmektir.”

°Aklun oldur tâ°atı kim fikr ide
Dilün oldur ta°atı kim zikr ide

Gönlün oldur Hazret'e mülhak ola
Cânun oldur ışıka müstagrak ola

(I/2,b.10,11,s.91)

Malın ibadetin Hak yolunda harcamak ve böylece rahmete lâayık olmaktır. Nefsin ibadeti günde beş vakit namaz kılarak bu vasıtayla Allah'a dua etmek, hâl arz etmek ve isteklerde bulunmaktır.

Mâlun oldur harc ola Hak yolına
Kim anunla rahmet-i Hak bulına

Nesfün oldur kim kıla biş vakt namâz
Anun-ıla Hazret'e kıla niyâz

(I/1,b.1,2,s.93)

Âşık Paşa'ya göre; farz olunan ibadetlerin hepsi inceden inceye düşünölmüştür. Hepsi insanın kaldırabileceğı güce göredir. İnsan eğer gerçekten canının rahatını düşünüyorsa bu ibadetleri yapmalı ve Hak'tan bu ibadetler ve ona bağıllık için rahmet, bağışlama istemelidir. Çünkü bağış ancak onlardadır. Bunlar bu kısa dünya hayatının sermayeleridir bu sermayelerle Hak katına çıkılarak yüzler sevinçli ayrılır; yoksa Allah'a lâayık ne vardır? Bu ibadetlerden hangisi Allah'ın rahmetine lâayıkça gece gündüz bu ibadeti yerine getirmek gerekir.

Her birinün bir şekil tâatları
Ne kadar kim varısa tâkatları

İmdi gelün cānumuzun rāhatın
İsteyelüm ol Çalab'un rahmetin

Kankısı lâayık gelürse rahmete
Kāyim ollum dün ü gün ol tâata

(I/1,b.3,4,7,s.93)

Âşık Paşa ayrıca insanın yaptığı her işte olduğı gibi ibadetin de niçin yapıldığını bilmesi gerektiğini vurgular.

“Bir işin aslı bilinmezse yapılan o işten de fayda elde edilmez. Burada mana arayışını sorgulama var. Yaşanılan her şey insan eğer bir mana bulabilirse katlanır.

Her işün kim aslını bilmeyesin
Höd ol işden fāyide bulmayasın

(I/1,b.11,s.93)

“Bütün bu ibadetlerin özü de bir öndere bağlanmaktadır; çünkü birlik sayesinde Hakk’ın rızası kazanılır. Gönüller bir yere bağlanmayınca Allah’ın rahmetine eremezler. İbadetler için de bu böyledir. İbadetler yalnız da yapılabilir farz ve sünnetin neler olduğu herkesce biliniyor zaten. Fakat emir birlikte yapılması yönündedir, çünkü doğruya ancak o zaman ulaşılabilir.”Burada tarikat teşvik ediliyor.

Aslı oldur kim imāma uyalar
Uymag-ıla Hak rızasın bulalar

Tā gönüller uymayınça bir yire
Rahmetine Tanrı’nun kanda ire

Tā’atı yalnız dahı kılsa olur
Farz u sünnet ne’dügin kamu bilür

İlla emr oldur biriküp kılalar
Birlig-ile Hak rızasın bulalar

(I/1,b.1,2,3,4,s.95)

“Kulun Tanrı’ya ibadet etmesi çok hoştur; çünkü ancak gerçek dostluk sahipleri doğruya ulaşabilir. Yarın(ahirette) ölen tüm halk dirilir ve dünyada yaptıkları iyilik ve kötülükleri tek tek sorulur. Bu sorgudan mutlu çıkmanın, çıkabilmenin bir yolu da Tanrı’nın emrettiği ibadetleri yapmaktır.”

Kul ‘ibādet kılsa hōşdur Hālık’a
İlle sıdk assı idisser sadıka

Yarın anda cümle halkı direler
Hayr u şer ne işlediyse soralar

(II/2,b.4,6,s.891)

Âşık Paşa beş vakit namazı mü'minlerin korunağı olarak görür. Mü'min yaz ve kış ondan ayrılmaz. Mü'min için beş vakit namaz kendini savunduğu, koruduğu silah gibidir. Çünkü namaz insanı nefesine uymaktan koruduğu gibi, insanın kendi dünyaya kaptırmasının ve Allah'ı unutmasının da önüne geçer. Ayrıca beş vakit namazın kılındığı yer olan mescitler şeytanın mücadele yeridir, oraya mü'minlerin imanını almak ve onları saptırmak için gelir. Buna göre mescidler mücadele yeri, namaz da mü'mini koruyan silahıdır. Mü'minler orada, sıra sıra dizilip şeytanı bozguna uğrattırlar; böylece de şeytanın onlar üzerindeki hükümrânlığına son verirler.

Biligidür mü'minün bu biş namâz
Kim gidermez kendüzinden kış u yaz

(II/2,b.10,11,s.523)

Harbgâhdur mescid ol şeytân-ıçun
Kim gelür ol ksad-ıla imân-ıçun

Şaf şaf anda durışur şeytânı sır
Ol şıyılmaz bunı bunlar anı sır

(II/2,b.1,2,s.525)

Âşık Paşa namaz kılan mü'minlerin hepsini Allah için çalışan gazilere benzetir; çünkü namaz içinde ölenler şehittir, belki sonsuza kadar diri kalanlar da bunlardır.

Gazılardur pes bu mü'minler bilün
Gazılıkdur bu nâmaz kılmak kılun

Hem şehiddür bu iş içinde ölen
Belki bunlardur ebed zinde kalan

(II/2,b.3,4,s.525)

Bütün bu güzellikleri ile namazın önemini dile getiren Âşık Paşa kendisinin bu doğru yolda yürüyen ve dinin kıymetini bilenlere gönülden bağlı olduğunu hatta onları vurgunluk derecesinde de sevdiğini belirtir. Çünkü onlar gösterişe kapılmadan Tanrı'nın rızası için hâyır yaparlar ve yönleri de Ona dönüktür. Bunlar bu güzel ibadetleri sebebiyle taptıkları Tanrı'larına yol bularak, arzularına kavuşurlardır.

°Âşıkıdur °Âşık ol yol ehlinün
Kim bular kadrin bilürler bu dinün

İşleri ihlās-ıladur bî-riyā
Yönleri togru turupdur Tanrı'ya

Bu °ibâdetden bular ma°būdına
Yol buluban irişür maksudına

(II/2,b.5,6,7,s.525)

Âşık Paşa namazın Hz. Muhammed'in Mirac'ından sonra farz kılınması olayına telmihte bulunarak namazı gökten inen ve gök ehlinin yaptığı ibadet diye anlatır.(Bkz. Hz. Muhammed) Namaz gökyüzündeki meleklerin güçlerine göre yaptıkları ibadetlerin toplamıdır. Tüm gök ehli Ona namazdaki tavırlarıyla naz ve niyazda bulunurlar.

İndi ol göklerdeki kılnan niyāz
Geldi bunda cümle oldı bir namāz

(II/2,b.3,s.519)

Yidi kat gök ehlinün tākatları
Yitdüginçe bu-y-ıdı tā°atları

Uşbulardur bu iki re'kat namāz
Nüh felek ehlindeki kılnan niyāz

Cümle gök ehlindeki nāz u niyāz
Geldi uş oldı iki re'kat namāz

(II/2,b.1,8,11,s.521)

Âşık Paşa'ya göre namaz önemlidir; çünkü dokuz kat göğün herbirindeki üstünlük ve vergilerin hepsi; şüphe yoktur ki namazla elde edilir ve namazda saklıdır. Kim namazını tam olarak kılsa karşılığında verilen sevaplara da lâyık olur. Allah namazı başka dinlere emretmemiştir.; bu yüzden de bu nimetin, bu kurtuluş pusulasının kıymeti bilinmelidir.

Andağı ol fazl u rahmet iy fülân
Cümle bunda hâsıl oldu bî-güman

Bu namâzı kimse kim kıldı tamâm
Ol namâzun müzdini buldı tamâm

Pes işaretdür bu cümle mü'mine
Kim Çalap tuş eyledi uşbu dine

Rûzi kıldı bu nāmazı bunlara
Degmedi bu rahmet ayruk dīnlere

(II/2,b.2,3,4,5,s.523)

Şaire göre; üstünlüğü fazla, tarzı iyi ve adı güzel olan bu namaz, vücut için keyif, cana da lezzettir. Bütün bu özellikleriyle namaz Yaradan'a lâyık ibadetlerin başında gelir, bu yüzden de kişi asla namazsız ve duasız kalmamalıdır. Çünkü her kim bu namazı gönülden ve doğrulukla kılsa, şüphe yoktur ki Tanrı'nın rahmetine kavuşan da odur.

Fazlı artuk resmi zībā adı hōş
Tende işretdür ü cānda dadı hōş

Hazrete lâyık ibādetdür namāz
Zīnhar olman bī-namāz u bī-niyāz

Kim kılsa bu namāzı sīdk-ıla
Hiç gümānsuz Hak ana rahmet kıla

(II/2,b.6,7,8,s.523)

“Hakk'ın sesi günde beş kez bu namaz için davet eder ve tüm dindarlar namazda toplanır ve dirilir.”

Günde biş kez nevbet-i Hak urlur
Leşker-i dîn cümle anda dirilür

(II/2,b.9,s.523)

Âşık Paşa namazın güzelliklerini saymaya devam eder. Bir olan Allah insanlara sonsuza kadar rehber olması için namazı farz kılmıştır. Mirac yolculuğundan sonra Hz. Muhammed gök ehlinin her birinin ayrı ayrı namazın kısımlarına denk gelen ibadetlerini namazla birleştirip inananlara hediye etmiştir. Böylece namazla müminlerin canına ziyafet çekmiştir. Namaz dinin direği olduğu gibi tüm ibadetlerinde kalbidir.

Anı anuñun buyurdı ol Ahad
Kim bize rehber ola ol tā-ebed

Diledi ol tā^catı cem eyleye
Mü'minün cānın anunla toylaya

Ola İslām dīninün ol diregi
Hem ola cümle ^cibādet yüregi

(II/2,b.4,7,8,s.517)

“Dünyada ,insanın ömrünün kendini bildikten sonraki her döneminde kulluğunun işareti, zirvesi olan ibadetleri yapmakla mükellef olduğu vurgulanır.”

Tā bularun kullığı ma^clum ola
Her biri Hak emrine mahküm ola

(II/2,b.8,s.491)

“Kişi gençlikte ömrünü ibadetle geçirirse O kişiden Allah başta olmak kaydıyla, peygamber ve diğer insanlar razı olur.Çünkü bu genç tövbeyi bilmiş, Tanrı dostlarının elinden tutmuştur. Böylece bu en güçlü ve güzel döneminde aklını ve fikrini O'nun yoluna bağlayarak geçirip ömür sermayesini kazanmıştır. Âşık Paşa, gençlikte yapılan ibadetin güzelliğine dikkat çekmiş; böyle kişiden Tanrı ve dostlarının razı olduğunu vurgulamıştır.

Ol kişi oğlan iken tapuda
Geçüre oğlanlığın Hak kapuda

Anun-ıla kimsenün ne işi var
Tanrı hōšnūd hem Resül anı sever

Ol yigit kim tevbeğe gelmiş ola
Tanrı hāşları elin almış ola

Tā°at içre geçüre yigitligin
Hak yolına bağlaya uşşın ögin

(I/1,b.2,3,4,5,s.263)

Âşık Paşa insanın son mevsimi olarak gördüğü “koca”lıkta da işinin ibadet olduğunu vurgular. Ayrıca ihtiyara dünya sıkıntısını, fikrinden uzaklaştırmak, dilinden kovmak yakışır.

Ol koca kim dünyayı elde kodı
Dünya sözlerin kamu dilden kodı

Ta°at u zikr ü huzürdur dirligi
Pādişāha birikipdür dirligi

(I/1,b.7,8,s.263)

Âşık Paşa namaz kılmanın güzelliği ve gerekliliği üzerinde durarak kişileri namaz kılmaya teşvik etmiştir. Fakat namazın sadece şekilden meydana gelen bir ibadet olmadığını da vurgulayarak amacın bilinmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Namaz dini ayakta tutan bir özellik arz etmektedir bu yüzden ona göre çok önemlidir.

1.1.6.2. Sadaka

Âşık Paşa ibadetlerin çeşitliliği konusunu işlerken doğrudan söylememek kaydıyla zengin kimselerin mallarına düşen ibadet şeklinden de bahseder. Bu ibadetin şekli de zengin kimselerin malını Allah yolunda harcaması ve hayır işleri yapmasıdır.

Bu tā°at bir dürlü degüldür ahir
Kimisin baylar kılar kimin fakir

Kimisi bu nefse hükm olmuş-durur

Kimisi mâl üstine gelmiş-durur

(I/1,b.3,5,s.91)

Âşık Paşa zengin kimselerin mallarını Allah yoluna harcamaları sonucunda onun rahmetine ulaşacaklarını dile getirir.

Malun oldur harc ola Hak yolına

Kim anunla rammet-i Hak bulına

(I/1,b.1,s.93)

Âşık Paşa bu farklı ibadetlerin hepsinin Allah için eksiksiz yapılması gerektiğine inanmıştır. “Bunların hangisi rahmete sebep ise, gece gündüz kendimizi o ibadete verelim. Şüphesiz rahmet belirtilerini Hak her bir ibadet içinde yerleştirmiştir.” der.

°Arz idelüm Hazret’e her birini

Gözleyelüm her birinün yirini

Kankısı lâyıkgelürse rahmete

Kâyim ollum dün ü gün ol tâ°ata

(I/1,b.6,7,s.93)

Şek değül âsâr-ı rahmet bigümân

Kodı Hak her tâ°at içinde °ayân

Âşık Paşa her işte olduğu gibi ibadette de yapılan ibadetin sebebinin bilinmesi gerektiğini ileri sürer. Yoksa yapılan işten kimse fayda bulamayacaktır. O zaman kişiye yakışan yapılan işte mana arama, mana bulma yani anlam arayışı içinde olmaktır.

İlla aslı kandadur bulmak gerek

Dün ü gün anun-ıla olmak gerek

Her işün kim aşlını bilmeyesin

Höd ol işden fâyide bulmayasın

(I/1,10,11,s.93)

Âşık Paşa burada sonuç olarak ibadetin farklılığı üzerinde durarak okuruna gücünün yettiği kadar dünyada kendisi için yapabileceklerini yapması gerektiğini önerir. Gafil olmamak yapılan işte mana aramak insanın görevidir; yoksa ona göre sadece ibadet yapmanın bir önemi yoktur.

Âşık Paşa ayrıca Allah için yapılan işte riyanın yani gösterişin olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Eğer yapılan hâyır gösteriş için yapılıyorsa bunun Allah katında kabul olmadığını vurgulamıştır. “Hangi kişinin işinde riya ve gösteriş varsa Tanrı onu sevmez; bu iki yüzlülük çok kötü bir şeydir.”

Tanrı-çun işde riya lâıık degül
Ol riyaıu hayrı Hak kılmaz kabül

Kankı işde kim riya var ol Celil
Sevmez anda bu riya yavıak zelil

(II/2,b.10,11,s.697)

Âşık Paşa bu konuyu şöyle anlatmıştır. “İşte hayır işlerinde ihlâs gerektir; o işin sahibi Hakk’ın yanında üstün ve sevgilidir. Hayrı gösteriş veya şan şöhret için yapmamalı; iddia ve benlikte bulunarak böyle yaptım, şöyle ettim dememeli. İşte her kim kalp temizliği ve samimiyetle hayırlarda bulunursa; hiç şüphesiz Tanrı ona rahmet eder.” Âşık Paşa yapılan iyiliğin Allah için yapıldığını bu yüzden de kimsenin duymasına gerek olmadığını vurgulayarak hayrın yapıış şeklini anlatmıştır. Hayır yapan kimse gösterişe kapılmadan, karşılığını sadece Allah’tan bekleyerek hayrını yapmalıdır; yoksa yapılan hayırdan bir yarar görmez.

Pes gerek hayrât-ıla ihlâs ola
Ol işi issi Hak katında hâs ola

Halk-ıçun ya ad-ıçun işlemeye
Da’vi eylep işini söylemeye

Her ki hayrât eyleye ihlâs-ıla
Hiç gümânsuz Hak ana rahmet kıla

(II/2,b.2,3,4,s.699)

Âşık Paşa âlimlerele ilgili bilgi verirken onların insanlara her konuda rehber olduğunu da belirtmiştir. Bu konulardan biri de ona göre zekât konusudur. “Âlimler zekâtın nasıl ve ne şekilde verileceğini yıldan yıla, kılı kırk yarararak, hakkı batıldan ayırarak bildiren kişilerdir.”

Hem zekâtı gösterür yıldan yıla

Hakkı batıldan seçer kıldan kıla

(II/2,b.6,s.785)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

-Dosdoğru namaz kılın ve zekât verin Bakara 43-110

(II/2,b.5,s.785)

Âşık Paşa çok fazla üzerinde durmamak kaydıyla Garibnâme'de oruç, hac, abdest konuları üzerinde de durmuştur.”Yılda otuz gün orucun nasıl tutulacağını bunlar (âlimler) anlatır; sonra insanları çeşitli günahlardan kurtaran da bunlardır.”

Yılda otuz gün oruç ol gösterür

Halkı çok dürlü günâhdan kurtarur

(II/2,b.5,s.785)

Âşık Paşa'ya göre yine âlimler her amelin nasıl yapılması gerektiğini; gücü olanın Kabe'ye nasıl gideceğini de bildirirler. Bunların sözüne göre, hacta bütün kadın erkek, insanların bir yere gelmeleri helâldir. Âşık Paşa bu ibadetler hakkında da bilgi vererek bu ibadetlerin yapılması konusunda teşvik edici bir yol izlemiştir.

Bildürürler her işi n'itmek gerek

Güç yiticek Ka'be'ye gitmek gerek

Bunların kavlıyla cümle encümen

Bir yire gelmek halâldur merd ü zen

(II/2,b.8,10,s.785)

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir.

-Gücü yetenlere hac etmek farzı var Âl-i İmran 97.

(II/2,b.9,s.785)

Ona göre yine âlimler insanlara abdestin nasıl alınacağını ve ibadetlerin nasıl yapılacağını bildiren kişilerdir.

Öğredür âbdest niçe almak gerek

Gösterür tâ'at niçe kılmak gerek

(II/2,b.3,s.787)

Sonuç olarak Âşık Paşa okuruna malını Allah için harcaması ve böylece rahmete ulaşması gerektiği yolunu gösterirken aksi bir durumunda hoş karşılanmayacağını belirtmiştir.

1.2. Tasavvuf

1.2.1. Vahdet-i Vûcud

Vahdet-i Vûcud fikrine göre âlem, bir tek hakikat ve vücuttan ibarettir. Çokluk, birin tecellisidir. Allah mutlak ve tek varlıktır. O'nun varlığının sebebi, başlangıcı ve nihâyeti yoktur. Kendi zatiyla var olan Tanrı, bütün zamanları ve mekânları toplayan bir nûrdur. Zati, zatiyla bilinmez. Sıfatlarıyla bilinir.¹

Birçok islâm mutasavvıfı tarafından kabul edilen bu görüş Âşık Paşa tarafından da kabul görmüştür. O'na göre de Allah'ın kâinatı yaratmasının sebebi kendi zatına duyduğu aşktır.

¹ TATÇI, Mustafa (1990). Yunus Emre Divanı İnceleme, 220.

Gizlenû bir genc-idi ol Pâdişah
Diledi kim açılardı ol ilâh

(I/2, b.10, s.883)

Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim.¹

°Âşık oldu kendû kendû yüzine
Ma'şûk oldu kendûzi kendûzine

Sevdi kendû kendûyi ol Pâdişah
Gör ki ne kıldı vû n'itdi ol ilâh

(II/1, b.10,11,s.133)

Dilegi oldu kim ol Hayy u Bekâ
Karşu bir gözgü duta her dem baka

Âşık Paşa'ya ve tasavvuf inancına göre bu isteğin sonunda Tanrı yokluktan âlemi, âlemin içinde de insanoğlunu yaratmıştır. Bunları kendisine ayna yapmış ama kendi "zuhuru" (aksi) sebebiyle kendisi görülmemiştir ancak gözündeki perdeler kalkan yani gönül gözü açık olanlar onun yarattıklarından yola çıkarak O'nu farkedebilmişlerdir.

Pes getürdi ol °ademden °âlemi
Hem kopardı °âlem içre Âdem'i

Gözü kıldı bunları kendûzine
Saykal urdı dutdı karşu yûzine

(II/1, b.1,2,3, s.135)

Bunların üzre bıraktı °aksini
°Aksine kıldı havâle °ışkını

(II/1, b.5,s.135)

¹PALA, İskender(1989). Divân Şiiri Sözlüğü, Ank:Akçağ Yayınları, s.51.

Âşık Paşa'ya göre, yaratılan mahlukat Allah'tan tecelli etmiştir. Bu insanın aynadaki aksi gibidir. Aynadaki akis ne kadar gerçekse kâinattaki her şey ve tüm yaratılanlar o kadar gerçektir. Yani görünen âlemin bir gerçekliği yoktur. Bütün herşey varlığını tek bir yaratıcıya borçludur. O olmazsa biz olamayız, ama O var olabilmek için bizim varlığımıza ihtiyaç duymaz. Biz olsak da olmasak da O vardır. O herşey hem de hiçbir şeydir. Yani her nesneye varlığını veren Allah bu nesnelere hiçbirini değildir.

Pes kitâbdur sureti her kişinûn
 ʿilmi anda yazludur her işinûn

Kendizûnde bula ne ister-ise
 Kendûnden taşra degül ne var-ısa

(II/2,b.8,11,s.737)

Ol Çalap kim benzeşi yok bir-durur
 Yağı var eylemege kâdir-durur

Yoğ-iken bu ʿâlemi var eyledi
 Gizlü ʿilmün açdı izhâr eyledi

(II/1,b.8,9,s.21)

İnsanın Allah'ın varlığını bilmek için kendinden başka bir delil olmasına gerek yoktur.

Kendûzinde kendü bildi maksudın
 Kendü gözgüsünde gördi ma'budın

(II/1,b.9, s.245)

Âdemi bir kârgâhdur mu'teber
 İşlenür kudretten iş virlür haber

(II/1,b.3, s.247)

Âşık Paşa'ya göre, insanın Allah'ın birliğine ulaşabilmesi için kendisindeki benliği tümünden yok etmesi (fenafillah) ve böylece beka (beka billâh) derecesine erişmesi gerekir. Çünkü önce, son, görünen, gizli herşey O'dur.

Çün fenâ oldum bu kez buldum bekâ
Ölmeyince bulmadum yol ol Hak'a

Gör ki cümle dil anundur söz anûn
Görinen ol gören oldur gôz anûn

Vardı vahdet mülkine hatm oldu söz
Deprenür dil tâkatı yok açâ göz

Evvel oldur âhir oldur dâyim ol
Zâhir oldur bâtın oldur kâyim ol

(II/1,b.6,7,8,11,s.459)

Aslı Hak'dandı yine irdi Hak'a
Hakk-ıla oldu bile buldı beka

(III,b.11, s.461)

1.2..2. Aşk

Gerek divân edebiyâtının gerekse tasavvufî Türk edebiyâtının özünü aşk oluşturur. Bilindiği gibi tasavvufun özü “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsî hadisine dayanır. Bu hadisin içeriğini aşk oluşturur. Zaten “vahdet-i vücûd” felsefesinin altındaki gerçek de Tanrıyı aşk ile bilme ona aşk ile ulaşmaktır. Aşk insana yolunu gösteren onu maksadına eriştiren kılavuzdur. Hatta aşkla yanmayan insan insan bile değildir. İnsan-ı kâmil olmak masivadan geçmek, nefse hâkim olmak ve ene(ego)yi yok etmekle ilgilidir. Bunların hepsi de aşkla olabilir. Aşk olmadan bunlar başarılmaz. Aşkın kaynağı ise güzelliştir. Gerçek güzellik ise “hüsni mutlak” yani Tanrının güzelliğidir. Yaradılmış tüm güzeller bu güzelliklerini ondan alırlar. Bu nazariye şu şekilde açıklanmıştır. Bizler yeryüzünde Allah'ı tezâhürleriyle temâşa ederiz. Aynaya bakını göremediğimiz için bakılan akse bağlarız; oysaki aksin bir gerçekliği yoktur. Bu noktada beşeri aşktan ilâhi aşka geçiş sağlanabilirse yani parçadan bütüne yine aşkın yardımıyla geçilebilirse doğruya ulaşılmış olur. Çünkü yol eri sıfatlara takılıp kalmaz o zata ulaşmayı diler. Bunun için de aşkla kendinde varolan fâni varlık silinmeli(fenafillah) böylece en üst mertebeye

(bekabillâh'a) ulaşılmalıdır. İşte katre denize,parça bütüne burada ulaşır. Yani insan Hakk ile Hak olmuştur aşkın rehberliği de işte bu noktada biter. Çünkü maksat hâsıl olmuş aslolana ulaşılmıştır.¹

Âşık Paşa gerçekten âşık olan kimsenin aşk yolunda canını dahi terk ettiğine daha doğrusu terk etmesi gerektiğine inanır. Âşık böylelikle şüphesiz maksadına erecek ve ebedî rahmete kavuşacaktır. Âşık Paşa'nın deyimiyle âşık işte o zaman gerçekten yol eri olduğu ve kendinden geçerek aşkla yandığı zaman canlar canını(Hakk'ı) hemen bulacak ve onun huzurunda diğer âşıklarla(peygamberler,veliler,...)birlikte olacaktır. Bunun için Tanrı'ya yalvarır, aşktan ve doğru yoldan ayrılmak istemez.

“İy °Aşık sen °ışk yolınça gidegör
°ışk yolında cânunı terk idegör

Kim eresin maksuduna bî-gümân
Rahmete peyvest kavuşacaksın olasin câvidân

Tâ ki cânlar cânını tîz bulasın
Hazretinde hâslarıyla olasin

Iy Hudâyâ °ışkunı ayırmağıl
Dünya âhir togru yoldan ırmagıl

(I/1,b.6,7,8,9,s.161)

“Aşk Allah'tandır. Aşkın eteğine tutunanlar,”vuslata” lâyük olur. Gerçek âşık için helâk olma ve “kesret” yoktur. O aşk evinde “vecd” ile kendinden geçer ve böylece ayılmaz çünkü aşkın değdiği gönül için yazılanlar bozulmaz.”

İy °Aşık sen °ışka uydur cânunı
Kim göresin göz göz sultânunı

(I/1,b.11,s.155)

¹ PALA, İskender (1989). *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 51

°İşk içinde her ki dogru yâr ola
Ayrulık yok niçe kim °ışk var ola

°İşk yolında bîrlige yokdur zevâl
°İşk-ıla yoldaş olan buldı vısâl

°İşk evinde esriyen ayılmaya
°İşk elinden yazılan yayılmaya

(I/1,b.2,3.4,5.229)

Âşık Paşa'ya göre gerçek âşık iki hâlde de "sevdiğini" aklından çıkarmaz. Onun akli fikri sevdiğindedir. Mutlu olsa bu mutluluğu sevdiğiyile sürmek ve sevdiğinin yüzünü görmek ister; çünkü derdine derman odur.

Görsene kim bir kişi °âşık olur
Çûnki kendü °ışkına sâdık olur

Ol iki hâlde anar sevdiğini
Hiç gidermez sedüğinden ögini

(I/1,b.10,11,ss.229)

Şâdi gelse ol yüzi görmek diler
Şâdisin anun-ıla sürmek diler

Kaygu gelse hem anı ister yine
Zira dermân andan oldu derdine

(I/1,b.2,3,s.231)

"Hatta gerçek âşık için uykuda olmak ile uyanık olmak arasında fark yoktur çünkü o uykusunda da âşk ateşiyle yanar."

Yâ uyur ya uykudan bidâr olur
İkisinde °ışk anunla yâr olur

Görsene her neyi kim sevse kişi
Gündüzün işi olur dünya düşü

(I/1,b.3,4,s.233)

“Âşık konuşmadığı zaman sevdiğini aklından geçirir,onu düşünür,söylediğinde ise ondan konuşur. Çünkü aşk insanı söyletir. Âşık olan birini gördüysen söylemeden bunu bilirsın zaten.”

Dek durıçak °aklınun fikridür ol
Söyleyiçek dilinün zikridür ol

Âşık Paşa burada şu hâdise yer verir:
Kim birşeyi severse onu çok anar.¹

Sevdüğün söylettürür °ışk komadın
Gördün ise höd bilesin dimedin

(I/1,b.9,10,11,s.231)

Âşık Paşa canın âşkla olan alışverişini anlatmıştır. Ona göre can insanın mana yönü [ruhu] sürekli aşkla birliktedir; bu yüzden de canın yönü “ma’suka” yani Allah’a dönüktür. Aşka uyan canlar sultanlarını seyredebilirler. Canın yapıcısı,kurucusu Hakk’tır yani can Hakk’tandır oysa cismin aslı topraktandır. Bu yüzden kim can ve aşkı tenine uydurursa sonunda pişman olur her kim de aşkı akla ve cana uydurursa sevinçli bir yüzle Hakk’a ulaşır.

Cân dün ü gün °ışk-ıla alur virür
Anun-ıçun ma’suka doğru varur

İy °Aşık sen °ışka uydur canunı
Kim göresin göz göz sultânunı

Kim bu cismün aslı toprakdan-durur
Liki cânun bünyâdı Hak’dan-durur

(I/1,b.10,11,5,s.155)

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). El-Camîu’s-Sağîr, Lübnan: Dârü’l-Kitabü’l-İlmiyye, 8212 numaralı hadis.

Cân-ıla ger ışk uyarsa tenüne
Pes geliserdür nedâmet cânuna

Pes bu ışkı akl-ıla uydur cana
Kim yüzün tâze varasın Sûbhan'a

(I/1,b.7,9,s.177)

Âşık Paşa aşkın her vücutta var olup onu tesiri altına aldığını,söylenen her söz ve yapılan her işte aşktan eser bulunduğunu anlatmıştır. Kişi ister neşeli ister kederli olsun aşk ve sevgi onda vardır;çünkü aşk ile sevgi ebedî temel kurar.

“Beden nasıl ki keder ve sevinçten ayrılmazsa aşkın böyle olmadığını kim söyleyebilir?” Âşık Paşa burada bunun söylenemeyeceğini vurgular. Çünkü her iki şekilde de aşk can ile birliktedir. Zaten üzüntü ve sevincin dışında da bir görünüş yoktur.

ışk-ıla sevgü ebed bünyâd ola
Ger surat gamnÂk ola ger şâd ola

Bu surat ne hâlde kim olur_ ısa
ışk ırılmaz ger surat ölür_ ise

İki hâlden bu surat hâli değül
Kim ola kim ol onun hâli degül

Geh ğam u geh şâdidür sûretde hâl
Bundan ayruk sûrete dirlik muhâl

İkisinde ışk biledür cân-ıla
Dinle bir bir eydeyüm bûrhân_ ıla

(I/1,b.5,6,7,8,9,s.229)

Âşık Paşa böylece âşık olan kişinin özelliklerini sayar. Gerçek âşık kaygı ve sevinçte sevdiğiyle birliktedir; çünkü canı aşkla boyanmıştır.

°İşk biledür kayguda vü şâdide
Câna boyanmış durur kanda gide

“Yine âşık iki hâl içinde de aşk iledir,aşk gönlü bırakmaz ve sevdiğine ulaştırır. Bu hâller kişide ya anma ya düşünme şeklindedir,ya söyleyecek ya da hiçbir şey yapmayacak,hareketsiz kalacaktır.”

Hem iki hâlde biledür °ışk yine
Komaz iltür gonûli sevdüğine

Yâ zikirdür yâ fikirdür kişide
Yâ diye yâ dek dura ayruk nide

(I/1,b.5,7,s.231)

“Aşka tutulan kişi için gece gündüz birdir,âşık her iki hâlde de şükreder. Âşık için hâlinin değişmesi önemli değildir o her hâlde aşkla beraberdir. Zaten sevgi ile birlik ayrılmaz;aşk ile uyanıp canlanan da asla ölmez.”

°İşk içinde dün ü gündüz bir olur
Cûmle halde °ışk eri şâkir olur

Çûn ırılmaz °ışkı hâl dômeg-ile
Niçe hâl döner_ise bunlar bile

Pes muhabbet birliğı ayrılmaya
°İşk-ıla diril olan hiç ölmeye

(I/1,b.5,6,7.233)

“Öyle ise aşk devamlı vardır;aşk içindeki birlik yıkılmaz. Aşktan başka her şey geçici ve ölümlüdür;sen aşka sıkı sıkı sarıl ve ondan başka her şey den vazgeç. Ayrıca aşk senin için büyük sermayedir;onu iyi tut çünkü ona kim tutunduysa zengin olmuştur.” Âşık Paşa burada aşkın insanın sahip olabileceği en üstün ve yüce güç olduğunu ve insanın onunla ölümsüzlüğe ulaşabileceğini vurgular. Böylece aşkın değerini daha doğrusu paha biçilmezliğini de dile getirir.

Eyle olsa  ışk ebed b ny d olur
 ışk içinde bilelik  b d olur

 ışkdan ayruk ne ki varsa f nid r
 ışkı berk tut ayruğınınun terkin ur

 ışk sana serm yed r tap dut anı
Kim anı dutdı-y-ısa oldu gani

(I/1,b.8,9,10.s.233)

 şık Paşa bu durumdan kendisine yönelir:

“Ey  şık! Sen yüzünü aşktan tarafa çevir ve kendini aşk yolunca harca ve böylelikle  l ms zlyđe ulaş hiç solmayan bir g l gibi aıl. İşte o zaman üzerine sürekli Hakk’ın rahmeti yağsın ve Allah’ın cem li(cemalullah) karşında görünsün.”

İy  Aşık sen  ışka dutđıl y z ni
 ışk yolında harca s r kend  z n,

(I/1,b.11.s.233)

Kim ebed dirlik bulasın  lmes z
Hem g l olup aılasın solmasuz

 st ne Hak rahmeti yagadura
Tal’at ayı karşuna togadura

(I/1,b.1,2.s.235)

Sonuc olarak  şık Paşa Allah’a yalvarır,kendisini doğru yoldan saptırmamasını ve aşktan ayırmamasını diler. Ayrıca aşkın Hakk’a ulaştırdığı  şıklardan olmak bunun sonunda da ebedi hayata kavuşmak ister. Çünkü tüm  şıklar onun huzurunda yer alacaktır.

İy Hud y  toğru yoldan ırmagıl
Kendü  ışkundan bizi ayırmagıl

°Âşık ol °âşık ki °ışk iltür Haka
 °Âşık ol kim bulasın °ömr-i bekâ

°Âşık ol kim °âşık olan kişiler
 Hak katında °arza geçdi mutlaka

(I/1,b.3,6,7,8.s.235)

Âşık Paşa,âşık olan kişinin özelliklerini sayar. İlk önce âşık olan kimsenin gözlerinden yaş akması gerekir bu onun aşkının ilk işaretidir. Daha sonra da bu kişinin aklın yaptığı her türlü nizami ve düzeni bozup yıkması gerekir. Çünkü âşık için küfür ve din düşüncesi yoktur;aşka düşen sevdiği için dinden de çıkar. Âşık Paşa aşkın gücü ve yaptırdıklarını kural tanımazlığı ve güçlü etkisi ile açıklar.

°Âşıkun evvel nişanı ol-durur
 Gözleri yaşı gerek dâyım aka

Her kime kim yoldaş oldıysa bu °ışk
 Yapduğı düzgünlerin gerek yıka

°İşk erine küfr ü din kaygısı yok
 °İşk eri ma'shük-ıçun dinden çıka

(I/1,b.9,10,11.s.235)

Âşık Paşa, aşk yüzünden kanun nizam tanımayan kişilere örnek verir. “Aşk yolunda Abdürrezzak palan giyip, domuz güttü kendisine bir zarar geldi mi? Aşk öyle bir şeydir ki söylemekle ele geçmez; âşıkı kendinden geçiren sevgilî lazımdır. Mecnun gibi âşık olan kişinin yüreğinin yağını aşk ateşi yakmalıdır.”

Gerçi kim geydi pilun gütdi tonuz
 Ne ziyân oldu ol Abdurrezzak'a

Dil_ile olmaz müyesser °ışk ere
 °Âşıkı ma'shük gerek kendü çaka

°Āşık olan kişinün Mecnūnlayın
Yüregi yağın gerek bu °ışk yaka

(I/1,b.12,12,14.s.235)

“İnsanın sözünün karşısındakine tesir edebilmesi aşk ile mümkündür. Âşık Paşa kendine seslenerek:”Ey Âşık! Vardığın her yerde sözünün tesir etmesini istiyorsan aşka mahkum olup boyun eğ.” der.

°İşka mahkûm eyle °Āşık sensini
Varduginça gele sözün revnaka

(I/1,b.15.s.235)

Âşık Paşa’ya göre canın içinde yanan bu aşk ateşi(çerâğ) eğer yanmasaydı can karanlık içinde kalır ve bu karanlıktan kurtulamaz; böylece kurtuluşa da eremezdi.

Yanmasaydı cânlar içre bu çerag
Zulmet içre bulmayaydı cân firâğ

(I/2,b.5.s.593)

Ayrıca Âşık Paşa cennete girmiş olanların,cennetin sayısız nimetlerini bir tarafa bırakarak içlerinde olan ilâhi aşk sebebiyle Allah’ın cemâlini görmek isteyeceklerini vurgulayarak aşkın ölümsüzlüğünü dile getirir. “İşte o saatte bütün perdelerin ortadan kalkarak akla ve hayâle gelmedik sonsuz nimetlerin ortaya çıkacağını anlatır. O zaman yüce Tanrı görünecektir; şâyet o aşk ile yanıyorsan bu heves için yanıp tutuş ve bu hevesin ardından koş.” Diyerek de aşkla yanmayı salık verir.

Eydevüz kim seni gerekdür bize
Cânumuz müştâk-durur gôrklü yüze

Ol sa’atda cümle perde açıla
Dürlü rahmet üstümüze saçıla

Gözümüze görnügele pâdişâh
°Āşık isen ol hevesçün ural âh

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- O gün nice yüzler sevinçle,Rablerine bakar Kıyamet 22.23.

(I/1,b.5,6,7,8.s.249)

İlmin diriliğinin akıldan olduğuna inanan Âşık Paşa aklın canlı kalmasını da aşka bağlar. Aşksız akıl ölüdür. Hangi akıllı kişi Hakk'a âşık değilse;gerçekte o Allah'a lâayık olmaz.

°İlmi bildün °akıl-ılaymış dirligi
°Aklı bir gör kim niçeymiş dirligi

Diri akılı ışk dutar bilgil °ayân
Ölüdür °ışksuz °akıl bellû beyân

Kankı °akıl kim Hak'a °âşık degül
Ol hakikat Hazret'e lâayık degül

(I/2,b.5,7,8.s.969)

Aşkla yoldaş olmayan akıl zaten ölüdür bunun içinde bu akıl insanın kendi nefsinden de aşağıdadır. Yani aşksız akıl insanın nefsinden de aşağılardadır. Çünkü aşka yoldaş olmayan akla hikmet ve sırlar dost olmaz.“Aklın dirligi ancak Allah aşkıyladır;aklı ona ulaştırmanın aşk olduğunu iyi bil. Çünkü hangi akıl Hakk'a hayran değilse;bil ki Tanrı aşkı ona can olmamıştır.”

°İşka yoldaş olmayan °akıl ölüdür
Kendü nefsinden anunçun aludur

(I/2,b,9.s.969)

Ol °akıl kim °ışka yoldaş olmadı
Hikmet ü esrâr ana eş olmadı

Dirliği  aklun bu Hak  ıskıyladur
Bil ki  aklı Hazret'e  ışk iledür

(I/2,b.10,11.s.969)

Ol  akıl kim Hazret'e hayr n degül
Ana bil kim Tanrı  ışkı c n degül

(I/2,b.11.s.969)

“İşte bu yüzden a ksız yaşayan kimselerin aklı tasalıdır; nk  canı yoktur yani ölmüştür.”Burada  şık Paşa aklın canını a k olarak niteler. “İşte bu aklın canı mutlaka aşktır;a ksız akıl Hakk'a ula maz,bunu iyi bil.”

Anun içun kayguda kalmı dur ol
C nı yokdur ya'ni kim  lmi d r ol

Pes bu  aklun c nı  ı kdur mutlak 
Görsene  ı ksuz çakıl irmez Hak'a

(I/2,b.1,2,s.971)

Aklın canını a k olarak gören  şık Paşa aşkın canını da Hak olarak görür. “A kın dirliği Hak iledir,ona Hak'tan başka bir makam yoktur. A kı diri tutan Hakk'tır. A kın dünyada istediği yoktur,onun isteği yeg ne şey Hak'tır. A k için Hak'tan başka bir nesne olmadığından a ığın gönlü bütün  lemlerden toktur. A k içinde  an ve  hret bulunmaz,yalnız onda gizli hazineler vardır.”

Görelüm n'eyle diridür  ı k dakı
 ı ka c n bilgil hakikat ol Hak'ı

Hakk-ıladur d rligi  ı kun tam m
Hak'dan ayruk yok_durur  ı ka mak m

(I/2,b.4,5,s.971)

Dünyada  ı kun dileği yok-durur
 ı ka maks d u mur d ol Hak-durur

°İşk içinde Hak'dan ayruk nesne yok
Cümle °âlemden anunçun gönli tok

°İşk içinde yok-durur nâm u nişân
°İşk içinde çok-durur genc-i nihân

(I/2,b.6,7,8,s.971)

“Aşkın dili Hakk'ın sözünü söyler,eli de daima Hakk'ın işini işler. Kim aşk gözünden bakarsa Hakk'ın gözünden bakmaktadır;bu yüzden o hem yapmakta hem de yıkmaktadır. Akıl ,nefis,vücut ve can şüphesiz Hak'la dolan aşkın köleleridir. “Âşık Paşa gerçek Hak aşığı olan kimsenin aşk dilini kullandığını,aşkın dilinin de Hakk'ı söylediğini vurgular. Ayrıca bu kişinin yaptıkları da Hakk'ın ona yaptırdıklarıdır. Hakkın doğru dediğini yaparlar. Onunla dolu olan aşkın kulları ise akıl, nefis, vücut ve candır. Bu itibariyle aşk hepsinden yücedir, âdeta can içinde candır.

Hak sözidür söyledüğü °ışk dili
Hak işidür işledüğü °ışk eli

°İşk gözinden Hak gözidür kim bakar
Anun-ıçun hem yapar u hem yıkar

°İşk kulıdur °akl u nefis ü cism ü cân
°İşka zirâ Hak dolupdur bî-gümân

(I/2,b,9,10,11,s.971)

“Aşk mutlaka Hak ile diridir. Bu yüzden aşkı sıkıca tutarsan Hakk'a ulaşırsın. Aşk onunladır, zaten sevgili de âşık da odur,eğer ona kavuşmak istersen âşık ol!”

°İşk diridür Hakk-ıla pes mutlakâ
°İşkî berk dut kim iresin ol Hak'a

°İşk anundur ma'sûk oldur °âşık ol
Ger ana irmek dilersen °âşık ol

(I/2,b.1,2,s.973)

Âşık Paşa'ya göre aşkı Tanrı'dan ayrı sanmamak ve gönlünü asla aşktan başkasına bağlamamak gerekir. "Bildigin ve gördüğün her ne varsa hepsine aşk candır,aşkın da canı Hak'tır. Sen görünmeyenden içeri girerek kendini görünmez kıl." Âşık Paşa insanın masivadan geçerek yani kendini faniliği şüphesiz olan bu görüntü âleminden alarak görünmeyen; fakat tek gerçek olan Allah'a yönelmesi ve onda da görünmez hâle gelmesini anlatır. Burada Hak ile Hak olmak vurgulanır.

°İşki sen hiç andan ayru bilmegil
Gönli °ışkdan ayruga hiç ilmegil

Kamuya °ışk cân-durur Hak °ışka cân
Bî nişândan içerü ol bi-nişân

(I/2,b,3,4,s.973)

Âşık Paşa'ya göre dünyada aşka tutunmak gerekir;çünkü insanı Hak'a götüren en iyi kılavuz aşktır. Aşk her şeyden ileridir,değerlidir bulunduğu yerde mekânsız bir mekândır. Aşkla giden Hakk'a ulaşır,asla ölmez ve ebedî hayat bulur. Âşık Paşa burada yine aşkı ölmezliği ve insanı ebedî hayata kavuşturuculuğuyla anar.

°İşki dut kim key kılavuzdur sana
Kamusından geçürüp iltür ana

Zira kim °ışk ilerüdür kamudan
°İşk mekânıdur mekân-ı lâ-mekân

Kim varursa °ışk-ıla irdi Hak'a
Ölmeye hergiz bula °ömr-i bekâ

(I/2,b.5,6,7,s.975)

"Kimin kolu ve kanadı aşk olmuşsa; o sevgiliye uçarak gider ve asla yolda kalmaz. Ey Allah'ım bizi aşkından ayırma ve hiçbir zaman doğru yoldan uzak tutma."

Her kimün kim perr ü bâli °ışk ola
Hâşa kim ol kimsene yirde kala

Îy Hudâyâ dogru yoldan ırmagıl
Kendü °ışkundan bizi ayırmagıl

(I/2,b.10,11,s.975)

Âşık Paşa,insanı boşlukta asılı duran ve etrafını aydınlatan kandile benzetir,kandildeki yedi unsuru sayar ve bunların altısının biri için bir araya geldiklerini belirtir. Bu biri de ateş yani ışıktır. Eğer ateş olmazsa yararsızdır. Kandildeki yağ akıldır; fakat kandildeki ışık,ateş aşktır. Âşık Paşa insanın insan olabilme gayesinin de aşk olduğunu vurgular. Eğer insanda aşk yoksa diğer özelliklerinin hiç değeri yoktur. Çünkü onların hepsinin arkadaşlığı tek bir şey içindir o da aşktır. “Aşk akılsız başa uğramaz. İnsan kandilse,akıl da yağdır;işte ondaki ışık da Allah aşkıdır. Eğer bu dine hizmet etmek istersen;şimdi akılı o aşk ateşiyle yak” der.

Nitekim yağsuz çerâg yanmaz olur
Pes °akılsuz başa °ışk konmaz olur

Âdemi çün kandil ola °aklı yağ
Pes Çalap °ışkı gerek anda çerâg

Yandur imdi °aklı ol °ışk adına
Ger çerâg olmak dilersen bu dine

(I/2,b.4,5,6,s.987)

Âşık Paşa “Mademki insan kandile benzer,o hâlde geldiği meclisi aydınlatmalıdır. O,her zaman Allah aşkıyla yanıp,ışıyla gönülleri aydınlatmalı ve herkesin sorununu çözebilmelidir. Her kim ki aşka düşmemişse o yanmamış;bu yüzden de sohbetinden kimse faydalanamamıştır. Bu kimse yanmayan kandil gibidir;onun varlığı ile yokluğu birdir sen onu yok farz et.” der.

Âdemî çün kim meseldür kandile
Pes gerek kim yahtu vire mahfile

Dutışa Hak °ışkına her dem yana
Aydınından kamu °alem dinlene

Her ki  ışka d üşmedi ol yanmadı
Sohbetinden kimsene dinlenmedi

Yanmaduk kandile benzer bil anı
Var-iken yokdur yağa saygıl anı

(I/2,b.8,9,10,11,s.989)

Âşık Paşa'ya göre "İnsan diye aşkı olana ve o aşkla Hak yolunda devamlı yanan kişiye derler. Çünkü aşkı olmayanın varlığı da yoktur; böyle kişilerin gündüzleri dahi gece karanlığındadır."

Âdemi oldur ki anda  ışk ola
Hak yolında k ynedura  ışk-ıla

Her ki yokdur  ışkı yokdur kendüzi
Eyle bil kim d ne benzer gündüzi

(I/2,b.1,2,s.991)

Âşık Paşa aşkı insanın yaratılma sebebi olarak görmüştür. Bu yüzden "insan yaratılmadan önce aşk vardı ve varolmanın sebebiydi" der. Aşk insana has bir duygu değildir. O insandan önce vardı. Allah ilk önce kendi kurallarını sevmiş bu sevgi de kullarına delil olmuştur.

Kendüzünden bilmegil bu  ışkı sen
 Âşık idi ol sana sen yag-iken

Kulların ilk kendü sevdi ol Celil
Ol muhabbet kullarına oldı delil

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Allah kendi sevdiği ve kendini seven bir kavim getirir Mâide 54.

(I/2,b.3,4,5,s.991)

Âşık Paşa'ya göre Allah, "Aşkî yani kendi aşkını herkese nasip etmez. Şâyet o bir kulunu severse onu doğru yola sokmak için kendi aşkıyla şereflendirir. Böylece o kul Allah'tan tarafa gider. Ayrıca bu görünen âlemin yerin göğün yaratılış sebebi de aşktır. Yerde ve gökte her tarafa kendi aşkını saçtığı için âlem âşk ateşiyle yanmaktadır. Bütün varlıklar onun aşkıyla onun için hasret çekerler."

Çekdi ol hâs kulların andan yana
Pes anun  ışkı-durur ilten ana

Uşbu mülki  ışk-ıçun düzdi çalap
Yir ü gök olmaklığa  ışkdur sebeb

(I/2.b.6,7,s.991)

Allah yere bir kez "dur" demiş ve yer aşka düşüp yüzünü yere vurmuş ve öylece sabit kalmıştır. Suya bir defa "ak" demiş, su da bu aşkla kendini bilmeden gece gündüz akmaktadır. Yele bir kez "es" demiş, işte bu yüzden yel aşka gelip günde bin konak geçmektedir. Ateşe bir kez "yan" demiş, o da aşkla hem kendi hem de başkalarını yakmaktadır. "İşte her varlığın, aşkın kölesi olduğunu ve aşkla ağlayıp güldüğünü anladın, iyi bildin. Âlemdaki bütün hareketler aşktandır, Hak da aşkla beraberdir. Hatta feleğin başını döndürüp durmadan onu devrettiren de aşktır."¹

- Ayrıca akla bilgi öğreten kendini unutturup yeni işler yaptıran da aşktır.
- Aşk ayrıca yürekleri yerinden oynatan,malı mülkü saç diyen ve ölüme razı edendir.
- Tacı tahtı terkettiren ve Allah'la sıkı bir anlaşma yapan da aşktır.

Burada Âşık Paşa aşkın kural tanımaz özelliğini vurgular. Âşık olmayanlar için çılgınlık denilen şeyler olması gerekendir ve bir pul değerinde dahi değildir. Değer yargılarının değişimi yinelenir.

 ışk degül mi  akla dâniş öğreden
İşlerin unutturup iş öğreden

¹ Diğer beyitler için bkz : YAVUZ, Kemal (2000). **Garib-nâme**, c. I/ 2, b.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, s. 993.

°İşk degül mi şal yürekler kaynadan
Mâlı yagma buyurup baş oynadan

°İşk degül mi tâcı tahtı terk iden
Pâdişâhla °ahd ü peymân ber iden

(I/2,b.8,9,10,s.993)

Aşk ayrıca dille söyleyerek, gizli ilimleri açıklayıp anlatandır. Dil ancak aşk sebebiyle gizli ilimlerden haber verir.

°İşk degül mi dil içinde söyleyen
Gizlü °ilmi şerh ü taktır eyleyen

(I/2,b.11,s.993)

Nefeste âh olan,nefis içinde kul ve canda padişah olan da âşktır.(Burada belki Âşık Paşa beşeri aşkla ilahî aşkı anlatıyor. Beşeri aşk insanın sadece nefsi duygularının tatminine yöneliktir bu yüzden de aşk burada nefsin kulu gibidir oysa ki eğer aşk canda yani ruhta yer tutarsa işte o zaman padişah olur;çünkü asıl gayesine hizmet etmektedir...)

°İşk degül mi şol nefesde âh olan
Nefs içinde kul ucânda şâh olan

(I/2,b.1,s.995)

“Aşk ayrıca göz içinden bakan ve güzellerin güzelliğini gönülde saklayandır. Kulaktan dinleyip söz içinden gizli manalar çıkaran da odur.”Şair burada âşık olan kimsenin mananın sırlarına erişmesi olayını vurgulamıştır.

°İşk degül mi göz içinden gözleyen
Görklüler görkin gönülde gizleyen

°İşk degül mi şol kulaktan dinleyen
Söz içinden gizlü ma’ni anlayan

(I/2,b.2,3.s995)

Âşık Paşa aşkla ilgili anlatımını şöyle sürdürür. Aşk gönüllerde yara olduğu gibi,gönlün bağımlı kesip onu hâlsiz bırakan,fakat diğer yandan da yine bağ olup güç kuvvet verendir. Akılla beraber olup anlayan,gördüklerinden de ibret alıp şaşırın yine odur.

°İşk degül mi °akl içinde anlayan
Hem gönül bendin kesen hem bağ olan

°İşk degül mi şol gönülde gağ olan
Gördüğinden °ibret alup tanlayan

(I/2,b.4,5,s.995)

Yaradılışın sebebini dahi aşk olarak gören Âşık Paşa'nın hayattaki rehberi de aşktır. Aşk insanı kesretten kurtaran ve Hakk'a ulaştıran yegâne sermayedir. Âşık Paşa aşkı uzun uzun tasvir ederek işlevi üzerinde durmuştur. Ona göre eğer aşk olmasaydı canlar karanlıklar içinde kalır ve gidecek yol bulamaz; Hakk'a da ulaşamazdı. Aşk insanı kendine getiren, kural tanımayan,başına gelmeyen için de anlaşılamayan bir muammadır ki gerçekler ancak onunla bilinir. Ona göre akıl dahi eğer aşk varsa hedefine ulaşır yoksa hiçbir şeye yaramaz. Tüm bu özellikleriyle aşkı ve âşıkları överek okuruna aşka ulaşmak gerektiği mesajını veren Âşık Paşa aşksız insanı da gerçek insan olarak görmemiştir.

Âşık Paşa da kendisini de Allah aşkıyla yanan bir âşık olarak görür ve bunun için şükreder. Aşkı kendisine verilmiş bir ihsan olarak görür. Ayrıca Allah aşkıyla da her an yanmaktadır. Aşk onu durmadan kendine çağırın ve dosta doğru gel diye uyarandır. Burada aşkın insanı doğru yola ileten bir kılavuz olduğu yinelenir.

Pes bu °Âşık cânına şükrânedür
Kim onun °ışkıyla her dem yanadur

°İşkdur anı durmadan hi ündeyen
Dôsta doğru yol budur gel gel diyen

(I/2,b.6,7,s.995)

Âşık Paşa yaşamı temiz olmayanların bin kez dua etseler dualarının kabul olmayacağına inanır. Bunun sebebi de şudur. Tanrı temiz bir yaşam sürenleri ve sık sık tövbe edenleri sever hatta bu konuda suyu örnek gösterir. Dünyada da kulluğun bilinciyle temiz bir

hayat sürmek ve Allah'ın huzurunda yaşam boyunca yapılan yanlışlıklar için diz çöküp cân-ı gönülden tövbe etmek yani kulluğun bilinciyle yaşayabilmek ancak aşkla olabilir. Çünkü can ve ten aşkla yoldaş olmazsa yani ona uymazsa maalesef arı bir dirlik sürülemez.

Bir kimsenün kim dirliği arı degil
Bin du'a kılsa biri olmaz kabül

Hak sever hem arıyı hem tâyibi
Ânun-ıçın oldu şu Hak nâyibi

(I/2,b.10,11,s.1083)

Arılık oldur ki Hak ıışkı-y-ıla
Cân u ten yoldaş ola dün gün bile

(I/2,b.2,s.1085)

“Vücutun temizliği su ile yıkanmak, canın temizliği aşkla yanmaktır. Can ve ten baştan başa temizlenince işte o zaman İslâmiyetin şartları yerine gelir. O imanını emir ile besleyip canını da aşkla taze tutar. Böyle olursa şüphesiz Allah ondan razı olur ve ona sürekli iyilikler ve ihsanlar verilir.”

Tenleri arı şuya yunmak dutar
Cânları ıışk adına yanmak dutar

Cân u ten külli ol uhtın arına
Kim gele emr-i şeri'at yirine

Emr-ile ol bisliye imânını
ıışk-ıla hem tâze duta cânını

Tanrı ondan râzı ola lâcerem
İredura dem-be-dem fâzıl u kerem

(I/2,b.3,5,6,7,s.1085)

“Ayrıca âşık olan kişiden ulular da razıdır bu yüzden onun yaptıkları övülüp, beğenilir. Âşık olan kişinin duası, canın sürekli ve temiz bir hayatta makam tutmasıdır. O temiz kimselerle beraber olup bu yolda ayrılmadan sonsuza kadar gitmek ister.”

Hem dahı ol ulular hoşnüd ola

°Ākıbet onun işi mahmūd ola

°Āşık'un soldur temennâsı mūdām

Arı dirlikde duta cānı makām

Arılarla birikūben bu yola

Tā ebed ayrılmadın yoldaş ola

(I/2,b.8,9,10,s.1085)

“Aşkın nasıl olduğunu merak eden kimse, onun bu aşk ateşinde için için yanıp yine aşkın bu âşık neler yaptırdığını dinlesin aşk hükümdarı köle, köleyi de nasıl padişah eylediğini görsün. Âşık olan kimsenin hâlini ancak gece gündüz inleyen ve aşka tutulan bilir.”

°Āşık bu °ışk ne'yler gāh şāh

Kime gelse °ışk onunla ne kılur

Şāhı kul eyler dilerse kulı şāh

Ol bu °ışka niçe köyner yakılur

Her gönül kim °ışka yoldaş olmadı

°İşk içinde hāl nedür ol bilmedi

°Āşıkun hālin girü °āşık bilür

Kim dün ü gündüz niçe zāri kılur

(II/1,b.7,8,9,10,s.109)

“Deniz bile aşk içinde bir damla gibi kaynamaktadır. Âşık olan herşey, bütün işler lekesiz ve temizdir.” Burada denizin hareketliliği aşka bağlanarak aşk içinde olanların da tıpkı deniz gibi temiz hatta lekesiz olacağı anlatılmaktadır.

°İşk içinde katredür kaynar deniz

°İşk içinde elinde cümle iş oldu temiz

(II/1,b.11,s.109)

Âşık Paşa, aşkın usul, erkân, âdet tanımazlığın, çünkü kendi yerinin bunlardan çok daha yükseklerde ve şerefli olduğunu anlatır. Gönül aşka kapılarını sınırsız ve ardına kadar açtığı için gerçek âşık için dedikodu ve şüphe yoktur. Aslında aşkın kendisinin bir işareti yoktur yani kendisi görülmez; fakat aşka düşen kişinin bu aşk yüzünden içinde olduğu farklılıklar vardır; işte aşkın belirtileri de bunlardır.

°İşka yokdur reng ü resm ü vasf-ı hâl

°İşki kılmış bi-zelel ol Bi-zevâl

(II/1,b.1,s.111)

°İşka had urmadı hergiz uşbu dil

°İşk içinde olmadı hiç kâl-u-kil

Gerçi yokdur °işk zâtında nişân

İlla gelmişdür sıfatında nişân

(II/1,2,3,s.111)

Âşık Paşa aşık olan kişi de sekiz türlü işaret olduğunu söyler. Âşık olanları görenler bu sekiz çeşit işaretten onların âşık olduğunu anlarlar. Âşığın birinci nişanı, aşkın kişinin gönlünü büsbütün kaplaması bu sebeple de âşığın sevgiliden başka gönlünde dünyanın herhangi bir arzusuna yer bırakmaması yüzünü sarartıp dudaklarını kurutmasıdır. Âşığın bağı, sürekli süresiz için için yandığı için âşık ona kimse vurmadığı hâlde gözlerinden yaş döker,

°Âşık olanda gerek kim bi-gümân

Ola elbette sekiz dürlü nişân

Ol nişânlar tanug ola °ışkına

Bileler kim °işk düşüpdür cânına

°Âşıkun evvel nişânı ol-durur
°İşk anun gönlünü şöyle toldurur

Kim cihanda komaz ana ârzû
Eyler anı huşk-leb hem zerd-rü

Köynüdür bağrın yüreğın durmadın
Ağladur her dem kimesne urmadın

(II/1,b.6,7,9,10,11,s.111)

“Aşık olan kimse sürekli kanlı gözyaşları döker ve arkadaşları onun bu hâlini anlayamazlar. Yüreğini yakan aşk ateşi görünmez; fakat onu bir mum gibi eritir. Kahır, lütuf, neşe ve gam onun için aynıdır. Bu yüzden ır denilen çalgının çıkardığı sesler ağlamak yönüyle ona arkadaşlık etmiştir.”

Gözlerinden dökdürür kan yaşları
Hiç bilemez hâlini yoldaşları

Od görünmez yüreğini kaynadur
Gavgasuz şol mum gibi hi köynüdür

Kahr u lutf u şâdi vü gam bir ana
Mûnis olmuş ağlamakla ır ana

(II/1,b.1,2,3,s.113)

Aşığın birinci vasfını böyle tanımlayan Âşık Paşa ikinci vasfın anlatımına geçer. Aşığın ikinci vasfı artık onun uykusunun da gelmemesi gece ve gündüz sevgilisini gözlemekten gözlerine uykunun da girmez olmasıdır. Çünkü bütün dünya isteklerinden, dünya zevk ve nimetlerinden kesilir, bu yüzden söz söylerken dahi yanılır.

Dinle imdi °âşık °ışk n'eyleye
Şol-durur kim gôze uyku gelmeye

Dutmaya uyku anun gözlerini
Gözleye ol dün ü gündüz yârini

Gönli dûnyâ ni‘metinden dôkile
Sözini söyleyüdurken yanıla

(II/1,b.9,10,11,s.113)

Yeme, içme, uyku onda azalmıştır; gönlü ise, sevdiğine sıkı sıkıya bağlıdır. O sevgilisinden başkasını anmaz, hatta sevgilisinin aşkından dünya da gözüne görünmez. Baktığı her yerde sevdiğini görür ve dilinden sevdiğini düşürmez ve mala mülke de aldanmaz.

Yimeg-ile uyku anda kem ola
Gönli dôsti seymeğe muhkem ola

Anmaya hiç dôstdan ayruk kimseyi
Tek ide dôst dôstlığıyçun dünyeyi

(II/1,b.1,2,5s.115)

Onun için baktığı her yerde sevgilisi vardır ve dilinde de onun sözlerini söyler. Sevdiğinden başkasına meyl edip bağlanmadığı gibi dünyanın hiçbir nimetine de dönüp bakmaz. İşte âşğın bu ikinci vasfıdır. Az yemek, az uyumak dünyanın cümle isteğini terk edip cân içinde dostunun aşkını sağlamlaştırmak. Onun mesleği ve sanatı dostunu sevmek olmuştur; onun başka bir düşüncesi de yoktur.

Kanda baksa dôstı göre gözleri
Dôst ola dem dilinde sözleri

Dôstdan ayruk kimseye bağlanmaya
Cümle ‘âlem mülkine aldanmaya

‘Âşğın bes bu ikinci hâlidür
Az yemek hem az uyumak yoludur

Dünyanın cümle murâdın terk idüp
Cân içinde dôst ‘ışğın berkidüp

Dôstı sevmekdür hemişe pişesi
Yok-durur ayruk dahı endişesi

(II/1,b.3,4,5,6,7,s.115)

Âşık Paşa aşığın üçüncü halini anlatır. “Ey sevgili dostum! Âşığın bu alameti şudur. Sabrı ve kararı yoktur kendine hâkim olamaz. Dosttan ayrı olduğu için bir yerde huzur bulup durur eğlenemez ayrıca dosttan ayrı hiçbir şeye bağlılık duyup ona tutkun da olamaz.

Ol nişânı °âşıkun oldur i yar
Kim katında yok-durur sabr u karâr

Dostdan ayru bir dem uht ârâmı yok
°Âlem içre hiç kayd u dâmı yok

(II/1,b.10,11,s.115)

Âşığın boynu sıkı sıkıya aşk ipiyle bağlı yüreği de aşk ateşinden dağlıdır (yaralıdır). Aşk nereye yönelirse o da oraya yönelir bu hâli âşıklardan başkasının bilmesine imkân yoktur.

Boynu muhkem °ışk ipiyle bağludur
Yüreği hem °ışk adından tağludur

Kaçaru °ışk dönse döner ol bile
Her ki °âşıkça bu hâli ol bile

(II/1,b.1,2,s.117)

Hangi gönüle sevgilinin sıkıntısı düşerse o kişide sabır ve karar olmadığı gibi bir yerde durup eğlenme de olmaz. Sevgilinin yüzü sürekli ona bir gül gibi görüldüğünden o da bir bülbül gibi kendinden geçer.

Kankı gönle kim düşerse derd-i yâr
Ana ne ârâm u ne sabr u karâr

Dôst yûzi çün görmügele gül gibi
Ol ola bi-hiştên bülbül gibi

(II/1,b.3,4,s.117)

Âşığın dördüncü hâli şudur. “Aşk her kimin başına gelirse onun ar ve namus duygusunu yakar, halk içindeki ağırbaşlılığını yok eder. Artık onda ar, namus diye bir şey kalmaz; zaten aşkın olduğu yerden bunların hiç biri olmaz. Gerçek aşk içinde utanma ve namus yoktur; bu yüzden âşık kınanma, ayıplanma gibi şeylere metelik vermez.” Âşık Paşa burada âşık olan kimsenin hallerini sayarken değişen değer yargılarını getirir önümüze. Çünkü gerçek âşığın yaşadığı yer gönül dünyasıdır. Gönül dünyasında yaşayan bir insanın da dış dünyadaki değer yargılarını hesaba katması mümkün değildir. Aşk o kadar kuvvetlidir ki insanı herşeyiyle bağlı olduğu bu dünyadan çekip alan bir neşter gibidir. Aşkın gücü, yeri ve nitelikleri tek tek anlatır.

Köynüdür ° ışk kime gelse °arını
Halk içinde dökdürür vakârını

Kalmaz onun °ar u neng û nâmusı
°İşk geliçek mahv olur bu kamusı

°İşk içinde nâm u neng û °ar yok
Bin melâmet gelse bir zinhâr yok

(II/1,b.9,10,11,s.117)

Âşık bu hâlden memnundur ve her an bu hâl için şükürde bulunur. Âşık için kınama utarılacak bir şey değildir, hatta adım kötüye çıkacak endişesi yoktur. Kimin canına aşk bulanmışsa, işittiği her söz güzel gelir. Gerçek şudur ki aşk denizinde yüzen âşık, ar namus (utanma) duygularından ayrılmış ve bunları umursamaz olmuştur. Utanma ve namus aşkla yoldaş olmadığından aşka düşen bunları kesinlikle kabul etmez.

Belki her dem şükr ider ol hâle ol
Hâline münkir degüldür hele ol

°Âşıka hâd bu melâmet °ar degül
Eyû adum sına dip korkar degül

Her kimün kim cânı bu ʿışk işidür
Hôş gelür her niçe söz kim işidür

Pes bilün kim ʿışk içinde ʿışk eri
Olmış olur ʿâr u namusdan beri

ʿÂr u nâmus ʿışk-ıla yoldaş degül
Nâm u nengi ʿışk eri kılmaz kabül

(II/1,b.1,2,3,4,5,s.119)

Hangi âşık utanma ve namus duygusundan ayrılmamışsa ve adı bu hâl üzere duyulmamışsa gerçekte o aşkı bilememiş ve tadını almamıştır. Âşık Paşa burada âşık için bir tanımlama yapıyor.

Kankı ʿâşık kim sakındı adını
Ol hakikat almadı ʿışk dadını

(II/1,b.7,s.119)

Âşık Paşa âşık olan kişinin vasıflarını saymaya böylece devam eder. Âşık olana iyi (ulu,büyük) bir işaret daha vardır ki o da bu sayılan hâllerin dillere düşüp ilden ile yayılmasıdır. Bu tıpkı şuna benzer nasıl ki sevgili onun aklından çıkmıyorsa; o da insanların dilinden düşmez. Hatta öldükten sonra yüzyıllar geçse dahi, bütün milletler onları dillerine dolarlar ve âşık olan sevdiği ile birlikte devamlı söylerler.

Yine vardır ʿâşık bir key nişân
Şal-durur kim hâli ola dâsitan

Niçe kim maʿşük anun fikri ola
Ol bu ʿâlem halkınun zikri ola

Öldüğünden sonra belkim bunca yıl
Bunlar ola kamu dilde kâl-u-kil

Analar ol °âşıkı ma‘şuk-ıla
Dillerün zikri ola iksi bile

(II/1,b.8,9,10,11,s.119)

“Bütün insanlar onları sevgili ve âşık diye Leyla ve Mecnun gibi dillerinden düşürmezler. Hangi canda bu aşkın tadı varsa bu kişinin adı dünyada ve ahirette anılacaktır. Aşk insanı hep hayatta tutar. Hatta aşka düşenler hiç ölmezler.”

Leyli vü Mecnün gibi kim analar
°Âşık u ma‘şuk diyüp kamu bular

Kankı cânda kim bu °ışkun dadı var
Dünyada hem âhiretde adı var

Şöyle dirlikde dutar bu °ışk, eri
Kim hiç ölmez tâ ebed bu °ışk eri

(II/1,b.1,2,3,s.121)

Âşık Paşa âşık olmanın, aşka düşmenin beşinci işareti olarak âşığının adının çıkmasını ve bu sevgi ile anılmasını sayar. Hatta bir benzetme de yapar. Öd ağacı nasıl ateşle yanarak kokusunu duyurursa âşık da buna benzer. Onun da içinin yanmasıyla adı duyulur.

Pes bişinçi menzil oldur °âşıka
Kim anun bu °ışk-ıla adı çıka

°Üd gibi kim od-ıladur revnakı
Yanduginça rağbeti artar dakı

(II/1,b.4,6,s.121)

Aşğın bir diğér vasfı ise evini barkını, yurdunu yuvasını terk edip, hiçbir şey gözüne görünmeyip sevgilisine vurgunluğunu canında gitgide sağlamlaştırmasıdır. Âşıklık ve kendinden geçme ona meşguliyet olarak yettiği için, zihninde başka bir düşünceye yer kalmaz. O maldan ve mülkten arınmış, sevgili yolunda canını ve vücudunu feda etmiştir.

(II/1,b.7,8,10,11,s.121)

Âşık Paşa hatta aşığı şöyle tanımlar. Aşığın eline geçen kazancı aşktan başka bir şey olmayıp, onun tüm isteği dostu sevmektir. Evi barkı, çoluğu çocuğu, malı mülkü unutup hatta içinde yaşadığı zamanı dahi unutup ayların, yılların nasıl geçtiğini bilmez. İşte bunların aşığın altıncı vasfıdır.

(II/1,b.1,2,4,s.123)

“Âşık Paşa âşık olanın hâllerini kişi işitse dahi, eğer aşıkça bu hâlleri anlayabileceğini değilse anlayamayacağını belirtir. Âşığın yedinci hâli olarak da onun derbeder, kimsesiz olması ve gönlünden geçenleri başkasına söylememesi olarak gösterir. Çünkü onun sırdaşı yalnızca kendisidir ve dünyada kendisinden başkasını gerçek arkadaş, dost olarak görmez. Hatta onun hâlini oğlu, kızı dahi bilmez kimseye içinde bulunduğu hâllerini anlatamaz. Aşk içinde kendi kendine yanıp yıkılır da derdini dile getirip söyleyemez.” Burada Âşık Paşa hissedilenlerin yoğunluğunun ve derinliğinin anlaşılmazlığı sebebiyle gerçek aşk erinin yalnızlığını dile getirir. Bu yüzden de aşka düşen çaresiz ve yalnızdır. En yakınları dahi onu anlayamadığı gibi o da içinde bulunduğu aşkın tesirlerini kimseye açılıp söyleyemez. Çünkü aşk hissedilir ve hissetmeyenlere de dile anlatılacak kadar basit ve yüzeysel değildir. Şair aşkın insanı derinden sarışı ve kendinden başka hiçbir şeye yer bırakmaması olayını dile getirmiştir.

İşidiçek ʿışk eri ahvâlini

ʿÂşık-ısan anlayasın hâlini

Şoldur ol kim ʿışk eri olur garib

Râzın açmaz kimseye gönlin karp

Kendü olur kendüzine râz-dâr

Bilmez ayruk hiç cihânda doğru yâr

Oğlı kızı bilmez anun hâlini

Anladımaz kimseye ahvâlini

Yakılır ol kendü hâl-ıla

Söyleyüp getürimez derdin dile

(II/1,b.7,8,9,10,11,s.123)

Âşık doğup büyüdüğü yerde dahi gurbette gibidir; nereye giderse gitsin onun işi gariplik çekmektir. Bu noktada Âşık Paşa okuruna şöyle seslenir: “Ey gönlü temiz arkadaş! Nitekim Muhammed aleyhisselâm Mekke’de olduğu hâlde gece gündüz gurbette gibiydi. Mekke’den Medine’ye gitti orada da garipliğin pençesine düştü; Âşık olmanın yedinci vasfı olarak garipliği gören Âşık Paşa bunu kendisi de yaşadığı için bilindiğini tekrarlar.

Kopduğu yirde garibdür ol kişi
Ger giderse hem garıblıkdur işi

Mekke şehrinde nitekim Mustafâ
Dün ü gün gurbet çekerdı iy şafa

Mekke’den vardı Medine şehrine
Yine düşdi ol garıblık kahrına

°Âşık’un yidinci hâli böyledür
Uşbu hâli kendü hâlüm söyledür

(II/1,b.1,2,3,5,s.125)

Âşık olan kişi gerçekten gariplik duymazsa sevdiğinin önünde ben âşığım demeye de hakkı yoktur. Kim dost ve akrabalarından tamamen ayrı kaldıysa sevgiliye kavuşmanın zevkini de o aldı. Âşık Paşa burada âşık olan kişinin içindeki aşk ateşi sebebiyle içine düştüğü gariplik hissini boyutlarını vurgular. Âşık için sevgiliden başka herkes yâddir. Onun tek dostu ise sevdiğidir.

Olmayınca °ışk eri mutlak garib
Nite olur ma’suk öninde habib

Her kim oldu dōstlarından külli yâd
Ol-durur kim dōst öninde buldı dad

(II/1,b.6,7,s.125)

Âşık Paşa kendine göre sınıflandırdığı aşığın niteliklerinden sekizinci vasfa gelir. Ona göre aşığın sekizinci vasfı, aşığın gece gündüz işinin dostu sevmek ve aklında ve fikrinde

ondan başka düşüncesinin olmamasıdır. Bu yüzden de asla dünya ve ahireti ağzına almamalı ve sonum ne olacak diye de düşünmemelidir.

Şoldur ol kim ʿāşıkun dūngün işi
Dōstı sevmek ola cümle teşvisi

Hergiz ol anmaya dünya āhiret
Eytmeye kim niçe olam ʿākibet

(II/1,b.10,11,s.125)

“Âşığın gönlünde dünyanın tüm ayrıntıları silinirken gizli ve açık dostun kendi nakşı yazılır. Aşk kime nasip olmuşsa o bu kişiye büyük bir devlet hükmündedir bu da cana eşi bulunmayan bir nimet olmuştur. İşte o zaman bu kişi bin cihanın sahibi olur ve nereye el uzatsa işi faydadan başka bir şey değildir.

Hâtırından mahv ola cümle cihân
Yazıla dōst āşikārâ vû nihân

Kime gelse ʿışk ulu devlet-durur
Cân içinde sevgülü niʿmet-durur

Eyle bil kim bin cihân issi-durur
Kaңaru şunsa işi assı-durur

(II/,b.1,4,5,s.127)

“Çünkü canda sevgilinin aşkı kuvvetli olursa sonunda dünya ve ahirete dönüp bakılmaz, hepsi terk edilir. Can ve beden aşk içinde batıp boğulduğu için her iki cihanın anılması da haramdır.”

Çünkü cânda dōst berk ola
Lâcerem dünya vû ʿukbâ terk ola

ʿİşk içinde gark ola çün cism û cân
Bes harâmdur anıla her dû cihân

(II/1,b.7,8,s.127)

“Her kim bu hâllere düşmediyse o kişi aşk içinde aşk ateşinde pişmemiştir. Bu yüzden de geçek âşık değildir.”

Her kimesne kim bu hâle düşmedi

Ol henüz bu ışk içinde bişmedi

(II/1,b.11,s.127)

“Aşık olanların hâlini yine âşık olanlar bilir. Onun uzun gecelerde ağlayıp sızladığından hâberi olan yine âşıklardır. Bir kimse aşk şerbetini içmemişse onun tadını ve lezzetini bilebilir mi? Aşk Allah’tan bir vergi ve lütuftur o kime nasip olduysa o kişi sonsuz hayata kavuşmuştur. Çünkü aşka tutulanlar için asla ölüm yoktur; kim âşık olmuşsa sevgiliye kavuşmuştur.”

°Aşıkun hâlin girü °aşık bilür

Kim uzun dünde niçe zâri kılur

Kimsene kim içmedi ol şerbeti

Ne bilür kim nedür anun lezzeti

Tanrıdan ışk bir‘atâdur mutlakâ

Kime gelse ol bulur °ömr-i bekâ

°İşk içinde yok-durur hergiz zevâl

Her ki °aşık oldısa buldı visâl

(II/1,b.3,4,5,6,s.129)

Ayrıca tüm muratlar aşk içinde gizlenmiştir; sen aşk erini isteğine ulaşamadı sanma. Dost yüzünü gören aşkın gözüdür. Çünkü sevgilinin yüzü aşk içinde görülür. Aşık Paşa burada Cemalullaha kavuşmanın yolunun onun aşkıyla yanmak ve dünyadayken onunla hemhâl olmak olarak görür.

°İşk içinde gizlüdür cümle murâd

°İşk erin sen sanma kaldı nâ-murâd

°İşk içinde görnürdür dōst yūzi

Dōst yūzin nedür gören bu °ışk gāzi

(II/1,b.7,8,s.129)

“Sevgiliden bahis aşk diliyle söylenir, her kim aşk bülbülü olmuşsa, o kişi bahtlı da olmuştur. Bu işaretlerin hepsi aşk divanına yazılan âşık için bir müjdedir. Âşığın canı aşk tadını tatmasıyla, o, âşık olarak tanımazdı. O âşıkların yazıldığı aşk defterine yazıldığı için ona âşık denildi.”

°İşk içinde söyleyüdür dōst dili

Bahtulu kim oldısa °ışk bülbüli

Pes beşâretdür bu °Āşık cānına

Kim yazıldı adı °ışk divānına

Dadmasaydı cānı bu °ışk dadını

°Āşika kim döndereydi adını

(II/1,b.9,10,11,s.129)

°İşk divānından çü degdi dad ana

Lācerem kim °Āşık oldı ad ana

(II/1,b.1,s.131)

Āşık Paşa bundan sonra birbirlerine sevdalı sekiz nesneyi hikāye olarak anlatır. (Yer-gök, güneş-ay, Yusuf-Zeliha, Hz. Hatice-Hz. Muhammed, Leyla-Mecnun, gül-bülbül, sedef-katre, can-beden).¹

Seven ve sevilen arasında fark yoktur. Allah'ın güzelliği ve aşkı âlemi kaplamıştır.

Yer ve gök arasında sevgi vardır. Yer gökyüzüne karşı bir bekleme hâlinedir, gök de kavuşma isteğiyle karasız gece gündüz dönmektedir. Bu kavuşma olmadığı için gökyüzü öfkelenip, köpürür, ağlayıp, feryad eder. Sonra da sevgilisine hâlini anlatmak için yere hasret

¹ Hikāye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.II/1,s.[135-181].

gözyaşları döker. Bunun etkisiyle kupkuru yerler ıslanır; yer, sevgili beni andı diye sevinir ve bunun etkisiyle coşarak yemyeşil kesilir. Kıymetli şeylerini dışarı çıkarır. Türlü türlü elbiseler giyerek yönünü göğe doğru çevirir, bitkilerden merdiven yapar; fakat sevdiğinin yeri çok yükseklerde olduğu için erişip, konuşamaz. Bu başarısızlığından sonra şaşkına dönüp bükülerek, yeniden toprağa karışır. Böylece zaman geçer. Bunlar birbirini sevdikleri için yer de gök gibi gök kesilir. İşte o zaman sevgilinin rengine boyanır. Bu sebeple yılda bir kere yer de yeşillenip gömgök olur. İşte bu naz ve işveler sevgililer arasında geçer bu Allah'ın hikmeti ve gizli sırrıdır.

Âşık Paşa bu tarz bir seveda öyküsünün de güneş ve ay arasında olduğunu dile getirir. Allah, güneş ve ayı yarattığında kendi güzelliğinden akisler bunlara ulaştı. Bunlar birbirlerinin yüzünde Hakk'ın nurunun görünce karşılıklı âşık oldular. Yüce Allah güneşi, dördüncü gökte en büyük ışık ve ısı merkezi olarak bıraktı. Ayı da gökte Güneşin aşkı ile dolaştırıp döndürdü. Güneş ayın yanına inmek ister inemez; çünkü yörüngeleri farklıdır. Bunun üzerine güneş ışıkları ayın üstüne vurur ve o, sevgilisine bu şekilde cilveler yapar. Ay da türlü çabalar sarfeder fakat başarılı olamaz. Dolunay şeklinde tüm güzelliğini sergiler. Ay doğunca güneş batmış olduğundan bunların birbirlerini görme imkânları yoktur. Ay ve güneş birbirlerini sevdiklerinden dönen bu devirlerle günler aya, aylar yıla dönüştür sayısız yüz bin yıllar devreder. Yılların geçmesiyle devirler ve zaman değişir; fakat bu iki sevgili arasındaki aşk değişmez. İşte âşık ve sevgili arasındaki bu naz, Allah'ın bir hikmeti ve gizli sırlarıdır.

Bir de, Yusuf ile Zeliha arasındaki aşk anlatılır. Yusuf kuyudan çıkarıldıktan sonra köle olarak Mısır'a satılır. Fakat o kadar güzel bir yaradılışa sahiptir ki onu gören hayran kalır. Güneş desem güneşten daha güzel, ay desem aydan daha parlaktır. Onu görenler yemekten içmekten kesilir. Onu Yüce Allah'ın güzelliğinin aksi bil, çünkü onun yüzüne Hakk'ın nuru düşmüştür. Zeliha Yusuf'u görüne aklı başından gider. Bu aşka düşünce utanmayı, şan ve şöhreti, parayı unuttur. Bu yüzden de dillere destan olur. Türlü hileler yaparak Yusuf'u kendine çekmeyi dener; fakat bunun çalışıp çabalamakla olmayacağını bilir. Bu yüzden Yusuf'tan uzak kalır bu sefer de canına ayrılık ateşi düşer. Bütün mallarını bu hâl üzerine elinden çıkarır. Hatta ihtiyarlayıp kocakarı olur hâlâ içindeki aşk, özlem, dert bitmez. Ömrünü Yusuf'un sevgisi ile geçirir ve Allah ona bir lütufta bulunarak ikinci bir ömür nasip eder. Böylece seven ve sevgili buluşurlar ve Mısır tahtı da onlara makam olur.

Hikâye böylece diğer sevdalılarının anlatımıyla devam eder.

Âşık Paşa sözlerinin bu hikâyenin ardından şöyle sürdürür. Âşka yoldaş olanlar hiçbir zaman ölmez; kim aşkla arkadaşlık etmemişse onu ölü biliniz. Bu aşk önceden beri ebedîdir; çünkü Allah, aşkı âleme kudretiyle saçmıştır. O, kendi aksini aşka vermiş ve bunları birbirine uygun hâle getirmiştir. Ayrıca aşkı aksine ısmarladı, şimdi aşkın ve aksin ne olduğunu anla! Âşık Paşa burada güzelliğin de aşkın da kaynağının tek olduğu ve seven ve sevilen arasında fark olmadığını vurdular. Çünkü ona göre sevginin temeli Allah'ın kendine duyduğu aşk sebebiyle dünyayı yaratmasıdır. Bu yaratmada onun aksinin vurduğu nesnelere güzelliğinin sayesinde sevilen olmuştur. O zaman seven ve sevilen aynı şeydir.

Her ki yoldaş oldı °ışka ölmedi
Ölen oldur °ışka yoldaş olmadı

Bâkidür bu °ışk ezelden tâ-ebed
°İşki kendü saçdı mülke a Ahad

°Aksini °ışka mukâbil eyledi
Bunları birbirine kâbil eyledi

Hem havâle kıldı °ışkı °aksine
Anla imdi °ışk nedür °aksi ne

(II/1,b.1,2,3,4,s.179)

“Şâyet Allah'ın aksi dünyayı doldurmasa veya onu sevmek için aşk verilmeseydi bu cihan hiç yaratılır mıydı; hiç hile ile, tuzak ile sarmaş dolaş şekilde doldurulur muydu? Allah bu dünyayı aşk için gezinti yeri yaptı ve sevdiklerine de aşk vererek onların aklını başlarından aldı.” Âşık Paşa önemli iki husus üzerinde durmuştur; bunlardan biri dünyanın yaratılış sebebi aşktır ve diğeri de Tanrı aşkı sevdiği kullarına nasip etmiştir. Hâl böyle olunca aşkın insan için bir lütuf olduğu da kolaylıkla söylenebilir.

Ger anun °aksi cihâna tolmasa
Yâhud anı sevmeye °ışk olmasa

Bu cihân nişe gelürdi hiç hiç
Hâd tolupdur mekr ü hile piç piç

Pes cihānı ʿışka seyrān eyledi
Dōstlara ʿışk virdi hayran eyledi

(II/1,b.5,6,7,s.179)

“Dünyada her varlık aşkla ayakta durur; yok olduğunda da aşk yine onların devamını sağlar.” Burada aşkın insanı ölümsüzlüğe, ulaştırdığı vurgulanır.

Cümle nesne ʿışk-ıla kāyim-durur
Yoğ olursa kamu ʿışk dāyim-durur

(II/1,b.b,s.179)

Hatta akla bilgi öğreten, işlerini unutturup iş öğreten baş içine gelip oturan, kutluluk verip başladığı işi bitiren da aşktır. Can içinde can olup ardı arkası kesilmeden inciler saçan ve gönlü bir maden ocağı hâline sokan da aşktır. Burada aşkın değeri ve aşksız insanın değersizliği yinelenir. Şöyle ki aşkın verdiği güçle de kişi başladığı işi bitirir. Canın içinde can olmak da ayrı bir değer vermedir. Çünkü can insanın en değerli varlığıdır. Can olmazsa insanın varlığı da ortadan kalkar. İşte bu candan da değerli olan canın gerçek varlığı aşktır. Çünkü canın içinde canı olanlar yani aşkla dolanların gönlü değersiz bir toprak parçası değil bir maden ocağıdır. Bu sebeple de onların söylediği, yaptığı her şey, bir inci hükmündedir. Söyledikleri, değerli yaşamlarının her günü bir altın hükmündedir bu yüzden de diğer insanlar tarafından tanılır ve sevilirler.

ʿİşk degül mi ʿakla dāniş öğreden
İşlerin unutturup iş öğreden

ʿİşk degül mi baş içinde oturan
Devlet olup dutduğu işi bitüren

ʿİşk degül mi cān içinde cān olan
Hiç dūkenmez dūr döküp sol kān olan

(II/1,b.1,2,3,s.181)

Ayrıca aşk gönüllerin hazinesidir; yine aşkı isteyip gönlü yakıp hasta eden, ona zahmet de .çektiren aşktır. Nefse kulluk öğreten de yine aşktır. Zaten insan (beden) sevdiğine

kul köle olmuştur. Yürekleri coşturan, malı mülkü feda edip kendini veren de aşktır. Aşk tacı, tahtı terk ettirdiği gibi Allah'la da anlaşma yapandır.

°İşk degül mi sol gönülde genc olan
Anı istep yine anda renc olan

°İşk degul mi nefse kullık öğreden
Sevdugine kul degül mi bu beden

°İşk degül mi sol yürekler kaynadan
Mâlı yağma buyurup baş oynadan

°İşk degül mi tâc u tahtı terk iden
Padişâhla °ahd u peymân berkiden

(II/1,b.4,5,6,7,s.181)

Âşık Paşa aşkla ilgili saydığı bütün bu niteliklerden sonra aşkı bir padişaha benzetir. Bütün varlıklar aşkın kölesi, aşk ise padişaktır; çünkü Allah aşkı bu mülke yani dünyaya hükmeden olarak vermiştir. Bu yüzden aşkı, aşığın canına sunulan bir lütuftur, şükürdür böyle olduğu için de aşkın mumunda âşık pervane kesilmiştir. Burada mum ve pervane olayına telmih vardır. Âşık aşkla yanıp büsbütün nur olabilmek için onun etrafında gece gündüz dönmektedir. Sonun da aşk da âşık da sevgilinin yolunda kendilerini harcayarak yok olurlar ve sadece sevgili kalır. Âşık Paşa burada tevhid inancını anlatır. Zaten ona göre aşk da âşık da sevgilinin akisleridir ve damlanın denize ulaşması ve onda yok olmasıyla bir tek gerçek kalır ortada o da Allah yani ma'suk (sevilen)dir.

Kamu nesne °ışka kuldur °ışk şâh
°İşkî hâkim kadı mülke pâdişah

Pes bu °âşık cânına şükrânedür
Kim bu °ışkun şem'ine pervânedür

Çevrinür dün gün diler kim nür ola
Yâ'ni °ışka köyne külli nür ola

°İşk u °āşik sarf ola ol ma'şuka
Gide bu sen ben kala ol ma'şuka

(II/1,b.8,9,10,11,s.181)

Ateşin madeni eritmesi gibi aşk da canları kızdırır, eritir ve böylece cân içinden cevher sızılır. Âşik Paşa burada canı can yapan asıl özü (Allah'ın insanoğluna (kullarına) verdiği ruh tarafı, mana) yani cevheri ki (insan ancak onunla gerçek insan olabilir onu) dışarıya çıkararak aşktır der. Tabi ki bu da can içinde varsa. Yâni iyi yaradılış (maya) yoksa sızmayacaktır; aşkın bir şeye yarayabilmesi, vazifesini yapabilmesi için iyi yaradılışa da ihtiyaç vardır.

Sohbete düşdi bu kez kızmak gerek
Cân içinden cevheri sızmak gerek

°İşk gerek kim kızdura bu cânları
Nitekim od kaynadur ol kânları

Halkı hâlden hâle °ışkdur döndüren
Aariduban kibr evinden indüren

°İşkdur âhir tende cânlar kaynadan
Vecd ü hâlet birle tenler oynadan

(II/1,b.4,5,6,7,s.207)

İmdi vardur bunda bir hikmet dahı
Gönlüne yaz bu sözi her dem ahı

(II/1,b.8,9,10,11,s.207)

Gör ki °ışk yalnız barışmaz halk-ıla
°İşk bu halk n'eyle arıdur hulk-ıla

(II/1,b.1,s.209)

“Aşk ayrıca insanları hâlden hâle döndüren, temizleyen, kibr evinden uzaklaştırandır. Vücutta tenleri kaynatan, vecde getiren, türlü hâle sokan da aşktır. Aşk, ayrıca insanları kibirden uzaklaştıran, kin ve kibri bir yere bıraktıracak, terk ettirerek onları alçakgönüllü,

hoşgörülü eyleyendir. Aşkın bunları yapabilmesinin sebebi onun cümle kötülükten uzak olmasıdır. Bu yüzden aşk kime nasip olduysa o kişi de aşk sebebiyle temizlenmiş ve tertemiz olmuştur. Bu tıpkı şuna benzer cevheri topraktan ayıran ateş gibidir. Ateş çığ oları pişiren, iyi bir duruma getiren, yakıcı ve hareketlidir. Ayrıca cevheri topraktan ayırarak özü ortaya çıkarır. Aşkın kölesi olan bir insanın dünyevî hırsları bırakması ve olgunluğa erişmesi yani gerçek insan olması, pişmesi anlatılmıştır. Bu noktada aşk çok kuvvetli hatta insanın tadabileceği en kuvvetli duygu olarak vurgulanmıştır.

°İşk durur kim halkı kibirden seçer
Miskin eyler kibr ile kinden geçer

Cümle °illetden çü bu °ışk arıdur
Lâcerem kim kime gelse arıdur

Nitekim toprak içinden cevheri
Od ayrıtlar toprağından cevheri

(II/1,b.8,9,10,11,s.207)

“Halkı çekip çeviren aşk ve iyi yaradılıştır; bu ikisi cahilin kibrini kesip başını indirirler.”

°İşk-ıla hulkdur ki halkı döndürür
Câhilün kibrin keser baş indürür

(II/1,b.8,s.209)

“Aşk ve iyi yaradılış birlikte olursa işte o zaman o kişinin Allah’a bağlılığı, ibadetleri, zikri artarken beri tarafta tacı tahtı terk edip dünyanın nimetlerinden uzaklaşır.” Âşık Paşa burada aşkın gücünü yineler. Aşka düşen için bu bir şanstır; her ne kadar kural kâide tanımazsa da aşk ölümsüzlük yolunun tek gerçek rehberidir. O kişi ölmeden “ölmüş (dünyevî istek ve arzuların uzaklaşarak manaya koşma hatta onda yok olmuş sayılır.) İnsanın dünyada ölmeden önce ölebilmesi yani kendinde var olan nefsi öldürebilmesi çok zordur. Çünkü insan bu dünyada yaşarken her şeyiyle bu dünyaya aittir ve sanki hep burada kalacak gibidir. Âdeta kendini ve hayatı sorgulamadan, sadece görüneni yaşar, sonunu düşünmez oysaki bu bir hatadır. Hatta ömür sermayesini boşa harcamak olduğu için dönülmez bir hatadır. Âşık Paşa burada insanı ikaz eder, çünkü “Mâşuk nakşında Kur’ân okumak” onun

felsefesidir. Gerçek insan seviyesine aşkla çıkılır hatta daha da yükseklerde Cemalullah'a aşkla ulaşılır. Cemalullah'a ulaşmak demek ölümsüz hayata erişmek demektir ki Âşık Paşa zaten içinde yaşadığımız dünyayı da gerçek mekân olarak görmez. Ona göre gerçek hayat sonunda ölüm olmayan hayat, gerçek mutluluk ise sonunda kaygı gelmeyen mutluluktur.

“Dirlik oldur kim ölümü olmaya
Şādılık oldur ki kaygu gelmeye”

(I/1,b.3,s.245)

Âşık Paşa bu yüzden aslolana ulaşabilmenin yolunun sürekli aşktan geçtiğini tekrar eder durur. Aşkın rehberliğinde ibadet, zikir ve Allah'a bağlılık artar ve dünyevî hırslardan uzaklaşılır.

Kopar anda zikir û tâ'at terk û baht
Hak yolında terk ider ol tâc u taht

(II/,b.7,s.209)

“Mumun parlaklığı ışık vermektir o hep yanadursun; çünkü onu yakan Allah'tır. Kim aşkla büsbütün yanarsa nur kesilir ve o, nerede olursa olsun onun bulunduğu yer Tur Dağına döner. Böylece Tur'da gizliden gizliye Hakka yalvarır ve o bilinmeyen, görünmeyen yerlerden gizliliklerden her an işaretler verir.” Âşık Paşa Hz. Musa'nın Tur Dağında Allah'la buluşması olayına telmih yapar. Tur bir peygamberin yaratıcısıyla buluşma anıdır. Âşık Paşa, aşkla yanan insanın durduğu yeri Tura Dağı'na benzeterek okuruna aşkın makamını anlatmak ister. Âşığın gizliliklerden haber vermesi söylemiyle de aşığın yani gerçekten aşk ateşiyle yanmanın gördüğü ve sezdiği, ibret aldığı şeyler anlatılmak istenir. Âdeta aşkla insanın gözlerindeki perde kalkar ve kulakları duyar. Daha doğrusu o artık can gözü ve can kulağını kullanır; çünkü o canın içindeki cana ulaşmış ve hakikati bulmuştur. Bu yönüyle de diğer insanlardan çok üstündür.

Pes bu şem'un revnakı yanmak-durur
Yanadursun yanduran çün Hak-durur

Kim yanarsa ışıka külli nūr ola
Kanda dursa durduğu yir Tūr ola

Kıla ol Tūr'da münâcâtı nihân
Vire her dem bi-nişândan ol nişân

(II/1,b.7,8,9,s.247)

Âşık Paşa aklın iki şeye uygunluk gösterdiğini düşünür. Bunlardan biri “nefs” birisi de “aşk” tır. Nefse uyan akıl tahtından indirilir ve sonunda Allah esirgesin Allah'ı tanımayıp dinden çıkar. Oysaki eğer akıl aşka uyarsa Allah'ın gizli hazinelerini ve o kişi nereye bakarsa baksın Hakk'ın gizli sırlarını görür ve ibret alır. Bu kişinin hem halk arasında hem de Allah'ın katında değeri ve üstünlüğü vardır. Bu vücut onunla değer kazanır halk da ona izzet ve ikramda bulunur. Bütün varlıklar her zaman önünde baş eğer. Burada Âşık Paşa, kişinin değerinin ve üstünlüğünün ancak aşkla olabileceğini yineleyerek aşkla dolmak için kişiye özendirici bir rehber olur.

Nefsi koyup  akl eger  ışka uya
Tanrı'nın sol gizl  gencin ol tuya

 ışk anı sol gence ilte seks zin
Kaņaru baksa göre ma'ni yüzin

Hak katında ola kadr u kıymeti
Hem ola bu halk iņinde izzeti

Hem  aziz ola onunla bu v cud
  lem n halkı kıla anda s c d

(II/1,b.8,9,10,11,s.275)

“Allah'ın cemaline aşkla kavuşulur ve âşık nereye baksa şüphesiz Allah'ı görür. Ders ve ibret almanın aşkla olabileceği tekrarlanarak aşkın kişiye insan olma makamından ne denli değerli olduğu dile getirilir.

 ışk-ıla did r bulnur seks zin
Kaņaru kim baksa görür d st yüzin

(II/1,b.4,s.277)

“Aşk, insana kılavuzluk ederse (Allah’a ulaşma yolunda) can ve gönül ona uyar ve göğe yükselir. Kimse yeryüzünü bırakmak istemez; fakat aşk onu ister istemez alıp gider. Burada dünyevî isteklerden kurtulmanın zorluğu ve bunun tek yalunun aşk olduğu dile getirilir.

“İşk kılavuz oldu bini iltmege
Cân gönül uydı ona uçdı göge

Terk idem dimezdi hergiz yiryüzin
“İşk geçürdi aldı gitdi gensüzin

(II/1b.3,7,s.441)

Âşık Paşa kendinden hareketle gönlünün aşka uyduğunu ve bundan sonrasının ne olacağını bilemediğini vurgular. Sonuçta Allah’ın dediğine yani kadere uyduğunu dile getirir. Aşka düşenin kendini yitirdiğini ve dünya nimetlerine sırt çevirdiğini anlatır.

“İşka uydı gitdi bilmez n’olısar
Hak ne kim emr eylediyse alısar

Yavu kuldum bunda kendü özümü
Pes cihānda külli yumdum gözümü

(II/1,b.9,11,s.441)

“Canı uçarak götüren, yügrük atı ve uçan kuşu geçen binit aşktır. İşte dinin yigitleri aşk atına bindikleri için; hiçbir ordu, onlara karşı asla duramamıştır. Bu dinin yolu aşkla açılmış ve aşkın eliyle kibir ve kin ortadan kalkmıştır.”

Ol bu işkdür kim canı götrür uçar
Yügrük atdan ol uçar kuşdan geçer

Bindiler işk atına din alpleri
Karşularna durmadı hergiz çeri

‘İşk-ıla açıldı āhir uşbu din
‘İşk elinde fāni oldu kibr ū kin

(II/2,b.5,6,7,s.569)

“Aşkın eli yere ve gökyüzüne ulaşabildiği için din nefis ülkesi, onun ayağıyla yıkıldı, ortadan kalktı. Aşk bu yüzden din alpine değerli bir alettir. Asıl kutlu olan can da aşk atına binen candır. İşte bunlar, aşk atına inmemek üzere binenlerdir. Bunlar nefislerini dize getirdikleri için kimse bunları dize getirememiştir.”

Yire göge irdi yitdi ‘işk eli
‘İşk ayağından yıkıldı nefis ili

‘İşk ulu ālet-durur din alpına
Bahtulu ol cān kim ol ‘işka bine

Pes bular kim ‘işka bindi inmedi
Sıdı nefsin kendü hergiz sınımadı

(II/2,b.8,9,10,s.569)

Âşık Paşa’ya göre aşk bütün bu özellikleriyle herşeyden üstündür. “Bu yüzden sen eğer aşktan haber istersen bunu yine aşka sor.” der. Aşkın nasıl olduğunu ne akıl ne de gönül anlayıp, bilememiştir. Akıl, gönül, can, nefis, ten dahi hepsi Allah’i aşk ile bulmuşlardır. Âşık Paşa, aşkın gizemi üzerinde durur; çünkü aşka tutulmayanlar onu bilemez, âşık olanlar ise hayrettedir, bu yüzden bildiremezler. Âşıklar kendilerinden geçmeyince gerçek âşık sayılamazlar aşkın gizemi vardır. Ayrıca akla, gönle, nefse, tene yol gösteren ve onları Hakk’a çağırıp ulaştıran aşktır. Aşkın rehberliği olmazsa canlar sonsuz varlığa ulaşamazlar o âdeta âb-ı hayattır. Canlar onunla diri, akıllar onunla yol bulan konumdadır.

‘İşk-durur ol mu‘teberden mu‘teber
‘İşka sorgıl ‘işkdan istersen haber

Ne ākıl bildi bu ‘işkı ne‘ydügin
Ne gönüller anladı niçe‘ydügin

°Akl u gönül cân u nefis ü ten
Cümlesi bu °ışk-ıla buldı Hak

(II/2,b.7,8,9,s.869)

“Aşk ezelden beri, kadim olan Allah’ın irâdesidir; Allah onunla ne istedi işit! Söyledi ben bir gizli hazine idim, beni açık olarak bilmelerini istedim.” Yaradılışın sebebi aşktır.

°İşk irâdetdür kadimden ol kadim
Ne didi işit anunla iy hakim

Eytdi ben bir genc-idüm gizlü nihân
Diledüm kim bileler bini °ayân

(II/2,b.10,11,s.869)

Ben, bir gizli hazine idim bilinmeyi istedim.

(II/2,b.1,s.871)

Kainattaki her işin sebebi aşktır bu yüzden de akıl, nefis, can ve ten başka kuldur. Aşk her yönüyle üstündür; siz de bunu böylece biliniz ve ondan haber almak için yine ona sorunuz. Aşk Allah’ın istediği bir iradedir, bu köhne ve eski şeyleri onunla güzelleştirip, yeniler, birbirine bağlar. Âşık Paşa, aşkın herşeyin yapıcısı olduğunu dile getirerek bilinen aşk tanımını kırar, âşk dünyadaki her şeyin oluş sebebidir. Gizli ve açık herşeyde aşk vardır.

Çünkü °ışkdur cümle fi’li işleden
°İşka kuldur °akl u nefis ü can u ten

Pes bilün °ışk mu’teberdür mu’teber
°İşka sor kim olasın °ışkdan haber

Sol irâdetdür bu °ışk kim Hak diler
Bu harâbi ya’ni anunla iler

(II/2,b.1,2,3,5,s.873)

İşte Allah’ın o takdiri, iradesi geldi ve aşk oldu; can ve gönülde aşkla dolup şenlendi. Aşkın açıklaması bu hikâyelere sığmasa da âşık olanlara aşk anlatıldı. Âşık Paşa can ve

gönlün gerçek şenliğinin sebebi olarak da âşkı görür. Aşk anlatılmakla dile gelmez. Onu sadece âşık olanlar anlar ve bilir demekle de âşıkların derecesini ve aşkı anlama gücünü anlatır.

Ol irâdet geldi bunda oldu ʿışk
Cân gönül oldu ʿimaret toldı ʿışk

ʿİşk dahı anladı ʿâşık cānlara
Gerçi sığmaz serhi bu destānlara

(II/2,b.4,5,s.873)

1.2.3. Nefis

Âşık Paşa, nefis için münâfık, merkep, fâsık, vücudun için de ayrı bir kişi, düşman, hayvan, dürüst cevher (en güçlü) şeytan, ulu cevher benzetmelerini kullanır.

Ahlâkçı bir görüşe sahip olan Aşık paşa nefisle ilgili kendi görüş ve düşüncelerini geniş bir şekilde aktarır. Nefsi bedeninde içinde farklı bir kişi olarak düşünen Âşık Paşa, başa gelen kötülüklerin kaynağı olarak da nefsi görür. Nefis, insanın doğruyu görmesinde bir engel, hatta bir düşmandır. Nefsine söz geçiren; ancak kötü şeylerden uzak kalabilir. Bu yüzden insan olabilmenin bir yolu da nefsi ayak altına alabilmektedir. Ayrıca Allah'ı isteyen bir mûrid, kendisine isabet eden iyilikleri Tanrı'dan, kötülükleri ise nefsinden bilmelidir. Çünkü bu onun insan olabilme yolunda aşması gereken bir engeldir.

Cennete ölümsüz bir hayatla ulaşmanın yolu da nefsi Hakk'ın emirlerine itaat eder duruma getirmekle mümkündür. Bunun aksi bir durum ise sonsuza kadar cehennemde kalmaktır. Nefsin en alt makamından en üst makamına ulaşmak yani seyr ü sülûk yolunu tamamlamak çok zordur; fakat imkânsız değildir. Nefsin son durağı nefis-i kâmilemdir. Burada nefis kendini kaybetmiş ve külli ruhla beraber olmuştur. Allah tüm varlıkları yarattığında hepsine ayrı ayrı "ben kimim?" demiştir. Herkes "sen bizim rabbimizsin" dediği halde nefis "sen sensin ben benim" demiştir. Bu yüzden Âşık Paşa'ya göre de nefsin tek terbiyesi aç kalmasıdır. Nefis ancak o zaman çaresizlikten Rabbini tanır ve bilir.

Şaire göre hangi nefis Allah'a uyduysa sonunda cennette sonsuz bir ömür bulmuştur. Yine hangi nefis ki Allah'a ve emirlerine âsi olmuştur; şüphesiz o da ebedî cehennemde kalacaktır.

Kankı nefis kim ol muti'oldı Hak'a

Bulsar uçmagda ol °ömr-i bekā

(II/2,b.10,s.875)

Kankı nefis °āsi oldı oldı red

Kalısardur tamud ol tā-ebed

(II/2,b.1,s.877)

“Kişinin eksliğini bilmesi çok güzeldir, çünkü yaratılmışların eksliği mutlak vardır. Bu yüzden kendi eksliğini bilen mahrum kalmamıştır, ancak mahrum kalan yola girmek için kendini mecbur hissetmeyendir. Ayrıca kişinin başına gelen kötü olayları nefisinden iyilikleri de Allah'tan bilmesi gerekir ki tövbesi kabul görsün.”

Hôş-durur eksükliğin bilse kişi

Nide olmaz mahlukun eksük işi

(I/1,b.5,s.193)

Kendi eksügin bilen mahrüm degül

Mahrum oldur kim yola mahküm degül

Hayrı Hak'dan şerri nefisinden bilen

Oldur āhir tevbesi makbül olan

(I/1,b.6,7,s.193)

Âşık Paşa bu konudaki görüşlerini ispatlamak için yine Kur'ân dan örnekler vermiştir:

Nitekim Kur'ân haber virür bize

Āyetin eyde-y-idüm gelmez söze

- Sana bir iyilik gelirse Allah'tan kötülük gelirse kendinden Nisa 79

Gerçi takdir Tanrıdandır her işe
Hiç kimesne eydimez kim bu nişe

(I/1,b.8,9,10,s.193)

“Her suretin içinde mutlaka bir kişi daha vardır ki bu akla sormadan kendi bildiği işi işler. Onun adını nefsi emmâre koydular ki o ibadeti bırakır ve kötülükleri diler. Bu vücut şehrinde fâsık odur, ondan gayrısı mümin o ise münâfik durur. Bu yüzden bu teni cehenneme sürükleyen ve iten odur, her bir şeye utanmaklık o getirir.”

İlla vardur sûret içre bir kişi
Kim bu ‘akla tanmadın işler içi

Nefsi emmâre ana ad eytdiler
Tâ‘atı ol kor fesâdı ol diler

(II/1,b.2,3,s.275)

Bu şurat şehrinde fâsık ol-durur
Ayruğı mü‘min münâfik ol-durur

Ol-durur ilten bu cismi tamuya
Şermsârlık ol getirür kamuya

(II/1,b.4,5,s.275)

“Akıl eğer nefse uyarsa gerçekten hor bir duruma düşer, vücut şehri fitne ve karşılıklarla dolar. Böylece akıl tahtından düşerek azl edilir belki de Hakk’tan ayrılarak dinden çıkar. Fakat eğer akıl nefsi bırakıp aşka uyarsa işte o zaman Allah’ın gizli hazinelerine ulaşır. “Burada kişinin dünyada kendine rehber olarak aşkı alması gerektiği vurgulanır.”

Akl içi uysa hakikat hõr olur
Şehr içi toptolu şerr û sür olur

Ma‘zul olur ‘akl tahtından düşer
Belki Hak’dan ayrılır dinden düşer

Nefsi koyup  akl egere  ışka uya
Tanrı'nun şol gizli gencin ol tuya

(II/1,b.6,7,8,s.275)

Vücutun nefsinle olan alışverişi üzerinde duran Âşık Paşa, nefsin her gün tenle alış verişte olduğunu bu yüzden de tenin Allah'a âsi olduğunu belirtir. "Bu yüzden insana nefis ve dünyevî istekler düşmandır ancak insanın dostu okul ve candır" der.

Ten dün ü gün nefs-ile virür alur
Anun-ıçun Hazretle  asi olur

(I/1,b.9,s.155)

Sana şol nefis ü hevâ düşman-durur
Döştlig iden sana  akl u cân-durur

(I/1,b.8,s.177)

Allah insana üç iyi hâslet vermiştir; şüphesiz bu üç iyi haslete sahip olan kişi bütün sıkıntıları kendinden savmış, uzaklaştırmıştır. Bu üç iyi hasletten biri odur ki kişi nefisini kendine kul yapmıştır, nefse ne hükmederse o gerçekleşir. Bu kişi her bir işinde nefisine söz geçirir; âdeta nefisini merkeb eyleyip nefisine binmiştir.

Hak kime virdiyse ol üç hasleti
Bellü andan savdı cümle mihneti

(I/1,b.11,s.309)

Evvel ol kim nefsi ana kul ola
Ne ki nefse hüküm iderse ol ola

Her bir işde kâdir ola nefisine
Nefsi merkeb ayleyüp nefse bine

(I/1,b.7,8,s.311)

"O nefisine ne buyurursa nefis onu işleye böylece her kim Hakk'dan bir haber verirse nefis ona uya. O nefisine bey nefis de ona kuldur. Bu yüzden hiçbir zaman nefsin istekleri gerçekleşmez."

Mahkum ola nefis, ana n'eyler-ise
Dinleye Hak'dan ne kim söyler-ise

Olmaya hiç nefsinün hükm itmegi
Nefs ana kul ola ol nefsin begi

(I/1,b.10,9,s.311)

Böylece kişi gönlünde kimseye karşı kin tutmaz ve dilinden de beyhude söz çıkmaz.

Ne gönülde kine duta kimseye
Ne dilinden bihude söz söyleye

(I/1,b.11,s.311)

“Ayrıca nefsinde hükm eden kişi gördüğü hiçbir şeye heveslenmez, gücü yettiğinde de hiçbir şeye zulüm ve haksızlık yapmaz. Bu kişi bütün bu kötülüklerden arınmış, temizlenmiştir. O artık Allah'ın yolunda (yani doğru yolda) toprak olmuş, Allah'la birlikte. İşte nefsi bu halde olan kişi mutlu olsun ve her türlü sıkıntıdan da kurtulsun.”

Âşık Paşa dünyevî isteklerde murâdı olmayan ayrıca vicdan terazisini gönlüne kurmuş bu yüzden de güçlü durumda iken dahi zulüm etmek ve haksızlığa uğratmaktan korkan, çekinen âdil kişiden bahseder. Zaten dünyadaki her kötülük nefsin isteklerinin yerine getirilme çabası ile olur bu yüzden de nefsinde dizgin vurmuş bir insanın haksızlık yapma, zulm etme gibi istekleri de haliyle olmayacaktır. Nefsinde hâkim kişiyi arınmış, pak olarak kabul eden Âşık Paşa, böylece nefsinde uyanların da tam tersi bir durumda olduğunu söylemek ister. Hak yolunda hak olmak tasavvufta Vahdet-i Vücut inanişinden hareketle damlanın deryaya ulaşmasıdır. Allah yolunda kendini ayaklar altına almaktadır. Düşüncesi daha doğrusu kavgası bu olan kişinin yanında artık dünya ile ilgili sıkıntı ve mutlulukların da hükmü olmayacaktır.

Ne tama 'kıla gözi gördük yire
Ne galat şuna eli irdük yire

Kamusından arınuban pāk ola
Hak yolında döşenüben hāk ola

(I/1,b.2,3,s.313)

Her ki nefsi böyledür ol şād ola
Cümle dürlü kaygudan āzād ola

(I/1,b.4,s.313)

Âşık Paşa nefsi hâkim olan kişiyi “evliyâ” olarak görür. Çünkü onun Allah’ın rızasından başka kaygı ve korkusu yoktur. Zaten bu yüzden de o Mevlâya lâyıktır.

Ol ki nefsi mahkum oldı kendüye
Bilün anı evliyâdur evliyâ

Korkusu kaygusu yok ayruk anun
Lâyık oldı hazretine Mevla’nun

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir :

- İyi dinleyiniz, Allah’ın korudukları ne korkar, ne de kaygılanırlar. Yunus 62.

(I/1,b.5,6,7,s.313)

Âşık Paşa, insanın güç kaynağı olarak gördüğü nefsi bu özelliğiyle vücudun yükünü çeken hayvana benzetir.

Ol ki hayvândur senün nefsün-durur
Kim yükün darta sana kuvvet virür

(I/1,b.11,s.445)

“Alçak nefsin aslı süfliden olup, kibir ve kin bütün onun askerleridir. Çünkü nefis ve onun istekleri alçaktan meydana gelmiştir, bu yüzden de vücuda yerleşmeleri uygun görülmüştür.”

Nefsi süfli süflidendür cevheri
Kibr ü kine cümle anun leşkeri

Çünkü bitdi süfliden nefis ü hevâ
Süretle gelmek anın oldı revâ

(I/2,b.6,7,s.1065)

Âşık Paşa nefsin vücutta her yaşa uygun olarak konakladığı yedi yeri hikâye üslubuyla anlatmıştır. (1/2, s.1067-1083)

Vücutta yedi tane konak vardır ve bunların her biri nefse de konak olmuştur. Çocuk dünyaya geldiğinde nefis de vücuda gelir; fakat ilk durağı çocuğun ayağının altıdır. Bu yüzden çocuk tepinir ve sürekli hareket eder; çünkü nefsin geldiği yere hareket de gelir. İşte nefsin ilk menzili ayaktır.

Buradan nefis ikinci menzile geçer burası dizkapağı ile topuk arasındır. Çocuk hem yürür hem de koşmaya başlar. Çocuk on dört yaşına basınca artık, uyluğun ucuna, dizin başına gelir. Nefis dizden çıkıp uyluğa girdikten sonra neler olur bir bak. Nefsin üçüncü konağı uyluktur. Bu kez burada meclis kurar. Burada her an arzusu artar ve yaşama isteğiyle dolar. Aşk ve oyun, iştret, öpüp kucaklama ortaya çıkar ve artık candan sabır ve karar gider.

Nefis uyruktan bele gelince, gönülde kanatlanıp beraber uçarlar. Nefsin işleri bele varınca, bütün işleri, hareketler ve kıvıldanmalarının hepsi bozuk olur. İşte o zaman yaş yirmi ikidir. Nefis artık tahtına oturmuş ülkenin malına el koymuştur. Çünkü nefsin ülkesi uyluk tahtı ve beldir; tahta kim oturursa il onun olmuştur. Nefis uyrukte ve belde iken vücut gece gündüz kötülük meclislerine gider. Belden geçip yağrına çıkınca ağzına ne gelirse çekinmeden söyler.

Onun dördüncü konağı göğüs ve sırttır, nefis oraya varınca çok kuvvetlenir. Bazular kuvvetlenip gürbüzleşir, o zaman bir kişi sanki kuvvetindedir. Nefis o zaman vurup tutmak ister; hiç yenilmez daima yenmek diler. Kırk yaşına varıncaya kadar bu iş böyle sürer. Hem zaten yiğitlikte kırk yaşına kadardır, o zaman yiğitler için de kimse onun sırtını yere getiremez. Çünkü nefis o zaman göğüste yer ettiğinden hayatı da kinle doludur.

Kırk yıl geçince nefis dilde yer tutar; artık ondan bu kez hikmet iste. Nefsin beşinci konağı dildir. İşte o vakit nefis dilde, kulakta, gözde olup görür iştir ve söz söyler. Nefis vücutta hangi organa gelmişse o kuvvetlenmiştir. Vücudun hareketi nefisledir, hareket olan yerde ise bereket vardır.

Nefsin kırk yaşından altmış yaşına kadar makamı dil, kulak ve gözdür. Yaşayışı rahmanî ve şeytanî de olsa; göz kulak ve dil onun meydanı olmuştur.

Yaş altmışa dayanınca nefsi tasa ve düşünce alır. Çünkü o artık beyne gelip yerleşmiş ve akıl evinde tahta oturmuştur. Nefsin altıncı konağı beyin olduğundan onun dini düşünce yeri olmuştur. Çünkü beyin düşünce yeri ve akıl evidir; nefis de gidip ona dost olmuştur. Bazen oğul kız tasası bazen de yaz kış, işi bozuk düşünceler olur. İnsan altmışını geçince neşeleri eksilir, gamları artar. Organlar iş yapmaktan el çeker, akıl ve canda düşünceden göz açamaz hale gelir. Nefis akılla yine dosttur ancak yeri daraldığından hareketi azalmaya başlar. Nefsin çabuk çabuk kızması da yerinin darlığından ileri gelir. İşte seksen yaşına kadar bu şekilde gider, sekseni geçince ne hâle düşer bir bak. O zaman başı da terk edip baş üzerinde durur, boş şeylerle uğraştığından havada yer eder. Nefsin yedinci durağı buradadır. Nefis gidince vücutta hareket kalmaz, artık herşeyin tadı kaçır. Sekseninde geçince başı da terk eder, bu kez şahsın başı eğilir. Vücut toprağa düşmek ister, nefis uçar; gönülden sayısız arzular geçer; fakat hiçbir işe eli ermez.

Nefis bu yedi konaktan geçerken eğer temiz bir hayat sürmüştü başı terk edip havada yer tuttuğu zaman ayna olup canın karşısında güzelce durur. Can o zaman ayna da hâllerini görüp ahrette durumunun ne olacağını anlar. Amel temiz olunca nefis de temiz olur. Her an onda Allah nuru görülür. Sonun da o tarafa yönelir ve her an zikreder. Özlediği ve istediği hep o olur. Hakk'a varmak için arzusu da artar fakat eğer nefis temiz bir hayat sürmemişse ve Hakk'a yakışır bir amel kılmamışsa başı terk edip havada kalır; canı Hakk'tan tarafa hiç baktırmaz bu tıpkı bulutun güneş ışığını göstermemesi gibi nefis de ondan daha beter perde olur. Canı kaplar ve göstermez böylece can gözü hiç Hakk'ı görmez. Çaresiz o da dünya tarafına döner, dünyayı kendine put edinip gece gündüz alışverişini onunla yapar. Can yönünü dünyaya taraf tuttuğu için; sürekli geçmiş işlerini hatırlar. Eski güzel günler için yanıp yıkılır. Artık ömür bitti elim ermeyecek, vücut müsait değil. İşte bu özlemle can verir. Böyle bir insanın Hakk'ın cemalini görmesine imkân yoktur.

Nefis vücutta yedi konakta eğlenip kalmıştı. Temiz bir hayat sürseydi canı da Allah'ın rahmetine erişirdi. Eğer pis ve günah işlere karışmışsa sonunda varacağı yer cehennemdir. Bunu anla ve hayrete düş temiz hayat insanın yolunu açar ve temiz kılar.

“İster erkek ister kadın olsun nefis vücut içindeki en güçlü cevherdir.”

Nefs bu tende key dürüst cevher-durur

Süreti ger mādē vū ger ner-durur

(I/2,b.5,s.1069)

“Nefis dünyada temiz bir hayat sürerse canı da Tanrı’nın rahmetine kavuşturur. Eğer pis ve günah işlere karışır, kirlenip ömrünü dünyada bu şekilde geçirirse sonunda varacağı yer cehennemdir. Sen bunu anla ve hayrete düş! İşte temiz bir hayatın sonunda da temiz olduğunu, insanın yolunu da bu günahsız hayatın temizlediğini iyi bilin”

Çün bularda nefis arı dirlik süre
Cânı Allah rahmetine irgüre

Yohsa olursa pelid u mefsede
°Ömri bu hâlde geçerse dünyede

°Akıbet tamu ola menzil ana
Anlagıl uşbu işi batgıl tana

Pes bilün kim arı dirlik arıdur
Er yalın bu arı dirlik arıdur.

(I/2,b.5,6,7,8,s.1083)

“Kim yiğitse temiz bir hayat yaşasın, çünkü temiz hayat sahibi veliliğe ulaşır. İnsanın yaşayışı temiz olmazsa bu insan bin kez dua etse de duası kabul edilmez, çünkü Hak temizi sever su da bu yüzden Hakk’ın naibi olmuştur.”

Her kim erdür girsün arı dirliğe
Arı dirlik issi irdi erliğe

(I/2,b.9,s.1083)

Kimsenin kim dirliği arı degül
Bin du’â kılrsa biri olmaz kabul

Hak sever hem arıyı hem tâyibi
Anun_ içün oldu şu Hak nâyibi

(I/2,b.10,11,5.1083)n

“Nefsin içinde hem günah hem de tövbe yazılıdır,ilmi açıktaki fakat bu ilmin manaları gizlidir.Onda küfür ve din yazılıdır;ancak manası söz içinde gizlidir.Küfür ve din nefsin

içinde iki sözdür sözünü dinle ve sırrına ulaş.Bu iki harften iki mana ortaya çıkar;böylece halka günah ve ibadet oradan saçılır.” Nefsi kitabın bir bölümü olarak gören Aşık Paşa insanın başına iyi ya da kötü işlerinin gelmesinin sebebi olarak nefsin kaynağını görmüştür. Küfür ve din bu nefsin içindedir. Yani dinin gereğini yerine getirmek için de dinden çıkmak içinde nefsin gücüne ihtiyaç vardır. Nefis ayak altında olursa dinin gereği yerine getirilebilir; nefis baş üstüne çıkarılırsa kişi kolaylıkla dinden çıkabilir.

Hem günah hem tevbe anda yazlıdur
 ‘İlmi zâhir lîki ma’nî gizlûdür

Gördüm anda küfr ü dîn yazlu-durur
 Harf içinde ma’nisi gizlû-durur

İki harfdür nefis içinde küfr ü dîn
 Harfini dinle vü anla ma’nisin

Bu iki harfden iki ma’ni açılır
 Fısk u ta’at halka andan saçılır

(II/2,b.3,5,6,7,s.725)

İbadetinden Allah’ı sevmek meydana gelir ki bu insanı arşa yükseltir. Fesadından da şirk ve kâfirlik ortaya çıkar.

Tâ’atından Tanrı’yı sevmek togar
 Götürür şahsı alur ‘arşa agar

Şirk ü inkar ol fesadından biter
 Mücrim eyler şahsı kâfirden biter

(II/2b.8,9,s.725)

Âşık Paşa nefisle ilgili başka bir yerde nefsi bir “komutana” benzeter. Nefsin büyük askerleri istek ve arzulardır. Zaten nefsi dünya peşinde koşturan da bunlardır. İşte nefis ömrünü bu sevgi saygı peşinde harcar; fırsat kaçınca artık bekleyecek zaman bulamaz. Âşık Paşa burada nefsin arzularının peşinde koşmanın fırsatı kaçırmak olduğunu dile getirerek bir uyarıda bulunur. O arzu ve isteklerinden hırs, kibir ve kin ortaya çıkar; böylece bu din

öylelerinin elinde yıkılıp gider. Ayrıca çekememezlik, cimrilik, günah ve bozuk işler kişi din ehli de olsa eğer nefisini ehilleştirmemişse, din o kişinin elinde yok olur gider söylemiyle insan dini bilgilerle donatılmış dahi olsa nefsinin pençelerinden kurtulamayabilir; nefis onun yolunu kesebilir demek istemektedir. Bu da çok önemli bir uyarıdır.

Nefsün ulu leşkeri nedür hevā

Bu hevā şoldur kim ol dünyā kova

(II/2,b.2,s.563)

°Ömrini harc eyleye sevgüye

Geçdi gün ayruk ana kanda küye

Ol hevādan toga hırs u kibr ū kin

Anun elinde harāb ola bu dīn

Hem hased hem buhl u fisk u fesād

Niçe din ehlin bular kılur kesād

(II/2,b.3,4,5,s.563)

“Nefsin bunlardan daha büyük askeri yoktur; işte asıl alper bunları yenen kişidir.” Âşık Paşa burada gerçek alperin nefisini yenen kişi olduğunu söyleyerek bilinen rütbeleri sarsar. Hatta nefsin karanlık kuyulardan çıkarılmasının önemi kişi için herşey demektir. Çünkü ömür sermayesini kazanabilmek; ancak nefsin önüne geçmekle mümkündür.

Nefsde bunlardan ulu yokdur çeri

Alp er oldur kim sıya ol leşkeri

(II/2,b.7,s.563)

Âşık Paşa nefsi yenmenin tek yolunun ilim sahibi olmak olduğunu vurgulayarak ilmin erişilmez değerini tekrarlar.

Kime kim °ilm oldı nefsi basdı ol

Kendü divin yindi başın kesdi ol

(II/2,b.573)

Şairin anlattığına göre : Allah'ın ona kılavuzluk yapın diye gönderdiği Hızır'la birlikte türlü meclislere uğrar. Uğradığı her mecliste farklı farklı işlerle uğraşan insanlar görür. Bunların her birinin yaşayışları birbirinden farklıdır. Bu yüzden de farklı isimleri vardır.

Âşık Paşa'nın Hızır'la birlikte uğradığı ilk meclisin özellikleri şunlardır. Burada yaşayan insanlar verdikleri sözde durmayan, boş şeylerle uğraşan, Allah'ın emirlerini bilmeyen, dosta benzeyip aslında düşman olan özelliktedirler ki bunlar ölümden de korkmazlar. Görünüşleri insan; ama huyları şeytana benzer. Bu özellikleriyle birbirlerine korku salan kurda benzerler. Hırs, şehvet, utanmazlık ve korkusuzluk onların işleridir. Bunlar dünya lezzetleriyle boğulmuşlar, adları da hayvan adı olarak yazılmıştır. Bu sırada Âşık Paşa ustam dediği Hızır'a sorar ve ona bunların nasıl bir topluluk olduğunu anlatır.

Eytdüm iy şeyh-i mukaddes nür-ı Hak

Niçe halkdur eydivirgil iş bu halk

(II/2,.b.11,s.591)

Bunun üzerine Hızır bunların sadece dünya için çalışan ve nefisleri "nefs-i emare" diye bilinen bir insan topluluğu olduğunu açıklar.

Eytdi bunlar sāfi dünya ehlidür

Nefs-i emmāre buların nefsidür

Ben nefsim iyidir demiyorum, şüphem yok ki nefis kötülüğü emredendir. Yusuf 53.

(II/2,b.1,2,s.593)

Bu bölük, insanların en kötüsüdür, bunlar gerçek hayat ve Hak yolunu terk etmişlerdir.

Bu güruhdur cümle halkun yavuzı

Bunların terki-durur dirlik ôzi

(II/2,b.3,s.593)

Âşık Paşa Hızır'la birlikte seyahatine devam eder ve bir başka meclise gelirler. Bu şehrin içinde de fitne ve fesat sebebiyle kötülükler işlenmekte ve herkes birşeyler yapmaktadır; fakat herkes yaptığına pişmandır. Günah işleseler dahi dine karşı sevgileri

vardır. Bunlar kendilerini nefislerine kaptırıp aldanmışlar; fakat sonunda kendilerini kınamışlardır. İhtiyarı genci hepsi günah işleri işlerler, sonra da “keşke yapmasaydım daha iyi olurdu,” derler. Nefisleri doyuncaya kadar günah işlerler, sonunda utanırlar tövbe etseler de sözlerin de durmazlar. Âşık Paşa bunların da nasıl bir topluluk olduğunu sorar. Hızır’da “bunlar insanoğlunun aslıdır, bunlar da “nefs-i levvame”, kınamada olan bir nefis vardır” der. Bu bölüğün hayatı fesattan başka bir şey değildir; fakat Allah’a yönelen ve ibadet edenlerle birlikte bulunurlar. Burası senin yerin değil. Bu meclisten de uzaklaş deyince şeyhinin sözünü dinler.

Eytdi bunlar âdemi-zâd aslıdur
Nefs-i levvâme buların nefsidür

(Kendi nefisini yeren, kötöleyen and ederim Kıyamet-2)

(II/2,b.4,5,s.595)

Bu gürûhun hem fesâddur dirliği
İlla tâ‘at ehl-ile var birliği

Geç bu nahfilden dahı ehlün degül
Yine şeyhüm sözünü kıldum kabül

(II/2,b.6,7,s.595)

Bir meclise gelirler ki burası diğerlerine göre daha suskun, bakınca da güzel görünüşlüdür. Bunları da Tanrı’nın emirlerinin bilip itaat ettikleri halde bunların bazı çirkin huyları vardır. Her biri kendi gittiği yoldan memnun; ancak birbirinin gittikleri yolda gitmezler. Bunlar kendilerinden üstün kimselere değer verip saygı göstermedikleri gibi, başkalarına da bir hizmet ve yardımları yoktur. Âşık Paşa Hızır’a tekrar sorar. Hızır’da bunlar “nefsi mutmainne” olan ve onun gerektirdiği tabiata sahip olan insanlar topluluğudur” der. Yani bunlar boyun eğen, itaat eden kimseler olup; iyi kötü nasıl iş olursa olsun hoş karşılayıp aldırış etmeyenlerdir.

Eytdi bunlar şol gürûhdur kim bular
Mutma’inne nefis-ile tutdı hular

Ya'ni mûnkâd u muti'dür her işe
Eyü yavuz kamu bir eytmez nişe

(II/2,b.10,11,s.597)

“Ayrıca da onlar, aşağı derece ile yetindiklerinden kendi hayırlarına engel olurlar. Bunların yanı sıra senin yerin değildir; ayrıca kavuşacağın topluluk bunlar değildir.”

Eyregi müdbirlige kâni^c-durur
Kendü kendü hayrına mani^c-durur

Geç bulardan bu dahi ehlün degül
Şol varup vasl olası aslun degül

(II/2,b.1,2,s.599)

Âşık Paşa Hızır'ın rehberliğinde başka bir şehre uğrar. Bunlar da her işe boyun eğen; Hak'tan gelen her şeye bu da nerden çıktı diye itiraz etmeyen kimselerdir. Zenginleri yoksul olacağım diye tasalanmadıkları gibi fakirleri hep fakir olup zenginliği düşünmezler. Bunlar, cennet için özenmeyen cehennemden de kaçmak için gayret göstermeyenlerdir. Âşık Paşa Hızır'a tekrar sorar. Bunlardaki arzu ve isteksizliği merak eder. Hızır da bunlar nefisleri nefis-i razıyye olan rıza ehli kimselerdir. Hepsisi Hak'ın emrine boyun eğmişlerdir küfür ve din hiçbir şey umurlarında değildir.

Ben bularun hālına kaldum ^caceb
Kim bularda kalmaduk hergiz taleb

Eytdi bunlar şol rızā ehli-durur
Nefs-i rāziyye anun nefsi-durur

Rāzi olmuşdur bular Hak emrine
Ni nazar küfre kılurlar ni dine

(II/2,b.4,5,6,s.601)

Âşık Paşa Hızır'la olan yolculuğuna kaldığı yerden devam eder. Başka bir şehre uğrarlar ki buradakilerin her biri bir nesneye âşık olmuş, beğenmiş ve sevmiştir. Bunların bazıları ilme, mülke, beyliğe, güzel yüzlülere, cennete, hurilere, Allah'a ... düşkünderler her

biri bir nesneyi sevmiştir, ayrıca hiç birinin arzusu diğerine benzemez. Âşık Paşa tekrar sorar, Hızır da bunların adına nefis-i âşika derler bunların nefislerinde böyle düşkölükler vardır.

Eytdi nefis-i  aşika bunlar-durur
Bunların nefsinde bu  ışk var-durur

Bu bölükte dinin temeli aşk olduğundan, bunlar her gördükleri şeye kapılıverirler. Gerçi dünya işlerinin avcısı aşktır; fakat bunların avladıkları ay yüzlü ve güzel olan sevgililerdir. Sevginin nuru aşka av olur; ancak yüzünün güzelliği de nefisle ele alınır. Nefis o nakışla bağlanınca, asıl sevgiliden uzak kalır onun bu haliyle menzile ulaşmasına imkân yoktur. Âşık Paşa okurlarını uyarır ve her insanın dünyada neye karşı aşırı istek ve hevesi varsa; bu şevk sebebiyle onlar bu nakışta boğulmuş nakkaşı görmemişlerdir demek ister. Bu da çok büyük bir kayıptır; çünkü ömür sermayesi baki olmayanla haşır neşir olarak baki olandan ne yazık ki uzak kalmış ve sonunda kaybetmiştir.

Bu gürühdä  ışk-durur erkan-ı din
Anun-içün sevdi bunlar gördüğün

Gerçi  ışkdur dünyada şayyad-ı kâr
Şaydı onun mehlika vü hüb nigâr

Ol nigârung nurı  ışka şayd olur
İlla şüret nakşı nefse kayd olur

Çön mukayyed oldı nefis al nakş-ıla
Kaldı irak kanda irer menzile

(II/2,b,1,2,3,4,5,605)

Seyahat devam eder.Bu defa adamakıllı görkemli güzel bir şehre gelirler.Bu şehirdekilerin hepsi gönülden bağlı ve dillenip söz söylemektedirler.Her biri bir sevgiliyle sohbet etmekte ve hepsi aynı şeyleri tekrar edip durmaktadır..Her birinin gül gibi bir maksadı var;ona kavuşmak için bülbül gibi inleşip duruyorlar.Âşık Paşa bu tatlı dil cemaatin hâlini anlayabilmek için Hızır'a tekrar sorar. "Ey gizli sırların bilicisi, bu tatlı dil topluluk nasıl bir cemaattir,bunların hâlini anlat,bileyim de düşünüp ona göre davranayım"der.

Eytdüm iydönende-i rāz-ı nihān
Ne gürühdür böyle bu şirin-zebān

Bunların hālin bana eyt bileyim
Ana lāyık nāy ü tedbir kılâyum

(II/2,b,2,3,s.607)

Hızır'da şöyle der: "Bu kavim nefs-i natıkadır; bu toplulukta namaz ve oruç namına bir şey yoktur; tek sermayeleri dilleridir;akçaları,hazineleri,asılları ve mayaları bundan ibarettir.Bunlar söze başlayıp ağız açınca bülbüller ve papağanlar,ötmez olup dilsiz kesilir.Bu topluluk için dil,büyük sermayedir; ancak bu bir kimseyi o menzile ulaştırmaz.Âşık Paşa burada güzel konuşan; fakat konuştuğun arkasında durmayan kimselerin dil sermayesiyle amaçlarına ulaşamayacaklarını çünkü bunun alınmak istenene karşılık gelmediğini vurgular.Ona göre bu tıpkı şuna benzer ki pulla inci alınmaz.

Eytdi nefs-i nātıkadur bu kavum
Bu güruhda ne şalāt var ne şakum

Dilleridür bunların sermayesi
Dil içinde nakd u genc ü māyesi

Çünkü bunlar dil açup söyleyeler
Bülbüli tütüyi māt eyleyeler

Dil ulu sermāyedir bu mahfile
İlla itmez kimseye ol menzile

(II/2,b,4,5,6,7,s.607)

Ayrıca Kur'ân'dan bir âyet de yazarak görüşlerini ispata yönelir :

- Ey iman edenler! Yapamayacağınız şeyi niçin söylersiniz Saf 2.

(II/2,b.8,s.607)

Böylece buranın da durulacak meclis olmadığı söylenir ve ileri giderler. Ulu bir şehre girerler ki insanlar bu heybete karşın çok çelimsizdir. Âdeta şehrin için boş gibidir. Şehrin

bütün insanları yoksul; köleleri bey, beyleri de köle gibidir. Kimin ne olduğu belli değildir. Hiç birinde mal ve hazine bulunmadığı gibi çekememezlik, kibir, kin ve sıkıntı da yoktur. Hepsi dünya işlerinden el çekmişlerdir. Âşık Paşa, tekrar Hızır'a sorar ve bunların hâllerini anlamaya çalışır. Hızır "bunlar nefs-i fakire olan kimselerdir." Huyları da fakirlik huyudur. Bunlar dünya için çalışmadıkları gibi, ahiretten de vezgeçmişlerdir.

Eytdi şol nefs-i fakiredür bular

Ol fakirlik hüıydur uşbu hular

(II/2,b.11,s.609)

Dünyadan bunlar elin çekmiş-durur

Âhıret rengin dahı dökmiş-durur

(II/2,b.1,s.611)

Bunların hepsi dünyadan gözlerini yumdukları için ahiretteki mala, mülke ve yüksek derecelere de özenmezler. Hepsi Hakk'a yönelmiş; hatta hayrı ve şerri terk etmişlerdir. Bu öyle rahat ve her şeyden el çekmişlerdir ki sanki kul değillerdir; bunların da değeri yoktur, bırak bunları. Âşık Paşa insanın dünyada kul olduğunu bilmesi gerektiğini ayrıca çalışıp çabalaması korku ve ümitlerinin olması gerektiğini vurgulamıştır.

Dünyadan bunlar gozin yumdu tamâm

Âhıretde dutmadı mülk ü makâm

Kamusu yüz hazrete dutmuş-durur

Hayr u şerri cömle terk itmiş-durur

Eyle fâriğ şanasın kim kul degül

Geç bulardan bu dahı makbul degül

(II/b,2,3,4.s.611)

Yine bir şehre uğrarlar ki buranın insanları dilsiz kesilmiş, konuşmayan bir şehirdir. Bu yerin halkından cevap alınmadığı gibi orada günah ve sevabın olmadığı görülür. Ne ölü ne diri idiler hatta binde biri dahi kendinde değildir. Varlıklar, tamamen ortan kalkmış dost mu düşman mı oldukları belli değildir. Din ve dünya kaygısının olmadığı gibi hiçbirinde utanma namus duygusu kalmamıştı. Âşık Paşa tekrar Hızır'a sorar. O da bunlara nefs-i fâniye

derler, bunların varlıkları yoklukları birdir.Ne oldukları belli değildir ayrıca neşe ve keder bunlarda yoktur der.

Eytdi nefsi-fâniye bunlar-durur
Bellü ne yokdur bular ne var-durur

Bellü bunlar ne vücuddur ne râdem
Ne bularda şâdilik vardır ne gam

(II/2,b,10,11,s.613)

Kendilerinde yok olan kimselerin kendi bilgileri kendilerinde yok olur yani yanılmak olur.Başkalarına bir şey gösterip bildiremezler;zaten bilmeyene de Hakk'ı anlatamazlar. Burada da, senin yurt edineceğin bir konak bulunmadığı gibi; seni kandıracak şerbet, derdine deva olacak ilaç da yoktur. Âşık Paşa bu tasviriyle dünyada sadece kendi sıkıntılarına boğulmuş bir vaziyette yaşayanlara bir eleştiri getirmiştir. Kişi içinde yaşadığı toplumda insanlara faydalı olabilmelidir; kendisinin dışındaki insanlarla da farklı bağları olmalı ve hayatını bu şekilde yaşamalıdır.

Kimseler kim kendüzinden mahû ola
Kendü 'ilmi kendüzinden sehv ola

Ayruga ne göstere ne bildüre
Bilmeyene Hakk'ı niçe bildüre

Bu dahı menzil değül sen durası
Bunda şerbet yok seni kandurası

(II/2,b.1,2,3,s.615)

Âşık Paşa Hızır ile olan yolculuğuna devam eder. Artık gidilecek yer kalmamıştır. Dokuzuncu durağa gelinmiştir. Burası iyi yapılmış süslü insanlarla doludur. Şehrin içinde süslü, bezenmiş bir tahtta bahtiyar birinin oturduğu görülür. Bu kişiye peygamberler ve veliler boyun eğmiş bütün inananları yönü ondan tarafa dönmüştür. O'na bu düzen Allah tarafından verilmiştir. O'nun dünyası ve ahireti şen sonunda varacağı yerde Hakk'ın cemâlidir. O'na gizli hazineler bahşedilmiş, bütün varlıkların sırları verilmiştir. Âşık Paşa bu

düzeni görünce tekrar Hızır'a sorar. Hızır'da "bu varlık nefis-i kâmile'dir, ona yer ve gök yüzünde bulunanların hepsi secde etmiştir der."

Eytdi nefis-i kâmiledür bu vücud
Yir ü gök ehli ana kıldı sücüd

(II/2,b.9,s.617)

"Ayrıca Âşık Paşa'ya göre Allah dokuz feleği, arşı ferşi, varlıkları, cinleri, insan ve meleği O'nu sevdiği için yaratmıştır. O'na "sevgilim" diyerek onu taltif etmiş; onun gelmesiyle diğer dinlerin hükmü kalkmıştır."

Anı sevmekden yaratdı nüh felek
°Arş u ferş ü cism ü cân ins ü melek

Hem Habibüm diyüp anı ahşadı
Ol geliçek cümle dinler kahşadı

(II/2,b.10,11,s.617)

"Onun dini sonsuza kadar kalmış ve onu, o bir olan Allah sevip dost edinmiştir. Onun eteğini sıkıca tut, elinden bırakma; adını tespih et ve dilinden hiç düşürme. İşte seni Allah'a ulaştıracaktır; onun getirdiği bu doğru yol Hak'tan açılmıştır.

Kaldı anun dini kâyim tâ ebed
Sevdi anı dōst idindi ol Ahad

Berkdüt anun eteğin elden koma
Tesbih idin adını dilden koma

Kim seni ol iltesidür Hakk'a yol
Hak'dan açıldı ana bu togru yol

(II/2,b.1,2,3,s.619)

"Onun adı elif,ha,mim ve dal harflerinin birlikte yazılması ile ortaya çıkan Ahmed'tir; o Hak ile kavuşma yakınlığını sağlamlaştırmıştır. O kelime, mim le okununca Ahmed; mimi kaldırılnca da, şüphesiz Ahad; bir olan Allah kalır bunu iyi bil. Ahmed'in o Ahad'la bir

olduğunu gördüm ve bunun ol emrinden de öncesinde kararlaştırıldığını anladım. Bütün işler onunla tamamlanıp makam tutmuş.”

Eytdi adı ol elif hı imi ü dāl
Berkidüpdür Hakk-ıla kurb-ı visāl

Mim-ile Ahmed-durur bilgil ʿayān
Mimi gitse hād Ahad'dur bi-güman

Gördüm Ahmed ol Ahad'la bir-imiş
Kāf u nun'dan ilerü takdi-imiş

Cümle iş anun-ıla olmuş tamām
Nüh felekden yokaru dutmuş-makām

(II/2,b.6,7,10,11,s.619)

Âşık Paşa, sonunda okuruna seslenir. “Ey açık ve temiz gönüllü dost! Onun kim olduğunu anladım mı; o Muhammed Mustafa'dır, selâm onun üstünü burada anlatıldı ve bunların arasında kimin üstün olduğu bilindi.”

Anladun mı kimdûgin ol iy safâ
Mustafâ'dur Mustafâ'dur Mustafâ

(II/1,b.1,s.621)

Ol tokuz dürlü gûrühun yigregi
Ma'lum oldu bunda kim kimdür yigi

(II/2,b.2,s.621)

Âşık Paşa kendinden yola çıkarak O'nun doğruyu görmesindeki sebep olarak bunları bilmesini gösterir. “Onu bilmekle Allah ulaştın ve yine onu bilmekle kutluluklara ulaştın. İnşAllah Allah herkese nasip eder de onlar da bu sırlara ve hikmetlere kavuşurlar.”

Anı bilmekle irişdüm hazrete
Anı bilmekle değindim devlete

İnşaallah kim Çalap rüzi kıla
Kamular bu ma'niyi böyle bula

(II/2,b.5,6,s.623)

Âşık Paşa başka bir bahiste nefisle ilgili duygularını sürdürür. İçinde nefis bulunmayan her cismin hareketi ve isteği de yoktur. Çünkü cisme bu hareket ve isteği nefis doğurur. Her birisi nefis için zahmet çeker bundaki maksat ise nefsin bir lokma yemesidir.

Kankı cismün kim içinde nefsi yog
Hiç cihâtda herketi vü hevsi yog

Her birisi nefis-içün dartar emek
Maksud ol nefis anda bir lokma yimek

(II/2,b.10,11,s.873)

“Nefis vücuttaki en büyük cevherdir. İster erkek ister dişi olsun hepsini oynadan nefistir.”

Cism içinde nefis ulu cevher-durur
Oynadur ger mâde vü ger ner-durur

(II/2,b.1,s.875)

Hakk'ın emirlerini dinleyen her nefis, cennette sonsuz olarak ömür sürecektir.

Kankı nefis kim ol muti °oldı Hak'a
Bulısar uçmagda °ömr-i bekā

Aşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Onlar cennet ehli dirler, orada ebedî kalıcıdır lar. Araf42

(II/2,b.10,11,s,875)

Karşı gelen her nefis de red edilip, sonsuza kadar cehennemde kalacaktır.

Kankı nefis kim 'âşi oldı oldı red
Kalısardur tamuda ol tâ-ebed

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir :

- Onlar ateş ehlidirler, onlar ebedî kalıcıdırlar. Araf 36

(II/2,b.1,2,s.877)

“Hayat ve ölüm nefis için gelmiş, nefse dirliği de o hayat suyu vermiştir. Bütün işler nefse bağlanmıştır, hayır da nefis de varlık ve görünüşünü nefisten alır. Kimin nefsi emri altına girmişse, o kişi toplanıp kendine gelmiştir. Böylece ondan Allah’a yol açılmış ve o kimse nereye giderse gitsin Hak’la karşılaşmıştır.” Âşık Paşa burada nefsin insanın en önemli varlığı olduğu üzerinde durur. Çünkü nefis Allah’ı bilmede rehber olabileceği gibi yoldan kaymada da korkunç bir düşman olabilir. Nefis içeriği sebebiyle bunlara kadiridir. İnsanlardaki en güçlü duygudur. Nefsini tanıyıp bildikçe kişi şüphesiz Allah’ı da bulacaktır. Çünkü nefis ihtiyaç sahibidir ve bu ihtiyaçlarını giderecek kendinden çok daha güçlü bir varlığa ihtiyacı vardır. Bu gerçek nefisle bilinir. Fakat yine nefis şeytanlaşarak zahirde takılıp kalabilir ve bu hayatı gerçek hayat sanıp ömrü bu faniliğe de adayabilir. Bu noktada akla, gönle, cana çok zor görevler düşmektedir.

Nefs-için geldi hayât u hem memât
Nefse dirlik virid ol âb-ı hayât

Çünki nefse muttasıldur cümle iş
Hayr u şer alur bu nefsdan perveriş

Her ki nefsi mahkum oldı kendüye
Ol kişi cem' oldı geldi kendüye

Kendüzinden Hazrete açıldı yol
Hakk'a ograr kaңçaru vorursa ol

(II/2,b.3,4,6,7,s.877)

Âşık Paşa nefisle ilgili ne yapılması gerektiği; bu uzak yolda onunla birlikte nasıl yoldaşlık yapılması gerektiği üzerinde de durur. Çünkü nefis ile yolların ayrılmasına imkân

yoktur; biri diğzerinin yolunu keser. “Eğer nefis ile mücadele etmek istiyorsan sakın gevşeklik gösterme, onu, kahr ile basıp tesirsiz kıl ve kahr eliyle başını kes. Allah yolunda gidenlerin yaptığı bu riyazet yani yaz ve kış nefisine kahreylemek baş vazife olmalıdır.” Burada Âşık Paşa nefsin dizginlerinin ele geçirilmesi isteniyorsa nefse zulm etmek gerektiğini vurgular. Çünkü nefis vücuttaki en güçlü varlıktır. Onu yenebilmekte ancak onun gücünü kesebilmekle mümkündür.

İmdi bu kez nefis-ile n'itmek gerek
Bu uzak yolda niçe gitmek gerek

Çünkim ayrılmaz bile yoldaş-durur
Yoldaşun ol yine yolun ol urur

Kahr-ıla zinhar anı sen basagör
Kahr eliyle dut başını kesegör

Bu riyâzet yol erinde yaz u kış
Nefsine kahr eylemek çün oldu iş

(II/2,b.6,7,8,9,s.895)

“Hak yolundaki kimse nefisine cefa etmeyince nefsi ona vefa göstermez. Nefsi uykudan men edenin ve ona ekmek ve sudan ölmeyecek kadar verenin niyeti nefisine eziyet ve sıkıntı vererek isteklerine karşı koymaktır.”

Kılmayınça yol eri nefse cefâ
Kılmadı nefsi ana hergiz vefâ

Ol eren kim nefsi kesdi uyhudan
Eyledi perhiz etmekten sudan

(II/2,b.10,11,s.895)

Yâni kim kahr itmek ister nefisine
Maksudı şoldur ki nefsi sına

(II/2,b.1,s.897)

“Tanrı’nın emrini tutanın nefsi kırılır; çünkü bu, nefsin incindiği bir kahrıdır. Yalnız nefsi asıl kahreden en önemli şey açlıktır; sen nefsini açlıkla ölü hâle getirdiğini iyi bil!”

Tanrı emrin dutanın nefsi sınır
Bu emri nefse kahrıdur incinür

İlla nefse ulu kahr aşlık-durur
Eyle san açlık anun boynın urur

(II/2,b.2,3,s,897)

Âşık Paşa’ya göre Tanrı neyi hangi varlığı yaratmışsa; hepsi onun varlığını bilip huzurunda secdeye kapanmıştır. Allah perdeyi kaldırmak için bunların her birine, o zaman hitap edip “ben kimim sen kimsin” diye sorunca onlar “sen sultansın biz kuluz” diye cevap vermişlerdir. Nefse aynı soruyu sorunca o “sen sensin ben benim” demiştir ve türlü cefalarla davranışa dahi benlikten vazgeçemeyerek karşılık vermiştir. Fakat Allah ona açlık verince sonunda nefis acıkmış ve “ey Tanrım! Bizim hepimiz kuluz, sen ise padişahsın” dedi. Acıkmayınca kulluğu kabul etmemiş ve kulum diye Allah’ın emrine girmek istememiştir.

Çün acıkdı nefis eyitdi yâ ilâh
Cümlemüz biz kul sensin pâdişâh

Açmayınca kullığa boy virmedi
Allah’a kuluan diyü oy virmedi

(II/2,b.10,11is.897)

“İşte nefis açlıkla terbiye edilmiştir; onun için Hak yolda gidenlerin başlıca işleri açlıktır. Kim nefsini baskı ve kontrol altına alırsa yücelir ve bütün insanların gönlünde yer alır.” Âşık Paşa kişinin yükselişinin ancak nefsine zulm etmekle mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Pes bilün kim nefse kahr açlıg-ırmış
Anın oldı yol erine açlıg iş

Nefse kim kahr ider ise ulala
Cümle halkun gönli genci ol ola

(II/2,b.1,2,s,899)

“Nefs kişi için bir şeytan gibidir tıpkı o da şeytan gibi Hak’tan tarafa gitmeye bırakmaz bu yönüyle nefis şeytandır.”

Nefs ana şeytân degül mi görsene
Komaz anı varmaga Hak’dın yana

(II/2,b.1,s.641)

“Nefis ve geçici istekler insanın damarlarında coştukça coşar, işte ona mani olabilen gerçek yiğittir.” Burada yiğidin nefisini yenen kimse olduğu vurgulanır.

Kan içinde yügrüşür nefis ü hevâ
Erdür ol kim kendünden sava

(I/2,b.1,s.605)

1.2.4. Tövbe

Tövbe, işlediği bir günah ve suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme anlamına gelir.

Âşık Paşa tövbe etmeyi şerbet içmeye benzetir. Bu konuda da insanın tövbe ederek affedildiğini şeytanın ise kibri yüzünden helâk olduğunu örnek olarak verir. Ayrıca kul kusursuz olmayacağına göre tövbe etmek gereklidir. Bu bir ruh terbiyesidir. Bununla birlikte kişinin başına gelen kötü şeyleri nefisinden iyi şeyleri de Allah’tan bilerek özür dilemesi bir güzelliştir. Tövbe de ancak bu şartlarda kabul olur.

Höş-durur eksükligin bilse kişi
Nite olmaz mahlukun eksik işi

Kendü eksügin bilen mahrüm degül
Mahrum oldur kim yola mahküm degül

Hayrı Hak'dan şerri nefsinden bilen
Oldur āhir tevbesi makbul olan

(I/1,b.5,6,7,s.193)

Âşık Paşa bundan sonra insanın kurtuluşu ve şeytanın kibri yüzünden helâk olduğunu hikâye eder.

(I/1,s.193-199)

Âşık Paşa, kişinin dünyada günah işleyebileceğini önemli olanın doğrunun görülerek yanlışın terk edilmesi olduğunu vurgular. Kişi tövbe edip bir önderin elin tutarsa Allah da bu kullarını dünyadan kendi yanına temiz olarak alır. Âşık Paşa burada günah işleyen kişinin tövbe etmek suretiyle bu günahından temizlenebileceğini vurgulayarak bir ışık yakar.

Bildiler kim hōş degül terk ittiler
Tevbe kılup mürşid elin tutdılar

Pâdişâh hem yarlıgadı bunları
Dünyadan bunlar dahı çıkdı arı

(I/1. 1,2,3,.337)

Âşık Paşa insanların bir bölüğünün dünyada iyi kötü demeden işlemedik iş komadıklarını dile getirir. Bunların yaptığı kötü işlerden ortaya bir çok günahın çıktığını bunların yaptıkları her işi cennet ve cehennemi bildikleri hâlde yaptıklarını vurgular.

Bir gürühü eyü yavuz dimedi
Dünyada işlemedük iş komadı

Yavuz işden hâsıl oldu çok günâh
Kaçan olsa isteysen pâdişâh

Dünyada itdüklerin bilür kamu
Hem dahı bilür ki var uçmak tamu

(I/1,b.3,4,5,s.337)

Bunlar ayrıca bu yaptıklarından pişman olup tövbe etmezler ve ulular eteğini tutmazlar. İşte cehennemın ateşine bunlar lâyıktır, hiç şüphe yoktur ki bu söz gerçektir.

Eyle-y-iken tevbeye gelmez bular
Ulular öggüdini almaz bular

Tamu adına bular lâyıq-durur
Hiç gümânsuz uşbu söz bayık-durur

(I/1,b.6,7,s.337)

“Ey dostlarım kimde akıl varsa ve bu akılı ona dostsa bu sözden bir fayda bula ve doğru yol onun aklında belire.” Âşık Paşa burada akıllı ve de aklını kullanmasını bilen kişiye seslenir. Çünkü herşey çok açıktır ışığın belirlenebilmesi için de aklın kullanımı şarttır; ona göre sadece akıllı olmak bir şey ifade etmez. Doğru yolun görünmesi ve bu söylenenlerden bir fayda bulunması şartlara bağlıdır.

İyi yaranlar kimde °akıl var-ısa
Her ki °aklı kendüsiyle yâr-ısa

Uşbu sözden fâ’ide bağlaya ol
Kim belürdi niçe-y-imiş doğru yol

(I/1,b.9,10,s.337)

İnsanların arasında bir bölük daha vardır ki onlar ilim ve mâna nedir bilmez. Hatta velilerin yaşayışından da habersizdirler. Fakat bunlar kendi eksikliğini bilir ve her an suçunu hatırlar ve pişmanlık duyarlar. Dost ve komşularıyla güzel bir ilişkileri vardır ve yol ehlinin sever ve ona inanırlar. Gerçi yaşam sürekli kötü işler ve fesatlıklardır, ama yol ehliyle de bir birlikleri vardır.

Gerçi bilmez °ilm ü hikmet ne’ydügin
Hem veliler dirliği niçe’ydügin

İlla kendü eksügin anlar bilür
Her dem anar suçını munsif olur

Togru dirlür iş ü kanşı yâr-ıla
Hem sever yol ehlini ikrâr-ıla

(II/1,b.5,6,7,s.397)

Gerçi kim fisk u fesâddur dirligi
İlle yol ehliyle vardur virliği

(II/1,b.8,s.397)

Kişi kendi eksliğini bilmeli riyâsız ve samimiyetle tövbe etmelidir. Çünkü samimiyetle tövbe eden bu tövbeden şerbet içer ve bu şekilde ne yaparsa Allah'ın yanında kabul olur. Yapılan ibadetlerin kabul olması için tövbe edilmelidir kişi ancak bu şekilde amacına ulaşabilir.

Ol gerek kim kendü eksügin bile
Bi-riyâ ihlas-ılatevbe kıla

Çün riyâsız tevbeden şerbet içe
Ne °amel işlerse Hazret' de geçe

(I/2,b.10,11,s.575)

İlla tâ °at tevbesüz kâbil degül
Ol kişinün maksudı hâsıl degül

(I/2,b.4,5,s.577)

Nefisten bir günah ortaya çıkınca, onu Allah, kulunun üzerinde tutar. O zaman canı ateş alıp hastalanır; çünkü asıl sevgiliden ayrı düşmüştür. Nefsi gûnahtan zevk alıp semirip yağlanınca; canın yolu Hak'tan kesilir. Âşık Paşa her bir günahın manevi yönü üzerinde durarak her bir günahın insanı doğru yola girmekten alıkoyduğunu vurgulamıştır. Burada günahın görünmeyen yönüyle tasviri vardır.

Nuht ki nefsdan sâdır olsa bir günâh
Kim duta kul üzre anı pâdişâh

(I/2,b.9,s619)

Anun adından bu cân sayru düşer
Zira dōstdan dirliğı ayru düşer

Ger günâhdan zevk alur nefis yaglanur
İlla cānun yolu Hak'dan baglanur

(I/2,b.9,10,11,s.619)

“Çünkü günah gelip canı iyiden iyiye basar; hapsedip, Hakk’a olan gidişini keser. Her günah bir dağ gibidir; can onun altında inler durur ve sağlığı gider. Ahirette bu günahın suçunu can görecek, bu azap ve işkenceyi o tadacak.” Âşık Paşa burada günahı dağa benzetmiş ve dağ gücünde ve ağırlığında olan günahın canı ezerek hapsedtiğini dile getirmiştir. Bu sebeple canın sağlığının bozulacağını vurgulamıştır. Ayrıca O’na göre yarın bu günahların bedelinde ödenecek olan azabı ve işkenceyi de can görecektir; canın daralmasının sebebi budur.

Çün ginah cānı gelür kat kat basar
Mahbus eyler seyirini Hak'dan keser

Bu günâhun her biri tag olur
Cān anun altında nite sag olur

(I/2,b.1,2,s.621)

“Can hastalığına ilaç tövbedir; ey sevgili dostlar! Tövbeye önem verin. Kim canını hastalıktan kurtulmasını isterse o kişi bir daha yapmamak kaydıyla tövbe etmelidir. Çünkü can tövbeden ilaç içtiği zaman; Hak onun üzerine rahmetini yağdırır.” Tövbe ilaca benzetilir; tövbe canın sıkıntısının, can hastalığı tek ilacıdır. Tanrı’nın tövbe edenin tövbesinin kabul etmesinin şartı kişinin eksikliğini ve rahatsızlığını bilerek içten, samimi bir şekilde yaptığından pişmanlık duymasıdır. Böylece Allah, o kişinin sıkıntısını alır ve onun üzerine iyilikler ve bağışlama gönderir.

Tevbedür cān rencine şerbet bilün
İy yorōnlar tevbeye ragbet kılun

Her kim ister cānı renden kurtıla
Ol gerek gerçekleyin tevbe kıla

Çünkü cān bu tevbeden şerbet içer
Hak anun üzresine rahmet saçar

(I/2,b.9,10,11,s.621)

“O zaman şüphesiz cana sıhhat ulaşır; kişi gözünü açar ve sevgilinin yüzünü görür. Hem şükürden hem utancından kızarıp, ne kadar günahı varsa ter olarak sızıp akar. Can sağlığa kavuşur, dertlerinden kurtulur; o zaman nereye bakarsa baksın sevgiliyi görür” Burada canının sağlığını düşünen kişinin tövbeye büyük önem vemesi ve böylece canını sağlığına ulaştırması tavsiye etmiştir.

Cāna sıhhat irer ol dem şeksüzün
Gozin açar karşu görür dōst yüzün

Hem şükürden hem utanmaktan kızar
Ne günahı var-ısa derler sızar

Sagolur cān dürlü rencden arınur
Kanda baksa gözine dōst görünür

(I/2,b.2,3,4,s.623)

Âşık Paşa Garib-name’de akıllı insanın özelliklerini saymıştır. O’na göre akıllı insanın yedinci özelliği tövbe etmesidir. Aslında akıllı bir insanın yapacağı ilk iş tövbe edip Hak ile bir olmak, günahsız bir hayat sürüp iyi amel etmektir. Çünkü kişi kötü işlerden uzak durursa; ona her zaman Hak’tan yardım ulaşır.

Tevbe eylep Hakk’ıla olman gerek
Arı dirlik key ‘amel kılman gerek

Çün olasin cümle işlerden arı
İrişe Hak'dan sana her dem yarı

Tevbedür pes ol yidinci iş sana
Anlayuban işi tevbe kılsana

(II/2,b.5,6,7,s.823)

“Yola giren için asıl ibadet tövbedir; şimdi tövbenin ve tövbe sahiplerinin ne olduğuna kulak ver. Tövbe, tövbe edeni neşeye bağlar ve tenini cehennem ateşinden kurtarır; işte asıl tövbe budur.” Şair burada tövbenin en önemli ibadet olarak kabul edilmesi tövbe etmenini önemini göstermiştir. Ayrıca tövbenin kişinin yaptığı kötü eylemleri silmesi ve onu bu kötü işler karşılığında göreceği azaptan kurtarması tövbenin gücünü ortaya koymaktadır. Böylece tövbe etmenin ehemmiyeti kavratılarak insan kul olmanın bilincine vardırılmak istenmektedir.

Ol ta'at tevbe-durur yol ehline
İşid imdi tevbe ne'ymiş ehline

Tevbe şoldur kim kılanlar şād olur
Tamu adından teni āzād olur

(II/2,b.8,9,s.823)

“Gerçek tövbe edene Allah'tan rahmet yağar; o Tanrı rahmetinden elbiseler giyer. İşte tövbesi olmayann kul, kul değildir; gönülden pişman olmayanların kullukları kabul olmaz.” Tövbe eden kişiye Tanrı'dan iyiliklerin yağması ve Allah'ın rahmetinden elbise giymesi tövbe eden kişiyi bu dünyada da ahiret hayatında da koruyucu zırh vazifesi görmesini düşündürür. Ayrıca insanın kul olduğunu idrak edebilmesinin en güzel yolu, yaratıcısına karşı kendisini kusurlu görerek tövbe etmesidir. Bu noktaya yükselememiş insanların kullukları ve yaptıkları Allah katında makbul değildir.

Ehli oldur kim ana rahmet gelür
Rahmetinden Tanrı'nun hil'at gelür

Bellü bildün tevbesüz kul kul degül
Zira kim kullıkları makbül degül

(II/2,.b.10,11,s.823)

Ayrıca Tanrı'nın sevdiği kulları bize Kur'ân'da da haber verdiği gibi tövbe eden kullarıdır. Tövbe etmeyenlerde huzur; gönül hoşluğu yoktur, zaten fasıklara Allah'tan hidâyet ulaşmaz. Her kim gönülden ve candan pişman olursa, şüphesiz Allah ona rahmet eder.

Tevbelü kullarıdur ol kim Hak sever
Tanrı Kur'ân'da virür bize haber

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur:

- Hepiniz Allah'â tövbe ediniz, ey mûmînler. Nur 31

Tevbesüzler hiç râhat bulmaya
Fâsıka Hak'dan hidâyet gelmeye

Kim kılursa tevbeyi ihlas-ıla
Hiç gümânsuz Hak ana rahmet kıla

(II/2,b.2,3,4,5,s.825)

“Bir kula tövbe etmek nedir ki çok kolaydır. Tövbe etmekten kâsıd, mâna tövbe edenin günahlarından arınıp temizlenmesi ve insanlar arasında yaptığı her işin iyi ve doğru olmasıdır.” Âşık Paşa bu anlatımıyla tövbe etmenin nefse ağır gelmediğini bilâkis bunun çok kolay olduğunu; fakat bu kolay ibadet karşılığında alınan mükâfatın büyüklüğünü göstermiştir. Aynı zamanda kişinin tövbe ederek ettiği bu ,tövbe sayesinde derinden yaşadığı pişmanlıkla, artık kolay kolay günah işleyemeyeceğini; çünkü artık iyi ve kötüyü birbirinden ayrılabilceğini vurgulamıştır. Yeter ki tövbe hâlis (samimi) olsun.

Tevbe kılmak kullara ya'ni nedür
Tevbe kılmaktan kula ma'ni nedür

Ma'ni şoldur kim kılan oldu temiz

Halk içinde her işi kıldı temiz

(II/2,b.6,7,s.825)

Âşık Paşa tövbe konusundaki farklı bir eğitici konuya da şöyle temas eder. Allah kullarını iyiliklerine kavuşturabilmek ve onlara rahmetiyle ziyafet çekebilmek için tövbeyi bir vasıta kılmış görünür bir bahane eylemiştir. Tanrı kullarının günah işleyeceğini bildiği için onları affedebilmek adına tövbeyi görünün bir bahane kılmış ve onları tövbe ile affetmiştir.

Tevbeyi hem bir bahâne eyledi

Kim ki kıldı rahmetiyle toyladı

(II/1,b.1,s.487)

Âşık Paşa kul olarak yaratılmış insanın hatasız olmayacağını ve bu yüzden sık sık tövbe etmesi gerektiğini vurgulamış; tövbenin karşılıksız kalmayacağını, hem vücut hem de ruh olarak tövbe etmenin çok yararlı olduğunu dile getirmiş ve samimi tövbe etmeye özendirmiştir.

1.2.5. Gönül (Kalp, Yürek)

Âşık Paşa Garib-nâme'de "gönül" için cenân, manzargâh (bakılan,nazar edilen yer), manzar, uçmak (cennet), gözgü (ayna), nazargeh, defter, ev, saray, Hakk'ın genchânesi (hazinesi) gibi isimler kullanmıştır. Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi gönül Âşık Paşa için önemlidir.

Gönül aslında tasavvufî düşüncede de, çok önemlidir. Tasavvafî düşüncede gönül Tanrı'nın görüldüğü, itibar ettiği, baktığı makamdır; bu sebeple de mühimdir. Gönülün önemli olmasının sebebi Hakk'ın tecelli ettiği yer olması sebebiyledir ki gönül değerli bir makam olmasaydı Hak da orada tecelli etmezdi. Gönül bununla birlikte kişiyi Hakk'a götüren, doğru yola sokan pusuladır; çünkü gönül insanda maneviyâtı, güzellikleri temsil etmektedir.

Garib-nâme'de Âşık Paşa kişiye her sözüyle ruhu bedenden üstün tutmayı tavsiye etmiştir. Gönülde ruhî yönü temsil etmektedir; bu yüzden de itibar edilmesi gereken hoş bir makamdır.

İnsanın dünyadaki kurtuluşu ruhun doğallığını, saflığını koruyabilmesi ile mümkündür. Bedenî zevklerden ve tutulardan kişi ne denli uzaklaşabilir ve ruhî arzulara ne denli cevap verebilirse bir o kadar da doğru yolda demektir ki Âşık Paşa kişiye bu doğru yolda olabilmenin tedbirlerini verdiği örneklerle, hikâyelerle, hadis ve âyetlerle tek tek göstermiştir. Tüm bilgi ve birikimine yaşadıklarını da ekleyen şair, eseriyle insana kurtuluş reçetesi sunmuştur. Fakat bu reçeteyi doğru okuyabilmenin yolu da gönülden geçmektedir; çünkü gönül temiz olmalı ve canın gözü kulağı olmalıdır.

Âşık Paşa gönlün genişliğinin dünyadaki hiçbir şeyle dolduramayacağını; onun yerde ve gökte bulunan herşeyi içine alabileceğini vurgulamıştır. “ Bu yüzden onu anlamaktan herşey âciz kalmış ve kendini kaybetmiştir; bu gönlün dolduğunu da kimse görmemiştir. ”

Şöyle gindür kim sıgar yir gök tamâm
Yirde gokte ne ki varsa has u 'âm

Yavu varmış kimse bilmez n'olduğın
Görmedi kimse bu gönül tolduğın

(II/2,b.9,10,s.865)

Âşık Paşa'nın bu konuda örnek olarak verdiği âyet şudur :

- Onun saltanatı gökleri ve yeri kaplamıştır. Bakara 255.

(II/2,b.10,s.865)

“İşte gönül bu yüzden üstün ve değerlidir dediler; gönül yer gök ile dolmadı, o, sahibini istemektedir.”

Anun-ıçun mu'teberdür didiler

Tolmadı yir gönile issin diler

(II/2,b.1,s.867)

“Türlü türlü nakışlar, suretler, sanat, renkler, isimler, cimrilik, cömertlik, merhamet ve öfke, zulüm ve adâlet; bütün bunlar gönül defterinde yazılmıştır; fakat gözler onu bakıp göremez.”

Niçe dürlü nakş u san'at reng ü ad
Buhl u ihsan haşm u rahmet zulm u dad

Cümle gönül defterinde yazludur
Bakuban gözler göremez gizlüdür

(II/2,b.2,3,s.867)

Âşık Paşa'ya göre ibret âlemin nakşıdır; fakat bu gönülde birine bin mâna ve sır vardır. Allah hikmet ve sırları gönülde işlemiş ve onu gönül sahibi insanlara bağışlamıştır. Şair burada ibret ilminin âlemin nakışlarında olsa da onu yorumlayan ve manalandıran kaynağın gönül olduğunu vurgulamıştır. Tanrı hikmet ve sırları gönüle nasip etmiş ve onları gönül sahibi insanlara bağışlamıştır. Âşık Paşa gönül sahibi olmak sözüyle iyi ve temiz bir gönle sahip olmayı anlatmak istemiştir.

Gerçi 'ibret nakşı 'âlemdür i yâr
Bu gönülde birine bim ma'ni var

Hikmeti Hak gönüle nakş eyledi
Anı sâhib-dillere bahş eyledi

(II/2,b.5,6,s.867)

Âşık Paşa dünyada yaratılmış her ne varsa hepsinin gönülde yer tuttuğunu; fakat bu gönlün onlarla avunmadığını, mutlaka sahibini görmeyi arzuladığını vurgulamıştır. Çünkü onsuz ev olmaz, gönlün avı da daima odur. Şair gönlün hiçbir şeyle mutlu olamadığını; çünkü onun işinin Tanrı'ya ulaşmak olduğunu dile getirmiştir. Burada gönül Tanrı'ya ulaşmaya istek duyması sebebiyle kişiye doğru yolu gösteren rehber gibidir ki zaten Âşık Paşa bu düşünceyi vurgulamak istemiştir.

Her ne kim varsa yaratılmış kamu
Dünya ahret yir ü gok uçmag tamu

Bu gönülde cumle bir dürlü degül
Bunlarunla kani 'olmaz bu gönül

İssini görmek diler nider evi
Gönülün hod dayıma oldur avı

(II/2,b.9,10,11,s.867)

“Bu Tanrı'nın yıl on iki ay devamlı baktığı gönül, hem nazar yeri hem de Hakk'ın ışığıdır. Sonra bu gönül, Hakk'ın hazinesidir, o hazineler evini iste de sana nasip olsun. Çünkü Allah hazinesini gönüllere bırakmış; ve beni gönüllerde arayınız, gönüllerde isteyiniz demiştir. İşte Hakk'ın kendine lâıyk kıldığı ve değer verdiği bu gönül çok üstündür.” Gönül insanda Allah'a lâıyk olan şeydir; çünkü Hak ona nazar etmekte ve onda görünmektedir. Ayrıca Hakk'a ulaşmak isteyen kişinin Hakk'ın kendisinden uzak olmadığını gönlüne girerek anlayabileceğini vurgulamıştır.

Hem nazargehdür bu gönül hem saray
İredür Hak'dan nazar yıl on iki ay

Hem Hak'un genc-hānesidür bu gönül
İste ol genc-hāneyi sen sende bul

Çün çalap gencin gönüllerde kadı
Hem gönüllerde beni isten didi

Pes bilün mu'teberdür bu gönül
Hak anunçun kendüye kıldı kabul

(II/2,b.1,2,3,4,s.869)

Âşık Paşa gökyüzünün katlarında olduğuna inandığı cennetle gönlü eşleştirir. “ Bu yüzden vücutta kötü huylar canda ise gönül bulunmaktadır. Tanrı'nın gökyüzüne ihsan edip yarattığı “cinan” cennettir; canda koyduğu ise cenan denen göntüldür. Cinan ve cenan birbirlerine karşılıktır; birinde ne varsa diğesinde de o vardır.”

Yir içinde tamu vü gokde cinān
Cism içinde fi'l-i bed cānda cenān

Bu cinān uçmak ki Hak gökde kodı
Ol cenanın cānda gönüldür adı

Bes mukābildür cināna bu cenān
Ne kim anda var bunda var hemān

(II/1,b.3,4,5,s.15)

Şair, cinān dediği cennetle cenan olarak nitelendirdiği gönlün ortak özelliklerini aktarıırken aslında nasıl olması gerektiğini vermiştir.

“Cennetler yaratıldığından beri bir şehirdir; orada devamlı akan dört nehir vardır. Bunların biri su, biri süt, biri bal; diğeri de temiz ve helâl şaraptır.

Bes ezelden bir şehirdür ol cinān
Kim akadır dört nehir anda revān

Biri sudur biri sütdür biri bal
Birisi hamr u velikin hoş halāl

(II/1,b.10,11,s.15)

Âşık Paşa bu konuda şu âyete yer vermiştir :

- Bozulmaz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar; içenlere lezzet veren temiz şaraptan ırmaklar ve süzölmüş baldan ırmaklar vardır Muhammed 15.

(II/1,b.1,2,s.17)

“İşte bu gönöl ezelden yapılmıştır; iste ve burada o dört ırmağı bul. Su temiz yaratılışa, helâl şarap gönülle bilmeye; süt ilime, yumuşaklık da bala benzer.” Âşık Paşa insanda bulunması gereken soyut anlamlı özellikleri görünür kılmak ve daha iyi anlaşılacak adına somutlaştırmıştır. İnsanın gönlünde temizlik (saflık) daha doğrusu iyi niyet cennette olan ve sürekli akan su nehrine benzetilmiştir. Gönülle bilme yani irfān ehli olma cennetteki helâl şaraptan meydana gelen ırmağa denk getirilmiştir ki böylece kişiye arif ol çağrısı yapılmıştır. Ayrıca süt nehri ilime (âlim olmaya, bilgili olmaya) bal nehri de yumuşaklığa,

hilme eş görülmüş böylece bunların bir gönülde olması gerektiği vurgulanarak gönle yakışan hâller verilmiştir.

Uş bu şehir ezelden bu gönül
İşte bir bunda bu dörd ırmagı bul

Su siyerdür bunda hamr ol ma'rifet
Süt 'ilimdir hem hilim ol bal sıfat

(II/1,b.3,4,s.17)

Şair cennete benzettiği gönülde olması gerekenlerin de cennet ehli kadar güzel olması gerektiğini dile getirmiştir.

İste ol uçmagı bugün bunda bul
Kim olasın yarın uçmakda kabul

(II/1,b.7,s.17)

“Allah cenneti kulları için süslenmiş; içinde nimet olarak ne varsa hepsini bol bol ihsan etmiştir. Hak insanı kendine görüntü yeri yapmıştır; kişi dikkatli bakarsa Tanrı'yı gönlünde bulabilir, işte böyle olunca da gönül onun görüldüğü yer olmaz mı? Bu gönül şimdi onun baktığı yerdir; yarın da cennet senin için Hakk'ı seyredip göreceğin yer olacaktır.” Âşık Paşa Tanrı'nın cenneti yaratmasının sebebi olarak gördüğü kullarını uyarmış, insanlara bugün dünyadayken gönüllerinde Hakk'ı bulmayı, onu anlamayı, idrak etmeyi önermiştir. Çünkü Tanrı bugün insanın gönlüne değer vermekte ve onu yaptıklarına, söylediklerine değil gönlünde gizli olan gerçek duygularına göre değerlendirmektedir.

Gönül Tanrı'nın istediği özelliklere sahipse şüphesiz bu gönül sahibi yarın cennette Hakk'ı seyredecektir. Âşık Paşa kişiye cennete ulaşabilmenin yolunun iyi bir gönle sahip olmayla aşılabileceğini göstermiştir.

Uçmagı düzdi senünçün ol Celil
Anda ne kim var sana kıldı sebil

Hak yatdı sini manzargâh-ıçun
Bu gönül manzar değil mi şâh-ıçun

Bu gönül bugün nazargehdür ana
Manzar ola yarın ol uçmak sana

(II/1,b.9,10,11,s.17)

İnsanı, kâinatın küçük bir örneği olarak gören Âşık Paşa, gönlü, gökyüzüne benzetmiştir. Bu yüzden de gönlün uçsuz bucaksız olması, yani geniş olması gerektiğini ileri sürmüştür. Şair burada gönlün zenginliğini daha doğrusu zengin olması gerektiğini dile getirmiştir ki zenginlikle hoşgörü sahibi olma, cömertlik, iyilik, doğruluk... vurgulanmıştır.

Dünyada gök var- isa sende gönül
Sen dahi ol gök gibi şöyle gin ol

(I/1,b.2,s.205)

Âşık Paşa başka bir konuda yine gönlün cennete benzediği üzerinde durmuştur. “Kainatın gönlü cennet göğsü de gök yüzüdür, sen âlemi ve cenneti bir tarafa bırak da gönlü öv. Çünkü Tanrı gönlü kendisi için yaratmış ve beni gönülde arasınlar demiştir.” Burada gönlün kâinattan hatta cennetten de daha önemli olduğunu dile getirmiştir.

Âlemin gönlidür uçmak gögsi gög
Âlemi ko uçmagı ko gönli ög

Gönli Hak kendüzi-y-için eyledi
İstesünler beni gönülde didi

(I/1,b.7,8,s.477)

“Gönül cennete denktir belki de huri kucaklamaktan da daha iyidir.”Şair gönlünde Allah’ı bulmanın güzelliğini anlatmak istemiş onun cennette huri kucaklamaktan da zevkli bir şey olduğunu vurgulamıştır.

Hem mukâbildür gönül ol uçmaga
Belki yiğdür huri kuçmaga

(I/1,b.3,s.481)

Âşık Paşa cennette olduğu söylenen dört ırmağın gönül de de farklı bir şekilde olduğu fikrini yinelemiştir.

Kim nice akar bile karışmadın
İşid imdi eydeyüm bir bir adın

Biri sudur biri sütdür biri bal
Birisi hamr u velâkin hoş halâl

(I / 1,b.1,2,s.479)

“Oradaki ırmaktan biri sudur, buradaki (gönüldeki) Hakk’a yönelme ve ona koşmadır; bunun karşısında mescit, puthane ve kilise duramaz. Oradaki ırmaklardan biri şaraptır ki burada o, canı şarap gibi sarhoş eden marifettir. Oradaki süt ırmağı, buradaki ilim, diğer biri bal ırmağına gelince, burada hilim ve yumuşaklıktır.” Âşık Paşa gönlün Tanrı’ya koşma ve onu bulma noktasındaki rehberliğinin mescit ve kiliseden önce geldiğini vurgulamıştır. Bu ifadeyi şöyle değerlendirmek de mümkündür. Kişinin gönlünde cennetten akan bu dört ırmak niteliğindeki güzel özellikler varsa kişi dünyaya hangi konumla gelirse gelsin o sonunda Tanrı’yı bulacak ve doğru yola girecektir.

Anda birsi hamr u bunda ma’rifet
Kim bu cāni serhoş eyler mey-sıfat

Anda bir ırmag sütdür bunda °ilm
Ol biri kim anda baldur bunda hilm

Çön gönül hiç şeksüzün uçmak-durur
Pes bular her biri ırmak- durur

(I / 1,b.9,s.481)

Âşık Paşa saydığı bu güzelliklerin (Gönüle verilen güzelliklerin) Tanrı tarafından sevdiğine bağlı olduğunu anlatmıştır.

İlk gönülde Hak anı nakş eyledi
Döndi bu dörtlarına bahş eyledi

(I / 1,b.9,s.481)

Cennette var olduğu düşünölen bu dört ırmağa karşılık gönölde olduğunu düşünödüğü bu dört özelliğinin (ilim, yumuşaklık, marifet, Allah'a koşma) bir insanda olması çok az rastlanılan bir durumdur ki şüphesiz böyle kişiler insanların en iyileri ve en seçilmişleridir.

Ger olursa kimsede dördi bile

Bu cihānda ol kişi nādir ola

(I / 1,b.6,s. 487)

“Āřık Paşa Tanrı'nın içinde güzellikler gördüğü gönölde bir güneş gibi doğarak olayı aydınlattığını belirtmiştir ki aslında herkesin görevi gönlünde Hakk'ın cemāline kavuşmaktır. Bu dünyada gönlünde Allah'ın sırlarına ulaşamayacak kimse yarın Hakk'ı göremeyecek, ondan habersiz olacaktır. Oysaki Tanrı insanı cennete girsin ve onunla olsun diye yaratmıştır.

Ol gönölde kim bu dört ırmag ola

Pes hakikat ol gönöl uçmag ol

Hem Çalap didarını anda görine

Bugün işte anı güyme yarına

Her ki bunda gönölde gimez-ise

Gönöl içre dört yüzün görmez-ise

Yarın anda uçmaga girmeyiser

Pādiřāh didārını görmeyiser

(I / 1,b.8,9,10,11,s. 487)

Āřık Paşa insanın dünyada altı yönden bağlı olduğunu vurgulamış insanın bu sebeplerden dolayı da Hakk'a ulaşamadığını dile getirmiştir.

Şeş cihetle bagludur her ādemi

Anun-içun Hazret'e irmez demi

(I/2,b.2,s. 709)

Dünyadaki kişinin bu altı taraftan Hakk'a giden yolları bağlanmıştır; kişi ancak gönül yönüyle Hakk'a ulaşabilir. Bu altı taraf şunlardır.

1. Engelin birincisi madendir, insanın sağ tarafı onunla bağlanmıştır. Ona maden denilmesindeki kasıt, altın ve gümüşün ondan elde edilmesindedir. Çünkü kazanç dünyada sağ elle kazanılır; insan da işi sağ elle yapar. İnsana altın, gümüş sağdan geldiği için, onu aldatıp, Hakk'a gitmeyi engeller.

2. Sol yanında seni bağlayan perde yani engelin de bitkidir, insanın sol yanı onunla bağlanmıştır. Bundan kasıt yiyeyim dediğin arpa ve buğdaydır; insanın sol tarafı da bununla bağlandığından; Hakk'a gitmeye engeldir.

3. Arkadaki perde de hayvandır; bundan kasıt bütün hayvanların beyi olan at ve katırdır. Beylerin bunlara binip dört bir tarafa dolaşmalarına, yedekleyip götürmelerine, hizmetçilerin de ardından gitmelerine bir bak. İşte insanın arka tarafı da Yüce huzura gitmeye bu yüzden engeldir.

4. Dördüncü engel insandır, bundan kasıt erkek ve kadın hizmetçilerdir. Biri güzellik sahibidir; gönül eğler, diğeri iş yapar. Bunlar da insanın karşısına çıkarak canın Hakk'a ulaşmasına engel olurlar. Sonra senin önünü keserler, yol vermeyip Hakk'a gitmeni engellerler.

5. Bu sefer de dalı budağı olduğun aslını ve kökünü dinle bundan maksat baban ve annendir. Onlar aslın ve kökündür, dalı budağı da sensin, bunlar da insanı (seni) alt taraftan bağlamışlar. İnsan bunları düşünmekten Hakk'a yol bulamaz; gözünde perde olanın görmesi mümkün mü?

6. İnsanın üst taraftan kişiyi engelleyen, Hakk'tan ayıran ayıran bir budaktır. Budak demekten maksadım oğlun ve kızındır. Onra da insanı bırakmazlar ki Hakk'a doğru yol bulsun ve Hakk'a varsın; şu hâlde bunlar düşmandır.

(Pek çok yolcuyla yola girip Hakk'a varmaktan bunlar bağlamıştır; Tanrı'ya ulaşman için sana yol vermezler. insanın canını kaplayan bu altı şey; altı tarafta sağlam ve geçilmez bir set yapmıştır. Bunları hiç kimse aşamamıştır; bunların her birinin farklı yerde bulunması şaşılacak bir durumdur.

Bu engellerin bir başka yönü de hem yokluğun hem varlığının insan için perde oluşudur. Çünkü bunlar kimde varsa sıkıntıdan boğulur; olmayan da hasretinden ölür. Bu yüzden varlığı da birer engeldir. Kişi bu gerçeği kendi hâline bakıp da bilebilir; bunlar tıpkı göze inen perdeler gibidirler ki kişi bu yüzden Hakk'ı göremez.¹

Âşık Paşa Garib-nâme'de ilk önce sorunu belirleyip ortaya çıkarmış sonra da çaresini üretmiştir. O'na göre kişinin altı yanı bu sağlam engellerle bağlı olduğu için kişi bu yönlerin hiç birinden Hakk'a gidemez. O zaman kişiye düşen bu altı yönden başka bir yol bulmasıdır. Çünkü Tanrı bu altı yönde değildir.

Çön yolun bağludur ol altı yana
Şeş cihetden varırmazsın sen ona

İmdi bunla sen bir iş kılsan gerek
Şeş cihetden ayru yol bulsan gerek

Zira Allah şeş cihâta girmedi
Şeş cihetle kimse ona irmedi

(I / 2, b.2,3,4, s. 719)

Derdi ortaya koyan şair dermanını da göstermiştir. “Bunların dışında bir yol daha var; eğer girersen Hakk'ı bulur ve bilirsin. Durum böyle ise ne yapmalı; artık o yönsüz yöne girmekten başka çare yoktur. İşte Tanrı'ya o taraftan ulaşabilirsin ve böylece bütün emellerin gösterişten uzak olur. Onun adını “gönül” koymuşlardır; seni Tanrı'ya ulaştıran yol ondan başkası olamaz.” Âşık Paşa kişinin dünyada onu dünyaya bağlayan bir sürü işle uğraşmak zorunda kaldığından istese de Hakk'a ulaşamadığını belirtmiş; bununla birlikte çaresini de vermiştir. Ona göre insanı Allah'a ulaştıran yön gönüldür; çünkü gönül için sağ, sol, alt, üst, arka, ön gibi yönler yoktur.

Şeş cihetden ayru bir yol var daki
Ol yola gir kim bilesin ol Haki

¹YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/2,s.[707-719].

İmdi çön böyle-durur n'itmek gerek
Ol yanasuz yanaya gitmek gerek

Kim iresine ol yanadan Tanrı'ya
Andan ola cümle için bi-riyā

Adını gönül komışlardur onun
Tanrı'ya dogru yolun oldur senün

(I / 2,b.5,6,7,9,s. 719)

Âşık Paşa'ya göre gönül zaten Hakk'ın itibar ettiği yüce bir makamdır bu yüzden de onun göreni görmesi doğaldır. "Hakk'a ulaşmış bir gönül vardır, o, dostu mutlaka perdesiz görmüştür."

Bir gönül var kim ulaşmışdur Hak'a
Bi- hicāp ol dostı gördi mutlaka

Bir gönül vardur irmiş-durur
Ya'ni kim ol göreni görmiş –durur

(I / 2,b.10,11,s. 719)

Şaire göre gönül ya kendi Hakk'a ulaşmalı ya da ulaşana bağlanmalıdır; bunların hiçbirine uymayan bir gönül olmaz. Kişi halini gözetip, kendini sorgulamalı ve bu hâl içinde hangi yolda olduğunu bilmelidir. Âşık Paşa Hakk'a ulaşmamış ya da Hakk'a ulaşana bağlanmamış gönülü eleştirmiş; bunu sakınılması gereken bir durum olarak göstermiştir. Şair şâyet kişi kendi bilgisi ve gönlüyle Hakk'a ulaşmış bir gönüle sahip değilse; onu tarikata girmesi konusunda onu uyarmıştır. Kişi ancak o zaman Hakk'a ulaşmış kişilerin sayesinde Hakk'a ulaşabilecek ve o rahmet içinde kalabilecektir.

Gör senin gönlün bularda kankıdur
Bu ikiden ayru gönül sankı dur

Yā gönül ol Hazret'e irmiş gerek
Yā irene kendüzin virmiş gerek

İmdi gel sen izdegil bir hālünü
Hāl içinde niçedür gör yolunu

Ger ulaşıdıysa Hak'a gönlün bütün
Gam yime ol şeş cihātun bendi-çün

Yoksa ger gönlün ana irmez-ise
Yā anı gönlün gözi görmez-ise

Gönlünü vir ana gönül virene
Toprak eyle yüzünü ol erene

Ol erenden maksuduna iresin
Ol gönülden dost yüzünü göresin

Göresin anı 'ayān-eder-'ayān
Kalasın ol rahmet içre cāvidān

(I/2,b.1,2,3,4,6,7,8,10,s.721)

“Anlayan için “bu kadar söz yeter; işitip kabul etmeyen için ise, bu sözlerin bir faydası yoktur. Bu sözleri anlayan kişide kibir ve kin bulunmamalı; sonra, bu sözü can ve gönülden dinleyip kabul etmelidir.” Âşık Paşa kötü niyet taşımayan ve sözlerini can kulağıyla, gönülden dinleyen insanların anlayabileceğini belirtmiş ve sözlerinin anlaşılabilmesi için de bazı şartların olması gerektiğini vurgulamıştır. Âşık Paşa bu konuda önemli olanın veren değil alan olduğu fikrini iletmeye çalışmıştır.

Bu kadar söz tap-durur anlayana
Söz ne assı, işidüp almayana

Kibr ü kine olmaya ol kişide
Uşbu sözi cân içinden işide

(I/2,b.1,4,s.723)

1.2.6. Can – Beden

Âşık Paşa bedeni şehir, nebat(bitki), hizmetkâr, kul, alet, kafes, suret, taht, kabuk, cism olarak görür. Vücut tüm bu özellikleriyle insana daha doğrusu öze engeldir.

Âşık Paşa insanla âlem arasında ilgi kurar ve insanı âlemin küçük bir “nüshası” kabul eder. Çünkü âlemde olan ve âlemi ayakta tutan dört unsur insanı da meydana getiren unsurlardır. Bütün bu özellikleriyle insan âlemin küçük bir örneğidir. “Tanrı âlemi dört nesneden yaratmış ve adına âlem demiştir. Bu nesnelere birisi topraktır ki bu âlemi ayakta tutar diğeri de durmadan akan sudur. Birisi ise izin verilince esen yel; diğeri de nur ile ışıklandırılmış ateştir.”

Dörd nesneden Hak anun bünyâdını

Eyledi vü urdı ‘âlem adını

Birisi toprak-durur kâyim-makâm

Birisi şudur anun yarır müdâm

Birisi yildür eser destur-ıla

Birisi oddur münevver nur-ıla

(I/1b.2,3,4,s.273)

Âşık Paşa âlemin nasıl olduğunu açıkladıktan sonra insanın nasıl olduğunu açıklamıştır. “İnsanın aslının da ne olduğunu görelim şimdi bir gel de işit ademi açıklayalım. Âdemin de aslı dört temel varlıktadır; bunu kendine bakarak da gör ve oku.”

Çünkü bildün niçe-y-imiş ‘âlemi

İmdi bir gel şerhidelüm âdemi

Görelüm bir âdemün aslı nedür

İşid imdi eydeyüm kim niçedür

(I/1,b.8,9,s.277)

Dört asıl nesne-durur âdem dahı

Uşbu nakşı kendüzünde gör ohı

“Çevresine ibretle bakabilen göz bu dünyanın hâllerini anlayıp; kendi hâlini de ona göre bilip hazırlamalıdır. Dünyada her ne varsa sende de vardır; ilim tente fakat anlamı canda yer tutmuştur.” Âşık Paşa burada çevresine ibret dolu gözlerle bakan “arif” kimselerin hem dünyanın hâllerini bileceğini hem de bunlardan yola çıkarak da kendi ahvalini anlayacağını vurgulamıştır. Çünkü Tanrı bu sırları cana anlayacak bir sezış gücüyle bahşetmiştir. Yeter ki insan düşünmesini bilsin böylece gizli kapılar açılsın, yolundaki engelleri yine kendi kendine bulabilsin ve kaldırsın.

Anlaya bu dünyanın ahvâlini

Ana göre bile kendü hâlini

Dünyada ne var-ısa sende-durur

‘İlm tende ma’nisi cānda-durur

Çünkü dünyāda ne vardur bilesin

Andan anı kendüzünde bulasın

(I/1,b.3,4,5,s.171)

Âşık Paşa’nın bu konuda yer verdiği âyet şudur :

- Kendinizde de bakıp görmüyor musunuz? Zâriyât 21.

(I/1,b.6,s.171)

Şaire göre; insanın yüreğinde yanan ateştir, vücudun sıcaklığı da onun sebebiyledir. Hava da her an aldığı yeldir. Yel insana nefes olmuştur. Su damarlarında akan kandır. Toprak insana durak ve taht yeridir. Bunlar insana hizmetkârdır. (Bkz:Can) Âşık Paşa âlem ile insan arasındaki benzerlikleri tek tek anlatır. Allah insanı çamurdan yaratmıştır. Çamur ise iki şeyden meydana gelir; o, toprak ile sudan başka bir şey midir? Allah âlemi yarattığı gibi insanı da toprak ve sudan yaratmıştır.

Âşık Paşa bu konuda şu âyeti kullanmıştır :

- Bakınız ben çamurdan insan yaratacağım Sâd 71.

(I/1,b.7,s.203)

Ya°ni kim tin iki türlü nesnedür
Toprag-ıla su degül mi bes nedür

Cismi şundan eyleyüpdür ol İlâh
Çün yarattı 'âlemi ol pâdişâh

(I/1,b.8,9,s.203)

Âşık Paşa farklı bir düşünceye de yer vermiştir. Allah O'na göre âlemi iki şey üzerine kurmuş ve dünyada her ne yaratmışsa çift yaratmıştır. Âlemin bir örneği olan bunlar vardır.

İki urdı her işün bünyâdını
'Âlem içre cismini vü adını

Ol ikiden dünyada her ne ki var
Mislini sende komışdur hem i yâr

(I/1,b.10,11,s.203)

Âşık Paşa düşüncelerinin ispatı için tekrar şu âyete yer vermiştir :

- Olur ki düşünürsünüz diye her şeyden de çift yarattık Zâriyat 49

(I/1,b.4,s.203)

Âşık Paşa insan âlemin benzerliğini şu şekilde tasvir etmiştir: “Dünyada gök varsa sende de gönül vardır, sen de o gök gibi geniş ve uçsuz bucaksız olmalısın. Dünyada yer varsa sende de vücut vardır sende o yer gibi secdede olmalısın. Dünyadaki gündüze karşılık sende marifet ve ehliyet geceye karşı da bilgisizlik, cehalet vardır. Dünyadaki arşa karşılık sende can ve gönül ferşe karşılık da su ve toprak vardır. Dünyanın yazına karşılık sende safa,

gönül hoşluğu kışı yerine cefa ve eziyet vardır. Sevincin güneşe kaygı ve kederin ise gözyaşı ve buluta benzer. Karalar sendeki ten, denizler can, dağlar, tepeler azalar, nehir ise kandır.

Yerde ve gökte ne varsa hepsi sende de vardır; bunların kimi canda kimisi ise tendedir.

Yirde gökte ne ki varsa sende var

Kimisi canda vü kimi tende var

(I/1,b.2,s.207)

Âşık Paşa'nın bu konuda yer verdiği âyet şudur :

- Onlara alâmetlerimi hem dışlarında, hem içlerinde göstereceğim ki onun doğruluğu belli olsun Fussilet 53

Âşık Paşa bütün bu söyledikleriyle kişinin herşeyden önce kendini tanıması ve bu tanışıklıkta doğruyu bulmasını ısrarla önerir. Çünkü ancak o zaman kişi doğruyu görecektir ve ona göre hayatını tanzim edebilecektir. Vücudun unsurlarını bilen kişi bunların hangilerinin onunla ebedî kalıcı hangilerinin ise dünyada kalacak olduğunu anlar ve bu anlayışla gözü açılır. Çünkü sonunda bu birlik bozulacak ve ömür bir gün son bulacaktır. Geçici olan bu birliğin devamı yoktur; öyle ise insana düşen bunların iyisinden kötüsünü seçmek; özünü aslını alıp, kabuğunu terketmektir.

İlla bu birlik gerek ayrılısar

'Arizidür nite kâyim kalısar

Eyüsinden yavuzın seçmek gerek

Magzın olup kışrını saçmak gerek

(I/1,b.6,7,s.275)

Âşık Paşa'ya göre asıl olan özdür, bu ebedî kalacaktır; kabuğu ise ölümü tadacaktır. Âleme temiz yerden gelen yine temizdir; toprak âleminde gelen ise yine topraktır.

Ol ki mazıdur u bâki kalısar

Şol ki kışrıdur u fâni olısar

'Alem-i pākden gelen pākdür yine

'Alemlî hākden gelen hākdür yine

(I/1,b.8,9,s.275)

Âşık Paşa bitkiye benzettiği vücudun ve hayvana benzettiği nefsin ölümlü olduğunu yineleyerek insanı uyarır. Çünkü insanla kalıcı olan onun melek ve yine insana benzettiği can ve akıldır. Öyleyse insan yaşarken bu gerçeği bilmeli ve anlamalı ömrünü zayi etmemelidir. Bitkiler ve hayvanlar ölür; bu apaçıktır oysaki melek ve insan ebedî kalıcıdır. Dünya geçicidir. Bu yüzden bitkilerin, bir de hayvanların yok olması lâzımdır.

Pes nebât ölür bayık hayvân-ıla

Bâki kalısar melek insan-ıla

Dünya fanidür nebât ölmek gerek

Hem dahı hayvan fena olmak gerek

(I/1,b.10,11s.275)

Fakat insan ve melek ölmeyecektir. Çünkü onlar Allah ehli oldukları için Allah'la kalacaklardır.

Likin insan u melek ölmeyiser

Hazret ehliidür fena olmayısar

(I/1,b.1,s.277)

Âşık Paşa, vücut şehrinde ten ve nefsi münâfik olarak görür; çünkü insana tüm kötülükler onların eliyle ulaşır. Oysaki vücut şehrinde akıl ve can mûmîn olanlardır; onlar geldikleri kaynak sebebiyledir ki insanı her zaman doğruya ve güzele davet ederler. İşte insan bunlardan hangisinin dirliğine uygun hayat sürerse kendi sonu da onlar gibi olacaktır. Ya yok olmayı seçecek ve ebedî cehennemle cezalandırılacak ya da can ve akla uyarak aşk rehberliğinde sonsuzluğa ve cennete kanat çırpacaktır. Şaire göre tüm mesele bu seçimi doğru yapmak ve bu seçime göre dirlik sürmektir.

Âşık Paşa bu konuda şu söze yer vermiştir :

- Mûmînler ölmez fakat bir dünyadan başka bir dünyaya yer değiştirirler.

“Bunların ölmesi sadece bu dünyadan ahirete gitmektir; oraya varınca ne yaptıklarına bir bak, onlar orada şüphesiz Hakk’ın cemalini görecekler ve cennette ebedi kalacaklardır. Çünkü bunlar Allah nurundandır. Ey akıllı, uyanık kişi Allah’ın nuru hiç söner mi?” Âşık Paşa, okuruna sürekli her şeyle ilgili düşünmesi uyarısında bulunur. Çünkü ancak düşünerek ipuçlarını bulacak ve bu ipuçlarından yola çıkarak gerçeklere ulaşacaktır. Vücut ve nefis onun önünde en büyük engellerdendir; çünkü bunlar tüm kötülüklerin kaynağı ve körükleyicisidirler. İnsan bu gerçeği bilmeli ve vücut engelini takılmadan aslolana yani öze, yani can, yani akıla hizmet etmelidir. Madde ile mananın çatışmasında insan mana yönünü ön plana çıkararak görevini doğru yapmalıdır. Çünkü insan dünyaya vücut ve nefsinin isteklerini yerine getirmek için gönderilmiş bir köle, hizmetkâr değildir; bilakis o sultanlar sultanı için, sultanlar sultanını (canlar canını) bulmak ve ona hakkıyla kulluk yapmak amacıyla dünyadadır. İnsanın ulvi olanı bırakıp sulfi olana hizmet etmesi çok kötüdür. Bu sultanı bırakıp köleye hizmet etmek gibidir. Köleye hizmeti seçen kimsenin karşılığında bir şeyler beklemesi de zaten çok saçmadır. Çünkü o engellere takılmış ve öze ulaşamamış, kabukta kalmıştır. Onun da yeri artık onlar gibidir.

Ölmeği şoldur ki bu mülkden gider
Ol makâma varıçak gör kim n’ide

Hak cemâlin göriserler bi-gümân
Uçmak içre kalısarlar câvidân

Zira bunlar Hak nurundandır bayık
Hak nurı fani mi olur iy ayık

(I/1,b.3,4,6,s.277)

Âşık Paşa vücudu tüm kötülüklerin kopup geldiği yer olarak görmüştür. Ona göre her türlü iyilik ve hüner candan kopup tene gelirken gelirken buna karşılık her türlü kötülük ve günah da tenden kopup canı karartır.

Ma’rifet cândan kopar gelür tene
Ma’siyet tenden kopar gelür câna

(I/1,b.11,s.159)

Âşık Paşa görüşünü daha iyi belirtmek için şu söze yer vermiştir :

- Her kap içindekini sızdırır

(I/1,b.6,s.159)

Canın tüm isteği cennet ile; vücudunki de cehennem ile uygunluk gösterimektedir. Bu konuda vücut ve candan alınacak çok dersler vardır; vücut kafes, can ise kuştur.

Cân dilegi uçmag-ıla sâzıkâr

Ten dilegi tamu-y-ıla sâzıkâr

Cân-ıla ten hikmeti üküş-durur

Ten kafasdur cân içinde kuş durur

(I/1,b.1,2,s.161)

“Ayrıca vücudu ayakta tutan da candır. Vücut canla hayat bulur, can olmazsa yıkılır. İşte can bulunmayan gövdenin yeri toprağın altıdır.”

Ten diri dür cân-ıla cânsuz hârab

Cândan ayru ten yiri tahte't-türâb

(I/2,b.10,s.973)

Bütün bu söylenenlerin ışığında şunu söyleyebiliriz. Vücut insanı bu dünyada taşıyan ve sonu olmayan bir alet gibidir. Önemli olan bunu bilmek ve aracı amaç hâline getirmemektir. Şair tüm bu karşılaştırmaları, benzetmeleri ve anlatımıyla bu bilgiyi ulaştırmak istemiştir.

1.2.7. Tarikat (Birlik)

Âşık Paşa insanın dünyada kendi yolunu bulmasında tarikatların önemli olduğunu düşünür. Bu düşüncelerini birlikte olmanın güzelliğiyle pekiştirir. Ona göre “birlik “ tarikat demektir. Kişi önüne çıkan engelleri birlik olarak aşabilir. İnsanın doğruyu görmesinde birilerine dayanması gerekir. Âdeta “birlikten kuvvet doğar” der gibi tüm güzelliklerin

kökeninde birlik olmanın, birlikte hareket etmenin yattığını anlatır. Böylece “birlik” mesajını ulaştırır.

Âşık Paşa birlikten kastın Allah için bir olmak olduğunu vurgular. Amaç önemlidir. Her nerede benlikten geçilerek Allah için birlik olunursa iki cihânın mutluluğu onlara verilmiştir. Onların durakları da dostların kalbidir. Onlar canlara ulaşır.

Pes bilün kim kanda birlik var-ısa
Kim kimünle ikiliksüz yâr-ısa

Devlet-i her dö cihân anlardadır
Anların menzilleri cānlardadır

(I/1,b.10,11,s.67)

Ayrıca birikenler gerçek muratlarına kavuşmuşlar, onlara tanıdık olsun yabancı olsun herkes boyun eğmiştir. Çünkü birlik Allah için olan birliktir; ikilik ise asilerin yaşayış şeklidir onların birliği ayrılık ve fitneyle birleşmektir.

Birikenler buldılar girtü murâd
Mahkum oldı bunlara biliş ü yâd

Zira birlik Hak Çalap birliğidür
İkilik şol ‘āsiler dirliğidür

(I,b.1,2,s.69)

Birliğe inanmak ve ulaşmak, doğruyu bulmak ve Tanrı'nın lütfuna mazhar olmak demektir. Birlik olarak Tanrı'ya olan inancını sağlamlaştırmak, imân etmek mutluluğa işarettir,. Bu hâl insanı Allah'a lâyık bir mevkiye getirir.Âşık Paşa Tanrı'ya iman etmenin, onun var olduğunu ve birliğine inanmanın, teslim olmanın gerekliliğini savunmuştur. Birliğe batmak, birliğe bitmek, birliğe ulaşmak sözleriyle bunu anlatmak istemiştir.

Birliğe bitmek Hak'a irmek olur
Pâdişâhun lutfına girmek olur

Birlige bitmek nişāndur devlete
Lāyık eyler ādemini Hazret'e

İy yarānlar birlik eylen yār-ıla
Kim varasız dünyadan ikrār-ıla

Birlige ulaşmadın varanların
Yarın işi düşvarola anların

(I/1,b.3,4,5,6,s.69)

Âşık Paşa “önemli olan bir öndere bağlanmak ve böylece Allah’ın rızasını bulmaktır” der. Çünkü gönüller bir yere bağlanmayınca Hakk’ın lütfuna da erişemez. “Kişi ibadeti yalnız da yapabilir; çünkü farz ve sünnetin ne olduğu herkes tarafından bilinir. Ancak emir birlikte yapmaları içindir, böylece Allah’ın lütfuna kavuşulur. Birikenler rahmete doydular ve bunun da toplanmaktan ileri geldiğini anladılar”. Âşık Paşa burada tek başına rahatlıkla yapılabilecek ibadetlerin dahi birlikte yapılmasının daha güzel olduğunu vurgulayarak din içinde ibadette takınılması gereken tavrı vurgulamıştır.

Aslı oldur kim imāna uyalar
Uymag-la Hak rızāsın bulalar

Tā gönüller uymayınca bir yire
Rahmetine Tanrinun kanda

Tā’atı yalnız dahi kılsaolur
Farz u sünnet ne’ydügin kamu bilür

İlla emr oldur biriküp kılalar
Birlig-ile Hak rızāsın bulalar

Birikenler rahmet-ile doydılar
Rahmeti ol cem °içinde duydılar

(I/1,b.1,2,3,4,5,s.95)

“Şunu bilin ki Allah’ın rahmeti birliktedir; çünkü o bütün güçlükleri ikilik ve fitneye koymuştur. Rahmet ise topluluk üzerine iner; çünkü peygamber “cemaat rahmettir” diye buyurmuştur.”

Pes bilün birliktedir Hak rahmeti

İkilikte kadı cümle zahmeti

Birlik ehlinde olur rahmet nüzül

El-cemâ’atu rahmetün didi resül

(I/1,b.6,7,s.95)

Bu konuda Âşık Paşa’nın yer verdiği hadis şudur:

- Cemaat rahmet, ayrılık azaptır.¹

(I/1,b.8,s.95)

“Her kim ki bir öndere sadakatla uyup bir olduysa o, Allah’ın huzuruna çabucak varır.” Burada Allah’ın huzuruna çabuk varmakla ona yol bulmak ve onun rahmetiyle geçen senelerin farkına varmamak anlatılmaktadır.

Her kim ki imâmla birlik eyledi dürüst

Ol varısar Hazrete çālāk ü cüst

(I/1,b.11,s.95)

Âşık Paşa okurunu birlik konusunda takınılması gereken davranış için yine uyarmıştır. “Her kim ki burada ikilik ve fitne yolunu tutarsa, yarın ahirette cehennem tarafına götürülecektir.”

Her ki bunda ikilikle dirile

Yarın anda tamu dapa sürile

(I/1,b.11,s.95)

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). *El-Camiu’s-Sağîr*, 3624 numaralı hadis.

Âşık Paşa'ya göre : “Dünya’da yapılacak işlerin en iyisi birlikte olmaktır; çünkü birliğe bağlanıp inanmak yiğitliğin en olgun şeklidir. Birliğe inanlar hedefe ulaşmış; fakat ikilikten, fitneden kimse bir şey elde edememiştir.”

Cümle işün yigregi birlik-durur
Birlige bitmek bütün erlik-durur

Birlige bitenler irdi menzile
İkilikle kimse gelmez hāsıla

(I/1,b.8,9,s.87)

Kanda kim iki gönül birlikdedür
Göresin bunlar gani dirlikdedür

Birlik ehli hoş geçerür vaktını
Birikenler dutdı dünyā tahtını

(I/1,b.10,11,s.87)

Âşık Paşa bu konuda örnek olarak Hz. Muhammed’i göstermiştir. Ona göre Hz. Muhammed yolu birlik sayesinde açmış; böylece dünyaya baştan başa hükmetmiştir.” Birliğe inanmış kişiler sevinçlidir; çünkü bunlar bütün isteklerine kavuşmuşlardır. Her ne kadar güzellik (saadet, kutluluk, baht açıklığı) varsa birlik sayesinde elde edilir; birlik içinde olanlar ölümsüz bir hayat sürerler. Âşık Paşa, özellikle gerçek sevinç ve mutluluğun birlik içinde olmayla elde edilebileceğini dile getirmiş ve ölümsüz bir hayatın sırrının da birlikte olmak olduğunu anlatmıştır. Ölümsüz bir hayatla kastedilen cennette sonsuza kadar kalmak ve Hakk cemâlini görmektir.

Birliğ-ile açdı yolu Mustafâ
Hükm kıldı dünyaya kâfdan kafa

Birlige biten gönüller oldu şād
Hāsıl oldu bunlara cümle murād

Ne ki devlet var-ısa birlikdedür
Birlik ehli ölmesüz dirlikdedür

(I/1,b,1,2,3,s.89)

“Dünyada tüm işler birlik sayesinde yapılmıştır ayrıca doğru yolda olanlar da amaçlarına birlikte ulaşmışlardır.”

Birlik-ile geldi cümle iş ele
Birlik-ile vardılar dogru yola

(I/1,b.4,s.89)

Âşık Paşa birlik ile ilgili olan düşüncelerini somutlaştırmak için hikâyeler anlatmıştır. Bu hikâyelerden birisi de iki gözün birlikte hareket etmekle Hak cemâlini görmeye lâyık olduklarını anlattığı hikayedir. Bunlar ona göre şaşıp sapmama elbisesi giydikleri için birlikte hareket edebilmektedirler.¹

Ayrıca Âşık Paşa insanın vücudunun baştan başa kitap gibi olduğuna inanmıştır. Birlikte olmanın güzelliğini insana en iyi anlatan bir diğer şeyin de insanın elleri olduğunu vurgulamıştır. Koldan ayrılan parmakların tüm işleri birlikte yapmakla başarılı olduğunu, böylece her zorluğun üstesinden geldiğini vurgulayarak okurunu bu konuda düşünmeye sevk etmiştir.²

İnsan olana birlikten ders almanın yarattığını vurgulayan şair ve ikiliğin bırakılarak bir olunması gerektiği mesajını iletmıştır. Çünkü yola yalnız ve yoldaşsız girenler hedeflerine ulaşamamıştır. Âşık Paşa bunu da yine güzel bir hikâyeyle anlatmıştır.

(I/1,s.107-113)

Bize birlikten sebak dutmak gerek
İkilik kop birlige bitmek gerek

Kimsene nim yalnızın girdi yola
Yalını iltemedi ol menzile

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1, s. [97-101].

² YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1, s. [101-107].

Nitekim bu yir yüzün suları
Fikr ile kılığ teferrüc bunları

(I/1,b.9,10,11,s.107)

“Bütün sular bir denize bağlıdır; buradan dağılarak dağı,taşı tutmuşlardır. Damla damla her biri bir yerden çıkıp, denize yönelerek akarlar. Fakat bir pınarın suyu ne kadar çok olursa olsun, tek başına denize ulaşamaz, yerde bitip görünmez olur. Çünkü dağ, taş ona engel olduğu gibi sıcak ve soğuk da yolunu keser.” Âşık Paşa akarsuların dikkatle incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü onlar dahi birlikte olabilir, birliğe ulaşabilirlerse varlıklarını sürdürebilmektedirler; yoksa yolları onların yenemeyeceği birçok engelle(kesret) doludur. İşte bu da düşünen insanlara birlikte olmanın güzelliğini anlatmaktadır.

Bir denizdür kamu sular başı
Tagılıban dutdılar tagı taşı

Katre katre degme yirden çıktılar
Yüz vurup yine denize akdılar

Ne kadar güçlü olurs bir pınar
Denize yol iltemez yire siner

Zira tag u taş ana ma'ni durur
Issı sovuk hem anun yalın urur

(I/1,b.1,2,3,4,s.109)

“Yalnız olursa gücü yok ki nasıl aksın, yoluna karşı duranları nasıl yıksın? Yalnız olunca gücü kesilir ve engelleri yıkıp, aşamaz. Onun nasıl olup da denize ulaşabileceğini, yolunu nasıl denize vardırabileceğini anlatayım da duy ve öğren!”

Yalnuzın hâd kuvveti yok kim aka
Yalına karşı duranları yıka

Pes n'idüp denize iltür yalını
İşit imdi eydedüm ahvālını

(I/1,b.5,6,s.109)

“Bir akarsu, veya pınarın denize ulaşabilmek için ancak, kendisi gibi bir su ile birleşerek yoluna devam etmesi gerekir. Birlik sayesinde çoğalıp kuvvetlenir ve sonunda büyük bir ırmak olur. Bir başka ırmakla karışarak, şüphesiz varacağı yere ulaşır.”

Kendü gibi bir su-y-ıla irişür
Birlik eylep onun-ıla karışur

Birliğ ile şol kadar kuvvetlenür
Kim ulu ırmaga degin katlanur

Çünkü irer karışur ırmag-ıla
Hiç gümânsuz yalın iltür menzile

(I/1,b.7,8,9,s.109)

“Zira ırmak suyu, başka sulardan kuvvetlidir ve önü kesilemez. Dağ, taş onun yolunu kapatamaz; kır ve ova da onu eğleyemez.”

Zira kim ırmak suyu kuvvetlüdür
Kamu akan sudan ol devletlidür

Tag u taş onun yalın bögeyimez
Yazı vü yaban anı egleymezi

(I/1,b.10,11,s.109)

“Böylece ırmak yaz ve kış hiç eksilmeden akar sonunda hiçbir engelle karşılaşmadan denize ulaşır. İşte bu halkın dirlik ve düzenine bir örnektir; hem de yolcu için bir şahit ve işaretidir. Bütün insanlar bir evden gelip, dünyaya dağılmışlardır. Yine hepsinin yönü o eve doğrudur; çünkü hepsinin canı orada toplanacaktır.”

Yaz u kiş şöyle akar eksilmedin
Denize girür yolu kesilmedin

Bu meseldür uşbu halk dirliğine
Hem tanukdur yol eri birliğine

Kim bu halk cümle bir evden geldiler
Gelübenin dünyada tagıldılar

Yine cümle ol evedür yönleri
Anada cem'olası-durur cânları

Âşık Paşa'ya göre, "Bir insan ne kadar akıllı olursa olsun, Allah yolunda bir arkadaşı yoksa varacağı yere ulaşamaz ve dünyada sayısız güçlüklerle karşılaşır. Zira dünya insanlar için engeldir; onların Hak yoluna varmalarına mani olur."

Niçe kim uslu olursa bir kişi
Olmaz-ısa Hak yolında yoldaşı

Yolını iledemez ol menzile
Dolaşur dünyâda yüz bin müşkile

Zira dünyâ perdedür halk yolına
Halkı komaz kim vara Hak yolına

(I/1,b.5,6,7,s.111)

Şaire göre, tek başına bu engelleri aşip geçecek, yolu açacak bir kuvvet görülmemiştir. Eğer durum bu ise yapılacak şey nedir, yapılacak iş Hak yolda giden bir Tanrı dostunun eteğine yapışmaktır. Eğer dünyada doğru bir dosta ulaşabilirsen, o seni velilere, ulu kişilere kavuşturur. Ulular sohbetine girdiğin zaman artık kendini Tanrı'ya ulaşmış bil." Âşık Paşa bir yol göstericiye, böylece de doğru bir yol arkadaşına ihtiyacın gerekliliğini de vurgulamıştır.

Yalnuzın kuvvet kanı kim yola aç
Bu kamu perdeleri yırtıp geç

İmdi çün böyle-durur n'irmek gerek

Dogru yâr eteğini dutmak gerek

Ulaşubilür-isen togru yara

Yâr seni ulaşdura ululara

Çün ulular sohbetine giresin

Eyle bil Hak hazretine iresin

(I/1,b.8,9,10,11,s.111)

Âşık Paşa bu konuda düşüncelerine kanıtlamak adına şu söze yer vermiştir :

- Kim Allah ile buluşmayı dilerse, tasavvuf ehli ile düşüp kalksın.

(I/1,b.1,s.113)

Âşık Paşa bunun sebebini de açıklar. “Çünkü bunlara dünya engel olmaz, ayrıca bunlar dünyanın geçiciliğine yani dünya zevkine kapılmazlar. Onların gördükleri, gezintileri gece gündüz Allah iledir; canları da daima onunladır. Sen eğer Âşık'ın sözünü duyar ve dünyadada velilere uyarsan, o büyükler seni Yüce Allah'a götürür şüphesiz sen de o zaman saadete kavuşursun.”

Zira dünyâ bunlara mâni' degül

Dünya zevkine bular kâni' degül

Dün ü gün Hazret-durur seyrânları

Pâdişâha ulaşudur cânları

'Âşık'un ne didüğün tuyar-ısan

Dünyada ululara uyar-ısan

Ulular ilte seni ol Hazret'e

Hiç gümânsuz deginesin devlete

(I/1,b.2,3,4,5,s.113)

Âşık Paşa kitabının birinci bölümünün yedinci kıssasında kazkarın kılavuzlarına uyarak amaçlarına ulaştıklarını belirtmiştir.

“Hiç kimse yalnız yola gimedî.Kılavuzsuz da Hak yolunu bulamadı. Yolculuğa çıkanlara, istedikleri yere varabilmeleri için kılavuz gerekir. Toplarak bir kılavuza uyanların varacağı yer kıymetli şeylerin ocağı olur.”

Yalnızın hiç kimsene yol varmadı
Kılavuzsuz Hak yalnız başarmadı

Kılavuz gerek yola girenlere
Kim ireler diledükleri yire

Dirilüp kılavuza bitenlerün
Menzili gevher kânıdur onların

(I/1,b.1,2,3,s.115)

“Sen eğer bu söze tanık istersen, beni de can kulağı ile aşkla dinlersen anlatıvereyim de dinle. Gelip geçen ve hepsinin bir kılavuza uyup uçtuğu şu kaz sürüsüne bir baksana! Bunlara gidecekleri yere, toplanıp birlikte gittikleri için bir kılavuz götürür.”

Uşbu söze ger tanuk ister-isen
Eydeven ger ‘ışk-ıla dinler-isen

Görsene şol lazı kim gelür geçer
Cümle bir kılavuza uymış uçar

Kılavuz iltür bukarı menzile
Çün biriküp bile girdiler yola

(I/1,b.4,5,6s.115)

“Kazlar böyle yaptıkları için bu kadar memleket, bu kadar dağlardan geçip, nice sular içip, otlar otlayıp, nice yerlerde gezip dolaşıp, bu düzen içinde toplanıp, uçup giderler. Kazlara bu devletin verilmesine sebep, birleşip topluca bir kılavuza uymalarındandır.”

Bunça iller bunça taglar atlayup
Bunça şular içüp otlar otlayup

Bunça seyrân u teferrücler kılup
Bu hevâ üzre geçerler dirilüp

Uşbu devlet ne sebeddendür kaza
Şol sebebden kim uyar kulavuza

(I/1,b.9,10,11,s.115)

Âşık Paşa'ya göre, “Bunlar yüz de olsalar birini öne geçirip, onu kılavuz yapıp hepsi ona uyarlar. Sen de kılavuz olan ululara uyar ve onların eteklerini tutarsan; gezip dolaşarak yolda gidersen ve şüphesiz o menzile ulaşırsın. Benim bu anlatmamın amacı kaz değildir eğer sezersen sözlerim boş da değildir.”

Ger yüz-ise birisin öndin dutar
Ol kulavuzdur kamu ana biter

Sen dahı kulavuza biter-isen
Ulular etegini dutar isen

Yol varasın seyr idüp cevlan-ıla
Hiç gümânsuz iresin ol menzile

Uşbu sözden maksudumuz kaz degül
Ma'nisi var bu sözün densüz degül

(I/1,b.1,2,3,4,s.117)

“Senin için kılavuz, bu halkı, Allah'a davet eden ve Hakk'a giden din büyükleridir. Dünya, karı çok olan Türkistan dağına; ahiret ise, mücevherleri pek fazla olan ummana benzer. Uçarak gelip dünya dağında yayladık yani yazı geçirdik, artık ahiretten yana yöneliyoruz. Bizi oraya kılavuz götürecektir; bu yüzden dört bir yana azıp dağılmayalım.”

Kulavuz şol ululardur kim gider
Uşbu halkı Hazret e da'vet ider

Dünya Türkistân tagıdur karı çok
Âhiret ‘ummân ki gevherleri çok

Uçagelüp dünya tagın yayladuk
Âhiretten yana çün ‘azm eyledük

Kulavuz ilte gerek bizi ana
Kim azup tagılmayavuz dört yana

(I/1,b.5,6,7,8,s.117)

“Hangi cemiyet kulavuza sahipse o bütün yaratılanların üstünde gidecektir. Kılavuza sahip olmayan topluluklarsa bütün varlıkların en kötüleridir. Bu söze Kur’ân’da delil vardır; çünkü sonunda Allah, o gün çağırır dedi. İsrâ 71.”Âşık Paşa bir öndere uymanın gerekliliğini yineleyerek kılavuzu olan bir topluluğun en üstün topluluk olduğu fikrini vermiştir. Diğer tarafta kılavuzları olmayanlar ise tüm yaratılanların en kötüleridir. Bu düşüncelerini ispat için Kur’ân’dan bir âyeti örnek göstermiştir. Böylece düşüncelerini sağlam bir temele oturtmuş olmuştur; çünkü O’nun düşüncelerinin ispatı Kur’ân’dır.

Kankı cem’iyyet ki kulavuzı var
Cümle hakun fark ı üstinde uçar

Anlarun kim yok-durur kulavuz
Ol-durur bu cümle halkun yavuz

Bu söze Kur’ân’da vardur hem delil
Yevme ned’ü didi âhir ol Celil17/71

(I/1,b.9,10,11,s.117)

- Bir gün insanları önderleriyle birlikte çağırırız İsrâ71

(I/1,b.1,s.119)

Âşık Paşa bu hususta aşırılığa da gitmiştir: Kısaca söylemek gerekirse kim kime inanıp uyduysa, onlar beraber çağrılacaktır. Öndersiz ve imansız kalan kişilerin, açıkça söyleyelim ki, imanları yoktur. Burada aşırı bir söylemle bir mürşide bağlanmayan kimselerin imanlarının da olmayacağını vurgulamış; böylece işin önemini dile getirerek

okurunu uyarmıştır. Kişi dünyada kişi iyi veya kötü nasıl bir birliktelik yaşarsa; yarın o dirliğiyle, o kişilerle dirilir diyerek yaşam şeklinin önemini anlatmıştır.

Ya'ni her kim kime kirtendi tamâm
Anun-ıla okınısar ve's-selam

Ol kişiler kim imâmsuz kaldılar
Bellü bilün kim imânsuzdur bular

(I/1,b.2,3,s.119)

Âşık Paşa birlik içinde olmanın ve birliğe inanmanın güzelliğini bir başka hikâyesinde şöyle anlatmıştır. Çok öncelerde bir Arap Kâbe'ye gitmek ister. Günahlarından arınmak niyetiyle Kâbe yollarına düşer. Bir kâfileyle birlikte yollara düşer, her türlü zahmetlere katlanır, kısa bir süre sonra da şaşılacak bir hâl olur ve Arap kâfileden uzaklaşır. Karnı aç, niyeti bozuk, yiyeceksiz, yoldaşsız ve kılavuzsuz kalır. Çok yol alır sonunda gece vakti aç ve yorgun bir şekilde konaklar. Konakladığı yerde bir deniz kenarıdır ve çok üşür. Güneş doğuncaya kadar ısınabilmek için ona ateş lâzımdır. Yanında da çakmak, taş ve kav vardır. Tüm merakıyla ateşin bunlardan hangisinde olduğunu düşünür. Tek tek hepsine yalvarır; fakat hiçbirisi ona istediği ateşi vermez. Bu kez başlar düşünmeye ve aklı başına gelir. Kavi eline alır taşa çakmağı vurunca kava ateş düşer ve böylece ihtiyaçlar o anda yerine gelir. Ateş yandığı için Allah'a şükreder sonra da yanında oturup derin derin düşünür. Düşüncenin içinde hikmet gözetir ve ateşin acaba hangisinde olduğunu kendince bulmaya çalışır. Sonunda fark eder ki ateş bir birliğe inanmıştı buların birlikteliğinden meydana gelen ateş birliğin en güzel timsaliydi. Bu yüzden birikenlere her türlü fayda verilmiştir: "Sen de eğer birkaç gönül bir olursa onların nelere kavuşacağını düşün!"¹

"Her türlü ikbal ve iyilik birlikten doğar, birlik içinde olanlar ölümsüz hayata kavuşurlar. İkilik, ayrılık iyi bilin ki sıkıntıdan başka bir şey değildir. Siz siz olun oradan uzaklaşarak birlik evinde toplanın!"

Ne ki devlet var-ısa birlikdedür
Birlik ehli ölmesüz dirlikdedür

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/2,s.[119-129].

İkilik mihnet-durur bellü bilün
Göçün andan birlik evine gelün

(I/1,b.10,11,s.127)

Âşık Paşa bu konuda yine başka bir hikâyeye anlatmıştır. Bu hikâyede bir babanın oğullarına vasiyetini anlatmıştır.

Eski zamanlarda ünlü, tecrübeli ve saltanat sürmüş birisi varmış. Dünyada iyi kötü işe denk gelmiş, dünya nimetlerine batmış, tüm ihtiyaçları giderecek kadar mal mülk edinmiş. O zaman için o herşey demekmiş. Tanrı ona otuz tane oğul vermiş. Bunların her biri bir bölgeye hâkimmiş ve yedi iklim de onlara baş eğermiş. Şunu bilin ki bir işin dünyada bir başlangıcı varsa mutlaka sonu da vardır; bunda şüpheniz olmasın! Ne kadar uzak yol olsa da ucunda dönüm, geri dönüş, kişi ne kadar uzun yaşasa da en sonunda ölüm vardır. Uzun yaşın sonu ölüm olunca bunun için oynayıp gülmek mi gerekir? Ders için bu kâfi değil mi?

Buraya gelenlerin gidecekleri açıktır. O kişi öleceğini bildiği için, oğullarını başına toplamış; başlamış onlara nasihat vermeye. Amacı onlara doğru olanı göstermekmiş. Bu yüzden onların her birinden yarın birer ok alıp gelmelerini istemiş. Ertesi gün hepsi birer ok alıp huzuruna gelmişler.

Baba:

-“Hepiniz getirdiğiniz okları kırın da size söyleyeceğimi ondan sonra söyleyeyim” demiş.

Hepsi denileni yapmışlar. Her birine tekrar gidip birer ok daha getirmelerini söylemiş. Yine denilen yapılmış ve her biri birer ok daha getirmişler. Bu defa baba okların hepsini almış; otuz oku birleştirip sıkı sıkıya birbirine bir ip yardımıyla bağlamış. Öyle sıkı bağlamış ki otuz okun hepsi bir ok gibi olmuş. Bu defa oğullarından bunu kırmalarını istemiş.

Bu istek üzerine oğulların hepsi tek tek bu otuz oktan oluşan kalın oku kırmak için zahmet çekmişler; fakat hiçbiri de bunu başaramamış. Âciz kalarak babalarından öğüt istemişler.

Baba:

-“Ey oğullarım, Ey canlarım! Ey yüreğimin kanı olan sevgili yavrularım! Ey canlarım! Bu söz dinleyenler ve ayrılığı bırakıp birliğe inanlar için yeterli bir öğüttür. O ok yalnızken dayanamayıp kırıldı; fakat birleşince herkes âciz kaldı. Sizler bundan yalnız kişinin güçsüzlüğünü, birikenlerin de hesapsız kuvvet sahibi olduğunu biliniz. Yalnız kişi nerede olursa olsun, hangi mevkide bulunursa bulunsun güçlük ve sıkıntı içindedir. Bir araya gelenler ise her zaman sevinçlidir bu hikâye de şüphesiz gerçektir.”¹

Âşık Paşa’ya göre “Bir olanlar doğru yola varırlar, zaten amaçlarına kavuşanlar ancak birlikte hareket edenlerdir. Hiç kimse yalnız başına yolun sonuna ulaşamadığı gibi; ikilik çikaranlar da iyi bir şeyler ortaya koyamamışlardır.”

Birlik ehli vardılar toğrı yola
Birikenlerdür ki irdi menzile

Yalnuzın hiç kimsene yol varmadı
İkilikle kimse iş başarmadı

(I/1,b.1,2,s.131)

“Düşmana yenilmemenin yolu da birlikte hareket etmektir. Çünkü birlikte olanlar kötülüklerden uzak olup; düşmana yenilmezler. İkilikte kalanın tereddüt edenin ise hâli ortadadır, onun eli hiçbir şeye ermez.”

Birlik ehli hiç yavuzluk görmeye
Birikenler düşmana boyn virmeye

İkilikte kalanun görmür hali
Her iş içinde zebün irmez eli

(I/1,b.3,4,s.131)

“Şunu açıkça bilin ki yalnız kişi güçsüz, birikenler ise sınırsız güçlü olur.”

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1,b.11,s.[129-139].

Pes bilün yalnız kişi güçsüz olur
Birikenler devleti uçsuz olur.

(I/1,b.3,s.137)

Âşık Paşa Allah'ın sevdiği işin de birlik olduğunu açıklamış tüm güzelliklerin kaynağı olarak da birliği görmüştür. Birlikte olanlara Allah'ın iyilikleri ulaşır ki bu ulaşma hem bu dünya hem de ahiret için geçerlidir. O zaman hem bu dünyada hem de ahirette güzellik ve iyiliklere nâil olabilmenin yolu bu dünyada yaşanan hayat tarzında saklıdır.

Pes bilün Hak sevdiği birlik-durur
Birlik içinde safâ dirlik-durur

Her ki kaldı ikilikde yâr degül
Yoga saygıl sen anı kim var degül

Biriken cānlardur ol rahmet bulan
Rahmet içinde edeb bâki kalan

(I/1,b.8,9,10,s.137)

Şaire göre, “Dünyaya gelmekteki amaç birdir, bire bağlanmaktır; bu yüzden bize düşen de bir olup fitneden uzaklaşmaktır. Kim ikilikte kalır fitne ve kargaşa çıkarırsa; yarın Allah'ın huzuruna günahkâr olarak çıkacak ve utanacaktır.”

Çün garaz birdür bire bitmek gerek
Biriküben bir yola gitmek gerek

İkilikde kim kalursa kalısar
Yarın ol Hazret'de utlu ahısar

(I/1,b.9,10,s.149)

Âşık Paşa birlik konusunda işi Tanrı'nın bir olması bahsine de getirmiştir.

“Sözümüz onun birliğini söylemektir, onun birliğine katiyen inkârımız yoktur. O birdir, birliğine asla şüphe yoktur, ondan başka da tek ve bir olan bulunmaz.”

Bilün anun birliğin kim bir-durur
İki diyenler ana kâfir-durur

Ana bir demek-durur ikrârumuz
Birliğine yok-durur inkârumuz

Birdür ol birliğine sek yok-durur
Andan ayru dünyada tek yok durur

(I/1,b.8,9,10,s.151)

Şair ayrıca, tarikata da âlim bir mürşidle girilmesini gerekli görmüştür.

“Sana anlattığım bu şey tarikattır; yoldaşsız sakın bu yola gitme. Bu yolu yoldaşla git, tek başına bu menzile ulaşamazsın”

Bu tarikatdur ki yalnızın ben eytdüm sana
Yoldaş iste yalnızın gitme ana

Varıgörgit bu yolu yoldaş-ıla
Varmayasın menzile bir baş-ıla

(I/1,b.7,8,s.663)

Ona göre; “Ya gönül doğrudan doğruya Hakk’a ulaşmalı; yahut da Hakk’a ulaştırılmalı eğer bunu başaramıyorsa başarmış olana kendisini vermelidir. Sen gönlünü ona gönül verene ver ve kendinin o kişinin yolunda toprak eyle ki o erenden maksadına eresin ve o gönülden dost yüzünü göresin.” Âşık Paşa velinin gönlünü Allah’ı gösteren bir aynaya benzetmiştir. O ayna ki insana doğru yolu gösteren aynadır. İnsan hayatta ya Tanrı’ya kendisi ulaşmalı ya da ulaşmış olana kendini vermelidir. Yapacağı başka bir şey yoktur.

Yâ gönül ol Hazret’e irmiş gerek
Yâ irene kendüzin virmiş gerek

(I/1,b.2,s.721)

Yoksa ger gönlün ana irmezüise
Yâ anı gönlün gözi görmez-ise

Gönlünü vir ana gönül virene
Toprak eyle yüzünü ol erene

Ol erenden maksuduna iresin
Ol gönilden dost yüzini göresen

Gözü ola ol gönül bakgıl ana
Görine ol gözüden Allah sana

(I/2,b.6,7,8,9,s.721)

Sonuç olarak Âşık Paşa'ya göre, her kim bir mürşide bağlanırsa sonunda Tanrı'yı bulan da odur.

Kim dutarsa ol ulular eteğin
Bula ol şahlar şahın begler begin

(II/1,b.9,s.487)

1.3. Tassavvufi Kavramlar Ve Mertebeler

1.3.1. Mürşit, Eren, Evliyâ, Derviş

A. Mürşit

Âşık Paşa, dünyadaki insanın yol göstericisi olarak gördüğü ve kesin olarak tavsiye ettiği, hayatta tutulması gereken eteğin sahibi olarak isimlendirdiği yol gösterici için “mürşit, şeyh, veli(eren), evliyâ, derviş, pir, ulu, meşayih, hoca, imam” sözlerini kullanmıştır. İnsan ruh temizliğini ancak bu kişiler sayesinde koruyabilir ve insan-ı kâmil olabilir. Tabiki böylece ölümsüz bir hayata da erişebilir. İnsanın insan olma boyutunda zincirlerini kıran, onu tutsaklıktan kurtaran ve sonsuzluğa kanaat çırpmasına vesile olan ulular dediği ve bu isimlerle yâd ettiği kimselerdir.

Âşık Paşa mürşitle ilgili duygu ve düşüncelerini anlatırken tabiki tarikatla ilgili duygularını da açıklamıştır; çünkü bu iki terim birbirinden ayrı değildir.

Şaire göre; insana dünyada yol gösterecek bir mürşit lâzımdır. Kişi ancak o zaman Hak yoluna girebilir. Yol gösterici olmazsa yollar menzile ulaşmaz; kişi amacından sapar yani yol alamaz, katetmesi gereken yolları katedemez.

İnsan hayatta “uluların eteğini tutmaz ve onlarla birlikte olmazsa, birlikte hareket edemezse yani ikiliksiz birliğe erişemezse ölümsüz bir hayata ulaşamaz; kısaca cennete de giremez. Âşık Paşa burada ikiliksiz birlikle, benlik duygusundan sıyrılarak yaşanan birlikteliği anlatmıştır. Ayrıca bu birliktelikle insanın kötü duygularından da arınması dile getirmiştir.

Tâ ki bunlar bir yire bitmeyeler
Ulular etegini dutmayalar

İrmeyeler ikiliksüz birliğe
Girmeyeler ol ölümsüz dirliğe

(I/1,b.6,7,s.105)

Kişiye doğru yolda gitmesi için yol gösterecek bir mürşit lâzımdır; çünkü şâyet yol gösterecek mürşit olmazsa kişi hedefe varmayıp yolda kalacaktır.

Pes ana mürşid gerek yol gösterene
Kim anunla Hak yalın doğru vara

Mürşid olmaz-ısa yol varmayısar
Yolda kaldı menzile ırmeyiser

(I/1,b.8,9,s.293)

Âşık Paşa insanın yaşanan hayatın bilincinde olmasını istemiştir. Bu bilinçle de eğriyi doğrudan ayırmayı, görevini bilmeyi ve yerine getirecek güçte olmayı kastetmiştir. Kişi bunları bilmelidir. Bu bilinçten sonra yine de kişi bildiklerinin uygulamada noksanlık gösteriyorsa bu sefer ona düşen kendini doğru yola getirecek olan bir mürşide dayanmaktır.

Âşık Paşa bu konuda okuruna şöyle seslenmiştir. “Eğer bilip de kendine hâkim olamaz ve nefesine söz geçiremezsen sıdk ile uluların eteğine yapış ki bunlar seni gideceğin menzile ulaştırsın. Şüphesiz o zaman maksadına ulaşır ve sonsuza kadar rahmet içinde kalırsın.”

Yohsa ger bildün gücün yitmez-ise
Nefsün öninde sözün ötmez-ise

Dut ulular etegini sıdk-ıla
Kim bular ilte seni ol menzile

Maksudun anda bulasın bi-gümân
Rahmet içinde kalasın cāvidân

(I/1,b.1,2,3,s.299)

Âşık Paşa genel anlamda insanlara özellikle de yol eri dediği mürşitlere beş taraftan sıkıntı ulaştığını dile getirir. Sağ, sol, ön, arka, aşağıdan sıkıntılar, eziyetlerden ulaşırken yukarıdan bu kişinin gönlüne rahmet yağar. Âşık Paşa, düşüncelerini ispatlamak için somut örnekler vermiştir. “Bir yandan gönlüne rahmet yağarken beş taraftan da mutlaka zahmet gelir. Gönlünü Tanrı’dan ayırmadığı hâlde, belâ ve müsibetlerin ulaşmadığı kimse var mıdır? Bunun için pek çok insan bu zorluğu göğüsleyip de bu yola giremez. Bu çiçeğin meyveye durmadan dökülmesi gibidir; fakat elden de bir şey gelmez.” Âşık Paşa soru rorarak, somut örnekler vererek konuyu açıklamıştır. “Düşünülürse nice peygamberler, veliler, halifeler... birçok sıkıntı çekerek hayatlarını sürdürmüşlerdir.”

Bir yanadan gönlüne rahmet gelür
Bir yanadan mutlaka zahmet gelür

Kimdür ol kim ana âfet irmedi
Gönlünü Hak hazretinden ırmadı

Anun-ıçun çok kişi gelmez işe
N’eylesün kim çiçek irmez yimişe

(I/1,b.3,4,5,s.727)

“Şimdi yapılacak iş bu beş belaya karşı koymak için “kalkan” bulmaktır; çünkü dert olunca dermanın da aranması gerekir. Değilse bu beş yerden gelen dert gönlü yıkıp perişan eder böylece de doğru yola giden de yoldan çıkar. Benim yol erinden kastım mürşitlerdir ki onlar halka Allah yolunu gösterirler. Halk onun irşadiyle giderken mürşidin bu yolda nasıl gittiğini dinle! “Âşık Paşa bu sıkıntılara kalkan bulunmazsa doğru yola giden de yoldan çıkar

söyleyişle sıkıntılara katlanmanın zorluğunu bir de mürşidin bunlarla uğraşmaması gerektiğini vurgulamıştır.

İmdi bu biş âfete kalkan gerek
Nesne kim derddür ana dermân gerek

Yohsa bu gönlü helâk eyler yıkar
Ol sebebden yol eri yoldan çıkar

Ne-durur kalkan ana eydem cayân
Kim bilesin bu işi bellü beyân

Yol erinden maksudum mürşid-durur
Kim bu halka Tanrı yolunu bildürür

Halk anun irşâdına uymış gider
Gör giderken Tanrı yolunda nider

(I/1,b.6,7,8,10,11,s.727)

Âşık Paşa böylece mürşid için kalkanın ne demek olduğunu tek tek açıklamıştır. Mürşid için kalkan onun talebeleri yani müridleridir. Çünkü doğru talebe mürşidin en sevgili dostudur.

Mürşidün dogru mürid key yâridür
Dogru durmazsa bilün agyâridür

Bu kez ol âfetlere geldik yine
Bu mürid kalkan anun her birine

(I71,b.8,9,s.729)

Âşık Paşa mürşide beş yandan gelen belâları müritlerin nasıl engellediğini tek tek anlatarak müridlerinin bir mürşit için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Çünkü mürşid bu sıkıntılardan kurtulabilirse yoluna devam edebilir ve halkı uyarabilir değilse kendi de doğru yoldan çıkar. Bu önemli bir uyarıdır.

Mürşide sağ, sol, ön ve arkadan gelen sıkıntı, eziyet, kınama ayıplama, tehlikeler müridlerin kalkan olması sebebiyle ortadan kaldırılır. Fakat mürşide aşağıdan gelecek saldırının tek çaresi mürşidin örnek yaşayışıdır. Mürşid eğer doğru bir yaşam sürmüyorsa; müritten ona fayda olmadığı gibi bu tarz hayat süren bir kişi için tekke kurup onu şeyh yapanın da alemi yoktur. Âşık Paşa bu söylemleriyle mürşidin nasıl olması gerektiğini açıklamış; örnek vermiştir.

Aşağıdan dem-be-dem mihret kopar
Ejderhâdur mürşidi tahttan kapar

Mürşidün dirliğidir kalkan ana
Yoksa hiç yokdur meded halkdan ana

Bu mürid hâlerinden ana assı yok
Tekke kılanun müride ussu yok

(I/1,b.5,6,7,s.735)

Şaire göre; bir mürşid için asıl önemli olan yaşayışının doğru, huy ve davranışlarının Tanrı'ya lâyık olmasıdır. Mürşidin yaşayışı Tanrı'ya yakışan bir tarzda olursa aşağıdan gelen sıkıntıya da bu güzel dirlik kalkan olur. Yok eğer mürşidin yaşayışı İslamiyet'e uygun değilse her türlü sıkıntı onu "yerinden aşağı" eder. Âşık Paşa eserinde herkes için önerdiği güzel ahlâk ve onun bir yansıması olan güzel yaşayışı mürşid için baş şart saymıştır.

İlla kendi dirliği dogru gerek
Kendüzinde Hakk'a lâyık hü gerek

Çünkü mürşid lâyık ola Hazret'e
Dirliği kalkan ola ol mihnete

Dirliği lâyık değilse hâd 'ayan
Tahtını mihnet yıkar belli beyân

Pes bilün kim mihnet ayaktan gelür
Durmuş-iken mürşidi magbün kılur

(I/1,b.8,9,10,11,s.735)

Âşık Paşa mürşitle ilgili başka bir konuda mürşidi, ekin eken kimseye benzetmiş; bu yüzden de ekinciliğin şartlarını sayarak bir mürşitte olması gereken şartları da dile getirmiştir.

Şaire göre ekinciliğin şartı altıdır. Bunlar ekin eken kişi yani “ekinci”, onun tarlaya saçtığı “tohum”, tohumun düşüp kaldığı “toprak”, bitkileri yeşerten “su”, aydınlık ve ısı veren “güneş” ve onu yeşerten “Hakk’ın emri”dir. Bu altı şeyden biri dahi eksik olursa çalışsan yüz bin kişi de olsa, başarıya ulaşamaz. Burada Âşık Paşa dünyadaki her işin Tanrı’nın emri ile ortaya çıktığı ve tamamlandığı görüşünü vurgulamıştır.

1. İşte mürşitler de ekinciler gibidir, her bir iş ve düzenleri onlara benzer. Onların işleri her zaman hikmet ekmektir.

Bu meşâyih şol ekinciler gibi
Ana benzer cümle dürlü tertibi

Biri kendü kim işün üstadıdur
Bu meşâyih demek anun adıdur

Ol ekinçi ya’ni kim kendü-durur
Ma’ni ekmek her dem ana hü-durur

(I/2,b.4,6,7,s.761)

2. Her an saçılan tohum ise “Kur’ân”dır. Böylece ondan çeşit çeşit nimet yetişir.

Biri Kur’ân’dur ki her dem saçılır
Dürlü ni’met biter andan açılır

(I/2,b.8,s.761)

3. Toprak ise “mümînlerin gönlüdür” ki ki ona her an ilim ekilir. Ayrıca gönül toprak gibi alçaktır; taşa benzemez, sert değil yumuşaktır. Âşık Paşa gönlün nasıl olması gerektiğini de anlatmıştır. İnsanın gönlüne söylenenlerin tesir edebilmesi için gönlün yumuşak olması gerekir; özellikle de tohuma benzetilen Kur’ân âyetlerinin orada tutunabilmesi için gönlün tıpkı bir toprak gibi yumuşak olması gerekir.

Biri mü'min gönlüdür toprak gibi
 'İlm ekilmek her dem onun mansıbı

Ya'ni kim toprak gibi alçak-durur
 Taş gibi katı degül yumşak-durur

(I/2,b.10,11,s.761)

4. Yağmur ise "hikmettir". İlim ve fen o gönüle yağınca oradan neler neler fişkırır; zaten gönlü diri tutan da hikmet nurudur.

Bu hikmetdür gönül üzre yagar
 Ol yağıçak gör gönülde ne dogar

Ya'ni kim hikmet gönül yağmurıdur
 Diri dutan gönli hikmet nurıdur

(I/2,b.3,s.763)

5. Güneşin yerini burada "aşk" tutar ki gönle düşen aşk sebebiyle ondan her çeşit ilim biter ve olgunlaşır. Güneş gibi o da ham olanı olgunlaştırır. İnsanın gerçek (insan-ı kâmil) olabilmesinde aşkın önemi vurgulanmış; bu yönüyle de aşk güneşe benzetilmiştir.

Birisi aşkdur ki bu gönle düşer
 Dürlü 'ilm andan biter ü hem bişer

Ya'ni kim güneş gibi ol bitürür
 Bitürür hem cümle hāmı bişürür

(I/2,b.4,5,s.763)

6. Devlet ise "Hakk'ın emri"dir. Çünkü bütün işler onun eliyle canlılık kazanır; o ister yapar ister yıkar.

Birisi devlet-durur kim kamu iş
 Anun elinde bu kamu perveriş

Ya'ni kim ol emr-i Hak'dur mutlakā
 Hâkim oldur ger yapa vü ger yıka
 (I/2,b.6,7,s.763)

Şaire göre, bu altı şarttan birisi dahi eksik olursa bu mürşittlik, dervişlik yolu da bozulur ve kapanır.

Ger biri bu altıdan-eksik ola
 Uşbu dervişlik yolu bātıl kala
 (I/2,b.8,s.763)

Ona göre, mürşitler olmasa bu yolu açıp halka yol gösteren de bulunmaz. Ayrıca Hak kılıcı ile il açıp fetih yapan da bulunmaz. Mürşidin halka bir şeyler öğretebilmesi için ilim sahibi olmasını istemiş; ilim sahibi olmayanların söylecek bir şey bulamayacaklarını vurgulamıştır.

Ger meşâyih olmasa yol kim açā
 Hak kılıçın uruban il kim açā
 Bu kezin vardur meşâyih n'eyleye
 'İlmi olmazsa kime ne söyleye
 (I/2,b.10,11,s.763)

Âşık Paşa'ya göre, mürşidin bilgisi ve ilmi çok; fakat dinleyeni yoksa işi yine yarım kalmıştır. Dinleyeni bulup ilmini aktarır fakat hikmetten mahrumsa yine mahsul alamaz. Bu kez de hikmet var ama aşk yoksa; o gönül bahçesinde meyve yetişmez. Âşık Paşa bunları bir zincirin taneleri gibi görmüş ve zincirin oluşabilmesi için hepsinin yani zincirin tüm halkalarının tam olması gerektiğini vurgulamıştır.

'İlm var bulmaz bu kez dinler kişi
 Eyle olçak yine kaldı işi
 (I/2,b.1,s.765)

Kişi buldı 'ilmi saçdı üstine
 Hikmet olmazsa bilün bitmez yine

Hikmeti var bu kezin 'ışk ırmadı
Ol gönül bağçası yemiş virmedi

(I/2,b.2,3,s.765)

Ona göre, aşk da varsa bu kez devlet, yani Hakk'ın yardımı ve emri lâzımdır. Çünkü bütün bu işlerin sürmesi için kudret gereklidir. Eğer bu devlet olmazsa bunların hepsi âciz, zavallı bir köle gibidir. Âşık Paşa hayattaki herşeyin sonuçta Allah'ın emrine muhtaç olduğunu dile getirerek herşeyin oluş sebebi olarak Allah'ı görmüş ve göstermiştir.

'Işk dahı ırdi bu kez devlet gerek
Sürmeye bu işleri kudret gerek

Devlet olmazsa kamu ma'zül olur

'Aciz ü biçäre kalmış kul olur

(I/2,b.4,5,s.765)

Âşık Paşa bu konudaki fikirlerini şöyle tamamlamıştır. "İşte sana bu söylediğim şartlardır ki bunlar yaşadığın dini ayakta tutar. Bu altı iş onu hem şenlendirir hem de devamlı kılar."

Dini uşbu altı iş kāyim dutar
Hem 'imaret hem dahı dāyim dutar

Uşbu altı nesnedendür din diri
Din içinde bir direkdür her biri

(I/2,b.9,s.765)

"İşte âlimler (mürşitler) canlara hikmet ekerler ki onlar için bu yüzden canı bile vermek gerekir. Mürşidlerin her birisi gönüle ilim ve marifet ekti ki işte o kurtuluş, bağışlama da bu ekinden meydana geldi. Bunlar ahiret azıklarını (nimetlerini) ekerler ki ettikleri ekinin her birine bin alırlar. Sekiz cennet o ekinin ambarıdır, saklanacak yeridir; zaten gönülleri temizleyen de o ekindir."

Pes meşāyih ma'ni eker cānlara
Cān fidi kılmak gerekdür

Her birisi ekdi 'ilm ü ma'rifet
Uşbu ekiden biter ol magfired

Âhired zâdın bulardur kim eker
Ekin oldur ki birine bin biter

Sekiz uçmak ol ekin anbâridur
Ol ekindür kim gönüller arıdur

(I/2,b.8,9,10,s.767)

Âşık Paşa bu konuyla ilgili kendi yaşadığı bir iç tecrübeyi anlatırken dahi kılavuzun önemini belirterek okurunu bilgilendirmiştir. Çünkü tüm bu anlatımlardan sonra kılavuz insanın hayatında âdeta tutulacak dal gibi gösterilmiş ve belletilmeye çalışılmıştır.

“Ben bu yolda nasıl yalnız gideyim bu hâlimle dost yüzünü acaba nasıl göreyim? Çünkü bu yolda yalnız menzile varılmaz, amaca ulaşılmaz, sonuçta da Hakk’a erilmez. Bana beni bensiz olarak Allah’a ulaştıracak bir kılavuz lâzımdır.” Âşık Paşa herşeyden önce birkaç önemli noktaya parmak basmıştır.

1. Yollar yalnız gidilmez; çünkü yol çok uzun ve tehlikelerle doludur.
2. İnsanı eğiten ve Hakk’a benliksiz ulaştıran bir kılavuza gereksinim vardır.
3. Eğer bu kılavuza ulaşılamazsa ömür sermayesi insanın tek sermayesi boşa harcanmış demektir.

Niçe varam ben bu yolu yalnızın
Niçe görem iy'aceb ol dost yüzün

Çün bu yol yalnız varılmaz mutlakâ
Yalnızın hiç kimsene irmez Hak'a

Bir kılavuz hâcet oldı pes bana
Kim beni bensüz ala ilte ana

(I/2,b.1,2,3,s.119)

Şaire göre, insanı Hakk'tan tarafa koymayan engel olanlardan birisi nefstir ki bu insan için açık bir düşmandır. Âşık Paşa bunu şu şekilde açıklamıştır. "Nefs ona düşman değil mi görsene koymaz onu Hakk'a vara. Bizi hakk'a ulaştıran mürşittir ki bu söz doğrudur sen bu sözü doğru bil. Yarın ahirette ne olacağımız bellidir; çünkü Hakk, bize bunu Kur'ân'da ayan beyân açıklamıştır.

Yarın ahirette(kıyamette) bütün insanları, önderleriyle birlikte bir yere çağırırız buyurdu."

Nefs ana şeytân degül mi görsene
Komaz anı varmaga Hak'dın yana

Hazrete mürşid-durur ilten bizi
Kirtü sözdür bilgil bu sözi

Yarın anda n'olısar bellü beyân
Hak ta'âlâ kıldı Kur'ân'da 'ayân

Eytdi yarın cümle hâsı 'âm-ıla
Okıyavuz bir yire imâm-ıla

(I/2,b.1,2,3,4,s.641)

Âşık Paşa'nın bu konuda yer verdiği âyet şudur :

- Her insan topluluğunu önderleriyle çağıracağımız günde İsrâ 71

(II/2,b.5,s.641)

Âşık Paşa'ya göre, dünyada kim kime uyup onunla dirlik sürdüyse, oraya onunla birlikte varacaktır. "Şimdi artık bildiniz mi ne yapmak gerek dünyada bir el tutmak gerek. Böylece siz cemaat, o da size önder olup, hepimizi aydınlatıp doğru yolu göstermelidir. Vazifesi insanları aydınlatıp onları bilgilendirmek olan kişiye uyanlar; sonunda saadete kavuşup sevinirler."

Ya'ni her kim kime uydıy'sa tamâm
Anun-ıla kopısar ol ve's-selâm

Bildünüz mi imdi kim n'itmek gerek
Dünyada bir el anun dutmak gerek

(II/2,b.6,7,s.641)

Siz cemâ'at ol size imâm ola
Sizi irşad eyleye doğru yola

Kimsenün kim san'atı irşād ola
Ana uyan lâcerem kim şād ola

(II/2,b.8,9,s.641)

Âşık Paşa mürşidi olmayanlara acımuştur. Çünkü ona göre gerçek mutluluk bir mürşide bağlanmakla elde edilir.

Vay ana kim uymadı bir uluya
Yoldaş aldı kendüzinden aluya

Devlet issi kimsene şoldur kim ol
Bir ulunun hizmetinde vardı yol

(II/2,b.10,11,s.641)

Âşık Paşa mürşit için birkaç yerde de “şeyh” tabirini kullanmıştır. “Ey Sevgili! Sen şeyhin önünde öyle durmalı ve iradeni de asla şeyhten üstün görmemelisin. Sen Hakk’a hangi gözle bakıyorsan şeyhine de o gözle bak. Şeyhi Hakk’tan ayrı görme ve gönlünü ve aklını da ona bağla. Şeyhin gönlü aynadır, sen ona bakarsan; o ayna olan gönülden sana Allah görünür.” Âşık Paşa burada özellikle kişinin mürşit dediği kişiye tam bir bağlılıkla bağlanması, onun için elinden geleni yapması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü şeyh yani mürşit ona doğruyu ve Hakk’ı gösteren bir aynadır. Bu noktada kişiye düşen şeyhini çok sevmesi, benlik duygularından sıyrılarak ona hizmet etmesidir.

Şeyh önünde şöyle durgıl sen i yâr
Şeyhden ulu görme sen hiç ihtiyâr

Şol göz ile kim bakarsın sen Hak’a
Ol gözün bak şeyhüne hem mutlakâ

Hak'dan ayru görme sen şeyhüni
Şeyhe bagla gönlünü vü 'aklunu

Şeyh gönlü gözgüdür sen bek ana
Görüne ol gözgüden Allah sana

(I/2,b.1,2,3,4,s.649)

Âşık Paşa burada yine önemli bir uyarı yapmıştır. “Allah’ın kulundan razı olması talebenin hocasının gönlünde yer etmesi ve ondan dua almasıyla mümkündür. O zaman yapılacak iş basittir. Kişi Allah’a ulaşma yolunda köprü mahiyetinde olan müşidine tam bağlılıkla onun gönlünde yer edinmelidir. Böylece şeyhini memnun eden müritten Allah da razı olacaktır.”

Şeyh öninde sen fidi kıl özünü
Er-isen sen vir ana kendüzünü

Çün kılasın sen bu bazarı tamâm
Sen bulasın şeyh gönlünde makâm

Şeyh nefsinden sana alkış gele
Lâcerem senden çalap hoşnud ola

(I/2,b.5,6,7,s.649)

Âşık Paşa şeyhin (müşidin) vasıflarını şöyle tanımlamıştır. “Ey insan! Şeyhin ilk şartı, Allah’tan ona ne bahşedilmişse; onu, talebesinden saklamamasıdır; çünkü Allah da bunları ondan esirgememiş ve saklamamıştır. Müşit ilim, ibret, hikmet, esrar, gizli sır, tövbe, tevfiik, ibadet, naz ve yücelik gibi Hak’tan gelen bütün feyizleri esirgememeksizin, tam olarak sevdiklerine söylemelidir.” Burada özellikle şeyh olan kimsenin alçak gönüllü ve bencillikten uzak olması vurgulanmıştır. Müşid böyle yaparsa şeyhliğin de birinci şartını yerine getirmiş olur.

Şeyhün evvel şartı oldur iy kişi
Kim Çalap’tan ne-y-ise bahşayışi

(I/2,b.6,s.743)

Kılmaya hergiz müridinden dirig
Nitekim Hak kılmadı andan dirig

‘İlm ü hikmet ‘ibret ü esrâr u râz
Tevbe vü tevfik u tâ’at ‘izz ü nâz

Ne ki Hak’dan feyz olursa kendüye
Bi-dirig anı muhiblerne diye

(I/2,b.7,8,9,s.743)

Şaire göre mürşidin ikinci şartı da onun adâletli olması ve görünmeyene itibar etmesidir. “Mürşid odur ki insanlara bir mahluk gibi değil; yaratıcı gibi bakmalıdır. İnsanlara yaratıcı gibi bakmak ne demektir anlatayım da dinle. O hiç kimsenin dış görünüşüne, vücuduna bakmamalı, ancak cism içindeki kısmına bakmalıdır. Yine kimsenin makamına, mesleğine değil; gönlünden geçenlere ve düşüncelerine bakmalıdır. İnsanların malına, mülküne değil; yaşayışına ve durumuna bakmalıdır.”

Âşık Paşa bir mürşit için önemli olanın madde değil ruh olduğunu vurgulamıştır. Zaten mürşit de ruhların ilâcıdır. Ruh ilâcının dermanı onda vardır. Buradan mürşidin dünyevî şeylere, görünüşe takılmadan gönüle değer vermesi gerektiğini anlıyoruz. Mürşit kalıcı olana değer vermelidir, kalıcı olan da gönül, akıl, ruh ve candır.

Kim bu halk üzre baka Hâlık gibi
Bakmaya hiç kimseye mahluk gibi

Ya’ni kim Hâlık gibi bakmak nedür
Dinle imdi eydeyüm kim nitedür

(I/2,b.1,2,s.745)

Âşık Paşa bu noktada mürşit olabilmenin üçüncü şartı olarak şunu görmüştür.” Mürşit kendi yolunda her şeye hakim olmalıdır. Müritlerini tanımalı ve varsa dertlerini, isteklerini bilmelidir. Hastalıklarına ilaç gerekirse hemen yapmalıdır. Her bir talebesini kabiliyetine göre bilmeli ve her birini yerli yerince hoş tutmalıdır.” Burada özellikle hoca ile talebe arasındaki köprüler kaldırılarak hoca talebenin seviyesine inmelidir görüşü benimsetilmek

istenmektedir. Ayrıca mürşit iyi gözlem yaparak talebelerinin kabiliyetlerini de bilmekle yükümlüdür. Çünkü onların geleceğinden sorumludur.

Şol-durur şeyhün üçinci şartı kim
Keni yolında hakim ola hakim

Anlaya kim her müridün derdi ne
Ne kefarete olur anun derdine

Çün bile her birinün yirlü yirin
Hoş duta yirlü yirinçe her birin

(I/2,b.2,3,4,s.747)

Mürşit müritlerinin gücünün üstünde bir şey yaptırmamalı, taşıyamayacağı bir sırrı da söylememelidir. Her bir işin nereye kadar yapılabileceğini inceden inceye bilmeli; ileri gidip bir tel bile koparmamalıdır.

Ol yüki vurmaya kim dartamaya
Açmaya ol razı kim örtmeye

Her işün haddin bile kıldan kıla
Bir kılı üzmeğe çün haddin bile

(I/2,b.7,8,s.747)

Şaire göre, mürşit akan ulu bir ırmak gibidir; yoluna çıkıp karşı koyanı yıkıp geçer. Biz azıcık suyumuzla ona uyduk mu o, büyüklüğüyle bizi Hak'dan tarafa ulaştırır. Onun yardımı bize kendisi olmadan her zaman ulaşan yoldaşımız gibidir.

Âşık Paşa mürşidi ırmağa ona uyan insanları ise cılız sulara benzetmiştir. Bu tıpkı küçük suların kendilerini denize ulaştırması için bir ırmağa akmaları gibidir. Yoksa yolda yitip gideceklerdir; çünkü yollarında çok engel vardır. Müritlerin en büyük yardımı hocalarının himmetidir ki bu onlar için yoldaş gibidir.

Şeyh ulu ırmaga benzer kim kara
Kim durursa yolına karşı yıkar

Biz azıcık su gib uyduk ana
Ol ulu iltür bizi Hak'dın yana

Himmeti yoldaş-durur her dem bize
Kendi görünmez görünür göze

(II/2,b.7,8,9,s.789)

Âşık Paşa'ya göre, mürşidin isteği büyük küçük olsun herkesin Allah'ın emrini tutmasıdır; bu yüzden de herkesin iyiliğini düşündüğü anlatılmak istenmiştir.

Şeyhün oldur dilegi irte gece
Kim duta Hak emrini yigit koca

(II/2,b.11,s.789)

Âşık Paşa verilen öğüdü tutmanın güzelliğini şu şekilde ifade etmiştir. "Kim öğüt tuttuysa alçalıp hor olmamıştır; kim de öğüt dinlemediyse yolunu şaşırmıştır. Ey gönlü temiz kişi! Büyüklerin sözünü tutarsan dünyada hiç eziyet ve sıkıntı çekmezsin. Çünkü bu dünya kimseye dost olmamıştır; zaten o vefasızdır, bu yüzden de hiç kimse ondan dostluk görmemiştir.

Kim öğüt aldı-yısa hor olmadı
Kaldı magbun her kim öğüt almadı

Ulular pendin dutarsan iy safâ
Görmeyesin dünyada kahr u cefâ

Uşbu dünya kimseye dost olmadı
Bi-ve fâdur kimse dostluk bulmadı

(II/2,b.6,7,s.921)

B. Eren (Veli)

Âşık Paşa Garib-nâme'de mürşit yerine eren, veli tabirlerini de kullanmıştır. Ayrıca çoğu yerde aynı konunun anlatımında veli, eren, evliyâ kelimelerini birbirinin yerine geçecek şekilde kullanıldığı dikkat çekicidir.

Âşık Paşa insanları grup grup düşünmüş, erenleri de bu gruplardan biri olarak görmüştür. Onun bakış açısıyla "Bir başka grup da kendilerine velilik verilenlerdir. Bunlar keramet sahibi erenlerdir. İşte o bölük açık olarak veliler grubudur. Bunların her biri halkın içinde ortaya çıkmıştır. Bunlar Hak yolunda yürüdüklerinden, kendilerine Allah'tan zafer verilmiş ve duaları kabul edilmiştir. O gerçek erenler Hak yolunda gittiklerinden bunlara sayısız keramet de verilmiştir." Âşık Paşa erenlerin tanımını yaparak, onların vasıflarını bildirmiştir. Eren; doğru yoldan giden, halk içinde bilinen, halkın içinden çıkan, Allah'tan kendilerine zaferler ihsan edilen, duaları Hak katında kabul olan ve sayısız keramet sahibidir.

Bir gürühi kim vilâyet ehlidür
Şal erendür kim keramet ehlidür

(I /1,b,11,S.429)

Evliyâdur ol bölük bellü beyân
Halk içinde her biri oldı 'ayân

Çün bular Hak yolına baştı kadem
Hak'dan açıldı buralara feth u dem

Hak yolında gitdi ol girtü eren
Kopdı bunlardan kerâmet bi-kerân

(I /1,b,1,2,3,S.431)

Âşık Paşa erenleri yeryüzünü canlandıran yağmur suyunun kaynağı bulutlara benzetmiştir. Ona göre veliler de hiçbir ücret almadan bizi Hakk'a ulaştırırlar. Bu yüzden kim erenlerin eteğine tutunursa, Allah'a ulaşan da o, olacaktır.

Pes erenler vâsıdadur bî-gümân
Bizi Hakk' a vaşl iderler râyigan

Kim dutarsa ol ulular etegin
Bula ol şahlar şahın beyler begin

Burada Âşık Paşa velilerin Allah'la kul arasında bir vasıta, köprü olduğu düşüncesini tekrarlar. Bu dünyada, insanın görevi erenlerin sohbetine ulaşmak ve böylece doğru yolda gitmektir, mesajını ulaştırmıştır.

Hem bahâne hem sebep hem vāsita
Bu erenler şohbetidür iy dede

Hak bu şahbetden bizi ayırmasun
Dünya āhir doğru yoldan ırmasun

(II 12, b, 1, 2, s.489)

Âşık Paşa sürekli tekrar ettiği düşüncesini tekrarlayarak erenlerin gönlünü Hakk' ı gösteren ayna olarak kabul etmiştir. Yine bilinen bir gerçekten yola çıkarak bilinmeyenden haberler vermiştir. İnsanın gözbebeği dünyayı görüp gösterdiği hâlde kendisini görememektedir. Ancak bir ayna yardımıyla kendini görebilir.

Âşık Paşa insana dünyada doğru yolu gösteren kişiler olarak gördüğü erenleri dünyada Hakk' ın tecelligâhı olarak görmüştür; bu yüzden de onun için velilerin gönlü önemli bir makamdır.

Âşık Paşa müridin mürşidini Hak nazarıyla görmesini ve ona bu şekilde muamele etmesini istemiştir. Çünkü onlar Allah' ın dostlarıdır; bu yüzden de onları görmek Hakk' ı görmeye eşittir. Ayrıca mürşit onu dinine bağlayan, uyaran ve Hakk'a çağıran kişidir, Tanrı ile arasındaki bağıdır. Bu bağ olmazsa kişi kendi hükmettiğini doğru sanır ki bu bir yanılgıdır.

Her ki sevdi Tangrının dōstlarını
Bī – gümān ol göriser dīdārını

Dōstların görmek onı görmek – durur
Dōstlara irmek ona irmek – durur

(II/2, b, 5, 6, s.635)

Şuna benzer kim bakarlar gözgiye
Kendüye bakmak olur ol kendüye

Gerçi kim göz bakduğı ol gözgüdür
İlla anda gödügi yüz kendüdür

Gözsüz kendü yüzün görmez bu göz
Kendü yüzinden haber virmez bu göz

(II/2, b.8 , 9, 10, s.635)

Âşık Paşa'ya göre gözlere yüzü gösteren ve gönlü şüpheden kurtaran aynadır. “Bu işin sırlarını düşünürsen, aynanın veliler ve peygamberler olduğunu da görüp, anlarsın. Allah bunların gönlünü parlattı, eğer Hakk' ı görmek istersen oraya bak.”

Âşık Paşa şüphe etmeyi kişi için çok tehlikeli görmüştür. Bu yüzden gönlün şüpheden arındırılması lâzımdır. Bunun da tek ilâcı erenlerin sohbetine ulaşmaktır. Fakat Âşık Paşa velilerin yüzünde Hakk'ı görebilmenin şartı olarak da yine kişinin kendi gönlünü görmüştür. Çünkü her veli sohbetine ulaşan kişinin mutlaka kurtulması mümkün değildir. Mürşid ne kadar iyi olursa olsun kişi onu anlayacak gönülden uzaksa etkisi de azalacak belki de hiç olmayacaktır.

Gözlere pes yüzi gözgi gösterür
Ol gümândan gönli gözgi kurtarur

(II/2, b.11, s.635)

İmdi gel bir göz bırak bu ma'niye
Gözgi kimdür evliyâ vü enbiyâ

Şaykal urdı bunlarun gönline Hak
Hak yüzün görmek dilersen anda bak

Her kim anda bakdı gördi döst yüzün
Döst yüzünden ırmadı ayruk gözin

(II/2, b.1, 2, 3, s.637)

“Hakk’ in aynası velilerin gönlüdür; sevgililere dost yüzünü gösteren odur.”

Gözgüsi Hakk’ un velî-gönli-durur

Döstlara döst yüzini ol gösterür

(II/2, b.4, s.637)

Âşık Paşa’ nın bu konuda yer verdiği söz şudur:

Velilerin kalpleri Hakk’ in aynasıdır.

(II/2, b.5, s.637)

Âşık Paşa, ayrıca velilerin nefesini Hakk’ in kokusuna benzetir ki onu ancak can burnunun alabileceğini de vurgulamıştır. “ Ten bir kafes can da bir kuştur, her bir saatte can bin nefesten meydana gelir. O can bu nefesi Hakk’ tan alıp yine yine Hakk’ a verir ki Allah bunu hiç kimseden esirgemez, işte bu sır Allah’ ın nimet dolu, alelâde bir sofrasıdır. İşte Allah’ tan cana gelen her nefes, vücuda hayat olur ve cana da can katar.” Bu noktada Âşık Paşa okurunu düşünmeye çağırmıştır. Bu öyle bir çağırıştır ki kişiyi kendisine getirecek ve acizliğini bildirerek kuluğunun şuuruna erdirecektir.

Şol nefes kim ol velilerden gelür

Hak yiyisin bu burun andan alur

Sen dahı cān burnını dutgıl ana

Kim gele hem ol yiyi Hak’ dan sana

Bil ki cān bir kuş-durur ten bir kafes

Degme bir sa’at da cānum bin nefes

Tanrı’ dan alur virür hem Tanrı’ ya

Hak hanıdur bî-dirîg u bî-riyâ

Her nefes kim Tanrı'dan cāna gelür

Bu tene dirlik ü cāna cān olur

(II/2, b.4, 5, 6, 7, 8, s.717)

C. Evliyâ

Âşık Paşa'nın mürşitlik konumunda gördüğü bir diğer kişi de evliyâdır.

Âşık Paşa Tanrı'nın dünyada üç taht yarattığını ve bunlar için düşünmek ve zelil olmak olmadığını anlatmıştır.

Dünyada üç taht yarattı ol Celil

Kim bunlara yok-durur olmak Zelil

1. Bunlardan birisi emrine bütün cihanın mahkum olduğu, buyruğu geçen sultandır.
2. Bunların biri de din içinde inceden inceye, kılı kırk yarararak İslamiyete uygun iş görüp hüküm veren âlimdir.
3. Biri de gönülleri parlatıp temizleyenler ve vücut içinde nefislerini hüküm altına alan velilerdir. Âşık Paşa evliyânın kerametlerini aktarmıştır; onlar Allah'ın izni ile gönül ülkesine hükmettikleri için gönülleri parlatıp temizlerler. Ayrıca nefsin hüküm altına alınması da yine velilerin kerametlerindedir.

Birisi sultâdurur hükmi revân

Mahkum olur hükmüne cümle cihân

Biri cilm ehli-durur kim şer'ile

Din içinde hükm ider kıldan kıla

(I/1,b.5,8,s.359)

Evliyâdur gönüle saykal uran

Cism içinde nefslere boynın buran

(I/1,b.2,s.361)

Şaire göre bu üç tahtın sahibinin her biri bir ülkeye hükmetmiş ve birbirlerinden ayrı işler görmüşlerdir. “Görünen maddi ülkeye hükm eden sultanın emri gönüllere ulaşamaz. Onun adâleti ve zulmü halkadır, onun buyruğunu tutmayan canından olur. Âlimler ise gece gündüz din ülkesini dizerler, Tanrı bunlara islam dinini bildirmiştir. Âlimlerin sözlerini tutmayıp, emirlerinden dışarı çıkanlar, ahirette yüzleri kapkara dirileceklerdir. Velilerin hükmü ise gönüllere geçer, bu yüzden herkes onlara toprak olur. Çünkü Allah onlara gönül ülkesini vermiş ve kudret dilini öğretmiştir. Bunlara inanmayıp, red edenler Allah’ın cemalinden mahrum kalcaklardır. (I/1,s.361-363)

Evliyânun hükmi gönülde yörir
Anun-içun kamular yüzün sürer

Bunlara virdi çalap gönül ilin
Bunlara bildürdi hem kudret dilin

(I/1,b.10,11,s.361)

Kimsene kim bunlara münkir ola
Hak didârından gerek mahrum kala

(I/1,b.1,s.363)

Âşık Paşa, Allah’ın üç kişiye verdiği bu üç tahta oturan kişilerde üçer özellik olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlardan biri eksik olursa o kişi tahata ve ülkeye sahip değildir.

Bunlara üç dürlü hâl lâzım-durur
Anun-ıla tahtına hâkim-durur

Şaire göre sultan için önce asâletin, sonra aklın ve son olarak da kuvvetli bir devlet olmalıdır. Âlimin ilk şartı eksiksiz ilim, sonra ilmiyle amel etme (dediğini tutma) son olarak da dünyaya bağlanmama, hırstan uzak bir hayat sürerek şükretmektir. Üçüncü tahtın sahibi veliler için ise ilk şart Allah aşkı, temiz bir gönül son olarak da Allah hulku ile âhlâklanmaktır. Çünkü onlar gönül ülkesine sahiptirler ki Allah bunu sevdiklerine ihsan etmiştir.

Gör üçüncü tahta hâkim kim-durur
Kim gönül mülki ana mahkum-durur

Evliyâdur kim çalap hükmi ile
Şâh olup hükmin yöridür gönüle

Bu gönül âhir çalap mülki-durur
Mülkini sevdük kulına bildürür

(I/1,b.10,11,s.369)

Şaire göre, “veliler Allah’ın sevgili kullarıdır, Tanrı’ya dosdoğru gidenler de bunlardır. Velilerde korku bulunmaz, onlara dünya ve ahirette kaygı yoktur.”

Mevli’nün sevdük kulıdur evliyâ
Evliyâdur doğru varan Mevli’ya

Evliyâdur kim bulara korku yok
Dünyada hem ahiretde kaygu yok

(I/1,b.4,s.369)

Hem üçinci duta Allah hulkını
Hulk-ıla hoş duta ‘alem halkını

(I/1,b.1,s.371)

Âşık Paşa burada velilerin özelliklerini yine Kur’ân’dan bir âyetle anlatmaya çalışmıştır.

- İyi dinleyiniz Allah’ın korudukları korku çekip kaygılanmazlar Yunus 62

(I/1,b.4,s.369)

İşte evliyâ ancak sayılan bu özelliklere sahipse gönle hükmedebilir ve gönüllere sultan olabilir. Âşık Paşa’nın son öğüdü gönüle girmektir.

Şaire göre “dünyada gözleri dış görünüşe takılanlar, surete aldananlar bu sözleri ve anlamını bilmezler. Çünkü sözün anlamı dilde değil gönüldedir. Kişi ancak gönüle girerse bu sözün anlamını çözebilir ve anlayabilir.”

Anların kim surete kaldı gözi
Ne dimekdür ne bilir ol bu sözi

Söz kamusı ol degül kim dildedür
Ol kim aslıdur sözün gönüldedür

Gönüle gir ki hakikat bilesin
Bu sözün ma'nisin anda bulasın

(I/1,b,1,2,3,s.373)

Âşık Paşa evliyâları orta tabakanın en alâsı olarak görmüştür.

Evsatun a'lâsı kimdir evliyâ
Evliyâdur togru giden Mevli'ya

(I/1,b,3,s.389)

Ona göre "O ihsanlar verilen gönlün sahibi evliyâlardır; onlar ne isterlerse Allah hepsini kabul etmiştir. Ayrıca peygamberlerin emirlerini bildiren, onların yolunda gidip insanları Hakk'a ulaştırın velilerdir. Bunlar o yolda gidip Allah uğrunda canlarını da vermişlerdir. Dünyada dinin direği veliler olduğu için hükümdarlar onların eşiklerinde köle kesilmişlerdir." Âşık Paşa evliyâları dini ayakta tutan insanlar olarak görmüştür. Çünkü onlar gönüllere hükmederek insanın manevi yönünü ön plâna çıkarmasını sağlayıp onlara doğruyu gösteren rehberlerdir ki değerleri bu sebeple ölçülemez. Tüm bu özelliklerden dolayı dünya beyleri onun eşiginde köle durumundadırlar.

Evliyâdur ol kerâmetlü gönül
Her du'â kim kıldılar oldu kabul

Evliyâdur enbiyâ hükmin süren
Evliyâdur halkı Hakk'a irgüren

(II/1,b,6,7,s.389)

Evliyâdur dünyada din direği
İşiginde kul-durur dünyâ begi

(II/1,b,9,s.389)

Âşık Paşa evliyâların önemini ve hususiyetlerini yineler ki bunlar aynı özelliklerin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Burada velilerin Allah için kendilerinden geçtikleri anlatılır, bu özellikler aradaki bağın ve sevginin derecesini göstermesi açısından önemlidir.

Evliyâdur Hâlık'un genc-hanesi

Evliyâdur mahkukun mestânesi

Evliyâdur gözgü olan ol yüze

Dost yüzi ol gözgüden görnür bize

(I/1,b.10,11,s.389)

Şaire göre, insanın dünyadaki dostlarından birisi de evliyâlardır.”onlar insanların elinden tutarak insanları Hakk’a götürür, bu yüzden de onları dost bilmeliyiz. İşte arkadaş bil ki eğer dünyada veliler olmasaydı, yer ve gök her yıkılmaya yüz tutardı.”

Evliyâdur bilgil anı evliyâ

Bizi oldur başlap iltür Mevli'ya

Her ki sini başlaya ilte Hakk'a

Bilki dostundur senün ol mutlaka

Evliyâ ger olmasaydı dünya de

Yir ü gök herv dem varaydı iy dede

(II/2,b.2,3,4,s.781)

Âşık Paşa evliyâyı övücü ifadelerle tanıtmıştır. “Evliyâ güneş, rüzgâr, padişah, sultan, akarsu gibidir ki her güzel şey ondan kaynaklanır. Onun sevgisinin gücü güneş gibi yakıcı ve etkileyici, aydınlatıcıdır. Onun duası herkes için cana neşedir. Yine onun kokusu rüzgâr kadar ferahlatıcı ve güçlüdür. Tüm bu özellikleriyle evliyâlar önüne kattığını doğru yola götüren güçlü bir akarsu gibidirler.”

Evliyânun aşkı benzer güneşe

Her gün altun tac urur her bir başa

Bi-dirig her baya vü her miskine
Mescide vü zaviye her meskene

Evliyâdan şol nefesler kim gelür
Bay u yohsul canı andan hazz alur

Yile benzer iltür elvân yiyiler
Yiyleyenler Hakk'ı andan yiyiler

(II/2,b.1,2,3,4,s.783)

“Evliyâların ilmi de, halkın kirini her an yıkayan suya benzer. Ayrıca velilerin sabrı da, her an kendisine rahmet yağın toprak gibidir. Âlemdeki bütün varlıklar onlar sayesinde hayat bulduğu gibi; yine hepsinin rızkı da onlar sebebiyle gönderilir. İşte her zaman bu nimetler, şüphesiz durmadan bize veliler yüzünden gelmektedir.

Evliyânın sabrı da toprak gibidir. O sabırla tıpkı toprak gibi ham olanı pişirir, bereket ve canlılık verir. Bütün bu sebepler dolayısıyla evliyâlar insanın dünyadaki dostlarındandır.”

Evliyânun cilmi benzer şol suya
Kim gerek bu halkı her dem ol yuya

Evliyânun sabrı benzer toprağa
Kim gerek her dem ana rahmet yağa

Cümle ‘âlem halkı andan dirilür
Cümle halkun rızkı andan verilür

Evliyâdan uşbu ni'met her zaman
İrişüdur bize her dem bi-güman

Uşbu dostlık halk içinde kanda var
Dostun oldur kim bu dostlık anda var

(II/2,b.5,7,7,8,s.783)

Âşık Paşa'ya göre evliyâlar insanın dostudur; çünkü kim dostluğunda samimi ise o; arkadaşını doğru yola götürür. Okuruna dönerek, işte bu yüzden senin dünyadaki en büyük dostun, sana nasihat vermeyi iş edinen kimsedir. O senin kötü durumlara düşerek hor görülmemen için, seni hep Hakk'a çağırır, şüphesiz o doğru yolu gösteren gerçek dosttur. Bu yüzden veliler ve peygamberler insanı Allah'a çağıran dostlardır.

Her kimün kim dostlığı dogru ola
Ol gerek dostın çeke doru yola

Ulu dostun dünyada şol kişidür
Kim nasihat virmek anun işidür

Ol nasihatla seni Hakk'a akır
Dilemez hergiz olasin sen hakir

Her ki halkı Hakk'a okır dostdur ol
Anun-içün gösterüdur dogru yol

Nişe dostdur evliyâ vü enbiyâ
Halkı da'vet kıldugıyçun Tanrı'ya

(II/2,b.1,2,3,4,5,s.905)

Âşık Paşa dostluğun ve dost olabilmenin kriterini şu şekilde açıklamıştır; Eğer sen de dostsan dost gibi davran ve sözlerinle sevdiklerini uyar ve onları Hakk'a çağır. Buna göre şunu söyleyebiliriz. Dost demek insanı doğru bildikleriyle, doğru olanı yapmaya çağırın ve ona nasihat etmeyi huy haline getiren kişidir.

Bu nasihatdur dutarsan iresin
Hiç gümânsuz Hak didârın göresin

Pes nasihatdur nişân bun doslıga
Ol nasihatdan dahı doslık dogra

Dosta her dem hoş nasihatlar digil
Anun-ıla anı Hakk'a ündegil

(II/2,b.9,10,11,s.905)

Şaire göre, kişi dünyadeyken mutlaka Hak dostlarını bulmalı ve bu Hak dostlarının gönlünü almalıdır. Çünkü dostunu sevmek onu sevmek, dost rızasını almak onu bulmaktır. “Âşık sen Hak dostuna kendini âşık et ve yüzünü onun ayağı için toprak et. Çünkü bunların ayağının değdiği toprak iksir gibidir ki her neye değerse onu güher eyler, değerli kılar.”

Âşık Paşa özellikle Hakk'ı Hâk dostlarından ayrı görmediğini, onlara yapılan ikram ve iyiliklerin Allah'a yapılmış olduğunu, Hak rızasının da ancak bu şekilde alınabileceğini anlatmıştır. “Onlar ki ayaklarının değdiği topraklar dahi değer kazanır sen gönlünü onların eşğinde toprak eylersen o gönülden neler neler elde edebilirsin bir düşün.” Hizmetin sonsuzluğuyla kulluğun derecesi vurgulanmıştır. Hak dostuna bu şekilde sınırsız bir hizmet gerekiyorsa, Hakk'a lâyük hizmet konusunda kişinin düşünmesi ve aczini bilmesi dolaylı olarak vurgulanmak istenmiştir.

İlla anun dostların bulmak gerek
Dostlarınun gönlünü almak gerek

Dostını sevmek anı sevmek olur
Dost rızasında olan anı bulur

‘Âşık it Hak dostına kendüzünü
Toprag eyle ayagından yüzünü

Kim bularun toprağı iksir olur
Her neye irer- ise güher kılar

(I/1,b.6,7,10,10,s.43)

Şaire göre, Allah, peygamber ve evliyâlara mana cevherinin kaynağını bulmayı nasip etmiştir ki işte bu insanlar bu yüzden çok değerlidirler. Bunların işi nerede cevher varsa bilmek ve ortaya çıkarmaktır. Bunlar madenin nerede olduğunu bilirler ki şüphesiz bu aradıkları cevher bunlarda da vardır. Cevherin ne olduğunu ve kıymetini yine cevher

bilebildiği için bunlara bu iş de malûm olmuştur.” Şair burada evliyâları cevhere benzetmiş; böylece onlara verilmesi gereken değeri de dile getirmiştir.

Viribidi enbiyâ vü evliyâ

Kim bu ma’ni cevherin bunlar tuya

(II/1,b.11,s.201)

Kanda cevher varsa bunlar bileler

İsteyenler halk içinde bulalar

Zira kim cevher bilen bunlar-durur

Şeksüz ol cevher bularda var-durur

Gelmeseydi enbiya vü evliyâ

Kim degüreydi bizi bu ma’niye

Bunlara ma’lum bu ma’ni cevheri

Nitekim cevher bilür ol cevheri

(II/1,b.1,2,3,4,s.203)

D. Derviş

Âşık Paşa Garipname’de “ulular” diye nitelendirdiği kişilerin içinde dervişleri de saymıştır.

Şair anlatamına dervişliği tanımlayarak başlamıştır. Ona göre dervişlik yoksulluktur; o zenginlik değil aksine köleliktir.

Ya’ni dervişlik bu yohsullık_durur

Baylıg u beglik degül kullık_durur

(II/2,b.11,s.665)

“Dikkat edersen yoksulluğun bir nimet olduğunu anlarsın; çünkü yoksulluk Tanrı’yı anmaya bir vesiledir. Kişi yoksul olmazsa Hakk’ı anmaktan da geri durabilir. Çünkü kişide mal mülk ve çeşitli sebepler bulunduğu zaman dünya insanı Hakk’a yönelten mihrap olmaz. Eğer bunlar olmazsa kişi bu meşguliyetlerden kurtulmuş olur; fakat dünya nimetlerinden de uzak düşmüş demektir.” Âşık Paşa insanın dünyadaki fakirliğinin aslında onun için bir nimet olabileceğini hatılatarak kişinin kanaat sahibi olması gerektiğini ve görünenin ardındaki gerçeğe ulaşması gerektiğini vurgulamıştır. Kişi böylece dünyevî bazı lezzetlerden uzak düşse de kendini ve dolayısıyla Allah’ı bulacaktır, bu da onun için en büyük kazançtır.

Bir haşiyetdür bakarsan ol dahi
Kul ki yohsul olmaya anmaz Hak’ı

Çünkü māl ü mülk ü esbâb olmaya
Dünya Hak’dın yana mihrâb olmaya

Kimde varsa bâ g u çift ü sim ü zer
Lâcerem her gün gönül anı düzer

Çünkü dünyâ olmaya âzâd olur
Gerçi dünyâ lezetinden yâd olur

(II/2,b.1,2,3,4,s.667)

Şaire göre, Hz. Muhammed dahi “fakirlik öğünümcüdür” demiş ve Hakk’a giden yolu fakirlik içinde bulmuştur. Yoksulluk, boyun eğip Hakk’ın verdiği bilen kimse için güzel bir elbisedir. Kanaat fakire(dervişe) yoldaş olduğu için, o; görünüşte fakir de olsa, gönlünde Allah’ı bulduğu için şahtır”

Mustafâ el-fakru fahri didi ol
Fakr içinde buldı Hakk’a togrı yol

(II/2,b.5,s.667)

Ulu hilatdur bu dervişlik ere
Kâni olursa şuna kim Hak vire

Çün kanā'at dervişe hemrāh ola
Gözde derviş ü gönülde şāh ola

(II/2,b.7,8,s.667)

“Kanaat dervişin en sevgili dostudur. Onunla daima o yüzünü yıkar ve alını açtır. Eğer dervişle kanaat yoldaş olmazsa, o derviş değil yoksulun da yoksulu yani kara yoksuldur. Kanaat yoksul ile birlikte olmalıdır. İşte gerçek dervişlik, bu iki şey sayesinde.”Aşık Paşa dervişlik makamını kanaatsiz düşünmemiştir. Eğer derviş Hakk'tan gelene razı ise bu onun için ulu bir nimettir.Derviş bu haliyle Allah'ı bulduğu için ve her umduğunu onda bulduğu için o aslında sultan gibi tüm isteklerini elde etmiştir. Şâyet böyle olmaz da derviş aç gözlülük ederse; işte o zaman gerçekten Aşık Paşa'nın tabiriyle kara yoksul olur ki bu yoksulluğun en son haddidir ve gerçek yoksulluktur.

Pes kanā'at dervişün key yarıdur
Yüzün ol yur dervişün ol arıdur

Çünkü dervişle kanā'at iş degül
Ol kara yohsul-durur derviş degül

Bu kanā'at çün ola derviş-ile
Derviş oldur kim ola iksi bile

(II/2,b.9,10,11,s.667)

“Gerçek dervişin sermayesi Hak'tır. Hak, dervişin canının içindeki altını, akçası, hazinesi, aslı ve herşeyidir.İşte dervişlik kanaat ile iyiden iyiye yoldaş olursa bu, fakir için yüce bir makamdır.”Âşık Paşa dervişin Allah'la o kadar hemhâl olduğunu dile getirir ki işte derviş bu yüzden başka hiç birşeye ihtiyaç duymaz. O eriştiği manevi tatminlik derecesinde herşeye sahiptir. Bu yüzden de kanaat sahibidir. Dervişin kanaat sahibi olmasının sebebi içindeki ulaştığı doyumdur, kanaat ise bu doyumun dışı yansımasıdır.

Hak olur al dervişün sermāyesi
Cān içinde nakd u genç ü māyesi

Çünkü dervişlik kanā'atle tamam
Yoldaş olur olsa ol 'āzli makām

(II/2,b.112,s.669)

Âşık Paşa derviş bahsinde insanların dervişlere nasıl muamele etmesi gerektiğini de işlemiştir. “Çünkü her yerde derviş vardır. İşte bu yüzden her zaman derviş kişilere iyilik ve ikram lâzımdır. Sen gücün yettiğince bu kişilere her zaman iyilik ve bağışlarda bulun. Mal, mülk ve her türlü nimet elindeyken onlara ihsanda bulun ve iyilik yap.” Âşık Paşa, burada okuruna yine yol göstermiş; onu uyararak doğru hareketi işaret etmiştir.

Görelüm dervişlere n'itmek gerek
Bu uzak yolda niçe gitmek gerek

(II/2,b.5,s.909)

Çünkü dervişsüz de güldür her makām
Dervişe ihsân gerekdür pesmüdām

Māl u mülk ü ni'met elünde-y-iken
Niçe güç yitdükçe sen dervişlere

Yiyidür bahsâyiş eyle anı sen
Kıldur ihsân u bahşiş bunlara

(II/2,b.6,7,8,s.909)

Şaire göre kişi böyle davranmazsa bu fırsat bir gün elinden çıkar malını mülkünü başkaları alır, yerler, içerler de ancak onu hiç kimse anmaz.

Yohsa bir gün alalar senden anı
Yiyeler anmayalar hergiz seni

(II/2,b.9,s.909)

1.3.2. Mürit

Âşık Paşa mürit olan kişide üç özelliğın olması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle bu şeyhe lâıık olabilmenin de bir gereğidir, zaten bu işi kendisine vazife bilen her talebenin yoldaşı, baştan sona kadar, rahmettir. Âşık Paşa tarikata girmiş kişinin yoldaşını Allah'tan ona ulaşan rahmet olarak göstermiştir; böylece mürit olmayı tavsiye etmiştir, çünkü o kendini Hak yoluna götüren kişiye bağlamıştır.

Hem mürıddedür onun üç dürlüsü
Şeyhe lâıık olanın oldur hus

Her mürıd kim farz ola bu işi ona
Rahmet ola yoldaşı önden sana

(I/2,b,1,2,s.743)

Âşık Paşa'nın bir müritte olması gerektiğine inandığı şartlar şunlardır:

1. Mürit, hocasını "bu zat Bağdatlı Cüneyd veya Bistamlı Bâyezid gibidir " diye büyük bir âlim bilmeli onun yüzünde Hakk' ı görmelidir. Âşık Paşa özellikle müridin mürşidine olan tam bağlılığı ve teslimiyeti üzerinde durmuştur. Mürit hocasının ilminden ve söylediklerinden asla şüphe etmemeli , tevekkül etmelidir.

Geldük evvel kendü şeyhine mürid
Eyde kim budur Cüneyd ü Bâyezid

İtikâdı söyle ola şeksuzin
Şeyh yüzünde ol Hakk' un yüzün

(I/2,b,3,4,s.749)

2. Öğrenci hocasının gönlüne göre olmalı, mürşidi de ona açıkça talebem demelidir. Allah ona dünyalık olarak ne verdiyse ve dünyada neye gücü yettiyse; hiçbirini mürşidinden esirgememeli ve asla itiraz edip "hayır" dememelidir. Müride düşen gücü yettikçe mürşidinin emrinde olmak ve böylece rızasına kavuşmaktır.

Gel müridin ol ikinci şartına
Bir işit kim n'eyleye ol şeyhine

Kim mürid şeyh gönline lâıık ola
Ol müridüm didügi bayık ola

Tanrı ona ne ki dünya virdise
Dünya içre eli neye irdise

Hiç şeyhinden dirig eylemeye
Şeyhe karşı lâ diyüp söylemeye

İlla güç yitdükçe teslim ü rızā
Kim meger hoşnüd ola ondan Hudā

(I/12,b,7,8,9,10,11,s.749)

3. Yönün Hakk'a döndüren talebenin bir alâmeti daha vardır. Bu da hocasına "doğrudur ve onun hiçbir işi Hak'tan ayrı değildir" demesidir. Mürşidi ne söylese Hak'tan bilmeli , her işini onun sözüyle yapmalıdır. Mürşidinin uğruna dünyevî zevkleri terk etmeli, hocasının adına ise sıkı sıkıya bağlanmalıdır.

Ol mürid kim yöni dogruldu Hak'a
Bir nişanı vardır onun mutlaka

Ol gerek kim şeyhine hakdur diye
Hakdan ayru hiç işi yokdur diye

Ne ki şeyhi dir-ise Hak'dan bile
Ne kılursa Şeyhi söziyle kıla

Şeyhi adıyçun bu dünya dadına
Terk ide vü berk duta şeyh adını

(I/2,b,3,4,5,6,s.751)

Âşık Paşa mürit ile mürşidin hemhâl olmaları, birbirlerine gönülden bağlı olmaları üzerinde durmuştur. Böylece mürit gerçek mürit olabilecek ve Hak'tan ona her an yardım gelecektir.

Hayrı onun adı-y-ıçun berk duta
Şerri onun yolu-y-ıçun terk ide

Şeyhi sevenler onun dostı ola
Her ki sevmezse anı düşman bile

Ol kişi andan ola girtü mürid
Lâcerem Hak'dan ola her dem mezid

(I/2,b,8,9,10,s.751)

Âşık Paşa , sonuç olarak mürşidin önemini vurgulamış böylece de mürit için tutulacak yolu da göstermiştir. Âşık Paşa ayrıca anlattıklarıyla işin bilindiğini ; fakat önemli olanın bu yolda gidecek yiğit olduğunu vurgulamış; bununla birlikte ehil bir mürşite ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.

İş bilindi işleyesi er gerek
Bu yolu varmaga key server gerek

(I/2,b,2,s.753)

Âşık Paşa, müridin niteliklerini belirttikten sonra müridin mürşidine hizmet etmesi gerektiği üzerinde özellikle durmuştur. Şâirin bu noktada hizmetten geri duran veya kalan mürşit için şeytana gönderme yapması aşırılık olarak görülmektedir. Ayrıca hizmetinde samimi olan kişinin mevkisi yükselir ve adı duyulurken en iyi mevkide hizmetten geri duranlar kendilerini dışarda bulmuşlardır.

Kapuda hidmet kılan geçti dibe
Adı vardı maşrika vü magribe

Niçeler dipde-y-iken hidmetsüzün
Kapularda taşra gördi kendizün

Nitekim iblis çıkmışdı göge
İrişürdi her nefes yigden yige

(II/2,b,9,10,11,s.899)

Bir sücüd itmedugiyçün sürdiler
Adımı şeytân-ı la'net urdılar

(II/2,b,1,s.901)

Şair bu noktada şeytanı kastederek kötü bir örnek vermiştir. "O yüce bir zata hizmet etmediği için, kovulup sürülerek gökten yere indi, işte her kim bu dünyada bir büyüğe hizmet kılmadıysa, o sonunda kovulup köpekler gibi olur. Diğer yandan büyüklere hizmet edenler, bu hizmetleri sebebiyle saadete ulaştılar. Hizmet edenlerin pek çoğu da, başkalarından hizmet gördüler. İşte büyüklere hizmet edenler insanlar arasında rahmete ulaşanlardır" Âşık Paşa şeytanın Allah'a hizmetten geri durduğu için kovulduğunu söyleyerek okuruna kötü bir örnek sunar. Böylece onun doğruya ulaşmasını ister. İşte bir uluya hizmet etmeyenler de köpekler gibi pişman olacak ve uluyacaklardır. Bir büyüğe hizmet edenler ise değerlerine değer katacaklardır. Sonunda mutluluğa ulaşıp hizmet edilir konuma yükseleceklerdir. Burada Âşık Paşa ilerlemenin yolunu da başkasına hizmet etmek olarak göstermiştir. Her kim bir büyüğe hizmet ederse Tanrı'nın rahmetine de o, ulaşacaktır.

Âşık Paşa konularla ilgili tespitlerini ortaya koymuş ve kendine göre dertlerin merhemini de birlikte vermiştir.

Ya'ni hidmet kılmadı bir servere
Anun-içün sürilip ini yire

Her ki hidmet kılmalı bir uluya
Lâcerem kim la'net olup uluya

Uluya hidmet kılanlar irdiler
Niçe hâdim mahdum oldu gördiler

Pes bilün kim uluya hidmet kılan
Halk içinde ol-durur rahmet bulan

(II/2,b,2,3,4,5,s.901)

1.3.3. Hikmet

Hikmet, Âşık Paşa' nın dilinde görünenden görünmeyi bulma, gerçeği sezme, anlayış gücü, mana ... anlamlarında kullanılmıştır. Şurası açık ki hikmet denilen gizli sırlardan herkes nasiplenemez; çünkü bu sezış gücü gerektirir ki eğer hikmet, nasipsiz insanlara söylenirse tüm sırrını, cazibesini kaybeder.

“Hikmet Arapça bir isimdir. 1- Bilgelik. 2- esk. Felsefe 3- Sebep, gizli sebep. 4- Tanrı'nın insanlarca anlaşılmayan amacı. 5- esk. Özlü söz, vecize. 6- esk. Fizik. Hikmetinden sual olunmaz sonucunun sebebi sorulmaz, araştırılmaz; Tanrı'nın yaratıcı gücü karşısında sebep aranmaz.”¹

Türkçe sözlükte bu manâlarla karşılık bulan hikmet anlaşıldığı üzere anlatılması zor; fakat sezilebilen bir özellik arz etmektedir. O öyle bir noktada hissedilip, hissettirilebilir ki bu nokta bir cezbe hâli gibi anlatılamaz bir vaziyet arz eder. Bu yüzden tam bir karşılık verilememektedir. Bu konuya bir başka bakış açısı da şöyledir.

“Hikmet bir yanda felsefeye , diğer yandan dine dayandığı için kaynaklarını felsefede ve dinde aramak gerekir. Türklerin İslâmiyeti kabul etmeye başladıkları sekizinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar devam eden devredeki Türk hikmeti dini karakterlidir. Kitap ve sünnet yani Kur'ân ve hadisler olmak üzere iki ana temele dayanır.”²

Âşık Paşa' ya göre Allah, hikmeti gönüle indirmiş ve bu hikmet içinde kendisi konuşmuştur. Hikmeti gönüllere her şeye gücü yeten Allah bildirmiştir. Bu yüzden de hikmet Allah' ın gizli sırrıdır ve bu sırrı istediğine bildirmiştir diyebiliriz. Ayrıca hikmet içinde konuşan Allah' ın kendi nutkudur, hikmetin kaynağı Allah'tır inancı da vardır.

Hikmeti Hak gönüle kıldı nüzül
Bil anı kim kendü söylepdür nugül

Hikmeti gönüllere Hak bildürür
Şol gönüle kim ana kâbil-durur

(I/2, b.9, 11, s.561)

¹ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, c.1, s.994-995

² MENGİ, Mine (1991). Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbi, s.x, Ank,1991

Âşık Paşa' nın bu konuda yer verdiği söz şudur:

Hikmet yüce Allah' ın nutkudur.

(I/2, b.10,s.561)

“Hikmete asla açıkça bir delil yoktur; ancak bunu dinleyenin hikmeti anlayabilmesi için sadık olması gerekir. Eğer hikmet ilmını dinleyende doğruluk ve kalp temizliği olmazsa; ona ne kadar söylenirse söylensin bu söyleyiş bir işe yaramaz bu sadece sözün hor ve aşağı olmasına sebep olur.” Âşık Paşa, hikmetin delili olmadığını onun delilinin mümînlerin kalp temizliği ve doğruluğu olduğunu dile getirmiştir. Bu yüzden hikmetin ortaya çıkabilmesi için dinleyende kalp temizliği ve inanmışlık olması şarttır. Allah' ın nutku sözüyle Kur'ân'da işret ediliyor olabilir ki zaten onun da etkisi dinleyenin bilgisine, kalbine, sezişine bağlıdır.

Hikmete hergiz delil yokdur 'ayân

İlla şol kim sâdık ola dinleyen

Hikmete ger sıdk olmazsa delil

Kanda söylese olur hõr u zelil

Zira kim hikmet Çalap nutkı-durur

Pes delili mü'minün sıdkı-durur

(I/2, b.9, 10, 11, s.567)

Âşık Paşa'ya göre doğruluktan nasibi olmayan kişiye hikmet söylenilmemelidir! Çünkü hikmete yazık edilmiş olur. Ayrıca Tanrı doğruluğu ve kabul etmeyi insana hikmet ilmını anlayabilsin diye vermiştir. Bu insan için büyük bir vergidir ve Tanrı bunu istediğine nasip etmiştir.

Sıdk yoga hikmeti sen söyleme

Key sakın ol hikmete zulm eyleme

Hikmeti Allah gönüllere kodı

Anı gayr-ı ehline eytmen didi

Ehli oldur kim onun sıdkı ola
Sen diyince karşıdan saddak gele

(I/2,b.5, 6, s.569)

Âşık Paşa' ya göre Allah akl-ı külli yaratmış ve dünyada ondan yüce bir mahluk da yaratmamıştır.

Ol zamân kim Hak yaratdı 'akl-ı kül
Kim cihânda yokdur andan ulu kul

(I/2, b.3, s.629)

Âşık Paşa Allah' ın yoktan âlemi ve âlemin içinde Âdemi ve diğer yaratıkları tek tek nakış gibi işleyerek yarattığını ve bunları düşünsün diye de aklı yarattığını bildirmiştir.

Düşdi 'aklun önüne urdı salâ
Vây ana kim yimeye mahrûm kala

(I/2, b.8, s.629)

Âşık Paşa tüm yaratılmışların yoktan var edildiğini dile getirerek Hakk' ın kudretini anlatmıştır. Ayrıca kâinata görünen her varlık nimetle dolu bir bardaktır. Âşık Paşa gören göz için yaratılmışların yaratıcıdan izler taşıdığını savunur ki bu tefekkürle erişilen bir nimettir. İşte erişilen bu nimette hikmetten başka bir şey değildir.

Pes bu 'alem Tanrı hânıdur i yâr
İşit imdi eydeyüm hânda ne var

Cümle süret kim yaradılmış-durur
Ol 'ademden 'âleme gelmiş durur

(I/2, b.9, 10, s.629)

Her biri bir kâsedür ni'met tolu
Ni'meti hikmetdür anla iy ulu

(I/2,b.11, s.629)

“İşte bu sebeplerden dolayıdır ki gönül gözüyle hangi varlığa bakılırsa, onda hikmet yüzü görünür.” Burada dikkat edilecek unsur ten gözünün değil gönül gözünün hikmeti görmesidir.

Çün baka her nesneye gönül gözi

Görmüğe anda ol ma'ni yüzi

(I/2, b.2, s.761)

Gönlün nimetlerini sayan Âşık Paşa bunların içinde hikmeti de dile getirir. Ona göre, “gönle tesir eden gönlü aydınlatanlardan birisi de hikmettir.” İşte o gönle tesir edince gönülden neler coştığına bir bak. Kısaca hikmet toprağa benzeyen gönlün yağmurudur ki gönlü diri tutan da onun nurudur.” Âşık Paşa hikmeti yağmura, gönlü de toprağa benzetererek hikmetin gönül için ehemmiyetini vermeye çalışmıştır; nasıl ki yağmurun ulaşmadığı toprak çorak, bereketsiz olursa hikmet nurundan nasip almayan gönül de ıssız, kuru ve güzelliklerden habersizdir. Ayrıca gönlün canlı olabilmesi de hikmete bağlıdır.

Biri hikmetdür gönül üzre yağar

Ol yağışcak gör gönülden ne doğar

Ya'ni kim hikmet gönül yağmurudur

Diri tutan gönli hikmet nurudur

(I/2, b.3, s.763)

“Kimin gözünü Allah açıtsa, hâlini anlayıp, kendini bilmiş demektir. O dünyaya gelmeden ne olduğunu; kiminle düşüp kalktığını, nerede bulunduğunu bilir. O yolun yolcusu ne zaman kondu, ne zaman göçtü yine gelip geçtiği menzilleri niçin bilmesin; hepsini bilir. Çünkü o görünüşe aldanmayıp, hikmet ardından koşar ve dünyaya aldanmayıp doğru gider.” Âşık Paşa burada şunu vurgulamıştır. Allah'ın hikmet ilmini nasip ettiği kişiler gördüğünden ibret alabildikleri ve hâllerini doğru görebildikleri için doğru yolda gidenlerden olmuşlardır.

Her kimün kim Pâdişâh açdı gözün

Anladı hâlin ü bildi kendüzün

Dünyaya gelmedin ol ne'ydi bilür

Yoldaşı kimdi vü kondaydı bilür

Kanda göçdi kanda kandı yol eri
Nite bilmez geçdügi menzilleri

Bakmaya bu sürete ma 'ni güde
Dünyaya aldanmadın dogru gide

(I/2, b.4, 5, 7, 9, s.907)

Âşık Paşa gönül hastalığı olarak gönlü gam ve kederin basması olayını göstermiştir ki gam ve kederin olduğu gönül göstermeyen bir ayna gibi olmuştur; gönül bahçesinde çiçeklerin açabilmesi de gönlün hikmet işitmesiyle mümkündür. Böylece derdi ortaya koyan Âşık Paşa dermanı da söylemiştir. Zaten söylemek istediği de dermandır, o, dertlerini ortaya çıkararak bildiği dermanları dertlere merhem eder. Ona göre gönül hastalığının dermanı ulular sohbetidir ki gönlü hasta kişi ulular sohbetine kavuşursa; ilim ve hikmete de kavuşur. Gönül hikmeti işitince açılır, bütün sıkıntı ve kaygılarından da kurtulur. Böylece gönülden üzüntüler kovulunca hastalığın yerini sağlık alır.

Ol ulular sohbetini istesün
Varsun anda 'ilm ü hikmet dinlesün

Çünkü hikmet işide ol şād ola
Gönli kamu kaygudan āzād ola

Çün gönülden kaygu külli sürile
Renci onun sağlığa deşürile

(I/2, b.9, 10, 11, s.617)

Âşık Paşa hikmeti ulaştığı gönlü diriltten Tanrı' nın nuruna benzetir ki hikmetin ulaşamadığı gönüller bu yüzden her şeyden habersiz, âdeta bir ölü gibidir.

Bil ki irdük yirde bu hikmet nuri
Dirgürür ölmüş-iken gönülleri

Nitekim yağmur suyu gökden yagar
Ölü yirler dirilür ni'met dogar

Pes bu gönül rencini hikmet savar
Zira kim hikmetde Allah nûrı var

(I/2, b.1, 3, 5, s.619)

Âşık Paşa insanın eğer hikmet istiyorsa görünende takılı kalmadan görünenden görünmeyen yaratıcıya ulaşması gerektiğini vurgulamıştır. Zaten tüm mesele görünen ve görünmeyendir ki bunlar gizli sırlarla birbirlerine bağlanmışlardır.

Niçe kim ma' ni dilersen bilesin
Sun' içinde sāni'a yol bulasın

Sāni'ün sun'ın görüp bildi bilen
Sun 'içinden buldı ana yol bulan

Nāme kıldı sun'ı kendü gencine
Sun'a bak gör sun'ı nedür genci ne

(I/2, b.6, 7, 8, 9, s.909)

Âşık Paşa, Kâbe'nin bunca yıl boyunca yıpranmayıp, kaybolup gitmemesini onda var olan hikmete bağlamıştır. “Hangi varlıkta hikmet varsa; onu anlatmakta güçlük çekilir; çünkü onu anlatmak zordur. Onu insan nasıl anlatabilir. Bu tıpkı vücuttaki canı anlatmak gibidir ki bunun için ne söylenebilir.”

Her surat kim anda ma'ni var ola
Anı takrîr eylemek düşvâr ola

Kimse anı nice takrir eyleye
Tende cânı niçedür dip söyleye

(II/1, b.10, 11, s.37)

Âşık Paşa, “Her malın değerini ancak sahibinin bildiğine inanmıştır ki bu kişi kıymetini anladığı için de faydasını görür demiştir. İşte her kim hayatta hikmet ve ibretlerin kıymetini bilmezse o gerçekte gizliliklerin sırlarına ulaşamamıştır.” Âşık Paşa, burada görüneni idrâk edemeyenleri, malın değerini bilmeyen kişilere benzetmiştir. Böyle insanların sır perdesini aralayamadıklarını bu yüzden de kesrette takılı kaldıklarını vurgulamıştır.

Kimsene kim ma'ni kadrin bilmedi
Ol hakikatdur ki ma'ni bulmadı

(II/1, b.8, s.309)

1.3.4. Halvet

“Halvet: Vuslat alâmetidir. Sâlikin ilk hâli uzlet, son hâli ise hâlvettir.

Uzlete çekilen, halkın zararından korunmak niyetiyle değil halka zarar vermemek düşüncesiyle onu seçmesi lâzımdır. İlki kişiyi kibir ve gurura götürür. Uzletin hakikati , halktan ayrı olmak değil kalbini onlardan ayırıp,Hakk'a yöneltmektir. Kuşeyri'nin tarifine göre: Halkın yediğini yemek, giydiğini giymek, onlarla bulunmak, ancak sâlikin kalbi Allah ile olmaktır. ¹

Halvet Âşık Paşa içinde bu anlatılanlar anlamına gelmektedir. Halvet nefis terbiyesi için başvuru bir yöntemdir. Fakat Halvet insanın gönlünde olmalı, halvet duygusu gönülde makam bulmalıdır. Önemli olan halk içinde Hak ile olabilmektir ki yoksa kendini bedenlen yalnızlığa terk etmenin hiçbir önemi yoktur. Beden yalnızlık içinde dünyevî kaygılarla doluyorsa bu halvet içinde kesrette kalmaktır ki bu yalancı halvettir. Bu yüzden de önemi de yoktur.

Âşık Paşa halvet düşüncesinde olan bir insanın neler yapmayı plânladığını anlatır. Bunlardan ilki nefsi dizginlemek, kötü düşüncelerden sıyrılmak ve dünyevî endişelerden kurtularak Hakk'a ibadet etmektir.

Kanı ol kim halvete girmek diler
Halvet içre nefsi öldürmek diler

(I/2,b.11,s.593)

Kasd ider kim anda ança otura
Tâ ki nefsi ana imân getüre

¹ İZ, Mâhir, (tarihsiz) **Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, S.190, Türdav, 3.baskı, Neşre hazırlayan : M. Ertuğrul Güzdağ

Fikr-i fâsid kendüzinden yâd ola
Rüzigâr şerrinden ol âzâd ola

Ya'ni diler kurtıla endişeden
Hazrete ta'at kıla bu can u ten

(I/2,b.1,2,3,s.595)

Âşık Paşa'ya göre bir kişinin تنها yerlerde bir eve çekilerek tek başına oturması halvet değildir. Şair bu düşünceleriyle insanın insanlardan uzaklaşarak yani bedeni uzaklığı tercih ederek kendini halvette sanmasının bir yanılığı olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ona göre halvet hissi gönülde başlar; bu yüzden de gönlün dünyadan ayrılması gerekir; vücudun değil.

Kuşelerde bir evi halvet kılar
Oturur anda anı halvet bilür

Niçe halvet kim cihânun teşvişi
Deniz olmuş batmış ana ol kişi

Gönli cānı teşviş ü gagva tolu
Ya'ni halvetde miyem dir ol delü

(I/2,b.4,5,6,s.595)

Âşık Paşa halveti tanımlamıştır. Halvet kişiyi kuşatan dünyevî hırs, düşünce ve endişelerdir ki bunlardan kurtulan kişi işte asıl halvet sahibidir. Dünyada ise beş kat meşgale vardır; bunları geçen kişi gerçek halvete de ulaşır.

Halvet oldur anda galbe olmaya
Endişe ol gönüle yol bulmaya

Ya'ni biş kat galbe vardur dünyada
Halvet andan içerüdür iy dede

Her kim andan kurtıla bellü beyân

Halvet issi ol_durur bilün 'ayan

(I/2,b.7,8,9,s.595)

Âşık Paşa, böylece dünyadaki beş kat meşgaleyi anlatmıştır.

1. İdarenin hükmüdür ki bu herkes için bir yükür.

2. Komşuların,dostların, tanıdıklarındır ki bunların her birine karşı kişinin sorumlulukları vardır.

3. Malın mülkündür ki hepsi tek tek ilgilenilmek ister.

4. Annen, baban, oğlun, kızın, gelinindir ki bu hiç birine benzemez.

5. Nefis ve isteklerindir ki bu insanın en azılı düşmanıdır. Kişi çalışarak belki diğer meşgalelerinden kurtulabilir; fakat nefisini yenen asıl yığittir.

Kişi bu beş meşgaleden kurtulamayınca; asla halvete zaman bulamaz. Çünkü dünya tutkusundan uzaklaşarak kendine gelip Hakk'a yönelmeyi başaramamıştır.¹

Âşık Paşa insanın dünyada halvet ehli olmasının zorluğu ve sebeplerini dile getirirken gerçek halvetin de nasıl olması gerektiğini bildirmiştir. Halvet Hakk' a yol bulmak ve Hakk'la hâk olmaktır; fakat bunu başarmak kolay değildir.kişinin dünyadayken dünyevî endişelerden hele de nefsinin kötü ve bozuk isteklerinden kurtulabilmesi; yani kendini kendinde öldürebilmesi zordur. Bu yüzden de halvet herkese nasip olmaz; çünkü insan dünyada yaşarken dünyayla ilgili bir çok hususlarda düşünceler deryasına dalmıştır ki bu güçlü engelleri aşmak degme yığidin hakkı değildir.

Halvet kişinin kendisinde kendisini (nefis ve dünyevî düşünce ve istekleri...) yok etmesi ölmeden önce bu güçlü zincirlerden kurtularak Hak'la vuslata ulaşmasıdır.

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/2, s.[595-607].

Kendüzinden çıkmayınça âdemi
Bulmadı kandasç da halvet demi

Çünkü kendü varlığından yād ola
Kanda olsa ol kişi āzād ola

Galbe içre halvet ola ol kişi
Hakdan ayru olmaya hergiz kişi

(I/2, b.3, 4, 5, s.607)

Âşık Paşa' ya göre Allah'ın rahmeti budur. "Bu ayrıca öteki dünyanın da saadetidir. Eğer bir kişi bunlardan nasibini almışsa; o kıyamete kadar rahmet içinde kalacaktır; sen de Hakk'ın huzuruna bunlarla git ve sonsuza kadar rahmet lââyık ol." Âşık Paşa' ya göre belli bir zaman diliminde noktalanacak olan hayatın bir kalıcılığı yoktur. Bu yüzden kişi odur ki kalıcı olana talep etsin; çünkü ruh buna özlem duyar, onun isteği ölmek ve nihâyetsiz bir hayat sürmektir; insan ebedîyete namzed bir hâl arz eder. Bunun sebebi ise kişinin bu amaç için yaratılmış olmasıdır.

Ol-durur ol pâdişahun rahmeti
Bu cihānun ol cihānun devleti

Ger bulardan kimse behre ala ol
Tā kıyāmet rahmet içre kala ol

Bunlarınla varıgörgil Hazret'e
Kim ebed lââyık olasin rahmete

(I/2,b.7,8,9,s.607)

1.3.5. Marifet, Hakikat, Fenafillah

A. Marifet

Âşık Paşa marifeti Hakk'ı bilme ve onun emirlerine boyun eğme olarak görmüştür. Hakk'ı bilen, anlayan ruhtur, gönüldür, candır. Bu yüzden marifet Hakk'ı gönülle bilmek ve bu idrâk doğrultusunda hayatını değerlendirmektir.

“Marifet varılacak menzildir, ona ancak can konar ve orayı bir müddet durak yapar. Fakat nesnelere nasıl yapılacağını inceden inceye araştırarak o huzura kiminle gidileceğine karar vermek gerekir.” Âşık Paşa marifeti varılacak ve bir süre eğlenilecek bir menzile benzetir. Önemli olan düşünmek ve o makama ulaşma yolunda kılavuz bulabilmektir.

Ma'rifet menzildir anda cân iner
Durag eyler bir zamân anda konar

Tâ tefahhus eyleye n'itmek gerek
Hazret'e kimün-ile gitmek gerek

(I/2, b.10,11,s.663)

Anlaya kim kim-durur hazret begi
Ol-durur Sultân öninde hâsekî

(I/2,b.1,s.665)

Etegin tutmak gerek bu cân anun
Çün bilür sözün sımaz sultân anun

Cân anunla hazrete girmek diler
Ya'ni kim sultân yüzün görmek diler

(I/2,b.4,5,6,s.665)

B. Hakikat

Âşık Paşa'ya göre hakikat dostun yüzünü görmektir. O'na göre kâinattaki varolan her şeyin bir sebebi vardır; bu yüzden de hiçbir şeyin gerçekliğinin olmadığını vurgulamıştır. Tanrı ise sebepleri oluşturan makamın tek sahibidir; bu yüzden de tek hâkikattir. Ondandır gayrısı boş, geçici, yalan dolandır.

Pes hakikat kankısıdur bilelüm
İşiden bilmez görenden soralum

Çün Çalap dergâhına yol buldı cân
Cân içinde kalmadı hergiz gümân

Gördi kim karşı duran ol Hak-durur
Hak cemâlin gördüğü mutlak-durur

Çün hakikat göre durur dōst yüzün
Pes hakikat demek oldur şeksüzün

(I/2, b.7,9,10,11,s.665)

Şairin bu konuda örnek verdiği söz şudur :

- Artık şüphe yoktur ki can özendiği ve gelmek istediği yere gelmiştir.

Zîra kim hiç kalmadı şekk ü gümân
Ol özendüğü yire irdi bu cân

(I/2,b.1,s.667)

C. Fenafillâh

Sûfiler fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına işaret ettikleri gibi, bekâ sözü ile de insanın güzel vasıflar edinmesine ve bunda devam etmesine işaret ederler. Bu iki kısım vasıflardan birinin kulda bulunması zaruri olunca, bu huylardan biri bulunmadığı

zamanda behemehal diğerinin de bulunacağı aşıkârdır. Bir kimse kötü vasıflardan fâni olursa, güzel sıfatlar o şahısta zuhûr eder. Bir kimsede kötü hasletler gâlib olursa, o kimsede iyi sıfatlar tesirsiz bir şekilde gizli kalır.¹

“Fena” yok olma anlamına gelir. Âşık Paşa insanın Allah’a kavuşma anını anlatmıştır. O an sultanlık ve kölelik kalmayıp, uzaklık yakınlık kalkar, bu şu da yok olur. Herbir varlık o birliğe bağlanıp, tüm ölümler hayata ve diriliğe devşirilir. İnsan bu noktada öyle olmalı ki hiç ön son, dedikodu ortada olmamalı; işte o zaman bizim için Hak ile gerçek kavuşma sağlanır.

Beglik ü kullik kamu yeksân ola

Ne irak yakın ne ĩn ü ân ola

Cümle varlık sarf ola ol birliğe

Kamu ölmek değşürile dirliğe

Kalmaya hiç ön ü şan u kil ukâl

Pes ola ol dem bize mutlak visâl

Âşık Paşa bu konuda şu âyeti örnek olarak vermiştir.

-Ondan başka Tanrı yoktur. Onun zatından başka her şey yok olacaktır. Kasas 88

(I/2,1,2,3,4,s.937)

“Bu senlik benlik davası kalkacak; can ve ten o birlik denizinde yok olacak, Âşık, sevgili, aşk hepsi bir harfe dönüşecek ve asıl anlamını bulacak. Bu ses, seda, harf ve düzen yok olup o minnetsiz olan Hak olduğu şekliyle ortada görünecektir.” Âşık Paşa burada insanın Hak’la visal anında kendindeki benliğini yok ederek ona kavuşabileceğini anlatır ki bu olay fenafillâh noktasıdır. Kişinin nefisini, dünyevî isteklerini, kötü ve bozuk düşüncelerini yani kendindeki benlik duygusunu yok etmesi onun ancak Hakk’a içinde tam ulaşmasıyla mümkündür. İşte o zaman bu yok oluşla birlikte yeni bir diriliş başlar.

¹ ULUDAĞ, Süleyman (1978). **Kuşeyri Risalesi**, 2. Baskı, İst : Dergâh Yayınları, s.[157-158]

Orta yirden götrile bu sen ü ben
Ol denizde garka vara cān u ten

'Āşık u ma'şük u 'ışk bir harf ola
Girü kendü ma'nisine sarf ola

Mahv ola harf u savt ü ün ü sâz
Niteliksüz görine ol bi-niyâz

(I/2,5,6,7,s.937)

Āşık Paşa artık burada sözün tükenip, dilin sustuğunu; çünkü varlık adına her ne varsa o büyük zatta yani Allah'ta son bulunduğunu aktarır.

Söz dökendi bunda uş dil oldı mât
Gorka vardı cism ü cān u 'akl u zāt

(I/2,b.9,s.937)

Āşık Paşa bu fenafillahla ilgili başka bir anlatımda bu konuya, tarikata giren kişinin yolundaki yedi engeli anlatarak değinmiştir. Bu yedi perde: vücut, nefis, can, gönül, akıl, aşk ve arzulardır ki tarikata giren bir insan için bunlar birer engeldir. Bu engelleri tek tek aşmayınca, kendini kendinde yok etmeyince kişi Hakk'a ulaşmaz. Bununla birlikte Hakk'a ulaşma yolunda kişinin Allah'ın rahmetine de ihtiyacı vardır.

Niçe varam ben bu yolu yalnızın
Niçe görem iy 'aceb ol dōst yüzün

Çün bu yol yalnız varılmaz mutlakā
Yalnızın hiç kimsene irmez Hak'a

Bir kulavuz hâcet oldı pes bana
Kim beni bensüz ala ilte ana

(I/2,b.1,2,3,s.1119)

Âşık Paşa, insanın Hakk'a ulaşma yolunda âciz ve yardıma muhtaç olduğunu dile getirmiştir. İnsanı Tanrı'ya ulaştıracak olan bu kılavuz bu özelliğinden dolayı Hakk'ın ışığı gibidir. Onun görevi yolları aydınlatmak ve engelleri kaldırmaktır.

Eytdüm iy pertev-i Hak dutgıl elüm
Höd ne el var ne ayak açgıl yolum

Al beni bensüz ilet andan yana
Kendüsüz varmak gerek döstdan yana

Bilmesün bu 'akl u cān u nefis ü dil
Tā benümle itmeyeler kāl-u-kil

(I/2,b.7,8,9,s.1119)

Şair kişinin Hakk'a ulaştığı anı kendine göre anlatmıştır; bu anda aradaki ayrılık ve uzaklık ortadan kalktı ve bana bütün ıraklar yakın oldu." Âşık Paşa bu sözleriyle Tanrı'da yok olma, ona ulaşma ve kendini yok etmeyi dile getirmiştir.

Ortadan götrildi ol hicr ö firāk
Pes yakın oldı bana cümle yırak

(I/2, b.11,s.1119)

"Aldı beni bensiz olarak ne göğe ne de yere benzeyen o mekâna götürdü. Benden benlik kesin olarak gidince, bir nazarda bakışım Hakk'a ulaştı."

Aldı beni bensüz iltı ol yire
Kim ne göge benzer ol yir ne yire

Çünkü benlik gitdi benden mutlakā
Bir nazarda bakışum irdi Hak'a

(I/2,b.8,9,s.1123)

Âşık Paşa'ya göre kişi eğer kendinde var olan benliği yok edebilirse her şey tam tersine çevrilir ve uzaklıklar yakınlığa, ayrılıklar kavuşmaya dönüşür.

Cümle yol menzil yakın cümle ırak

Değşürilmiş vaslata cümle firâk

(I/2, b.2,s.1125)

1.3.6. İlm-İ Ledün (Ledün İlmî)

Âşık Paşa Tanrı'nın istediği kuluna kendi ilminden nasip ettiğini düşünmüştür. Buna da hiç kimse bu nasıl iştir deyip itiraz edemez hatta bu konuda peygamber ve veliler de aciz kalmıştır.

Ol dahı bitdi bu kez 'ilm-i ledün
Bir işid kim ne-y-imiş ol min-ledün

Min-ledün oldur ki hükmi der Çolap
Kul içinde kalmadı ayruk taleb

Ol hükümden anaru kul geçemez
Hiç kimesne anda azgın açamaz

Enbiyâ vü evliyâ 'âciz kalur
Ne kim Allah dilegiyse ol olur

(I/2, b.2,3,4,5,s.667)

Âşık Paşa her şeyden önce Allah'a ait olan bilgi ve ilmin sınırı olmadığını dile getirmiştir. İlm-ü ledün Tanrılık ilmidir ki bu ilmi anlamada peygamberler ve veliler dahi âcizdir. İnsan bu ilimden habersizdir; fakat Allah bu ilmi isteğine nasip edebilir bu ne bilgiyle ne de çalışmayla ilgilidir. Burada önemli olan Allah'ın dilemesidir.

Söylemedin kamu söz ma'lüm ana
Min-ledün budur ki didüm sana

Bu ledün pes Tanrılık ‘ilmi-durur
Şöyle kim her ne dilerse buyurur

Kendünün şol kendülügi ‘ilmidür
Kim diye kim ‘adli vü yâ zulmudur

Mahlukun anda eli irmez eli
‘Aciz ü hayrân nebî vü hem velî

(I/2,b.1,2,3,4,s.669)

1.3.7. Yol Erinin Nitelikleri

Âşık Paşa yol eriyle tarikata giren müritleri bir de doğruyu eğriden ayırarak doğru yolda gidenleri anlatmak istemiştir. Ona göre yol erinin geçmek zorunda olduğu dokuz durak vardır.

1. Bu duraklardan ilki “istektir” ki Hak’tan tarafa gitmek için kişiyi bulan ilk odur.

Ol tokuz nesne ki var bir bir sana
Adlarıyla eydeyüm önden sana

Kim bilesin bunda menzil ne’ydüğün
Hem bilesin Hak yolu niçeydüğün

İlk talebdür yol eri ograr ana
Ya’ni özenmek kopar Hak’dın yana

(II/1,b.8,9,10,s.435)

2. Kişinin ikinci durağı “aşktır”; aşk onun peşini bırakmaz ve gece gündüz onu devamlı takip eder.

Anu ardınca bu kez 'ışka irer
Komaz anı dün ü gündüz hi sürer

(II/1,b.11,s.435)

3. Üçüncü durak "gurbet" tir ki bu insanı dünyadan ayıran dayanılması zor bir ayrılıktır.

Pes üçüncü menzilün gurbet-durur
Dünyadan ayru katı furkat-durur

(II/1,b.1,s.437)

4. Bu seferki durağın adı "kurbet" tir ki kişi bunda, çok dikkatli olmalıdır.

Geçdi ol dördüncü ev oldi yakın
Kurbet oldur zinhâr anda key sakın

5. Beşinci olarak "hayret" makamına ulaşır ki işte bu makam, kudret ve heybet doludur.

Pes bişinçi menzilün hayret-durur
Ol makâm pür kudret ü heybet-durur

(II/1,b.3,s.437)

6. Kişi hayret makamından dertlere deva olan "vaslat" makamına ulaşır ki burası altıncı duraktır.

Geçdük andan varduk altıncı eve
Vaslat oldur derdüne oldur devâ

(II/1,b.4,s.437)

7. Kişinin uğradığı yedinci makam "istiğna" makamıdır. Burada senlik benlik diye bir şey yoktur.

Çün geçesin ol yidinçi mülke sen

Oldur istignâ çi sen anda çi ben

(II/1,b.5,s.437)

8. Burası sözle anlatılamayan “fenâ” mertebesidir.

Geçdi bu kez vardı sekzinçi ile

Ol fenâdur kim sözi gelmez dik

9. Burası “birlik ülkesi” dir. Burada “fenâ” makamında benliğini bırakan kişi birlik ülkesinde geldiği kaynağa, nura gark olur ve tıpkı güneşin güneş ışığından farklı olmaması gibi o da farklı olmadığını burada anlamış olur.

Pes bu kez tokzinçi ev oldı makâm

Mülk-i vahdet oldur uş oldı tamâm

(II/1,b.7,s.437)

Çıkdı mahluk menzilinden mutlakâ

Aslı Hak’ dandı yine irdi Hak’a

(II/1,b.8,s.437)

Âşık Paşa yola giren kişinin amacına ulaşabilmesi için bu birbirinden zor engelleri aşması gerektiğini dile getirerek bu işin kolay olmadığını vurgulamıştır. Fakat bu engelleri geçmeyenler dileğine kavuşamaz ve mabuduna eremezler bu da açıktır.

Bu tokuz menzil ki yolda var-durur

Yol eri ograr anı bir bir görür

Geçmeyenler irmedi maksûdına

İrmedi bellü bilün ma’bûdına

(II/1,b.9,10,s.437)

Âşık Paşa dokuz konaktan geçebilen kişinin makamını cennetin de üstü olarak göstermiştir; çünkü orası Hakk’ın yanıdır.

Her ki geçdi bu tokuz evden tamām
Nüh felekden yokaru dutdı makām

Aslı Hak'dandı yine irdi Hak'a
Hakk-ıla oldı bile buldı beka

(II/1,b.10,11,s.461)

2. II. BÖLÜM

GARİB-NÂME'DE AHLAKÎ ANLAYIŞ

2.1. Kendini Bilme:

Âşık Paşa'ya göre insan, yeryüzüne Allah'ı bilmek ve O'na kulluk yapmak için gelmiştir. Fakat bunu başarabilmek için insanın ilk önce kendisini bilmesi gerekir. Daha doğrusu kendi özünü bilmelidir ki bu ona Allah tarafından verilen ilâhi bir nurdur. İnsanın üstünlüğü de zaten içinde var olan bu öze ulaşabilmesiyle ilgilidir. Yok eğer tende (vücut) takılı kalırsa, artık onun yeri hayvanlardan da aşağıdır.

Sen seni bildün-ise bildün Hak'ı
°İlmün aslı sendedür cehd it oku

(I/1,b.4,1,s.209)

He iki bildi kendüyi bildi Hak'ı
Kendüzinden ol kişi buldı Hak'ı

Kendüzinden kendüye açıldı yol
Hakk'a ograr kaçarı kim varsa ol

(I/1,b.6,8,s.227)

Kamuya vâcib-durur hâl anlamak
Halini bilmekdür ahvâl anlamak

Kendü hâlin bilmeyen hayvân-durur
Ger niçe kim sureti insan-durur

(I/1,b.10,11,s.3479)

“İnsanoğlu sadece görüntüden ibaret değildir; çünkü insanı insan yapan değer onun içinde manâsında gizlidir. Zaten vücudu ayakta tutan da manâdır. Bu yüzden de insanı insan yapacak değerler manada saklıdır. Önemli olan o manaya ulaşmaktır.”

Âdemi bu nakş u sûret bilme sen
Ma'nisüz âdem degüldür hâd bu ten

Ma'nidür kim süreti kâyim dutar
Ma'ni olmazsa suratdan ne biter

(I/1,b.1,2,s.515)

Dünyanın en iyi şeyi kişinin kendini bilmesidir. Eğer kişi bunu başaramıyorsa bu işleri bilen birinden işitip anlamalıdır. Bu önemli iki şeyin farkında olmayan kişi utanılacak bir hâldedir.

Kendini bilme tüm eğitimcilerin üzerinde birleştikleri bir konudur ki gerçek eğitim, insanın önce kendini tanıması yolunda ortam hazırlamalı ve bu tanımayı gerçekleştirmelidir.¹

Kendüzinden bilmek ulu devlet-durur
Kendüye gelmek ulu ni'met-durur

Ger dilersen kim bilesin hâlûni
Hâl içinde anlayasun yolını

(I/1,b.1,2,s.289)

Yâ kişi bu işleri bilmek gerek
Yâ bilenden işidüben almaya

(I/1,b.2,3,s.291)

İnsan dünyada kendi halini bilmeyi istemelidir. Her geçen günle ömrünün de azalmakta olduğuna kanaat etmemeli, bu dünyanın bir han olduğunu, bir gün buradan kazandıklarıyla beraber gerçek mekânına gideceğini bilmelidir. Sınav yerini gerçek mekânı zannedip tüm ömrünü bu mekânda harcamamalıdır, onun vazifesi gideceği yere hazırlık yapmak ve sonsuz saadeti ulaşmaktır. Bir avuç toprak olmaya değil sonsuzluğa meyyal olmalıdır. İşte akıllı kişi dünyada iken bunu bilen ve bu bilgiye uygun bir dirlik süren kişidir. Zaten cahillerin bunları sorgulaması imkânsızdır; çünkü onların gündüzleri gecelerine denktir. Yani dünyaya kendini kaptırılmış, âdeta bir uyku atmosferi içindedirler.

¹ KAVCAR, Cahit (1994). Edebiyat ve Eğitim, 2. Baskı, Ank: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, s. IX.

Tâlib olgıl kendü hâlün bilmege
Kanı °olma gün günün eksilmege

°Akıl oldur kim bile kendü hâlin
Her hâl içre komaya elden yalın

Câhil oldur kim dimez iş nicedür
Söyledür kim gündüz ana gicedür

(I/1,b.8,9,10,s.251)

Âşık Paşa insan hayatıyla ilgili düşüncelerini bir hikâye ile nakleder.¹ Hikâye şöyledir. İnsan hayatı üç bölümden oluşur. Bunlar çocukluk, yiğitlik ve kocalıktır. Kişi çocukluk döneminde hiçbir şeyi bilmez, ölüm düşüncesi, gördüklerinden ibret alma, utanma, edep, ibadet, onda yoktur. Onun işi gücü oyundur. Bildiği yalnız annesi ve babasıdır. Böylece bütün düşüncelerden emin ve emniyet içinde olduğunu sanır. Yiğitlik döneminde ise kişi gaflet içindedir. Gece gündüz zevk sefâ peşindedir. Güzel giyinmek ister, yer, içer, sevdiği şeylerle meşgul olur. Ölümü düşünmez, kötü işleri de günâh deyip terk etmez. İnsanın son menzili olan kocalıkta kişi güçten düşer, bedeni zayıflar, organları gevşer artık iyi bir işlemez olur. Âdeta oturduğu yerden kalkmak istemez. Hâl böyle olduğu hâlde onun peşinin hırs ve düşünce bırakmaz. Gece gündüz mal, çift, kız, oğlan düşüncesiyle günlerini yitirir. Bütün ömrünü bu düşüncelerle geçirir; ama arzusuna erişmeden bir gün ölüp gider.

Ömür geçmiş yapılan günahlar insanın canına yüklenmiştir. Geçip giden bir gün bir daha ele geçmez. Bu yüzden insanın kendisini bilmesi ve ömür sermayesinin en iyi şekilde kullanılması gerekir yoksa yarın Allah'ın huzurunda utanacak ve kaçacak delik arayacaktır. Yola çıkacak kişinin azığı için kaygılanması çok doğaldır.

İnsana yakışan kendinden ve gördüklerinden ibret alınması ve ömrünü bu şekilde geçirmesidir. Kişi gençlikte Allah'a kulluk yapmalı, aklını fikrini Hak yoluna bağlamalıdır. İhtiyarlıkta ise, artık dünyayı elden koymalı işi gücü ibadet, zikir, gönül olmalıdır.

Âşık Paşa, Allah'ın yarattıkları içinde en fazla değer verdiği varlığın insan olduğunu, insanın bu âlemin bir nüshâsı (örneği) önderi olduğunu belirtir.

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c. I/1, s.[253-265].

Tanrı ögdi Kur'ân içre âdem'i
 Âdemi nedür bilendür âdemi

Nüşhasıdur âdem uşbu  alem n
 Serveri v  h sıdur her nesnen n

  lem içre ne ki varsa nakş u bahş
 Kamusı bu âdemide oldı nakş

(I/2,b.5,6,7,s.547)

Şairin burada yer verdiği özlü söz şudur :

- Her kimin ki gönlünden Hakk'a yol açılmıştır işte gerçek insan odur.

 demi sen nakş u s ret sanmagıl
 Degme s ret görüben aldanmagıl

 demi şol kimsened r mutlak 
 Kim içinden yol açılmışdır Hak'a

Ol gönülden kim Hak'a yol yok-durur
 Pes anun hayv nlığı mutlak-durur

(I/2,b.7,8,9,s.671)

İnsan dünyada nefsinin istekleri peşinde koşar ve ömrünü bu şekilde harcarsa sultanken kul olmayı yeğler. Yani bu insanın seçimidir. Şüphesiz insan Allah'ın kuludur ama eğer üzerine düşenleri yerine getirir kendisinde var olan mana yönünü ön plana alırsa; içindeki gizli hazineyi keşfeder ve kendinden öğrendikleriyle Allah'a ulaşıır. Böylece yaradılışındaki manayı keşfeder ve gerçek bir insan olur.

Gör ki sen s ret mi yahsa c n mısın
 Mülk i nide kul mı y  Sultan mısın

Sen bu'ilmi kendüzünde gör okı
Her ki bildi kendüyi bildi Hak'ı

(I/2,b.1,2,s.921)

Âdemilik key ulu menzil-durur
Hazret'e yavlak yakın mahfil-durur

Her ki geçdi ilerü ol oldı hak
Gitdi kendü varlığı vü toldı Hak

(I/2,b.5,6,s.693)

Kişi hayattaki maksadına kendi varlığından Tanrı'yı bularak erişir. Önemli olan da budur. Bahtlı kişi, kendini kendine rehber edinir, ayna yapar. Çünkü bunu yapmaya hem gücü hem de bunları yapmasını dileyen bir üstadı vardır. Üstadını bulan için de gayrının önemi yoktur.

Bahtulu ol cān ki geldi kendüye
Kendüzi hem gözgü oldu kendüye

Kendüzinde kendi buldı kendüzin
Kendüzine söyledi kendi sözün

Müşkilin hem kendüye sordı yine
Kendüye kendü haber virdi yine

Kendüden kendüzine üstadı var
Kendüzinden kendünün istadı var

(II/1,b.5,6,7,8,s.245)

Kendüzinde kendi buldı maksudın
Kendü gözgüsünde gördi ma'budın

Kendüzin bilmekdür ol yigrek hüner
Ol bilüden oldu uslu delüler

Her ki bildi kendüyi bildi Hak'ı
Ol kişi ne istesün ayruk daki

(II/1,b.9,10,11,s.245)

İnsanın vücudu ulu bir şehir, itibarlı bir karargâhtır. Bunun için kişi kendini tanımalı ve yaradılışın sırrına yine kendisinden aldığı haberlerle varmalıdır.

Göre kendü cismini bir şehir ulu
Yerde gökde ne ki var anda tolu

(II/1,b.10,s.249)

Ademi bir kârgâhdur mu'teber
İşlenür kudretten iş virilür haber

(II/1,b.3,s.247)

Ol kişi çün kendünden oldı haber
Ol haberden iş tuyıldı mu'tebeer

Gördi kendü cismünü bir şehir ulu
Her ne kim 'alemde var anda tolu

(I, b.3,4, s.213)

Âşık Paşa, insanın yaptıklarından ve yaşadığı hayat tarzından dolayı dört farklı makamda olduğunu açıklamıştır. İnsan, insan makamında olabileceği gibi melek, hayvan, bitki konumunda olabilir. Her birinin hâli insanda vardır. Vücut bitkiye benzer bir an bakmazsan ölür, hayvan ise insanın yükünü çeken nefsidir; bunların hangisi üstün gelirse kişi ona benzer.

Kişi eğer Allah'ı anar, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını anlar söylemeden karşılarsa o zaman derecesi melekler gibidir. Yok eğer ihtiyaçları söylemeden anlayamıyor; fakat denileni tutuyorsa derecesi insanların derecesidir. Çünkü insan söz tutar, emir dinleyip gönül alır. Eğer büyüklerin sözünü kabul etmez, her işi baskıyla yaparsa derecesi hayvanların derecesidir. Çünkü hayvan deynikle iş yapar. Böyle bile olmayıp, dayakla da yola gelmezse o zaman dağ başında bitmiş bir ota benzer. Ne zaman olursa olsun onun işi ateşe atılmaktır. Eğer insan melek huylu olursa sonunda onların safına ulaşır, hayatı insan hayatı ise veli ve

erenlerle buluşup beraber olur. Eğer huyu hayvan huyuna benziyorsa insanken hayvanlığa düştüğü için ona yazıklar olsun! Yaşadığı hayattan başka bir hayat ümit etmesin! ¹

Âşık Paşa'ya göre insan olmanın bir başka kriteri de kişinin başına gelen kötü olayları nefsinden iyileri ise Allah'tan bilmesidir.

Sen bu'ilmi kendü cismünde okı
Ger buşup kakır-ısan nefse kakı

(I/1,b.4,s227)

İnsan olabilmenin ayrı bir kriteri de şükretmektir. Hakk'ın buyruğunu bilmek ve onun emirlerine göre yaşamaktır.

Âdemi öldür kim anun şükri var
Kendü hâlin bilmek üzre fikri var

Çün bile kendüzini hem ayruğı
Hem bile kim niçedür Hak buyruğı

Ana lâyıık dünyada dirlik süre
Neye sunsa lâcerem hükmi ire

Bu beni-âdem gerek hâlin bile
Tanrıya varmak nedür yolın bile

(I/2,b.3,4,5,6,s.1011)

Şair, âlim olabilmenin şartı olarak da kişinin kendini bilmesini görmüştür. “Âlim diye kendini bilene, kendinden yine kendine haber verebilme denir. Kişi ister zengin ister fakir olsun bu değişmez”

Kanı ol kim kendüzinden 'ilm akır
Gelsün eydün ger ganidür ger fakir

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c. I/1, s.[449-455].

Okulum bu mektebün  ilmin bile
 Alim oldur kendünün  ilmin bile

(I/1,b.10,11,s.2111)

“Yaradılmış her insan on ayı tamamlamayıp dokuz ay sonra dünyaya geldiği için eksiktir, kusurludur yani tam değildir. İnsan olan bunu bilmelidir. Kişi bunu bilerek üstün duruma gelir. Sadece Hz. Muhammed böyle değildir.”  şık Paşa Hz. Muhamed’i insan insan için kusur sayılan bu anlayıştan uzak görmüştür.

Kimsene on ayı doldurmuş değ l
Anda yüz gün tam m durmuş değ l

Anun-ı un kim bu halkun nakşı var
Nakşını bilmekle oldu ihtiyaç

K mil olmak jullara l yık değ l
Mustafa’dur ayrugı bayık değ l

(II/1,b.9,10,11,s.481)

İnsanın dünyada kendisini bilebilmesinin sebebi yine Hakk’ın rızası ve takdiridir.

Her kim n kim P diş h açdı g zin
Anladı h lin   bildi kendüzin

(I/2,b.4,s.907)

Ana kim Hak ma’l m itmişdür işi
Ol kişi bilür bu sözi ol kişi

Ana kim bildürmedi niçe bile
Ana kim buldurmadı niçe bula

(I/1,b.10,11,s.209)

İnsanın dünyada nereden gelip, nerede olduğu ve nereye gideceğini bilmesi kendi h lini bilmektir. Gerçek insan bunun sorgulanmasını yapan insandır, bunları düşünmeyenlere hayvan denilse yeridir.

Her ki bildi kendü hâlin dünyada
 Âdemi oldur hakikât iy dede

Kendü hâlin bilmeyen âdem degül
 Ana hayvân dir-isen sen gam degül
 (I/1,b.10,11,s.513)

Nefsini bilmeyen kişi bu gizli sırta ulaşamaz. Kişi kendini tanıyarak, bilerek dünyayı algılar ve meselenin sırrına erenlerden olur.

Kendü nakşın okıyan olur harif
 Kendü nefsin anlayan olur zarif
 Kendü nefsin bilmeyen bellü beyân
 Ol-durur bu ma'niden mahrûm kalan
 Kendüzinde kendü 'ilmin biline
 Yirde gökde ne ki varsa biline
 (I/1,b.9,10,11,s.345)

Kendini bilmekten maksat Allah'a ulaşmak onun için yaşamaktır.

Âdemi oldur bile kendüzini
 Hazret'e dutmuş ola ol yüzini
 (I/1,b.3,s.425)

Şunı nilendür ki bildi kendüyi
 Kendüyi bildi vü buldı Tanrı'yı
 (I/1,b.10,s.473)

Kişi kendini sadece suretten ibaret sanıyorsa bu çok kötüdür. Sultanın köleye hizmet etmesi gibidir. Kendini can olarak görenler ise yedi kat göğü yıldızlarla birlikte kendine köle yapmıştır. Suret yıldızların tesiri altında onlara mahkumdur, yıldızlar ise kendilerine hizmet

edilenlerdir. Oysa Can Allah'ın emri, yıldızlar da mahluktur, Allah yarattığı herşeyi canın emrine vermiştir. Kendinde kendini bulan ve öze ulaşan kişi aslına dönüp muhtaçsız bir hâle ulaşır, yok eğer vücudu yeğlerse harap olacaktır.

Sen seni süret bilürsen hayf ola
Hayf degül mi kul ola sultân kula

Pes hakikât cân bilenler kendüzin
Kul idindi yidi kat gök yılduzın

Suret ol yılduzların mahkûmıdır
Cümle ten hâdim bular mahdûmıdır

Can Çalab'un emridür yılduz kulı
Emrine kul eyledi düpdüz kulı

Cân-isen sen pāk-bāz ol pāk-bāz
Asluna dön bi-niyaz ol bi-niyāz

Ten isen had olıdadur ten harāb
Kaçan ölse ten yiri tahta't-turāb

(I/2,b.5,6,7,8,10,11,s.921)

Allah dünyayı insanlar için yaratmış, şeytanı insandan ötürü zelil etmiştir.

Yiri gögi Hak senünçün eyledi
Hem senünçün eyledüm dip söyledi

Sen şol asıldan sın āhir kim Celil
Senden ötrü İblis'i kıldı zelil

(I/2,b.1,2,s.923)

Kendini bilen kişi gerçek menzile ulaşmıştır. Bu kişi eğer isterse geri kalmışları maksadına erdirebilir bu tıpkı Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi gibidir. Böyle bir insana hizmet etmek güzeldir.

Şol kişi kim kendzün bilür
Ol hakikat menzile irmiş olur

Hem delilerse irgüre kalmışları
İsa bilgi dirgüre ölmüşleri

Ol kişiye kul olan magbün degül
Dek bizi o lkullığa kılsun kabül

(I/1,b.5,6,7,s.4759)

Ayrıca kendini bilmeyen kişi “dava adamı” olamaz, ona bir şey sorulmaz. Kendini bilen dünyaya gelmeden önceki yerini bilir ayrıca buraya niçin geldiğini ve buradan nereye gideceğini bilir. Bu yüzden o dünyadaki görevlerini yerine getirir, böylece yarın Hakk’ın huzurunda mahçup duruma düşüp kalmaz.”

Kendüzin bilmeyene da’vi harām
Ne diyem ben ol kişiden ne soram

Kendüzin bilen bilür kim ne-y-idi
Uşbu mülke gelmedin kanda idi

Hem bu mülke ney-içün geldi bilür
Allah anı ne işe saldı bilür

Yine bu mülkden gidicek ol kişi
Hem bilür kim ne olur anda işi

(I/1,b.1,2,3,4,s.475)

“Bir kimse kendini bilip toplam kendine gelirse ona gizli sırlar görünür ve insaf ehli olarak doğruyu kabul eder.” İnsanın gerçek insan olabilmesinde yaratılışının sırrına varmak yattığı anlatılmış; böylece kendini bilenlerin insaf sahibi oldukları da vurgulanmıştır.

Kimsene kim kendüzin bilmiş ola
Cem ° olup kendüzine gelmiş ola

Ma'ninün aslı ma'lüm olur
Anun-ıçun munsıf mahküm olur

(I/1,b.6,7,s.387)

İnsana gereken ilk bilgi Allah'ın niçin yarattığını bilmesidir. Allah insanı âdeta kâinatın bir örneği olarak yaratmıştır. Kâinatta ne varsa insanda da eksiksiz o vardır. Bu yüzden kişinin kendini bilmesi güzeldir. Allah bunu Kur'ân'da bildirir.

İlk sana bilmek gerekdür ol ilâh
Kim neden kıldı seni ol p'adişâh

Tâ cihânda hiç nesne kalmadı
Kim anun mânendi sende olmadı

(I/1,b.3,4,s.389)

Höş-durur ol kimse kim ma'ni bile
Ne ki varsa kendü cisminde bula

Kendünden ma'lüm eyledi
Ne ki  alemeddür ol sende didi

Şairin burada yer verdiği âyet şudur :

- Kendinizde de bakıp görmüyor musunuz? Zariyat 21.

(I/1,b.3,5,6,7s.201)

Ol kişi çün kendünden aldı haber
Ol haberden iş tuyıldı mu'teber

Gördi kendü cismini bir şehri ulu
Her ne kim  alemde var anda tolu

(I/1,b.3,4,s.213)

Âşık Paşa insanı okunan bir kitaba benzetir. İyi ve kötü herşey insanda harf harf yazılıdır. Fakat bunu ancak anlayan gönüle sahip kişiler farkedebilir.

Pes kitâbdur sureti her kişinün
°İlmi anda yazlıdur her işinun

Eyü yavuz harf u harf yazlı-durur
Harf içinde ma'nisi gizlü-durur

Göz gerek kim göre gönül anlaya
Anda ayruk bula ne ister-ise

Kendüzinde bula ne ister -ise

Kendüden taşra degül ne var-ısa

(II/2,b.8,9,10,11,s.737)

İnsan, aklını başına almalı ve kendi hikâyesini kendi duygu ve düşüncelerinden yola çıkarak bilmelidir.

İmdi gel kendüzüne dir °aklunı
Kendüzünde ahı kendü naklunı

(I/2,b.1,s.935)

İnsan kendinde var olan gizli hazineye ulaşırsa artık o bu vücudun sultanın bulmuş olduğundan bu mülk artık onundur. Mülk içinde kişi hem şah hem de köledir. İlâhi tarafıyla şah, ten tarafıyla köledir.

Çünküm ol genci bilesin bil ki sen
Hükm-ile külli dutasın mülki sen

Ne kim istersen bulasın sende sen
Bilesin kim şâh sensin bende sen

(I/2,b.11,s.935)

Âşık Paşa, insan vücudunun mükemmel yaratılışını anlatabilmek için onun görünen ve görünmeyen tarafıyla bilenlere ışık saçtığını ve böylece bilindiğini aktarır. Kişi vücut ve candan (ruhtan) meydana gelmiştir. Her iki yönüyle de gören göze bir şeyler anlatır. Önemli olan kişinin bunu bilerek kendisindeki mana yönünün sebebiyledir. Allah tüm kâinatı kendisini bilsin ve ibadet etsin diye yaratmıştır. Can Allah'ın emridir. Görünen ve görünmeyen her şey ise bu canın kuludur. İnsana düşen sultanlığı idrak etmektir. Yani kendini yine kendinden yola çıkarak bulmak ve onunla gerçek menzile ulaşmaktır.

Zahiründe  ilm-i  ibret yazludur
Bâtınında  ilm-i hikmet gizlüdür

(I/1,b.7.209)

Sanmagıl kim bu suratdur  demi
Ma'niye eyledi Hak  lemi

Ma'ni kulıdur bu  lem kamusu
Dünyası hem uçmağı vü tamusu

(I/2,b.9,10,s.1011)

Âşık Paşa'ya göre dünyada hayıflanması gereken kişi dünyadayken kendisini bilmeden, sorgulayamadan ömür tüketen kişidir. Oysaki eğer kişi bunu başarabilirse yani kendisinden kendine yol bulabilirse varmak istediğı menzilin kendinde başlayıp yine kendinde bittiğini de görecektir.

İlla hayf kim sen seni bilimedün
Geçdi  ömrün bir sana gelemedün

Bilemedün sen seni kim sen nesin
Kendüzünde sen dahı bir dünyesin

(I/1,b.9,10,s.201)

Ayrıca, kişi eğer kendindeki özün (ruhun, mânanın, canın,...) farkına varırsa yapacağı tüm şeylerin yine kendinden kendine bildirildiğini görecektir. Böylece, artık onun başka şeylere ilgisi kalmaz.¹

Çünkü kendü kendüzin bildi kişi
Kendüden bitdi anun cümle işi

Her ki bildi kendüzin bildi Hak'ı
N'itsün ol ne istesün ayruk dakı

(II/2,b.1,2,s.739)

Âşık Paşa, kendini bilmeyele kişinin niçin yaratıldığını ve bu dünyaya nasıl geldiğini bilmesini, kendisini tanımasını, kendinden yola çıkarak Allah'a ulaşmasını ve onun için yaşamasını kasteder. Ona göre insanın ruh (mâna) yönü her yönden bedenden üstündür. Kişi bunu bilemez sadece bedenî duyguları için uğraşırsa bedenin sonu toprağın altı olduğu için bunlar bedenle birlikte yok olacaktır. Oysaki eğer kendini ruh boyutunda geliştirirse cana ölmek olmadığı için ebedî kalacak, cennetle mükâfatlandırılacaktır. Kendini bilmekten kasıt da zaten budur ki kişi öze ulaşmış ve kabuğu aşmış demektir.

2.2. İbret Alma

Âşık Paşa, ibret alma ile doğruyu görme, ders çıkarma, görünenden hareketle görünmeyeni sezme, aklını kullanma, manaya ehemmiyet verme, kısaca ârif olma...yı kasteder. Aslında "Âşık Paşa Garibnâme" de her sözüyle okurunu arif olmaya ve gördüklerinden ibret almaya çağırır; çünkü insan dünyaya gördüğü ve yaşadığı her şeyden bir ders çıkarmak ve dolayısıyla Hakk'ı ve Hakk'ın varlığını bilmek amacıyla gelmiştir. Kâinata her şey kendi dilinde Hakk'ı söyler, yeter ki kendi dilinde söyler yeter ki görececek göz, duyacak kulak ve hepsinden önemlisi anlayıp kabul edecek gönül olsun. Böyle bir

¹ Diğer beyitler için bkz: YAVUZ, Kemal (2000). **Garib-nâme**,
c. I/1: s.249,389,409,287,201,499,513,
c. I/2: s.923,949,935,697,693,673,691,
c. II/1:s.231,251,249, [253-277]
c. II/2:s.547.

gönüle sahip olmanın yolu düşünmek, ders almak ve idrâk etmekten geçer ki bunun için de insan; ama gerçek insan olmak gerekir.

Hayatta her şey kendi diliyle bir yaratıcının varlığını söyler ve bu söyleyişte dünyanın faniliği de gizlidir. Bunları sezebilen kişi gerçek insandır ki o dünyaya geliş sebebini idrak etmiş, âcizliği karşısında âciz olmayanı bulabilmiştir.

Dünya ahiret hayatının bir başlangıcıdır. Herkes mutlaka istemeden geldiği bu dünyadan yine istemeden gidecektir. Ölüm üzerinde düşünülmesi gereken tek hâkikattir ve kişi için en büyük ibrettir. Ölümü ve ölenleri görüp de ders almayan kişilere Âşık Paşa şaşırır ve bu insanları “Garibnâme” de anlattığı konularla tek tek uyarır.

Âşık Paşa, her şeyden önce kişinin kendine gelerek kendi hâlini araştırması ve kendindeki bilgiye yine kendinden hareketle ulaşması gerektiğini vurgular. “Sende devamlı düşünmenin olup olmadığına bir bak, bak da her makama fikrinin ulaşip ulaşmadığını anla. Ya sen göz ile bakınca ibret alır mısın ve gördüklerini inceden inceye anlayabilir misin? Nefsinde alçak gönüllülük yer tutar; vücudun da Hakk’ın emrine boyun eğip itaat eder mi?” Âşık Paşa kişide bulunması gereken güzel özelliklerin varlığının veya yokluğunun kişi tarafından sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü insan olanda kendi hâlini araştırma, düşünme, anlama, idrâk etme, alçak gönüllü olma gibi meziyetler olmalıdır.

İmdi gel sen kendü hâlün irdegil

Uşbu hâli kendüzünde istegil

Gör tefekkür var mıdur sende müdâm

Fikrine menzil olur mı her makam

(II/2,b.7,8,s.833)

Yâ teferrüc var mı sende göz-ile

Gördüğün anlar mısan kıldan kıla

Yâ tevâzu’ var mı nefsinde senün

Emre münkâd u muti’ midür tenün

(II/2,b.9,11,s.833)

Âşık Paşa' ya göre insan dünyada sadece kendisi için yaşamamalı diğer insanları da düşünmelidir. Bildiklerini onlarla paylaşmalı ve onların da doğruyu görmesi sağlanmalıdır. İnsan hatasız olamayacağı için hatalarını görmeli ve Hakk'tan bu hususta özür dilemelidir ki bu bir bakıma kul olmanın şuuruna ermek demektir.

Her zaman doğru söylenmeli ve yanlış olanlar uyarılmalıdır. Bu tutum, zaten gerçekten insan olabilmenin de bir gereğidir. Şair insanın tarafsız kalamayacağını doğruyu bildiği kadarıyla söylemesi gerektiği ikazını yapmıştır.

Yâ dilünde var mı takrir ü beyân
Kim kılasın ma'niyi halka 'ayân

Var mı yâ tedbir doğru gitmege
Uşbu halkı Hakk'a da'vet itmege

Yohsa tevben var mı ger ihlâs-ıla
'Am-ıla mı sohbetün yâ hâs-ıla

Yâhu bir gör var mıdur sende temiz
Şerri hõr u hayrı dutdun mı 'aziz

(II/2,b.1,2,3,4,s.835)

Âşık Paşa dünyada yaşayan her canlının ihtiyaç sahibi olduğunu isterse kişinin padişah olsun bu kuralın onun içinde geçerli olduğunu dile getirir. Muhtaçsız olan Allah'tır. Zaten halkı yokken yaratan da odur. Ayrıca o, bütün muhtaçların her türlü eksiklerini karşılayıp, giderendir.

Âşık Paşa bu sözleriyle insanı uyarmıştır; çünkü insan âciz, insan birçok bilgiden habersizdir. Fakat insan eğer dünyanın düzeninden Hakk'a ulaşabilirse ki işte o zaman görünür sebeplerin gizli yaratıcısına ulaşır ve böylece de kul olma bilinciyle insan mertebesine yükselir.

Ol-durur kim kimseye muhtâcı yok
İşiginde kamu aç u kendü tok

Ol-durur kim halk yog-iken kıldı var
Cümle eksüklülere kıldı timār

Yir ü gök ü cümle ‘alem bendedür
Cümle sūret anun-ıla zindedür

Līki her bir nesneye virdi sebeb
Ol sebebden oldı bu asl u neseb

Kim anunla düzile halk dirliği
Tā ki bilne pādişāhun birliği

Pes sebebledür cihānda her bir iş
Gizlenüpdür her iş içinde bir iş

(II/1,b.4,5,6,7,8,9,10,s.483)

Başka bir ibret verici, düşündürücü konu da Âşık Paşa'nın, dünya ile ahireti birbirine çok yakın ancak şaşılacak derecede de farklı olarak görmesidir. Bununla beraber kişinin varacağı yer ahirettir. Bunlardan biri perdesizken diğeri perdelenmiştir.

İki evdür dünya ile ahiret
Âhiretdür menzülümüz ‘akibet

Bu iki ev birbirisinden ‘ucāb
Hak didārından bular kaldı ya da

Kimsene kim ahrete kıldı nazar
Hak didārın göriser şeksüz ol er

(I/1,b.4,5,6,7,s.153)

İnsanın dünya için yaptıklarının hepsi yıkılacak; ahiret için yaptıkları ise sonsuz kalacaktır. “Bu yüzden sen dünya isteklerinin peşine takılma, çünkü bu sana utanç getirir. Bununla birlikte yarın ahirette ateşe atılırsın. Dünyayı yakın görüp de hep yaşayacağını sanıp aldanma; ahireti de senden uzak sanma.” Âşık Paşa kişinin dünya için uğraşlarının bir sonucu olmadığını vurgularken ahiret için çekilen sıkıntıların ebedî olduğunu savunur.

Ayrıca dünya isteklerinin peşinden koşan yarın Hakk'ın huzurunda utanacak belki de ateşe atılacaktır. Bilinen son bu kadar açıkken dünyada yaşıyorum deyip de hep burada kalınacağını sanmak insanın en büyük yanılgısıdır. Oysaki gerçek olan ölümün insanın yanı başında olduğu hâkikatidir. Bağlanılan dünya durulacak yer değil; yıkılacak bir binadır bu yüzden kişi gideceği yerin hazırlığını bu dünyadayken görmeli ve son durağını bilmelidir. Burada özellikle ölümün idrâk edilmesi ve onun için de hazırlık yapılması vurgulanmıştır.

Dünyada her ne yaparsan yıkıla
Âhiretçün yapdugun bâki kala

Kovma dünyâ dilegin utanasın
Âhiret evinde oda yanasın

Dünyayı görüp yakın aldanmagıl
Âhiret senden ırakdur sanmagıl

(I/1,b.8,9,10,s.153)

Âşık Paşa kişinin gözünü ve kulağını açarak doğruları duymasını ve gideceği son durağı görmesini istemiştir. Kişi aklını başına toplamalı ve makamının hangi mülkte olduğunu bilmelidir. Burada âhiretin gerçek makam olduğu vurgulanmıştır. Her iki mülkü de Tanrı yaratmıştır.

Aç gözünü kim göresin menzilet
Aç kulagun işidesin ma'rifet

Dir ögünü kendüzünü aragıl
Kankı mülkdedür makâmun anlagıl

Mülk ikidür yaradan bir dogru bak
Bu iki mülke talupdur emr-i Hak

(I/1,b.2,3,4,s.163)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Yaratma ve emretmenin ona mahsus olduğunu biliniz. Araf 54

(I/1,b.5,s.163)

Âşık Paşa'ya göre kişi eğer bu dünyadayken görünmeyen âlem için uğraşır ve hazırlık görürse bu uğraşısının sonunda gerçek değerine ulaşacaktır. Fakat dünyaya sıkı sıkı bağlananın sonu da şüphesiz cehenneme atılmaktır. İnsan gerçek değerine manevî yönüyle ulaşabileceği için içe yönelme tavsiye edilmiştir.

Her ki bâtı mülkine girdi revân

Pâdişâh olasıdır anı seven

Her ki zâhir mülkini dutdı kavi

'Akıbet düzah-durur anu evi

İy yarânlar zâhrünüz terk idün

Bâtın içre yirünüzü berkidün

Kim iresiz ol hakiki devlete

Hükm idesiz ol fenâsuz mülkete

(I/1,b.1,2,3,4,s.169)

Âşık Paşa dünyada iki meclis olduğunu düşünmüştür. Bunlardan biri rahmanî diğeri şeytanîdir. "Rahmanî meclis, toplantılarını İslâm evinde yapar ve bunların hiç bir aceleleri yoktur. İlahi, güzel meclis orada kurulmuştur; gönül hoşluğundan şerbetler doldurulmuştur." Âşık Paşa rahmanî meclisin özellikleri arasında onların acelelerinin olmaması ve gönüllerinin hoş olması özelliklerini sayarak bu davranışları tavsiye etmiştir.

İslâm evinde-durur dirnekleri

Yok-durur hiç bunların ivmekleri

Höş Hudâyi meclis anda kurulup

Hem safâdan bâdiyeler urulup

(I/1,b.7,8,s.181)

“O meclisin şerbet sunucusu aşktır; sonuna kadar anlatamıyorum; çünkü dil ile anlatmak mümkün değildir.”

‘İşk-durur ol meclisün hem sākisi

Eydimezem dile gelmez bākisi

(I/1,b.10,s,181)

Ayrıca aşk şerbetinin kadehi tövbedir; kim ondan içerse baştan ayağa aşka boğulur. İman o yerdeki topluluğun mumudur ki ortada yanan da odur.

Tevbedür ‘ışk sākisinün sagrakı

İçen olur cümle ‘ışk müstagrakı

Hem imāndur ol arada şem-i cem’

Yahtu virür orta yirde hemçü şem’

Ol imān çerāğını yanduruban

Yönlerin düpdüz Hak’a döndürüben

Ol şarābı hōş içerler zevk-ile

Cümlesinün cānı tolu şevk-ile

(I/1,b.1,2,3,4,s.183)

Şeytanî olan diğer mecliste bulunanlar da bu topluluğun düşmanıdır. Nemrut, Şeddat ve yerilmiş Firavun, kötülenmiş Ebucehil, Utbe ve Şeybe; bu topluluğun içinde yer almış ve şeytanın da vekilleri olmuşlardır. O topluluğun başı şeytan; sevdiği nimetler de iyiliği inkar ve nankörlüktür. Küfr evinde meclis kuran bu kötü huylu insanların işleri kibir ve kindir.

Ol biri meclis kim ol şeytānidür

Kim bular bu meclisün düşmānidur

Nemrud u Şeddād u Fia’avn-ı le’in

‘Utbe vü Şeybe Ebu Cehl-i zinim

Ehli bunlardur bilün ol meclisün
Nāyibidür her birsi iblisün

Serdihi ol meclisün şeytān- durur
Sevgülü ni'metleri küfrān-durur

Küfr evinde meclisi kurmuş bular
İşleridür kibr ü kin çirkin bular

(I/1,b.5,7,8,9,10,s.183)

O topluluğun gece gündüz kadeh sunanı nefistir; o zor işin bardağı da günahdır. Gece gündüz içtikleri sıkıntıdır; fakat onlar bunu neşe ve güzellik sanırlar. İnsanların içinde buldukları yanılğı dikkat çekicidir.

Toptolu mihnet-durur ol bādiye
Garra olmuşdur bular şol şādiye

Uşbu nefsdür sākisi ol meclisün
Sagrakı fiskdur hem ol müşkil işün

Dün ü gün içdikleri mihnet-durur
Eyle sanurlar anı 'işret-durur

(I/1,b.1,2,3,s,185)

Âşık Paşa bu iki meclisi niçin anlattığını sözlerinin sonunda okuruna dönerek göstermiştir. Onun amacı okurunu uyarmak ve bu anlattıklarıyla ona ibret vermektir. İki yolun da sonu açıktır, kâr ve zarar ortadadır. Artık yapılması gereken sıkıntıdan uzaklaşarak rahmete ulaşmak ve öylece kalmaktır. İnsanın yaşam tarzı ve zevkleri onun dünyada hangi mecliste olduğunun delilidir.

Sen bulardan kankısın sever isen
Sohbetine varmağa iver isen

Anun-ıla varısarsın Hazret'e
Rahmeti kop mâyil olma mihnete

(I/1,b.4,5,s.185)

Âşık Paşa aynı konunun başka bir açıdan anlatımında okuruna şeytan ile Hz. Adem'i örnek olarak vermiştir. Ona göre kişinin kendi eksikliğini bilmesi kadar güzel bir şey yoktur; çünkü yaratılmış olanın eksikliğı mutlaka vardır. Bu yüzden de kendi eksikliğini bilen kişi mahrum olmaz; mahrum olan bu yolda teslimiyet göstermeyendir. Hayrı Hakk'tan kötülüğü de kendinden (nefsinden) bilen sonunda tövbesi kabul edilir.

Höş-durur eksükligin bilse kişi
Nite olmaz mahlukun eksük işi

Kendü eksügin bilen mahrüm degül
Mahrum oldur kim yola mahküm degül

Hayrı Hak'dan şerri nefsinden bilen
Oldur âhir tevbesi makbül olan

(I/1,b.5,6,7,s.193)

Âşık Paşa'ya göre bütün işlerde takdir Allah'ındır; olan bir hâdise için hiç kimse "bu nasıl şeydir" diye itiraz edemez. Fakat suçu insanın nefsinden bilmesi edeptir; bunlar her zaman tövbe edip af dilemelidir. Suçu Allah'tan bilip öyle diyen, affa lâıyk olmaz ve asla Allah'ın rahmetine kavuşamaz." Âşık Paşa kişinin benlik davası gütmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Kişi suçunu bilmeli böylece de affa lâıyk olmalıdır. Buna en iyi örnek ise şeytan ve Hz. Ademdir ki şeytan hatasını kabul etmemiş, kibre kapılmış, bu yüzden de lânetlenmiştir; Hz. Adem ise hatasını anlamış, Allah'tan af dileyerek, Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

Gerçi takdir Tanrı'dandur her işe
Hiç kimesne eydimez kim bu nişe

Liki edepdür suçı nefsdan bileler
Her dem istiğfar u tevbe kılalar

(I/1,b.10,11,s.193)

Suçı Hak'dan dutsa lâıık olmaya
Eyle diyen hiç rahmet bulmaya

Nitekim iblis-ile Âdem-durur
Bu söze tanuk bular muhkem-durur

(I/1,b.1,2,s.195)

Hz. Âdem ve Şeytan'ın yaşadıkları hikâye edilir :¹

Âşık Paşa insanın dünyaya gelmeden önce nerede ve nasıl yaşadığını bilmesi gerektiğini savunmuştur. “Eğer kişi kendi halini bilip bir saat olsun kendisine gelebilirse işte o zaman yaşamdan önceki hayatını ve ezel meclisinde Allah'la olan hâlini anlayabilir.”

Sen senün ahvâlinü bilse-y-idün
Bir saat kendüzüne gelse-y-idün

Anlasaydun andağı dirliğünü
Ol ezelde şâh-ıla birliğünü

(I/1,b.1,2,s.239)

Bu üç evde hâlünü bilsen gerek
Ana lâıık kullıgun kılsan gerek

Ger bilümezsen bilenden ol haber
Ol haberden iş tuyasın mu'teber

(I/1,b.7,8,s.239)

“Gerçek hayat ölümü olmayan hayattır; hakiki sevinç de tasanın gelmediği bir ömürde vardır. Âşık Paşa bu söylemiyle içinde yaşadığımız ve dört elle sarıldığımız hayatın gerçek olmadığını tekrarlamıştır. Sonunda ölüm olan hayat bu özelliğiyle gerçek değildir. Bu dünyanın hiçbir sevincinin de hâkiki sevinç olmadığını; çünkü mutlaka sonunda üzüntü olacağını bildirmiştir. Tüm bu sözleriyle de dünyanın geçiciliğini vurgulamış; bu sebeple de dünyaya fazla bağlanılmaması gerektiği bilincini vermeye çalışmıştır.

¹YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1,s.[195-201].

Dirlik oldur kim ölümi olmaya
Şādılık oldur ki kaygu gelmeye

(I/1,b.3,s.245)

Âşık Paşa, kişiye yakışanın her şeyden önce dünyada nasıl bir hayat sürmesi gerektiğini bilmek olduğunu vurgulamıştır. Âşık Paşa kendinden hareketle bu sıkıntıyı çektiğini; çünkü ömrün Allah için gaygılanmaya değer olduğunu vurgulamış; bunu herkese tavsiye etmiştir. Ömür, insan için iyi sermayedir; bu sermayeyi değerlendiremeyenlere vah etmekten başka bir kazanç, yapacak iş yoktur.

Pes niçe dirlik gerek bunda bize
Kim yarın ud gelmeye anda bize

(I/1,b.5,s.247)

Ben yirem bu kayguyı yin siz dakı
Kim degir yimegine Tanrı hakı

‘Ömür hōş sermayedür bilenlere
Vāy anı hayfın yavu kulanlara

(I/1,b.9,10,s.253)

Âşık Paşa, ömrün geçiciliği ve geçen günün bir daha ele geçmeyecek değerde olduğunu vurgulayarak okuruna ibret vermek istemiştir. Kişi dünyaya Allah’ı bilip, ona kulluk yapmak amacıyla geldiği hâlde tüm ömrünü aslında ahireti kazanmak için araç olan dünyaya harcayarak geçirmektedir. Bu da aracın amaç hâline getirilmesidir ki insanın dünyadaki en büyük yanılığısıdır. Dünya duracak yer değil; er geç gidilecek bir han gibidir. Bunu idrāk edemeyenler ise yarın Allah’ın huzurunda utanacak ve utancından kaçacak yer arayacaklardır.

Aç gözün geçdi ‘ömür vardı yile
Gün ki geçdi ol girü girmez ele

Hak seni bunda niye viribidi
‘Ömrünü var şöyle mi harc it didi

(I/1,b.8,9,s.261)

Kullıga geldün ahir kullık kanı
Dünyaya sarf eyledüm 'aklı canı

Uşbu hâl bir gün ahir 'arz olısar
Niçeler ol demde udlu kalısar

(I/1,b.1,s.263)

Ol gusayı şimdiden yimek gerek
Yola giden yaragın itmek gerek

(I/1,b.1,s.263)

Âşık Paşa kendini bilmek ve yolunu bulmakla, sonunu görerek ona göre bir yaşam sürmeyi anlatmak istemiştir. Ona göre; kişi dünyada hayatını iyiliklerle, tövbeyle, ibadet ve güzellikler içinde geçirmelidir.

Dinleyüben araya kendü yalın
Yalın arap anlaya kendü halın

Halın anlap da'vasından usana
Usanuban Hak yolında döşene

(I/1,b.1,2,s.265)

Âşık Paşa kişinin, kendisini bilmesi hususunda ısrarlıdır. Ona göre dünyadaki insanlar üç bölüktür.

1. Nankörlükte,tuz ekmek hakkını hiçe saymada, konu komşu hakkını gözetmemede bu insanların üstüne yoktur; çünkü bunların damarlarında doğruluk adına bir şey yoktur. Bunların işi iyiliğe kötülük etmek ve değer bilmemektir.

2. Bunlar ilk bölükten bir grup üstündür. İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük eder; herkese değerine göre davranırlar. Bu özellikleriyle saygı ve değeri hak ederler.

3. Bunların her şeyin tüm kötülüklerin farkında oldukları hâlde yine de herkese iyi davranırlar. Bunlar Tanrı'nın seçilmiş kullarıdır; kötülüğe karşıda iyilikle karşılık verirler.

Âşık Paşa'nın amacı hayattaki seçilen yaşam tarzının aslında kişinin mizacından kaynaklandığını okuruna göstermek böylece de eğer kötü bir gidiş varsa okurunu uyarmak ve doğruya sevk etmektir.¹

Âşık Paşa, kişinin kâinatın içindeki ibretleri görüp gördüğü her şeyden ders almasını Tanrı'nın onun gözünü açmış olmasına bağlamıştır. Bunun sebebi Tanrının o kişiyi sevmesi ve doğru yolu göstermesidir. Bu kişiler Hakk' ın varlığına kolayca ulaşarak görünenden hareketle görünmeyeni bulurlar.

Anların kim gözünü açdı Celil
Kamu nesne ona ayat u delil

Kanda kim baksa okır andan sebak
Açug-ısa gözlerün sen dahı bak

(I/1,b.6,7,s.407)

“Eğer bakınca gözün görmez; düşününce de aklın ermezse; büyük âlim ve velilerin sözünü dinle, söz ve isteklerinin ne olduğunu bilip anlamaya çalış. “Âşık Paşa bu sözleriyle kişinin her şeyi mutlaka bilemeyeceğini vurgulayarak önemli olanın bilmediğinin farkına varmak olduğunu dile getirir ki o zaman yapılacak iş bilenlere ulaşmaktır.

Yohsa ger bakup gözün görmez ise
Fıkr idüp 'aklun ana irmez-ise

Dut kulagun ol erenler sözine
Kim bilesin dileği ne sözi ne

(I/1,b. 9,10,s.407)

Âşık Paşa insanın kendisine verilen hayat sermayesini farklı mevsimler olarak görmüş ve göstermiştir.

İnsana verilen ilk ömür bahar mevsimi gibidir. Bu fasıl yirmi yıldır ve baharın üç ayına denk gelir. Kuvvet ve sevinç fazladır, yüz güler.

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1,s.[347-355].

İkinci yirmi yıl, yaz mevsimi gibidir ki bu zaman hoş ve güzel bir fasıldır.

Üçüncü yirmi yıl yani kırk yaşından altmış yaşa kadar sonbahar mevsimidir. Kişi olgun ve düşüncelidir.

Dördüncü yirmi yılda artık mevsim kıştır. Artık renkler değişmiş gam ve keder neşe ve sevincin yerini almıştır.

Âşık Paşa ömrü bu şekilde sınıflara ayırarak her sınıfta insana yakışan hâl ve yaşayışın nasıl olması gerektiğini vermek istemiştir. Ona göre kişi küçükken okulda olmalı, gençlikte tövbe edip hayatını ibadetle güzelleştirmeli, olgunluk döneminde sohbetlerden ayrılmamalıdır ki gerçekleri görebilsin. Hayatını bu şekilde geçiren kişiler ihtiyarlık dönemlerinde saygıya lâyık olurlar; değilse artık iş işten geçmiş onlarsa mahrum kalarak acınacak kişiler olmuşlardır.

(I/1,s.411-425)

Âşık Paşa'ya göre dünya her şeyiyle ibret alınacak ulu bir evdir ki içi ibret ve nimetlerle doludur. Yukarıya baksan her taraf dopdolu ibrettir; yere baksan her taraf nimetlerle doludur. İşte kişi olana bunları görmek ve Allah'ın verdiği nimetler için şükretmek gerekir.

Pes bu dünyâ bir en oldı key ulu

Ev içi 'ibret-ile ni'met tolu

Sakfa baksan dopdolu 'ibret-durur

Sahna baksan düpdüzi ni'met -durur

(I/2,b.9,10,s.699)

Bilesin ol Hak neler kılmış-durur

Ne yaratdı ne neden gelmiş-durur

Halka bak kim anlayasın Hâlıkı

Nitdi gör ol halkun emrün hâlıkı

(I/2,b.1,2,s.911)

Şaire göre; âlemin ve içindekilerin yaratılış sebebi insanoğlunun yaratılmasıdır. Allah âlemi yaratıp âdemi de hâkim kılmayı dilemiştir.

Diledi kim yoradaydı 'alemi
'Âleme hâkim kılaydı âdemi

(I/2,b.4,s.911)

Âşık Paşa'nın burada örnek olarak verdiği âyet şudur :

- Biliniz ki, yaratmak da emretmek de ona mahsustur. A'raf 54.

(I/2,b.3,s.911)

Âşık Paşa, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı; fakat onun dışındakilerin ona ihtiyaçlı olduğu fikrini vurgulayarak Allah'ın büyüklüğünü dile getirmiştir.

Çün yaratdı yiri göği ol Kadim
Gör ne hikmet birle düzdi ol Hakim

Yog-iken bu yir ü gök ol var-ıdı
Şöyle eksüksüz gani Cebbar-ıdı

İhtiyacı yog-ıdı hiç nesneye
İlla takdir oldu kim mülk eyleye

Doldura ol mülke bu mahlukı
İmdi gör n'itdi cihânun hâlıkı

(I/2,b.7,8,9,10,s.927)

Âşık Paşa, her şeyden önce yaradılış sebebini düşünen insanın yeryüzündeki insanların Tanrı'yı nasıl bulduklarını düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gören göz için her şey açıktır. Yeter ki görmeyi bilesin.

İy gönül gel hikmet tal hikmete
Aç gözün bak 'ibrete kal 'ibrete

Gör kim ol Hak n'eylemiştir 'âlemi
'Âlem içre niçe düzmiş 'âdemi

Bu beni Âdem ki dutdi yiryüzün
Niçe dutmuş Hazret'e bir gör yüzün

(I/2,b.9,10,11,s.939)

Âşık Paşa, dünyaya gelmiş her insanın etkisinde kaldığı yıldızların varlığına inanarak yedi yıldızın yedi farklı zamanda insanı etkilediğine dikkat çekerek insanı uyarmıştır. Bütün bunların dünyaya gelen her insan için aynı olduğunu bildirmiş; bu yüzden de her insanın hayatını yedi konaktan ibaret görmüştür.

Yidi safdur âdemi önden sana
Hazret'e korşu giderler görsene

Ulu kiçi nik ü bed yohsul u bay
Bu yidi safdan gider yıl on iki ay

Birbiri ardınça hi durmaz gider
Ön varanı son gelen bilmez n'ider

Hükm-iledür genlü gensüz n'eylesün
Varmasa kar mı ne tedbir eylesün

(I/2,b.6,7,8,11,s.941)

Dünyaya gelen için durması gereken yedi konak şunlardır.

1. Bu ilk konakta insan yetişmemiş, süt emen konumdadır ve etkisi altında olduğu yıldız kamerdir.

2. Günler geçmiş ve artık insan yürüyen , koşan, söyleyen, sanat öğrenen duruma gelmiştir ki bu safta Utarid'in etkisi altındadır.

3. Burada insanın işi yiyip, içmek, gülmek, güzel yüzlere bakmaktır ki bu safta da Zühre ilgilenir.

4. İnsanın gönlü neşeli ve yüzü gülmektedir; çünkü artık onlar Güneşin etkisindedirler.

5. Burada insanın sert ve aceleci bir hâli vardır; bunlarda Merih'in etkisi altındadırlar.

6. Bunların işi ise dünya malını aceleyle toplamaktır. Dünya malını çok severler ve ölümü unutmüşlardır. Bunlar da Müşteri yıldızının etkileridir.

7. Bu durak apaçık ihtiyarlıktır. İyi bilinmesi gerekir ki bu durakta hiç kimse için bir vefâ yoktur; fakat insan buraya göz açıp kapayıncaya kadar gelmiştir. Kişi artık güçsüz, gönlü sıkıntılı, yüzü asık aklı şaşkın kendisi de organları gibi gevşektir. Buradaki bu işler “Zuhal” in etkisiyledir. Bu hâlde dahi bu kişinin işi gücü çoluk çocuğudur.

Âşık Paşa bu yedi konağı insanın ömrünü yıldızların etkisinde geçirerek harcamaması için örnek olarak vermiştir.¹

Âşık Paşa insan ömrüyle ilgili tüm bu açıklamalarından ve uyarılarından sonra ömrün kıymetinin bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kişi kendini etkisinde olduğu yıldızın hükmüne bırakmamalı, durumu görerek, hayatın çekiciliğine kapılmadan doğru bir yaşam sürmelidir; yoksa koca bir ömrü heba etmiş, boşa harcamış olacaktır.

Âşık Paşa kişinin hayatını baştan sona araştırarak durumunu görmesi gerektiğini bildirmiştir.

Ayrıca verdiği bilgilerle kişiye insan hayatını ve menzillerini anlatarak yol göstermiştir. Böylece kişi doğruyu görebilecek ve kendi dirliğini sorgulayabilecek ve kişinin doğruyu görmesi sağlanabilecektir. Âşık Paşa hayatın geçiciliğini anlatmak istemiştir. Yedinci konağı da geçenlerin yeri artık toprağın altıdır.

İRDEGİL BU DIRLİGÜN ÖNDEN SONA
ANLAYASIN GER BAKARSAN HÂLÜNE

¹ Hikâye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.1/2,s. [939-955].

Bilesin kim niçe geçdi dirligün
Hükm içind kime bitdi birligün

Ol yidi saf uş tamām oldı tamām
Sūrete bundan öte yokdur makām

Çün bu safdan geçdi ol oldı harāb
Menzili oldı anun tahte't-turāb

(I/2,b.6,7,8,9,s.955)

Ömür bu yedi konaktan son durağına yani kabre göz açıp kapayıncaya kadarki süre içinde hızla geçmiştir. Artık bu noktada yapılacak bir şey de kalmamıştır; çünkü son pişmanlık fayda vermemekte, geçen süreyi geri getirememektedir. Fakat dünyada iyi bir hayat sürebilmişse; şüphesiz bu yedi yıldız ona kul olmuştur ki artık onun varacağı yer Hakk'ın yanındır.

İşlediyse bunda ol eygü 'amel
Zir-i dest ola ana Sevr ü Hamel

Yidi yılduz kul ola seksüz ana
Ola ol Hak hazreti menzil ana

(I/2,b.10,11,s.955)

Âşık Paşa insanın araştırma yapması gerektiğini ve gördüklerinin de aslını bilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İnsan düşünmeli, kafasını doğruyu bulma noktasında yormalı yani aklını kullanmalıdır. Gözün vazifesi gördüklerinden ders alması ve böylece gönlün hikmetlerle dolmasıdır. Kişi böyle davranabilirse onun için gizlilikler sır olmaktan çıkar ve her şey açıkça bilinir.

Ne görürsen ibret al ol nesneden
Kim bilesün her işin aslı neden

Göz ki gördük nesneden 'ibret duta
Pes gönülde kaynaya hikmet bite

Açıla andan ana genc-i nihân
Ol bile kim niçedür uşbu cihân

(I/2,b.3,4,5,s.959)

Âşık Paşa insanın yaradılmış en şerefli mahûk olduğunu dile getirmiştir. Bu yüzden de ona yakışan kendine kul olanlara kul olmamak yani ömrünü dünya için harcamamaktır.

Halk dahı çoktur cihânda liki hâs
Ademidür âdemi hâsü'l-havâs

Cümle halkın âdemidür yigregi
Kim bulardan dünyada mülkler begi

Pes beni-adem dutar mülki diri
Ademisüz mülk ölüdür her biri

(I/2,b.1,2,3,s.965)

Âşık Paşa görebilmenin (Idrak edebilmenin) sadece gözle görmeyle olmadığını belirtmiştir. Göz eğer gönülle bir olursa gördüğünden ders alır, ibret çıkarır. Bu yüzden kimin gözü gönlüyle bir olmuşsa o doğruları görmüş her türlü ilimden haberdar edilmiştir.

Göze görmek geldi gönle anlamak
Görüben anlayandır tanlamak

Ger birikmezse gözün gönlün bile
Kim ne anlar görmek işitmeg-ile

Anların kim gözi gönli bir-dururü
Cümle dürlü !ilm ana zâhir-durur

Ger birikdiyse gözün gönlün tamâm
Gör kil ma'ni toptoludur her makâm

Kanda baksan cümle 'ibret yazludur
'İbrete bak ki anda hikmet gizlüdür

(I/2,b.7,8,9,10,11,s.977)

Âşık Paşa görünenden ibret almanın niçin önemli olduğunu da bilmek gerektiğini anlatmıştır.

İbret al dip ne'yçün eytdi Hak bize
Ne'yçün oldı bu emir gönle göze

Ya'ni her bir nesneyi kim göz göre
Bu gönül andan gerek ma'ni dire

Bir kitabdur bu cihân 'ibret tolu
Kim okırsa anı oldur bahtlu

(I/2,b.2,s.979)

Âşık Paşa 'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Ey akıl ve basiret sahipleri! İbret alınız Haşr 2.

Tanrı'nın yarattıklarundan yola çıkarak Ona ulaşmanın gerektiğini dile getiren Âşık Paşa yine aynı konuyu vugular. Kişi dünyada Allah'ın nakışlarını (yarattıklarını...) görüp okuyabilirse; yarın orada Hakk'ı görecektir. Kim bugün burada nakışlarından Tanrı'yı bulmuşsa, yarın ona kavuşacaktır.

Bes bu nakşı gör bugün bunda okı
Kim göresin yarın anda ol Hak'ı

Her ki bugün bunda ana irmeye
Bilün anda yarın anı görmeye

Her ki gözsüzdür hakikat bunda ol
Dost yüzün görmeye bilün anda ol

(II/1,b.1,2,3,s.19)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Bu dünyada kör olan ahirette de ködür, İsrâ 72.

Âşık Paşa görmekten kastın Allah'ı kabul etmek olduğunu vurgulayarak bunun da ancak inanmış bir gönülle olabileceğini dile getirmiştir. Zaten cennete nâil olanlarda bu derecelerine doğrulukla ulaşmışlardır. Âşık Paşa şüpheyi bırak, inan ve ileriye gel diye seslenir demek ki inanmayanlar, şüphe edenler geri kalmışlardır. Zaten mü'mîn demek inanmış, şüpheden uzak kişi demektir; bu yüzden de insan şüphe içinde kalmışsa o gerçek mü'mîn olamamıştır.(Bkz:[sıdk])

Göz bu ikrârdur kim ol dostı görür
Ol nişansuz 'âlemün vasfin virür

Bes bilün ikrâr-ıla sıdk ol-durur
Kim bu gönle genc-i pinhân toldurur

Uçmağı bu sıdk-ıla aldı alan
Rahmeti ikrâr-ıla buldı bulan

(II/1,b.5,6,7,s.19)

Ger dilersen kopasın anda bil
Ka gümânı gel ilerü sıdk-ıla

Mü'min oldur kim gümânı olmaya
Kim gümânlıysa imânı olmaya

(II/1, b.10,11,s.19)

Âşık Paşa yerin göğün bir dersane olduğu üzerindeki nakışları okuyan ve bu sırta erenlerin gizli sırlara eriştiklerini ve böylece de doğruyu gördüklerini bildirmiştir. Kâinat her bir sayfasında derslerin verildiği bir ibret nüshasıdır. Kâinattaki bu ibret nüshalarını okuyan kişiler mutlu kişilerdir ki onlar iyi bir öğrenci olmuşlar, sınavlarını geçmişlerdir.

Her kimün kim gözi açıldı tamâm
Gördi kim 'ibret toludur her makâm

Yir ü gök gördi tolu sonsuz varak
Her varakda yazludur yüz bin sebak

Her sebaktan akıdı 'ibretleri
Anladı 'ibretde bu hikmetleri

(II/1,b.1,2,3,s.213)

Sen dahı ger gözün açıldı-y-ısa
'Aklun uşbu ma'niyi bildi-y-ise

Gör ki 'âlem bir kitâbdur mu'teber
Ma'niyi gencinden virür her dem haber

Göz gere kim göre vü 'akl anlaya
Anlayanlar lâcerem kin tanlaya

(II/1,b.4,5,8,s.213)

Âşık Paşa görünenden görünmeyene ulaşabilmiş kişilerin bu bilgilerini, gizli keşiflerini, dilleri döndüğünce başkalarına da anlatmak gerektiğini vurgular ki bu da insan olmanın sorumluluklarından sadece biridir. İnsana sadece kendini düşünmek yakışmaz. Gerçek insan kendisi için istediğini tüm insanlar için de istemelidir.

Tanrı göz virdi bize görmek-içün
Dil dahı virdi haber virmek-içün

'Âlemin nakşın göze 'arz eyledi
'İbret alun dip bize farz eyledi

Âşık Paşa'nın bu konuda örnek olarak verdiği âyet şudur :

- Ey akıl ve basiret sahipleri! Siz bundan ibret alın Haşr 2.

İşte bu âlem ibretlerle doludur ve her bir ibrette bir incelik, bir hikmet, bir sır vardır.

Âşık Paşa insanın kâinattaki gizli sırların hepsine vâkıf olamayacağını belirterek, kişinin sadece kendini kurtaracak kadar bilgiye sahip olmasının dahi yeterli olacağını vurgulayarak, kurtuluşun kolay yolunu da göstermiştir.

Pes bu 'âlem toptolu 'ibret-durur
Degme bir ibretde bir hikmet-durur

Bi-hisâb u bi-hâyetdür bu hâl
Kamusın hâd bir kişi bilmek muhâl

(II/1,b.5,6,s.217)

Âşık Paşa bu konuyu farklı bir açıdan anlatırken dünyayı denize insanı da denizde yol alan gemiye benzetmiştir. Dünya denizinde boğulmamak ve Hakk'a erişmek için insana sekiz nesne lâzımdır. Âşık Paşa bunları benzetmelerle açıklar. Deniz, sağlam bir gemi,yelken, rüzgar, lenger, gemici, halkın malı mülkü, eşyası.

Bu meseldür anlayasın hâlünü
Dinle imdi niçedür ahvâlünü

Ol deniz kim eytdüm uş 'âlem-durur
Kim Çalap emriyle her dem mevc urur

Pes gemi eyledi ol Hak denize
Ol gemi tnedür ki Hak virdi bize

Çün denizdür bu cihân bilgil cayân
Pes gemidür bu surat bellü beyân

(II/1,b.1,2,7,8,s.295)

Âşık Paşa burada insanın dünyada dünya için çalışması ve hayatını kazanması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu çalışma ve uğraşın doğru olmasını da bir şarta bağlar ki o şart da insanın gönlüyle dünyaya bağlanmaması gerektiğidir. İnsan mademki bu dünyaya gelmiştir, tabiki dünya işleriyle meşgul olacak, rızkını kazanacaktır; fakat burada önemli

olan insanın tüm gücünü ve varlığını dünya merkezli yani sadece maddiyat olarak düşünmemesidir.

Pes bu suret dünyaya girmek revā

Dünya girse surete eyler hatā

(II/1,b.11,s.295)

Nitekim suda gemi kuvvetlenür

Gark olur çün gemiye su atlanur.

(II/1,b.1,s.297)

Dünyayı denize, insanı gemiye benzeten Âşık Paşa, sırasıyla yelkenliyi gönüle, rüzgârı Hakk'ın emrine, lengeri İslamiyetin hükümlerine, gemiciyi(kaptanı) akıla, geminin içindeki halkı fikire, mal ve mülkü ise amellere benzetmiştir.

Çün denizdür dünya sen anda gemi

İmdi ne'ymiş gör selâmatlık emi

(II/1,b10,s.305)

Denze girse bu gemi gemye ne bāk

Çün deniz gemye gire olur helāk

Geldi bunda evliyā vün enbiyā

Bir nazar kıl 'aklı-ıla bu ma'niye

Girdi bunlar dünyaya gçrdi zamān

Aldı virdi dünyada sürdi zamān

İlla kim dünyā bulara girmedi

Gönle dünyā girmege yol virmedi

(II/1,b.1,2,3,4,s.307)

Âşık Paşa fikirlerini güçlendirmek için evliyā ve peygamberleri örnek göstermiştir.

Ger hevesler yili gālip oldısa
Uşnu gönül yilkenine toldısa

Bu şeri'at lengerini asdılar
Anun-ıla şerr ü şurı başladılar

Hoş selāmet çıkdılar bu dünyeden
Anla imdi ol selāmatlık neden

(II/1,b.5,6,7,s.307)

Geminin dünya denizinde yol alması ne kadar doğalsa insanın da dünyada olması hiç garip değildir; hatta dünya malı ne kadar çok olursa olsun bunda bir sakınca yoktur.

Dünyaya girmekligün pes 'aybı yok
Gam degül bu dünyelik olursa çok

İlla dünya gönlüne yol bulmasun
Key sakın kim gemiye su dolmasın

(II/1,b.8,9,s.307)

Hem denizde bu gemi gark olmasun
Ya'ni kim şeytam imānun almasun

Tā selāmet iresin maksudına
İltesin sıdk u safā ma'buduna

(II/1,b.1,2,s.309)

Âşık Paşa dünyadayken manayı algılayamayan, yani sadece zuhur eden olayların dış sebeplerini bilen ve bilinenden bilinmeyene ulaşamayanlar için gizli sırlara da ulaşamazlar der. Ona göre, kâinata ve çevresine sadece ten gözü ve ten kulağıyla vâkıf olanlar yani gönül gözü ve gönül kulağını keşfedemeyenler hikmetlerle dolamaz ve doğruyu da bilemezler.

Kimsene kim ma'ni kadrin bilmedi
Ol hakikatdur ki ma'ni bulmadı

(II/1,b.8,s.309)

Ten kulağı işidimez bu sözi
Görimez ma'ni yüzün bu ten gözi

Cân kulağı işidür ma'ni sözin
Hem gören cân gözidür ma'ni yüzün

Her kimün cânında varsa göz kulak
Hak yolında ol uyandı oldı sak

Anlayan oldur bu söz ma'nisini
Niçe dindür ol bilür İslâm dini

(II/1,b.4,5,6,7,s.313)

Âşık Paşa dünyada yaratılmış dokuz farklı yaratığı anlatmıştır. Bunlar madenler, bitkiler, hayvanlar, insanlar, melekler, şeytan, peri, cin ve gayp âleminde gezen(hızır...) insanlardır. Âşık Paşa bu konuda ibret alınması gerektiğini belirtmiştir. “Bunlara bak ve ibret al ki bunlardan sana mana ve gizliliklerin sırları açılsın. Bunların varlığı boş değildir; kim bunlar için “boşuna yaratılmış” derse, o, akılsızdır.”

Âşık Paşa bu bilgilerden hareketle Hakk'ın varlığına ulaşılması gerektiğini vurgular. Allah her şeyi yapmaya gücü yeten kudretli bir padişah'tır. Birbirinden çok farklı olan dokuz türlü mahluk da onun kullarıdır. Bunlar ona kulluk için vazifelidirler. İnsan da bunların içindedir. Dünya ise insanı aldatan, oynatan vefasız bir kervansaraydır ki gelen mutlaka gider, bu noktada asıl mekân değil; asıl mekânâ giden yolun açıldığı yer, asıl mekânın kazanıldığı bir ticarethânedir.

İmdi gel 'ibret göziyle bak ana
Kim bulardan açıla ma'ni sana

Gör bularun varlığı bātıl degül
Her ki bātıl dir-ise 'akıl degül

Cümle kuldur kullıga durmuş bular
Hak öninde yüz yire urmuş bular

Dünya bir kervānseādur bi-vefa
Bu sarāy nakşı bulardur iy safā

(II/1,b,3,4,5,7,s.373)

Belki nakkaşı bu nakşun ol_durur
Kim buları dirgürür hem öldürür

İmdi gel ko nakşı ol nakkaşa bak
Cümle 'alem nakşını gözden bırak

Sen dahi ol nakş içinde bilesin
Sen seni ko kim bu nakşı bilesin

Anmaz anı kendüzin unıtmayan
Varmaz anda kendüzinden gitmeyen

(II/1,b,8,9,10,11,s.373)

"Kim bu renkle boyanırsa,onun gözlerine gizli sırlar görünür ve o gizlilik âleminde gezer. Kısaca söylemek gerekirse insan bu geçici nakışlara takılmamalı ve Hak'tan başka şeylere dönüp bakmamalıdır. Zaten önemli olan sanat içinde sanatkârı görmektir ki bu yaz ve kış da onun eseridir."

Her kimesne kim bu rengi urına
Gözlerine gizlü sırlar görüne

Lacerem kim ol bu nakşa kalmaya
Hak'dan ayru hiç nesne almaya

Sun' içinde sani'i görmekdür iş
Kim anun şun'ı_durur bu yaz u kış

(II/1,b,4,5,9,s.375)

Âşık Paşa sürekli bakmasını bildikten sonra kâinatın görebilene çok şeyler anlattığını belirtmiştir. Amacı kişiyi gevşeklikten ve sorumsuzluktan kurtarmak ve gerçek insan olabilmeye aday kılmaktır. Gören ve anlayan için de zaten bir şey söylemeye gerek yoktur.

Tanrı'nun cümle işi kudret_durur
Anlayana kamusu cibret_durur

Yir ü gök cibret tolu dek göz gerek
Görene gizlü degül ne söz gerek

(II/1,b,8,9,s.403)

Âşık Paşa'nın bu fikri için yer verdiği âyet şudur :

- Bunda basiret sahibi olanlar için, bir büyük ibret vardır Al-i İmran 13

(II/1,b.10,s.403)

Gözüye benzer bu alem şeksüzün
Gösterüdür gözlere mani yüzün

Ma'ni her dem görnüdür ol gözgüden
Gösterüdür nitekim canı bütün

(II/1,b,9,10,s.407)

Âşık Paşa duygu ve düşüncelerini sembollerle ifade etmiş; dünyayı bir değirmene , insanı ise buğday tanesine benzeterek dünyanın hiç kimseye vefasının olmadığı ve çarkların ortasında yer alan insanın kurtuluş yolunun da olmadığını vurgulamıştır.¹

Âşık Paşa kul olmanın bilincinin en iyi ibadet etmekle anlaşılacağını vurgulayarak ibadetin de samimi ve doğru yapılması gerektiğini dile getirmiştir.

Her biri bir ta'atı kıldı kabul
Mahkum oldu kullığa virdi gönül

Kıldı ta'at ya'ni durdı kullığa
Kanı ol ta'at kim ol göğe ağa

(II/2,10,11,s.491)

¹ YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c. II/1,s.[409-431].

"Görünen işlerin hepsi ibrettir; söylenen sözlerin hepsi de hikmettir. Fakat bunları görmek ve işitmek için er gerekir ki bu er gördüğü ve işittiğiyle iş göre. Dünya her insan için bir okuldur ki bu okulda Hakk'ın ilmini bilmek , anlamak için gerçek kul olmak lâzımdır" Âşık Paşa dünyadaki gizli sırlara vakıf olabilmek için insanın gerçek insan olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte bildiğiyle amel kılmalı , iş işlemelidir. Ayrıca dünya denen okulda Tanrı ilmini okuyabilmenin sırrı da kişinin kibirden sıyrılarak kendi aczini idrak etmesiyle mümkündür.

Görünen iş kamusu °ibret_durur
Söylenen söz kamusu hikmet_durur

Er gerek kim hem göre hem işide
Gördüğü işitdüğüyle iş ide

(II/2,b,7,8,s.705)

Dünya mekteb_hanedür cümle kula
Kul gerek kim bunda Hak'ilmin bile

(II/2,b,3,s.709)

Âşık Paşa kişinin dünyada düşmansız olmayacağını ileri sürerek, düşmana karşı alınması gereken tedbirin ne olduğunu da bildirmiştir.

Kişi düşman bildiğine ancak güzel ahlâk ve yumuşak başlılıkla üstün gelebilir. Fakat bu ne onunla çok samimi olmak ne de ileri gitmek demektir."Düşmana yumuşak davran ve katı gönüllü(merhametsiz) olma mademki gücün yetmiyor bu konuda dedikodu da yapma. Düşmanı alt edebilmenin yolu yumuşak başlılıktır ki Hz. Muhammed dahi düşmanlarını bu silahla vurmuştur."

Bil kim ol düşman_ıla n'itmek gerek
Bu uzak yolda niçe gitmek gerek

Çünkü düşmansuz olımaz kimsene
İmdi ne kılmak gerek ol düşmene

Düşmana key hilm_ile dirlik gerek
Ne ola serkeş ne had birlik gerek

Düşmana hilm eyle olma saht_dil
Çün gücün yitmez koparma kal u kil

Düşmanun cilmi hilimdür iy şafa
Düşmanı hilmiyle yindi Mustafa

(II/2,b,2,3,4,5,7,s.907)

Âşık Paşa bu noktada her şeyden önce dünyanın sıkıntılı, engelli, tuzaklı bir yol olduğunu dile getirerek bu yolda kişinin yalnız olmaması gerektiğini savunmuştur. Kişi kendine yoldaş olarak hem kılavuzlar bulmalı hem de kendini yetiştirmeli, öğüt tutmalıdır. Bunlar bu yolda kaybolmamanın yoludur ki yolu ışıklandırarak ve her şeyi gösterecek el feneri gibidirler, bunlar olmazsa kişinin önünü görmesi bile mümkün değildir. Dünya ve dünya istekleri insanın düşmanıdır.

Kim öğüt aldı-y-ısa hõr olmadı
Kaldı magbûn her kim öğüt almadı

Ulular pendin dutarsan iy safâ
Görmeyesin dünyada kahr u cefâ

Uşbu dünya kimseye dõst olmadı
Bi-vefâdur kimse dõstlık bulmadı

Hükmün altındagınun yi gussasın
Dünyada hükm altına sen düşmedin

(II/2,b,5,6,7,8,s.921)

Âşık Paşa'ya göre dünyada çıkar gözetmeden iyilik yapabilen ve ölüm gelmeden, dünya insanı içinden fırlatmadan, gönlüyle dünyayı terk edebilen kişiler asıl mutlu olanlardır. Böyle bir insanın dünyada yapacak işi de kalmamıştır artık; çünkü o yaratılışının sırtına ve gayesine ulaşmış, kalben tatmin olmuş bir durumdadır.

Devlet anun kim yidürdi yimedin
Dünyayı terk itdi terk it dimedin

Ölümünden ilerü öldi tamām
Göresin gördi işi oldı tamām

(II/2,b.10,11,s.92)

Âşık Paşa kendinden hareketle dünyadaki en iyi şeylerden birinin de iyi bir adla anılmak ve iyi işler yapmak olduğunu vurgulamıştır. O kendi gördüğü ve ibret aldığı her şeyi kitabında toplamış bu kitabı da on bölümde düzenlemiştir.

Devlet anun kim eyü ad kazana
Rahmet ol eylük pınarın kazana

Gördüm uşbu ‘alemi ‘ibret tolu
‘Âlem içre âdemi hikmet tolu

(II/2,b.1,2,s.933)

‘Âlem içre gördüğüm ‘ibretleri
Âdemide buldugum hikmetleri

Bir yire dirşürdüm oldı bir kitāb
Oldı bünyādı anun on dürlü bab

(II/2,b.3,4,s.933)

2.3. Akıl

Âşık Paşa Garib-nâme’de yerin ve göğün yaratılış sebebini dahi akla sofraya olmak sebebiyle göstermiştir. Ona göre ilk önce akıl yaratılmıştır ve tüm yaratılmışlar gibi Hakk’a muhtaçtır, açtır. Onun bu açlığını gidermesi için Allah kâinatı ona sofraya yapmıştır. İnsan aklıyla şeref kazanmıştır. Akıl yer yüzünde halifedir. Akıl halktan Hakk’a ulaşarak dünya nimetlerinden faydalanır. Aklını ayna olarak Allah’ın sanatına tutanlar o aynadan sanatçıyı da (Allah’ı) görebilirler. Bütün bu özellikleriyle akıl yeryüzündeki en değerli nesnedir. Fakat

aklın da değerli olmasının şartları vardır. Akıl kendine rehber olarak aşkı görmeli ve onun yolunda gitmelidir. Yok eğer böyle olmazsa akıl değersiz olmuş demektir ki böyle bir aklın hiç değeri yoktur. Dünyevî zevklerle yaşayan, nefsin hükmettiği akıl menfi bir özellik arz eder.

İslâm düşüncesinde, aklın bağlı bulunduğu ruh, bedene; manevî, maddîye üstün sayılmıştır. Soyut bir kavram olan akıl insanın mana yönünü temsil eder. Zaten değeri de bu yüzdendir.

Şair, Tanrı'nın önce akli yarattığını, kişinin bu yüzden aklını başına almasını, akılla neler yapabileceğini açıkça bildirilmiştir.

Kamusında ilk yarattı °aklı Hak

°Aklımı dir °akl-ıla ol °akla bak

(II/1,b.8,s.253)

N'eyledi gör pâdişah ol °akl-ıla

Hod bu söz ma'lûm olupdur nakl-ıla

(II/1,b.9,s.253)

Âşık Paşa burada şu hadise yer verir;

-Yüce Allah ilk önce akli yarattı.¹

“Mademki Allah akli yarattı, o bol bol veren, ihsanlar ve hikmetler sahibi olan Allah, bu defa akla bazı yükler yükledi, sorumluluklar ve nitelikler verdi.”

Çün yarattı °aklı evvel ol Kerim

Minnet urdı °akla bu kez ol Hakim.

(II/1,b.11,s.253)

Âşık Paşa tüm bu sözleriyle insanın dahi yaradılış sebebinin akla şehir olarak göstermiştir. Aklın olmadığı kimse muhtaç ve âcizdir. İnsanın değeri ve güzelliği akıl iledir.

¹ el-ACLŪNĪ, Şeyh İsmâil İbn-‘î Muhammed (1985). *Keşfü'l-Hafâ*, cilt 1, s. 275.

Eytdi sini kamulardan yig eyledüm
Kamudan ön rahmetümle toyladum

Kamu kullar sana muhtâc olısar
Kimde sen olmaz-ısan aç ölıser

Revnakı olmaya sensüz kimsenün
Halk içinde revnak u ragbet senün

(II/1,b.1,2,3.s.255)

Âşık Paşa'ya göre aklın değeri Allah'ı bilme ve onun emirlerini yerine getirmeyle ortaya çıkar. O, insandaki bir tahtta oturmakta ve Tanrı'nın emriyle ona yardım etmektedir.

Pes bilün °aklı günde bin yaşar
Yaşını saysan otuz binden aşar

Cism içinde var-durur bir tahtgâh
Bu °akıldur anda otran pâdişâh

°Akl içinde hüküm iden ol Hak-durur
Ol-durur kim hâkim-i mutlak-durur

°Akl elinden şol hüküm işler müdâm
°Akl oturmuş başda dutmuş hõş makam

(II/1,b.2,5,6,7,s.259)

Âşık Paşa ,insanın ne yaparsa yapsın hepsini aklın yardımıyla yaptığını ileri sürer ki her ne kadar vücudu diri tutan can gibi görünse de akıl olmasa vücut şehri viran olur der. Tüm bu söylemlerle aklın insan için yeri ve önemi vurgulanmış olur.

°Akl elidür örü dutan süreti
Gerçi cåndur diri dutan süreti

°Akl elidür a°zaları uz dutan,
Her birini yirlü yirinde öz dutan

°Akl eli bu a°zalarda olmasa
Kapu yapur bātıl olur her nese

(II/1,b.7,.8,9,s.273)

Âşık Paşa nefesine uyma, eğer aklın nefesine uyarsa vücut şehri bir sürü karışıklık ve fitne ile dolar ki bu da senin Allah'ı tanımamana sebep olur. Ayrıca bu senin ve dininin helâk olmasına neden olarak cehennemi senin için yurt yapar" diye okurunu uyarır.

Ol-durur ilten bu cismi tamuya
Şe°msârlık ol getürür kamuya

°Akl ana uysa hakikat hor olur
Belki Hak'dan ayrılır dinden düşer

(II/1,b.5,7,s.275)

Aklın nefsi bırakır da aşka uyarsa, işte o zaman Tanrı'nın gizli hazinelerinden haberi olur. Böylece Allah yanında değeri ve üstünlüğü olur; halk da, ona izzet ve ikramda bulunur.

Nefsı koyup °akl eger işka uya
Tanrı'nun şol gizlü gencin ol tuya

Hak katında ola kadr u kıymeti
Hem ola bu halk içinde °izzeti

(II/1,b.8,10,s.275)

Âşık Paşa ,insanın değerini zaten ilim ve bilgiyle görür, insanı ise ilme ve bilgiye ulaştıran aklın doğru rehberliğidir.(Bkz. âlim, ilim, bilgi)

°Akl-ıla °ilm ü °amel hâsıl olur
Cânlara Hak rahmeti nâzıl olur

(II/1,b.9,s.277)

Âşık Paşa cahil kimselerin Allah'ın ilminden ve onu hakkıyla anlatmaktan çok uzak olduklarını; çünkü Allah'ın bu güzellikleri onlara duyurmadığını, sadece akıllılara nâsip ettiğini anlatmıştır. Bu ilme akıllı kimseler kılı kırk yarararak ulaşmışlar; yani her nesne ve

varlık üzerinde inceden inceye, tüm ayrıntılarıyla düşünerek, yorumlayarak, sonuca gitmişlerdir.

Hak bu °ilmi cāhile bildürmedi
Cehl çevgānı bu topı urmadı

Virdi bu °ilmi cāhile bildürmedi
Şunlara kim °ilm içinde kıl yara

(II/1,b.5,6,s.279)

Akıl dimağ denen minberin üstüne çıkmış; bütün yaratılmışlara hutbe okumaktadır. Akıl Hakk'ın birliğinin hutbesini okur; yapan ve yaratan pâdişah olan Tanrı'dır. Görünüşte ise her şeyi söyleyen ve yapan kuldur.

°Akl aguptur bu dimāg minberine
Hutbe okır cümle halk üzerine

(I/1,b.9,s.389)

°Akl okır ol vahdet-i Hak hutbesin
Hālıkı sultān kul eydür kamusun

Pâdişah hükmini kul dutmak gerek

°Akıl-ısan bilesin n'itmek gerek

(I/1,b.3,4,s.391)

Şair, aklın ne yapması gerektiği üzerinde de durmuştur. Akıl her gördüğünü düşünmeli, aslına ulaşmalı, ders almalıdır.

Ne ki ma°ni var-ısa ister bulur

Dirliği cüyendenün böyle olur

(I/1,b.2,s.401)

Âşık Paşa burada şu âyeti örnek olarak verir :

- Onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler Âl-i İmran 191

(I/1,b.1,s.401)

Âşık Paşa akıllı olmanın bir belirtisi olarak da insanları iyi tanımayı görmüştür. Çünkü insanlar dünyaya türlü yetenek ve yeteneksizlikle gelirler. Akıllı insan bunu bildiği için kimin için zahmet çekilmesi gerektiğini de iyi bilir. Ayrıca akıllı insan bildiği öğüdü ilk önce yakınlarına söylemelidir.

Anların kim girçek isti^cdadı var

Ulular öğüdüne istadı var

Anların kim cevheri kâbil degül

Bin öğüt virür-isen kılmaz kabül

Pes öğüdi hışmına virmek gerek

Ne neye lâyıq-durur görmek gerek

^cÂkıl oldur işi anlap söyleye

Ne nedeysen anı andan isteye

(I/1,b.1,2,3,4,s.427)

“Nitekim hikmet olarak söylenen bu söz; önceden gelenlerden bize mirastır. Onlar; inci sedefte, misk ceylanda; gönül velilerde, lâf ise cahillerde bulunur demişlerdir. Bu öğüt alanlar için büyük bir saadettir; inanmayanlar da sıkıntı ve yüküdür. Cahile öğütle sıkıntı verme; çünkü onun canı yetersizdir, ondan bir şey ortaya çıkmaz.”

Nitekim hikmetde söz gelmiş-durur

Piş-revlerden bize kalmış-durur

Dür sedefte didiler âhuda nâf

Gönül erenlerdür câhile lâf

Bu ögüt mü'minlere devlet-durur
Yohsa ol münkirlere mihnet-durur

(I/1,b.5,6,7,s.427)

Cähile renc iltmegil hāsıl degül
Zira kim cānı ana kābil degül

(I/1,b.7,s.427)

Her ki burya kamışına renc yiye
Sanmasun kim andan ol şekker yiye

°Ākıl isen cähile renc yimegil
Yir-isen sonra dönüp incinmegil

Kimse kim bisledi ilan gencini
°Ākıbet aldurdı elden gencini

Bu kadar söz ma'ni yiter °ākile
Ma'ni bilen anladı kıldan kıla

(I/1,b.4,5,6,7,s.441)

Âşık Paşa mutlu olmanın ve yolda doğru gitmenin reçetesini verir. Bu dünyada Allah'ın isteklerine göre yaşam sürenler asıl mutlu insanlardır ki zaman mutlaka geçip gidecek ve kimse bu dünyada baki kalmayacaktır. Öyleyse akıllı insana düşen bu dünyaya değeri kadar değer vererek, asıl mekânı için çalışmaktır. Zaten bu dünyanın kimseye bir vefâsı yoktur. Önemli olan bu dünyadan ayrılınca iyi bir ad bırakmak ve anılmaktır.

Devlet ol kimselerün kim iş bile
Dünya içre Hakk'a lâyıık iş kıla

İşi kala kendü gide dünyadan
Cānı ölmeye ölürse bu beden

İy yaranlar uşbu işe cehd idün
İş içinde pādişehle °ahd idün

Eyle işlen kim geçiçek rüzigâr
Kala sizden dünyada bir yâdigar

Uşbu dünya bâki kalmaz kimseye
Cân gönül harc eylemen bu dünyeye

Dünyadan hiç kemsene almadı dad
Devlet anun kim koya bir eyü ad

(I/1,b.2,3,4,5,8,9,s.497)

Âşık Paşa, kandilin yağı olarak akli görür. Eğer kişinin başında yağ varsa mumunu yakabilir yoksa mahrum kalmıştır, ayrıca manadan zevk alanların ve gizli sıklara vâkıf olanların, ancak akıllı kimseler olduğunu söyleyerek aklın insan için önemini bir kez daha vurgulamıştır.

°Akl u dāniş ya°ni yagdur ma°ni nur
°Akl şol uçmaga benzer ma°ni hür

Kimsede kim °akl u dāniş var ola
Lāceram kim ma°ni ana yar ola

Kimsenün kim °aklı yar kılmaya
Lācerem bu ma°niden dad almaya

Ādemi bu °akl-ıla buldı şeref
Görsene °aklı giden oldu hâref

(I/2,b.4,5,6,7,s.545)

Âşık Paşa insanın muradına erebilmesi yani gerçek mutluluğu tadabilmesi için mana ve hikmeti anlaması, bilmesi gerektiğini savunur ki bunu da ancak akıllı kimseler yapabilir. Söylenen sözden tat alabilen ve doğru yorumlayan, gizli nakşın rengini ve adını bilenler de yalnızca aklını doğru kullananlardır.

Ma°niye her kim gönül virmiş ola
Hiç gümānsuz maksuda irmiş ola

Ma'ni bilen bu sözün dadın bilür

Gizlü nakşun rengin ü adın bilür

(I/2,b.9,10,s.545)

Âşık Paşa aklın yaratılmışlar içinde en seçkin olduğu ve diğerleri üzerinde hâkim olduğunu dile getirir ki akıl bu yüzden yeryüzünde Hakk'ın halifesidir.

°Aklı bu milke halife eyledi

Kamulardan °aklı artuk toyladı

(I/2,b.11,s.625)

Âşık Paşa akıldan yüce hiçbir varlık olmadığını bildirir yer gök, cennet cehennem dahi akla sofraya olsun diye yaratılmıştır. Allah yokluk mutfağından varlık sofrasını kurmuş ve akli davet etmiştir. Akıl bu sofradan dersler alıp, düşüncelere dalmaz ve görünenin arkasındaki hakikate ulaşamazsa, bu sofradan nasiplenmemiş olacaktır ki düpedüz mahrum kalmış demektir.

Ol zaman kim Hak yaratdı °akl-ı kül

Kim cihânda yokdur andan ulu kul

(I/2,b.3,s.629)

Yog-ıdı bu yir ü gök uçmak tamu

°Akla hön olmag-ıçun geldi kamu

Düşdi °aklun önine urdı salâ

Vây ana kim yimeye mahrûm kala

(I/2,b.4,8,s.629)

Âşık Paşa Allah'ı dünyada onun yarattıklarından yola çıkarak bulmanın aklın görevi olduğunu vurgular; çünkü bunu başarabilenler ancak ve ancak aklını kullanan akıllı insanlardır. Her nesnenin mutlaka bir yapıcısı olduğuna göre kâinatın ve içindekilerin de bir yaradanı olmalıdır ve bu yaratıcı öyle bir yaratıcıdır ki yarattıklarından yola çıkarak bulunabilse de onun gücü karşısında sarsılmamak imkânsızdır.

°Akla her dem görnüdü kudret yüzi
Ol yüzi niçe göre süret gözi

Ger dilersen kim göresin sen dakı
Bakdugun yirde gümānsız ol Hak'ı

(I/2,b.6,3,4,s.635)

Gözü dutgil °akluna sun°ını
Kim göresin Sani°i ol gözgüden

(I/2,b.5,s.635)

Âşık Paşa'ya göre akı olmayanın ilmi de yoktur; akı kâmil kişinin ise, ilmi çoktur. "İlmi tutan akılla tuttu, onu elde eden de akılla elde etti. İlmin canı mutlaka akıldır; akı eksik olan ilimle Hakk'a ulaşamaz. İlim, diriliği akıldan almıştır; aklın da ne ile diri olduğuna bir bak. Akı diri tutan aşktır, aşksız aklın ölü olduğu apaçık ortadadır. Hangi akıllı kişi Hakk'a aşık değilse; hakikatte o, Allah'a lâıyk olmaz. Aşka yoldaş olmayan akıl ölüdür; onun için bu kendi nefsinden de aşağı ve değersizdir."

Her kimün kim akı yokdur °ilmi yok
°Akı kâmil kişün hōd °ilmi çok

°İlmi diri °akl-ıla dutdı dutan
°İlmi hem bu °akl-ıla utdı utan

(I/2,b.10,11,s.967)

Bu °akıldur cānı °ilmün mutlakā
°Akı nākış °ilm-ile irmez Hak'a

°İlmi bildün °akl-ılaymış dirligi
°Akı bir gör kim niçeymiş dirligi

(I/2,b.2,.5,s.969)

Diri akı ışk dutar bilgil °ayān
Ölüdür °ışksuz °akıl bellü beyān

Kankı °akıl kim Hak'a °āşık degül
Ol hakikat Hazret'e lāyık degül

°İşka yoldaş olmayan °akl ölüdür
Kendü nefsinden anunçun aludur

(I/2,b.7,8,9,s.969)

Âşık Paşa insana doğru yolu, tek başına aklın gösteremeyeceğini bu kişinin Allah aşkıyla da şereflenmiş olması gerektiğini belirtmiştir.(Bkz:Aşk) Aşk akla rehberlik yapan konumdadır ki olmazsa olmaz şartlardan birisidir. Aşk, şâyet akla yoldaşlık etmezse tek başına akıl kuru, sığ, köhne, cansızdır. Tıpkı göstermeyen puslu bir ayna gibidir ki hakikâtları de göremez ve göstermez.

Ol °akıl kim °işka yoldaş olmadı
Hikmet ü esrâr ana eş olmadı

Dirliği °aklun bu Hak °ışkıyladır
Bil ki °aklı Hazret'e °ışk iledür

Ol °akıl kim Hazret'e hayrân degül
Ana bil kim Tanrı ışıkı cân degül

(I/2,b.10,11,11,s.969)

Anun-ıçun kayguda kalmışdur ol
Cânı yokdur ya°ni ölmüşdür ol

(I/2,b.1,s.971)

Âşık Paşa Allah'ın insana dünyada sekiz çeşit zenginlik verdiğini düşünmüştür. Bu zenginliklerden birisi de Allah'ın verdiği akıldır; yani akıllı insanlar Tanrı'nın zenginlik ikram ettiği kişilerdir. Ayrıca bilgi denizine akılla yelken açılacağını ve bilginin her işin canı olduğunu vurgulamıştır.

°Akl içinde bir deniz vardır nihân
Kim anunla diridür cümle cihân

Dāniş ehli dāniş eylerdür ana
Cümle işün cānı oldur görsene

(II/1,b.4,5,s.237)

“Âşık Paşa aklın anbarı olarak gizlilikleri, ince sırları ve hikmetleri görmüştür. Ona göre dünya ehli nasıl ki kendine lâzım olan yiyecekleri anbara dolduruyorsa aklın anbarı da hikmetler ve gizliliklerdir.”

Dünya ehli ni°meti anbār urur
°Akilun anbārı bu ma°ni-durur

(II/1,b.8,s.243)

“İnsanı, dünya adlı denizde seyahat eden bir gemiye benzeten Âşık Paşa akli bu geminin kaptanına benzetir. Gemideki insanları ve gerekli yükleri ise fikir olarak kabul eder. İşte aklın düşüncesi olmalı ve bu vücut gemisi o fikirlerle dolmalıdır.”

Ana uymışdur denizde bu gemi
Ya°ni kim °akla uyupdur ādemī

Ol gemiçi oldı bu kez bu gemi
Toptolu olsa gerekdür ādemī

Ya°ni kim °aklun gerek fikri ola
Ol fikirden bu surat gemsı tolo

(II/1,b.5,8,9,s.301)

Her kimün kim fikri yokdur kendüde
Şöyle bil kim kimse yokdur gemide

Gemi anunçun olur kim halk tala
Ādemī oldur kim anda fikr ola

(II/1,b.1,2,s.303)

“Âşık Paşa'nın akılla ilgili olarak bir başka görüşü de şudur;

Kimde akıl yoksa o, hayvan tabiatlı olur; gönlünde hırs, gözünde de uykudan başka bir şey bulunmaz. İnsanoğlu Hakk'ı akılla bilir, zaten insanı insan yapan da akıldır. İşte bu yüzden akıllı olan kişi devlet sahibidir; onunla o hem söyler hem işitir.”

Kimde ol yohsa olur hayvân hulu
Gönli tolu hırs u gözi uyhulu

Âdemî bu °akl-ıla bildi Hak'ı
Âdemün bu °akl-ıladur revnakı

Pes gerek kim °akl ola her kişide
Kim anunla hem diye hem işide

°Aklı var illa degül perhiz-kâr
°Aklı kâmiller anı hayvân sayar

(II/2,b.8,9,10,11,s.647)

“Âşık Paşa önemli bir konuya değinir; Allah bir kişiye akıl verdiği hâlde o aklını kullanıp zararlardan kaçınmayı beceremiyorsa yani kolaylıkla günâh işlenebiliyorsa; bu kişinin az bir günâhı dahi Allah katında çok olarak kabul edilir.” Şair aklını kullanamayan insanların akılsız diğer insanlara oranla daha fazla ceza göreceğini bildirmiştir. Böylece akıllı insanlara büyük bir sorumluluk da yüklemiş, onları bu hususta uyarmıştır.

Kankı °âkil kim anun perhizi yok
Az günâhı Hak katında ola çok

Key hasiyyetdür bize Hak'dan °akıl
°Akl kıldı her nese Hak'dan nakıl

(II/2,b.1,2,s.649)

İlla perhiz olmasa bu °akl-ıla
Âdemî hayvâna benzer nakl-ıla

Pes gerekdür °akla perhiz eylemek
İşi bilmek sözi andan söylemek

Perhiz olmazsa bu  akl irmez Hak'a
ÇAklı bu perhiz getürdi revnaka

Çün  akıl bi-perhiz ola tertibi
 ademī bi-zābt ola hayvān gibi

(II/2,b.3,4,5,6,s.649)

“ aşık Paşa akıllı insanın özelliklerini sıralar: Bunlar tefekkür etmek yani düşünmek, gördüklerinden ibret almak, dersler çıkarmak, varlıkların yaradılış sebebini bilmek, tasarruf etmek, alçakgönüllü olmak, kendini herkesten aciz ve aşağı bilmek, bildiklerini anlatmak, tedbir kılmak(doğruyu eğriden ayırmak)tövbe etmek, takarrüb etmek(Allah'a yaklaşımdır).

 aşık Paşa toprağın, suyun, ateşin ve rüzgārın, gece gündüz akla hizmet ettiklerine dikkat çekmiştir. Bunların hepsi aklın hizmetçisidir; bütün bu işler de aklın eli ile işlenir.”

Görsene toprağuşu yil od-ıla
 Akla dün gündüz gerek hidmet kıla

Kamusı şākirdidür  aklun bular
 Akl elinde işlenür uşbu hular

Bundan artuk gör niçe yahsul u bay
Kim kılular  akl-ıla tedb,r ü rāy

(II/2,b.1,10,11,s.855)

“ aşık Paşa peygamber ve velilerin bile aklın yardımıyla Allah'a ulaşabildiğini anlatarak aklın insan için ne derece önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.”

Yahu bunça evliyā vü enbiyā
 Akl-ıla yol vardı irdi Mevliyā

Muteberdür pes bilün bu  akl-ı kül
Anun-ıla dirlik eyler cümle kul

(II/2,b.1,2,s.857)

“Akıllı isen bir şey ileri sürme ve bahane gösterme; aklım, ibadetim ve canım var deme. Çünkü o yüce Allah’a ulaşmak için doğruyu bulmada ve ona ulaşmada her şey geçerli olmadığı gibi; degme can da rahmete lâıyk değildir.”

Âşık Paşa her canın Hakk’a ulaşamayacağını bunun çok zor olduğunu bildirerek gayretin elden bırakılmamasını tavsiye etmiştir. Ayrıca kişi yaptıklarını yeterli görmemeli; yapacakları için gayret göstermelidir.

°Akıl-ısan nesne °arz eylemegil

°Akl u cān u tā°atum var dimegil

Degme nesne mi geçer ol Hazret’e

Degme cān lâıyk mı olur rahmete

Hak meger fazl eyleye rahmet kıla

Kullarun tā°atına ragbet kıla

(II/2,b.9,10,11,s.307)

Yohsa ne var bizde °arz eyleyesi

Ne dilümüz var anı söyleyesi

(II/2,b.1,s.309)

2.4. Düşünmek (Tefekkür)

Âşık Paşa Garib-nâme’de sık sık insanın tefekkür etmesi hususu üzerinde durmuştur. Ona göre neyin niçin yaratıldığını,gördüklerini, kendi hâlini düşünmeyen sebeplerin arkasında ki müsebbibe yani sebepleri yaradana da ulaşamaz ki düşünmek gerçek insan olabilmenin de ilk şartıdır.

Tefekkür etmek, idrâk etmekten ve sonunda ders çıkarmaktan önce gelir. İnsan düşünmüyorsa sadece görünüşte bir insandır; oysa ki gerçekte hayvandan farklı değildir. Çünkü insanı diğer yaratıklardan ayıran en önemli özelliği aklı ve düşünme yeteneğidir. O

zaman insan, insan gibi olmalı düşünmeli, yorumlamalı, idrâk etmeli, ders çıkarmalı ve böylece doğruyu eğriden ayırabilmelidir.

Âşık Paşa, tefekkürle ilgili birçok konuda tefekkürün önemini yinelemiştir. Hz. Muhammed'in Cebrail eşliğinde Mirac'ını anlatırken onun göğe çıkışında göğün yedinci katındaki meleklerin ibadetini anlatır ki bunlar bir düşünceye dalmış bir şekilde durmaktadırlar.

Geçdi bu kez vardı yidinçi göge
Ol gök ehlin uşbu dil niçe öge

Gördi kim gök ehli düşmüş fikrete
Fikr içinde cümle kalmış 'ibrete

(II/2,b.6,7,s.507)

Bunları gördi Nebi bu hâl-ile
Pes yine şordı bu hâli Cibril'e

Cibril eytdi yâ ResülAllah bu iş
Hâlini 'arz eylemekdür bu yorış

Ya'ni kim bilmeg-içün kullıkların
Hak kabül itmiş mi bu kıldukların

(II/2,b.9,10,11,s.507)

Âşık Paşa Mirac'daki bu olaydan hareketle tefekkür etmenin üstünlüğünü, hatta ibadet olarak kabul edildiğini bildirmiştir. Bu da önemli bir husustur.

Bu fikir fazlın yine şordı Resul
Eytdi kendü hâlini fikr itse kul

(II/2,b.2,s.509)

Hâlini bilmek içün kul fikreti
Ne kadardur anda kadr u kıymeti

Bu tefekkür hâlinün fazlın Emin

Eytdi anı pâdişah bildi hemin

(II/2,b.3,4,s.509)

Âşık Paşa akıllı insanda bulunması gereken özelliklerin başında tefekkür etmek geldiğini dile getirmiştir. Akıllı insana lâzım olan ilk şey “tefekkür” kılıp, yer ve gökte ki her türlü varlığı düşünerek eksiksiz bilmektir. Her birinin Hak yolunda düşünceleri olduğu gibi, hâl ve yaşayışlarına göre de zikirleri vardır.

Şair, insanın gördüğü ve aklının eriştiği her şeyi düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, görülen her şeyin mutlak bir yaradılış sebebi vardır ve hepsi kendi halinde Hakk'ı anmaktadır.

Biri şoldur kim tefekkür kılasın

Yir ü gök ehlin tamâmet bilesin

Her birinün Hak yolında fikri var

Hallü hâlinçe dilinde zikri var

Bilesin kim kimse bätül kalmadı

Hiç gerekmez nesne mülke gelmedi

(II/2,b.8.,9,s.811)

Âşık Paşa'nın yer verdiği âyetler şunlardır :

- Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler Âl-i İmran 191.

(II/2,b.4,s.811)

-Rabbimiz bunu boşuna yaratmadın Âl-i İmran 191.

(II/2,b.10,s.811)

“İlk iş olarak düşünüp tefekkür kılarсан; yerde ve gökte bulunan varlıkları eksiksiz bilirsin.” Demek ki eksiksiz bilgiye ulaşmanın ilk şartı düşünmektir.

Çünkim evvel sen tefekkür kılasın

Yir ü gök ehlin tamâmet bilesin

(II/2,b.1,s.813)

“Öyle ise sana düşen şudur: Sende devamlı tefekkürün olup olmadığına bak ve her makama fikrinin ulaşip ulaşmadığını anla.”

Gör tefekkür var mıdur sende müdâm

Fikrüne menzil olur mı her makâm

(II/2,b.8,s.833)

2.5. Tevekkül

Âşık Paşa tevekkülü din sahiplerinin zırhı olarak görmüştür. Zaten onlar bu tevekkül elbisesini giydikleri için dinin yiğidi olmuşlardır. Tevekkül elbisesini giyen kişi yönünü Hakk’a tutan kişidir. Tevekkül onun için zırh olur ve onunla canı da gönlü de kuvvet bulup sağlamlaşır. Böylece ona dünya düşüncesi ve şeytanın vesvesesi gibi hiçbir ok, asla tesir etmez. İşte bu yüzden kimde tevekkül yoksa o, er değildir; ve o, kendi nefsinin askerini de yenemez.

Şol-durur ol kim tevekkül tanın

Tanan vü duta Hakk’a yönini

Ol tevekkül ana muhkem berk ola

Kim anunla cānı gönli berk ola

Geçmeye hergiz ana düşmān ahı

Ya’ni dünyā fikri vü şeyān ahı

(II/2,b.1,2,3,s.571)

Peygamber ve velilerin hepsi her zaman eksiksiz ve doğrudan doğruya Allah’a tevekkül kılıp güvenmişir. İşte bu yüzden din sahibinin zırhı tevekküldür; o, bunun ile dinin

yiğidi olmuştur. Âşık Paşa tevekkül sahibi peygamber ve velileri örnek göstermiştir. O'na göre bu yüzden peygamberler ve veliler dini ayakta tutan kişiler olmuşlardır.

Nitekim ol enbiyâ vü evliyâ
Kıldılar düpdüz tevekkül Tanrı'ya

Bu tevekküldür tanı din ehlinün
Anun-ıla alpı oldu bu dinün

(II/2,b.5,7,s.571)

Âşık Paşa burada şu âyeti örnek olarak verir:

- Artık kararını verdiğin zaman Allah'a dayanıp güven Âl-i İmran 159.

(II/2,b.8,s.571)

Âşık Paşa'ya göre her kim Allah'ın aşkına gönül veriyse; ondan gelenlerin hepsine razıdır. Ona kahr, lütuf ne gelirse gelsin; hepsini baştan sona kadar içecektir. Tevekkülle Allah'tan gelen rıza göstermeyi, isyân etmemeyi ve böylece de bu zor sınavı kazanmayı kasteder. Tevekkül edebilen kimse için kahr ve lütfun çok büyük bir farkı yiktur.

Her kim ol Hak 'ışkına virdi gönül
Ne ki Hak'dan geldiye kıldı kabul

Kahr u lutf u her ne kim geldi ana
Kamusın nüş eyledi önden sana

(I/2,b.9,10,s.769)

Âşık Paşa okuruna peygamberleri örnek olarak vermiş ve onların çektikleri sıkıntıyı kendileri için bir nimet olarak gördüklerinden dolayı dertlerinin içinde, derman bulduklarını vurgulamıştır.

Hiç Hazret'den yüzün döndermedi
Anda kim bakmış-ıdı göz ırmadı

(I/2,b.11,s.769)

Belki minnet dutdı kendü cânına
Anda irdi derdinün dermânına

(I/2,b.3,4,s.771)

Âşık Paşa, tevekkül sahibi olarak gördüğü peygamberleri en zor durumlarında Allah'a sığınmalarıyla dile getirmiştir. Bu peygamberler şunlardır:

1. Hz. İbrahim Nemrud'un zulmüne karşı ateşin içinde dahi Tanrı'ya tevekkül göstermiştir. Hatta bu an onun için unutulmayacak bir an olmuş; Hz. İbrahim o güne kavuşmak için ah etmiştir.

2. Hz. İsmail de elinin ve kolunun bağlı olduğu, boğazına keskin bıçağın dayandığı o anı, ömür boyunca unutamamıştır. Çünkü o an O, Tanrı'yı engelsiz olarak görebilmiş ve o an onun için Miraç olmuştur.

3. Biri de Hz. Yusuf'tur. O da çırılçıplak kuyuya atıldığı anı unutamamış; ömrü boyunca o gün gibi bir günü tekrar yaşabilmek için ah etmiştir.

4. Hz. Yunus da münâfiklar tarafından denize atıldığı ve balıklar tarafından yutulduğu andaki tevekkülü sebebiyle Tanrı'yı engelsiz görmüş ve onu asla unutamamıştır.

5. Hz. Eyyub vücudunun içinde kurtların kaynaştığı, gidecek yer bulamadığı, herkesin kendi hâlini anlattığı ve onu kötü hastalığa uğramış diye yerdikleri anı ve o anda Tanrı'yla olan görüşmesini unutamamıştır.

6. Tevekkül sahibi bir diğer peygamber de Cercis Peygamberdir. O da kâfir elinde ölüme giderken, azaba uğramış, kınanmış, çeşit çeşit öldürülmüştür. Bu anda tevekkülü sayesinde her baktığı yerde Tanrı'yı görmüş ve o anı asla unutamamıştır.

Âşık Paşa bu altı peygamberi tevekkül etmenin güzelliğini anlatmak için örnek olarak göstermiştir. Bunlar Tanrı'nın dostları oldukları hâlde en büyük sıkıntılara maruz kalmış;

fakat bu sıkıntıyı gerektiği gibi karşılayınca dertleri içinde dermana ulaşmışlardır. Tek tek sınavlarını kazanmışlar ve insanlara da bu yönleriyle örnek olmuşlardır.¹

2.6. Alçak gönüllülük (Tevazû)

Âşık Paşa, insanın alçakgönüllü, hoşgörü sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda da Şeytan ile Hz. Âdem örneğini vermiştir. Hz. Âdem'in affedilmesinin sebebini tevazuda görürken, şeytanın lânetlenerek kovulmasını da kibrinde görmüş; bu iki örnek üzerinden tevazu ve kibiri anlatmıştır.

Hayrı Hak'dan şerri nefsinden bilen

Oldur âhir tevbesi makbul olan

Nitekim Kur'an haner virür bize

Âyetin eyde-y-idüm gelmez söze

(I/1,b.7,8,s.193)

Âşık Paşa'nın konuya ilişkin yer verdiği âyet şudur;

-Sana bir iyilik gelirse Allah'tan, kötülük gelirse kendindedir. Nisa 79.

(I/1,b.9,s.193)

Âşık Paşa, dünyada yaprak dahi kımıldasa bu olayın Allah'ın isteğiyle olduğunu bu yüzden kişinin başına gelenler için Allah'ın takdirinin geçerli olduğunu dile getirmiştir; buna rağmen kişi başına gelen kötü ve istenmedik durumlara sebep olarak kendi nefsini bilmeli ve Allah'tan her an özür dilemelidir. Bu kul olma bilincidir ki kurtuluş ancak böyle yapmakla sağlanır.

Gerçi takdir Tanrı'dandur her işe

Hiç kimesne eydimez kim bu nişe

¹ Hikâye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/2-s.[773-783].

Liki edebdür suçı nefsdan bileler
Her dem istigfar u tevbe kılalar

(I/1,b.10,11,s.193)

Bu sözün doğruluğuna en iyi örnek ise, Hz. Âdem ve şeytanın durumlarıdır. Bunların her ikisi de suçlu oldukları halde birisi lânetlenmiş biri ise sadece ayrılıkla cezalandırılarak affedilmiştir. Bunu sebebi şüphesiz şeytanın kibre kapılması, aklına ve kendine güvenmesi ve başına gelenden Hakk'ı sorumlu tutmasıdır. Oysa ki Âdem bir anda suçlu olunca dönüp Allah'tan özür dilemiş ve Allah'ın büyüklüğüne teslim olarak aczini kabul etmiştir, zaten kurtuluşa ermesinin sebebi de bu doğru hareketidir.

Suçı Hak'dan dutsa lâyıq olmaya
Eyle diyen hiç rahmet bulmaya

Nitekim İblis-ile Âdem-durur
Bu söze tanuk bular muhkem-durur

Bunlar iksi suçlu oldı nâgehân
Gerçi takdir Tanrı'nundur bi-güman

Birisi la'net olup düşdi irak
Biri uçmakdan çıkup dartdı firāk

Bunlara bu işi Çalap'dan bahş-ıdı
Takdir içre nüsha olmuş nakş-ıdı

Birisi rahmet bulup geldi ilerü
Birisi la'net olup kaldı girü

(I/1,b.1,2,3,4,5,8,s.195)

“Kim kendi eksliğini bilirse Allah'ın rahmet devamlı ona gelecektir.”

Her ki kendü eksügin bilüdura
Durmadan rahmet ana gelüdura

Her ki suçsuzam diyü da°vi kıla
Lâcerem ol la°nete lâyıık ola

(I/1,b.7,8,s.199)

Âşık Paşa kişiye toprak gibi yüzünün yerde olması yani tevazu sahibi olması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Çünkü tevazu sahibi olanlar, Allah tarafından yüceltilmiş, insanlar arasında sevilmiş ve ayrıca velilerin gönlünde de yer edinmişlerdir ki tüm bu sayılanlar insan için bulunmaz nimetlerdendir.

Her kim ol kendüzini miskin göre
Hak'dan ana durmadın rahmet ire

Her ki düşdi topraga götürdiler
Eksügi her ne-y-ise bitürdiler

Her ki kendü eksüğinden yirine
Bitile ol cümle halka görüne

Kendüzin eksük gören oldı tamam
Ulular gönlünde ol dutdı makām

(I/2,b.7,8,9,10,s.801)

Âşık Paşa kişinin hem gönlünü Allah'a vermesi ve yönünü ona dönmesi hem de benlik davasında bulunmasının mümkün olmadığını vurgulayarak kişiyi sorgulamıştır. Bu sözleriyle Tanrı'ya gerçek teslimiyetin nasıl olması gerektiğini dile getirmiş ve bu teslimiyette kibirin yerinin olmadığını vurgulamıştır. Şair kibir ve Tanrı'ya teslimiyeti suya ve ateşe benzetmiş; bunlardan birinin olduğu yerde diğerinin olamayacağını söylemiştir.

Her kim ol kendüzini gördi ulu
°Akıbet oldur olan işden alu

Kim özin alçak dutarsa yücele
Durmadın Hak'dan ana rahmet gele

Her kimün kim gönli tagrıldı Hak'a

Ana hod da'vi harâmdur mutlakâ

(I/2,b.6,7,8,s.835)

Âşık Paşa, soyu nesli temiz olan soyu ile tanınan asil kimselerin asıl değerini tevazu ile kazandıklarını bilmiştir. Halk ne kadar ona izzet ve ikramda bulunursa da onun değeri ve üstünlüğü herkesten fazla olsa da o asıl değerini mütevazı olarak gösterir. Bütün bu üstün tutmalara rağmen o kendini aşağı görüp alçak gönüllülük göstermeli ve Tanrı yolunda kendine toprakla bir tutmalıdır. O kişide kibir ve kıskançlık olmamalı, doğruyu nerede bulursa, kabul edip gereğini yapmalıdır.

Âşık Paşa özellikle sevilen insanların kendilerinin bu gördükleri sevginin iki katını diğer insanlara vermesi gerektiğini anlatmıştır. Soyu ile bilinen kişi soyu sebebiyle gördüğü saygıya güvenmemeli, insanları kendinden aşağı görerek kendini diğer insanlardan daha üstün görmemelidir; çünkü asıl üstünlük insanın kendinin kazandığı üstünlüktür.

İlla ol kendüzini alçak bile

Hak yolında kendüzin toprak bile

Olmaya kibr ü hased ol kişide

Hakkı her kanda bulursa işide

Aslına ol hiç tekye kılmaya

Halkı kendüzinden alu bilmeye

Sâzkârlık eyleye ol halk-ıla

Cümle halkun gönlin ala hulk-ıla

(II/1,b.6,7,8,9,s.53)

“Âşık Paşa'ya göre dünyada Allah'ın kutluluk verdiği kibirli olmayan insanlar Allah'tan kutluluk bulan ve gönlünden ne geçirirse ona kavuşan kimsedir.”

Şol ol kim devleti Hak'dan duta

Gönli ne iş kim dilerse ol bite

(II/1,b.11,s.57)

Her dilek Hak'dan bite hiç sanmadın
Her bir iş işlene el sunmadın

Liki ol kendüzini miskin göre
Hak yolına özini elgin göre

Halk içinde ʿucb u kibr eylemeye
Söylese daʿvi-y-ile söylemeye

Hem tevāzuʿ hem kerem ola işi
Cümle halkun gönlin ala ol kişi

(II/1,b.1,7,8,9,s.59)

Âşık Paşa asıl zenginliğin mal mülk sahibi olmakla değil; bunların yanında bir de iyi âhlaka sahip olarak insanların gönlünde taht kurmakla mümkün olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bu bahtın ona, Tanrı tarafından verildiğini bu yüzden de ona saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Eyle olsa bay olur bes ol i yâr
Görsene kim her gönülde yiri var

(II/1, b.11, s.59)

Tanrı'dan degmişdür ol cizzet ana
ʿİzzet eylen siz dahı önden sona

(II/1, b.2, s.61)

Âşık Paşa beyliğin insan için dünyada iyi bir nimet olduğunu vurgulamış ; fakat bu nimetin geçerli olabilmesi için bey olan kişinin alçak gönüllü , merhametli de olması gerektiğini vurgulamıştır.Bey eğer kibirli ve merhametsiz olursa pek çok suçsuz ve âciz insanın bu durumda zarar görmesi kaçınılmazdır.

Dünya ehlinde bu beglik hōş olur
İlla şol vakt kim tevāzu ciş olur

Kankı begde kim tevâzu olmaya
Ulular ağzından alkış olmaya

Ululıĝla çün kibir yoldaş ola
Niçe miskin baĝrı anda baş ola

(II/2,b.9,10,11,s.669)

Âşık Paşa'ya göre “Kim hakkıyla tam olarak alçak gönüllü ise o , bütün gönüllerde taht kurar. İşte bu yüzden de mevkisi yüce olan kimseler tevâzu yakışır ; zaten uluların gönül yüzü onunla yıkanır ve onların kalbi parlaklığını tevazudan alır.

Ulu diye , hangi mevkide bulunursa bulunsun hiçbirini düşünmeden , merhametli ve alçak gönüllü olana denir. İnsanların üstün yanları vardır ; bunlar ister âlim , ister şeyh , isterse bey olsunlar ; eğer alçak gönüllü iseler ; hiç şüphesiz Tanrı , bunlara rahmet kılacaktır.”

Bu tevâzu kanda kim olsa tamâm
Olur ana cümle gönüller makâm

Pes ululıĝla tevâzu° yaraşur
Ulular gönli yüzün oldur ki yur

Ulu şoldur kim ola sahib-i kabül
Niçe mansıbdada olursa gam degül

°Alim ola şeyh ola ger beg ola
Ya°ni şoldur kim bu halktan yig ola

Çün tevâzu° ola anunla bile
Hiç gümânsuz Hak ana rahmet kıla

(III2 , b.1,2,3,4,5,s.671)

Âşık Paşa tevazu ile ilgili olarak insanın âlimler karşısında onlara karşı tevazu sahibi olması gerektiğini anlatmıştır. “Bu kez de âlimlere karşı nasıl davranmak ve bu hayat yolunda ne şekilde gitmek gerektiğini dinle. Madem ki biz âlimler olmadan ne yapacağımızı,

nasıl davranacağımızı bilemeyiz; o zaman ona karşı duyarsız ve saygısız da olmamalıyız.” Âşık Paşa, tevazunun güzelliğini belirtirken âlimlere karşı mütevazı olmanın gerekliliğini de dile getirmiştir. Çünkü onlar insanlara bu hayat yolunda nasıl yol almaları ve ne şekilde hareket etmelerini söyleyen rehberlerdir; bu yüzden de tevazuyu en çok onlar hak etmektedirler. Hatta âlimin yanında konuşurken dahi alçak sesle konuşulmalıdır. Zaten insana mütevazı olmak yaraşır.

Çünkü °âlimsüz bize yokdur usûl
Pes ana karşı niçe ollum fodul

°Âlim öninde tevâzu° eylegil
Her ne kim söylersen alçak söylegil

Çünkü topraktan yarattı Hak seni
Yine toprak kılınır mutlak seni

(II/2,b.7,8,9,s.915)

Âşık Paşa bu konuda şu âyete yer vermiştir.:

-Sizi o topraktan yarattık; oraya geri çevireceğiz, sizi oradan yine çıkaracağız Taha 55.

(II/2,b.10,11,s.915)

Âşık Paşa'ya göre insan ölüp toprak olacaktır. Bu yüzden de sonunu düşünmeli ve yaratıldığı toprak gibi alçak gönüllü olmalıdır. Özellikle de âlimlerin uğruna kendini toprak eylemelidir. Asla ateş gibi alevlenip de baş kaldırmamalıdır. Şair ateş gibi olmamalıdır sözüyle şeytana telmih (hatırlatma) yapmıştır. Ateş baş kaldırmayı, kibiri ... dile getirmiştir.

Âşık Paşa insanın hem bu dünyada hem de âhirette âlimlere muhtaç olduğunu vurgulayarak bu bilgiden hareketle, insanın âlimlere karşı gereken saygıyı göstermesini öğütlemiştir.

Şimdiden toprak gibi pes alçak ol
Ol ulular ayagında toprak ol

Od gibi serkeş olan âdem degül
Ana ger iblis dirsən gam degül

Kanda bir  alim görürsen iy saf 
Baglagıl anun-ıla  ahd   vef 

Bunlara her dem tev zu  eylegil
Her nefes himmet tevakku  eylegil

(II/2,b.1,2,3,4,s.917)

 şık Paşa bu konuda Şu hadise yer vermiştir.

-Allah için tevazu göstereni Allah yüceltir.  limlere saygı gösterin zira siz dünya ve ahirette onlara muhtaçsınız.¹

(II/2,b.5,6,s.917)

 şık Paşa konuyu somutlaştırarak vermiştir. Tane topraĒa karıŐtıĒı için Tanrı'nın yardımına ulaşırken, boylanıp kendini yüce g rd Ēu an, orak tarafından boydan boya biçilir, bir bakıma haddi bildirilir.

 şık Paşa tane ile alçak gönüllü insanı özdeŐleŐtirilirken boylanmıŐ buĒday baŐaĒını da kibirli insana benzetmiştir.

Her gönül kim ine her dem topraga
Ol gönül üzre gerek rahmet yaga

Allah ol toprakdan anı g t re
Her ne kim eks gi varsa bit re

Her gönül kim yüce dutdı özini
 Akibet hor eyledi kendüzini

Y celikden düşdi ol oldı zelil

¹ es-SUY T , Cel leddin bin eb  Bekr (1990). **Cam 's-SaĒir**, 8605 numaralı hadis.

Tā ebed ol hāl-ıla kaldı zelil

Çünki dāne düşdi toprak altına
Ana elbette gerek rahmet ine

(II/2,b.7,8,9,10,11,s.917)

Çün ulaldı özini gördi yüce
Dogradı orag anı uçdan uca

Pes tevāzu^c ulu devletdür ere
Hā şa eylersen anı °ālimlere

(II/2,b.1,3,s.919)

Âşık Paşa bu konuda şu söze yer vermiştir:

- Tekebbürle saadet bir arada bulunmaz.

(II/2,b.2,s.919)

Âşık Paşa Allah'ın her bir varlığı (bitkiler, hayvanlar, su, hava...) insanın emrine ve hizmetine verdiğini bildirmiş; insanın da bu yüce yaradılışa lâıyk olmasını istemiştir.

Şair dünyada yaşayan insanın yaptığı ve yapabildiği işler sebebiyle kibre kapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü bu güç onun değildir. Sadece ona verilmiştir. İnsan aklına, gücüne güvenmemeli kendini âciz görmeli ve düşkün insanlarla yaşamalıdır. İnsan dünyadayken Tanrı'yı unutmamalı, sonunu düşünmeli ve alçak gönüllü olmalıdır.

Sen seni bir nese oldum sanmagıl
°İzzete hem hürmete aldanmagıl

Pes gerek kim sen tevāzu^c kılasın
Kendüzün miskin ü °âciz bilesin

(II/2,b.3,4,s.817)

Pes tevāzu^cdur senün dördünç işün

Ola miskinlig-ile her çünbişün

Olmaya kim kibr-ile yârlık sana
Yol bula yoldaş ola gönlün ana

Hak yolında key tevâzu^c eylegil
Her sözi ol Hakk'ı anup söylegil

(II/2,b.5,6,7,s.817)

Âşık Paşa insanlara dünyaya aldanmayın, hiçbir şeyde de hâkimlik taslayıp, benim benim demeyin diye öğüt vermiştir. Bu noktada kişiye, haddini bildirmeyi ve asla kendinin olamayacak şeyler için hükmetmemeyi anlatmak istemiştir. Bu sözlerinin gerekçesi olarak da ölümlü olan insanın aslında hiç bir şeye sahip olamayacağını belirtmiştir.

Sen bu hükmi kendüzünden sonmagıl
Hâkim oldum sonuban aldanmagıl

(II/2,b.8,s.817)

Mâlik oldur mülk anundur hüküm anun
Anlagıl bu ortada nen var senün

Çünkü sen yoksın senün nen olısar
Ne ola hükmi anun kim öliser

Yırde gökde hâim oldur mutlakâ
Kendüzün anlup boyun vir ol Hakk'a

(II/2,b.9,10,11,s.817)

Şair insanın her zaman kul olduğunu bu noktadaki âczini bilmesi gerektiğini vurgulayarak insanı alçak gönüllü olmaya davet etmiştir. Eğer insan dünyada bunu fark eder ve buna göre güzel bir hayat sürerse işte o zaman her güzel şeyi hakeder ve bütün bir âlem de ondan faydalanır. Çünkü o yaratılışının gayesine uygun davranmıştır.

Çünkü sen kendüzeni kul bilesin
Her iş içinde tevâzu^c kılasın

Pes halâl ola sana herdürlü iş
Ala senden kamu^c âlem perveriş

(II/2,b.1,2,s.819)

2.7. Kanaat

Âşık Paşa Garib-nâme'de kanaat sahibi olmanın güzelliğini anlatırken kannati de ikiye ayırmıştır. Bunlardan biri hayat denen zorlu yolda yürüyen insan için rehberken diğeri yol keser mahiyettedir. Bu yüzden insan bunlardan ilkinin yaparsa Allah'a ulaşırken, ötekini işlerse yolda kalır. Şu hâlde bir çeşit kanaat insanı, Allah'a götürürken; bir çeşidi de dinden çıkarır. Âşık Paşa kanaatin de kanaat gösterilen şeye göre değerli veya değersiz olabileceğini anlatmıştır. Değerli olan insanı Allah'a ulaştırırken, klavuzluk yaparken diğeri de yoldan çıkaran, yol kesen haydut gibidir ki kişiyi doğru gitmekten alıkoyar.

İki dürlü kâni^c olmak var-durur
Birisi reh-zen biri rehber-durur

Birinin işle iresin Tanrı'ya
Birinin kılma seni yoldan koya

Bir kanâ^cat var eri iltür Hak'a
Bir kanâ^cat var kılan dinden çıka

(I/1,b.2,3,4,s.189)

Âşık Paşa az bulduğuyla yetinmesini bilen isyân etmeyen, bu hâldeyken Allah'a şükredebilen kişinin gerçek saadete erişeceğini bildirmiştir.

Kanaatin kötü olanı insanın yaptığı iyilikleri ve ibadetleri yeterli görüp, kanaat etmesidir, oysaki, insan iyilikte ve ibadette aceleci ve hırslı olmalıdır. Asıl iyilik ve ibadet

etmede insanlar kendilerini yarış hâlinde zannetmeli ve yarış kazanmak için tüm güçlerini ve bilgilerini kullanmalıdır.

Her ki kani^cse azucuk ni^cmete
İresidür ol hakiki devlete

Her ki tâ^cat azına kâni^cola
Rahmetinden Tanrı'nun mahrum kala

Mâl azına kim kâni^c olur-ısa
Tanrı'ya her dem şükür kılar-ısa

Tanrı anun yanudın uçmak vire
Hiç gümânsuz ol kişi Hakk'a ire

(I/1,b.5,7,8,9,s.189)

Âşık Paşa burada şu âyetlere yer vermiştir:

- İyi iş yapanlara güzel bir yaşayışla hayat verecek Nahl 97.

(I/1,b.6,s.189)

-Şükrederseniz nimetlerimi artıracacağım İbrahim 7.

(I/1,b.10,s.189)

İbadet ve iyilik yapmanın azıyla yetinen, kanaat edenin, kendi işi kendine engel olmuştur. Bu düşünce onun Allah'a ulaşmasına engel olur, zaten böyle biri rahmete lâyık değildir. Dünyalık için hırslanmamak, eldeki ile yetinmek hazinedir; böyle kişinin yardımcısı Tanrı'dır. Hazine eksilmeyen şeydir, yardım Hak'tan olunca hiç tükenmez.

Ol ki tâ^cat azına kâni^c-durur
Kendü işi kendüye mâ^cni-durur

(I/1,b.11,s.189)

Komaz anı kim ulaşa Hazret'e
Ol kişi lâyıık degüldür rahmete

Dünyelige kâni^c olmak kân-durur
Zira kim yaraçısı Rahmân-durur

Ol nese kim kân-durur eksilmeye
Yarın kim Hak'dan-durur kesilmeye

(I/1,b.1,2,3,s.191)

Âşık Paşa kişinin yaptıklarından daha çok duygu ve düşüncelerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Kişi iyilik ve ibadet yapıyor; fakat bunları yeterli görüyor ve elinden gelenin en iyisini yapmak için kendinde istek bulamıyorsa; bir şekilde aldanıyor demektir. İnsana bu zannı veren de şüphesiz şeytanın tâ kendisidir. Yapılan iyilik ve ibadetlerin boyutu hangi seviyede olursa olsun gerçekten kişi inanmışsa, bunların kendini kurtarmada çok az olduğunu düşünür ve Allah'n merhametine ve adâletine güvenir. O zaman kişiye düşen nefsine ve şeytanın vesvesesine kapılmadan bu konularda gevşeklik göstermemektir; çünkü geçer akçe bunlardır. Şüphesiz yola çıkana azık lâzımdır; o zaman akıllı insan bu azığını fazla fazla yapmaktan bir an dahi geri durmayan insandır diyebiliriz.

Kimse kim yarıçısı Rahmân ola
Tag u taş cümle ana fermân ola

Tâ^cata kâni^c olan kâfir-durur
Zira anun yolını şeytân urur

Sustlığı andan-durur ol kişinin
Hazret'e lâyıık yokdur işinün

Ol kişi kâni^c anın olmuş-durur
Nefsi elinde zebün kalmış-durur

(I/1,4,5,7,8,s.191)

Âşık Paşa sözlerini, söylediklerimin mânası akıllara ulaşmıştır; zaten bir avuç yiyecek, ambarda ne olduğunu haber verir. Eğer kendine bakıp yolunu arıyorsan, bu kıssa ile hâlini anlarsın hitabıyla sürdürür.

°Akıla degmiş ola söz ma'nisi
Anbarun bir avuç olur çāşnisi

Bu kadardan anlayasın hālünü
Bakuban arar-ısan sen yalunı

°Āşık anun kulıdur kim yal bile
Yolın arap kendü eksügin bula

(I/1,b.9,10,11,s.191)

Âşık Paşa, başka bir yerde İslâm âlimlerinde üç hasletin bulunmasını ister; eğer zaten bu üç haslet o kişide yoksa bu kişinin elinden bir şey gelmez, âcizdir ve kimsye de söz geçiremez der. Bunlardan ilki eksiksiz ilim sahibi olmak, biri ilmi ile amel etmek; diğeri ise o kişinin kanaat sahibi olmasıdır.

“Üçüncü olarak dünyaya bağlanmamalı, hırsı bırakıp Hakk’ın verdiğiine şükretmelidir. Zaten bu, en büyük hazinedir, o harcadıkça çoğalan inci tanelerine benzer. O ilim ve amelle süslenip, vasitasız kanaat kılarısa; bütün insanlık onun emrini dinler ve o insanların derdine çare olur, müşküllerini çözer.” Âşık Paşa kanaati hep bir hazine veya harcadıkça çoğalan inci taneleri gibi değerli benzetmelerle ifade etmiştir. Ayrıca insanın karşısındaki kişilere sözünü geçirebilmesi yani etkili olabilmesinin de yolu dünya için hırs ve açgözlülüğten uzak durmasından geçer ki bu da kanaat sahibi olmak demektir.

Hem üçinçi kâni° ola dünyaya
Ne ki Hak virdi-y-ise şükr eyleye

Kim kanā°at key ulu genc-hānedür
Hiç dükenmez harc idüp dürdānedür

Çün ola °ilm ü °amel ārāste
Hem kanā°at kıla ol bi-vāsıta

Kamu  alem h kmine ferm n ola
 Őeks z ol derdl lerie derm n ola

(I/1,b.2,3,5,6,s.367)

 şık Paşa burada Şu hadise yer vermiştir.

-Kanaat bitmez tükenmez hazinedir.¹

(I/1,b.4,s.367)

“ Kanaat zenginliktir, ayrıca sırlarla dolu bir hikmettir. Allah’ın kullarına ihsan ettiği bir başka zenginlik de kanaattir. Kanaatı kendine meslek edinen kişi dünya sıkıntularından her zaman kurtulmuştur. İŞi gücü, gönül gözüyle kendini gözetip eksiklerini giderip, başkalarıyla çekiŐmeye düŐmemektir. Allah’tan gelen her Şeye teŐekkürde bulunup, bu Şükür ile devamlı onu anmaktır. Dünya malı olarak hiÇbir Şeye dönüp bakmadığı gibi, o, Hak’tan başkasına da baĐlanmamıŐtır.”  şık Paşa kanaati Allah’ın sevdiği kullarına ihsan ettiği bir zenginlik olarak göstermiş; bu yüzden de bu ihsana değer verilmesini istemiştir.

Bir dahı baylık nedür eydem sana
 Dinle uşbu hikmeti batĐıl tana

Şol-durur ol kim kan atdur işi
 Dünya derbendinde tokdur ol kişi

Cem  olup kend zine gönli gözi
 Olmaya hergiz kimesneyle sözi

Hak ne kim virdi-y-ise s kr eyleye
 Şükr-ile Allah adın zikr eyleye

¹ MÜTTAKİ, Aliyy l (1993). *Kenz l-Umm l*, Beyrut, cilt 3, s. 389

Dünyada hiç nesneye aldanmaya
Hak'dan ayruk kimseye bağlanmaya

(II/1,b.4,5,6,7,8,s.61)

Şunu anlıyoruz ki kanaatkâr insan her gördüğüne heveslenmeyen, elindeki kiyemetini bilen insandır. O başkalarının malı ve zenginliğiyle ilgilenmez; sadece kendi durumu için şükreder. Çok zor durumda da olsa gönül gözü toktur.

Gönlünü aldurmaya gördüğüne
Kāni° ola Pādişāh virdüğüne

Hiç nazar kılmaya kimse mālına
Şākir ola kendü kendü hālına

Dünyelik ger az ola ger çok ola
Ol kişünün gönli gözi tok ola

(II/1,b.9,10,11,s.61)

Âşık Paşa'ya göre kanaat sahibi olan kişinin gönlü zengin, canı toktur aynı zamanda da akli dinçtir. İşte o kişi tüm bu güzel özelliklerinin sonucu olarak daha dünyadayken dünyadan yüz çevirmiş ve yönünü Hakk'a döndürebilmiştir. Bu yüzden de o kişinin hiç kimseye bir muhtaçlığı yoktur. Bu insan saygı gösterilmeyi ve büyük bilinmeyi hak ettiği için ona saygı göstermelidir.

Dünyada çün cān gönül döndi Hak'a
Eyle olsa bay olur mutlakā

Düşdi boynından bu dünyā yükleri
Hiç görünmez dünyelik eksükleri

°Aklı tāze gönli bayu cānı tok
Dünyada hergiz anun eksügi yok

(II/1,b.5,6,7,s.63)

Ol ganidür bes ana izzet gerek
Cân içinden key ulu hürmet gerek

(II/1,b.11,s.63)

Âşık Paşa kanaatle ilgili düşüncelerini aktarırken başka bir hususa da değinmiştir. Ona göre kanaat fakir ile birlikte olmalıdır. Yoksulluk, boyun eğip Hakk'ın verdiğini bilen kimse için güzel bir elbisedir. Kanaat, fakire yoldaş olduğu için, o, görünüşte derviş de olsa, gönlünde Tanrı'yı bulmuştur.

Âşık Paşa kanaat ile fakirliği ikiz kardeş gibi göstermiştir. Kanaat bir fakir için çok gereklidir ve onda olmalıdır. Fakirin kendini garip ve eksikli olarak görüp, kötü duygulara kapılmasını engelleyen tek şey onun kanaat sahibi olmasıdır ki bu şekilde bakıldığında kanaat fakirin en iyi dostu ve arkadaşısıdır. Kanaat onu kötü şeyler yapmaktan koruduğu gibi, ruh sağlığının bozulmasını da engeller.

Ulu hil'atdur bu dervişlik ere
Kāni° olursa şuna kim Hak vire

Çün kanā°at dervişe hemrāh ola
Gözde derviş ü gönülde şāh ola

Pes kanā°at dervişün key yāridur
Yüzün ol yur dervişün ol arıdur

Çünkü dervişle kanā°at iş degül
Ol kara yohsul-durur derviş degül

(II/2,b.7,8,9,10,s.667)

2.8. Şükretmek

Âşık Paşa insanın şükretmesi gereken çok şeye sahip olduğunu ve bunların şükcrünü yapması gerektiğine inanmıştır. Ona göre "İnsanın sahip olduğu can ve ten için Tanrı'ya yüz

bin kez şükretmesi ve onu övmesi gerekmektedir. Çünkü vücut bir avuç topraktan yaratılmıştır; bu yüzden de o zaman bu şekilde olmaktan çok uzaktır. Tanrı o toprağı değerli kıldığı için; bu vücuda çok teşekkür etmek düşmektedir. Bütün organlar Tanrı'ya bunun için şükredip; önce ne idiklerini ve sonra ne olacaklarını da bilmelidir.” Âşık Paşa kişinin Allah'ın onu yaratmadan önce bir avuç toprak olduğunu düşünmesi ve içinde bulunduğu hâl için yüz bin kez şükretmesi gerektiğini dile getirmiştir. Hatta bütün organlar bunun için Tanrı'ya şükretmeli önceden ne olduklarını ve sonradan ne olacaklarını bilmelidir demiştir. Âşık Paşa kişinin düşünmesini ve kendini yaradana, ona bu değeri bahşettiği için şükretmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

Pes bize vâcib-durur şükr-ü sena
Günde yüz bin kez cana vü hem tene

Zîra kim ten bir avuç toprak -ıdı
Bilelikden ol dem ol irag-ıdı

(I/1,b.10,11,s.39)

Çün Çalap ol toprağı kırdı güher
Pes bu ten üstinde çok şükrâne var

Cümle a'za şükr ana kılsa gerek
Ne'ydüğün ü n'olduğın bilse gerek

(I/1,b.1,2,s.41)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur:

-Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar ve tefekkür ederler. Âli İmran 191.

(I/1,b.3,s.41)

Âşık Paşa gökyüzünden yağan yağmur ve yerden biten her türlü nimet için dahi insanın Allah'a şükretmesi gerektiğini anlatmıştır. Çünkü eğer bunlar olmasaydı dünya yaşanılacak bir yer olamaz; insan da bu dünyada varlığını sürdüremezdi.

Ol Çalab'un rahmetin zikr idelüm
Virdügi ni'metlere şükr idelüm

Bi-dirig gökden inedur rahmeti
Bî-hisâb yirden bitedur ni'meti

(I/1,b.10,11,s.299)

Âşık Paşa yeryüzündeki tüm nimetleri canlılar için yaratan ve onları onunla besleyen Tanrı'ya şükretmemiz gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca o organlara da türlü türlü nimet başılamıştır. Kulak için güzel sesleri duyabilmek, göz için de güzel yüzleri görebilmek birer nimettir. Yine verdiği çeşit çeşit lezzetlerle ağıza ziyafet çekmiş, dimağa da sayısız lezzetler ihsan etmiştir.

Cümle dürlü ni'meti ol bitürür
Cümle halka yidürür ü yitürür

Her suratda bunça dürlü a'zalar
Her birinün buça ni'met bahşı var

Kulaga hōş ünleri hōn eyledi
Gözi görklü yüzler ile toyladı

Agıza gör niçe ni'met yidürür
Gör dimāga niçe lezzet tadurur

(I/1,b.1,2,3,4,s.301)

Âşık Paşa Allah'ın verdiği nimetlerle anılması ve öylece bilinmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Dahı yüz bin ança ni'met dünyada
Kim yaratdı pādişāh geldi ada

(I/1,b.8,s.301)

Şair kişinin yoktan yaratıldığını ve kendini bilebilir ve bildiğiyle paralel bir yaşam sürebilirse, sonsuzlığa namzet bir varlık olduğunu bilmesi ve bunun için şükretmesi

gerektiğini vurgulamıştır. Ancak böylece kendisine bahşedilen nimetlerin kadrini bilmiş olacak ve yapması gerekeni yapmış olacaktır.

Ne ‘ināyet kıldı sana ol Hâkim

Ne kerāmet virdi sana ol Kerim

Ger bilürsen kadrini şükr eylegil

Dün ü gündüz durmadın zikr eylegil

(I/1,b.9,10,s.379)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Şükrederseniz nimetlerimi arttıracam. İbrahim 7.

(I/1,b.11,s.379)

Âşık Paşa'ya göre Tanrı insanı yaratmış, vücut vermiş, toprak, hava, su ve ateşi de ona baş eğdirip bir anda ona hizmet için, insanın yüceliğine teslim etmiştir. Her biri hizmetkârlığına razı olmuştur; bunu gerçek bilip hafife almamak gerekir. Âşık Paşa, kâinattaki herşeyin insanın hizmetine sunulduğunu ve bunun da en büyük şükür sebebi olduğunu insanın bilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çümkim ol Allah sana virdi vücud

Toprag u su yil ü od kıldı sücud

Dördi bir kezden senün kullıgına

Geldi teslim oldu uluhıgına

Her birisi kulluga dutdı boyun

Girtü bilgil bu sözi dutma oyun

(I/1,b.3,4,5,s.381)

Âşık Paşa böylece bunların nasıl insan hizmetinde olduklarını açıklamış ve düşüncelerini bu açıklama ve örneklerle inandırıcı kılmayı düşünmüştür.

“Yüreğinde yanmakta olan ateşe bak; sendeki sıcaklık ateşten başka bir şey midir? Mideni ısıtıp karıştıran ateştir; bu vücudun, onunla devamlılık sağlar, onunla hayattadır. Ayrıca güneş de ateştir; her gün senin için doğar ve karanlık olan evini aydınlatır. Böylece ne eksen onu bitirip besler, bitenleri de olgunlaştırıp besin hâline getirir. Sen onu yiyip şükret ve gece gündüz Allah’ın adını dilinden düşürme.

Odı gör kim yüregünde yanadur
Issılugun od degül mi yâ nedür

Ma’deni hall eyleyen oddur senün
Anun-ıla kâyim olur bu tenün

(I/1,b.7,8,s.381)

Hem güneş oddur dogar her gün gelür
Karanuken evüni aydın kılur

Ne dikersen besler anıbitürür
Ne biterse perverişle bişürür

Kim sen anı yiyüben şükr idesin
Dün ü gün Allah adın zikr idesin

(I/1,b.9,10,11,s.381)

Âşık Paşa’ya göre hava gelip insana nefes olmuş; ve insanın vücudu onunla hayatta kalmıştır. Eğer nefes çıkar ve geri gelmezse, vücut ölür, onun canlılığını yelden aldığı nefese bağlanmıştır; Allah her bir saatte bin kez bu nefesi insana nimet olarak vermiştir. Sen de eğer Tanrı’ya sana verdiği bu nimetle şükretmek istiyorsan; ona onu zikreden (söyleyen) hoş nefesler gönder , ifadeleriyle Âşık Paşa Allah’ın insana verdiği nimetleri sayarken her bir saatte yaklaşık bin kez alınan nefesi de saymış; bunu da Tanrı’nın insana hoş bir nimeti olarak göstermiştir.

Ger nefe gidüp girü gelmez-ise
Ten ölür yilden nefes almaz-ısa

Degme bir sâ'atda bin kez iy veli
Sana ni'met eyler Allah ol yili

Şükr idersen sen dahı ol ni'mete
Hōş nefesler viribilgi Hazret'e

(I/1,b.3,4,5,s.383)

Âşık Paşa, suyun da insan damarlarında kan olup dolaştığını ve insan susayıp içerse onun susuzluğunu da giderip kandırdığını dile getirmiştir. Yüz, tazeliğini ondan almakta, onunla ferahlamakta, yıkanmakta ve abdest alınmaktadır.

Âşık Paşa insanın damarlarında dolaşan ve ona hayat veren kanı insanın hizmetine sunulan su olarak göstermiştir. Böylece Tanrı'nın yarattığı her nesnenin insanın hizmetine sunulduğunu ispatlayarak, insanın da kendisine sunulan bu yüce makam için şükretmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Suyı gör kim tamarunda kan-durur
Hem içersen susayıçak kan durur

Süretin hem anun-ıla hōş geçer
Hem yunur hem avdaz alur içer

(I/1,b.7,8,s.383)

Anı dahı ni'met eylep ol Celil
Kendü lutfından sana kıldı sebil

Kim içesin şükr idesin sen dakı
Yirine gelmek gerek kullık hakı

(I/1,b.10,11,s.383)

Âşık Paşa, insan olarak yaratılmanın değerlerinin bilinmesini istemiş ve bu konuda düşündürücü öğütler vermiştir. Kişi Allah'ın ona duyduğu sevgi ve verdiği değere lâayık olmak istiyorsa; bunları düşünmeli ve verilen herşey için şükretmelidir. Eğer böyle yaparsa, ona verilen nimetlere lâayık olduğunu göstermiş ve her gün biraz daha iyi şeylere lâayık olduğunu dile getirmiş olacaktır.

Hem bu toprakdan surat viridi sana
Kim gören hayrân olur kalur tana

Sen dahı şükr ü senâ kılsan gerek
Uş bu lutfun kadrini bilsen gerek

Kim halâl ola sana bu ‘ışk u dem
Devletün artadura her dem-be-dem

(I/1,b.4,5,7,s.385)

Âşık Paşa insanlara bu noktada şöyle seslenmiştir. “Ey arkadaş! Bu dört şey sana verilmiştir;sen de Allah aşkına verdiğin sözde dur ve nankörlük yapma! Bunlar sana hizmetçi oldukları gibi, senin aslın ve kökündür; bu sözden asla şüphe etme. Görünüşte bunlar senden yücedir; hakikatte ise senden âciz ve aşağıdadır. Açıkta bunların seni beslediğini görürsün; fakat mana yönüyle, ibret gözüyle bakınca da sana hizmetçi olduklarını anlarsın.

Çün bu dörd nesne kulundur iy safâ
Sen dahı Hak ‘ışkına kılğıl veîâ

Hem kulundur hem dahı aslun kökün
Oşbu söze olmasun hergiz şekün

Zâhir içinde bular senden ulu
Bâtın içinde bular senden alu

Süretâ baksan bular bisler seni
Ma’nide kuldur sana bilgil şunu

(I/1,b.8,9,10,11,s.385)

Âşık Paşa’ya göre “bütün bunların yaradılış sebebi, insanı köle edinmek değil, vücudu beslemektir. Bu açıdan bakılırsa bütün varlıklar canın kölesidir; can da Hakk’a kulluk için yaratılmıştır.

Geldi bunlar bislemek-içün teni
Gelmedi kul idine külli seni

Kamu nesne cāna kul olmuş-durur
Cān Hak'a kullıg-ıçun gelmiş-durur

Hayf ana kim kul ola kullarına
Kullık ide kendü yoksullarına

(I/1,b.1,2,3,s.387)

“Bu sözler akıllı bir insan için ibret olarak yeter; bu kadar sözden çok hikmet ortaya çıkar.”

Uşbu sözler ‘akide ma’ni yiter
Bu kadar sözden delim ma’ni biter

(I/1,b.4,s.387)

Âşık Paşa dünya kaygısından kurtulmanın yolunu da şükretmeye bağlamıştır; çünkü eğer kişi elindekiler için şükrederse elindeki gibi yüz binlercesine ulaşacak, böylece de dünya kaygısından kurtulacaktır. İnsan olma bilincinde şükretmenin olması gerektiğini belirten şair, insanın kendi halini anlamak için çaba harcaması ve derin düşüncelere dalarak , ibret alması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlardan habersiz bir hayat süren kişiyi de insan görünümünde bir hayvan olarak aşağılamıştır.

Şükr idersen yüz bin ança artura
Seni dünya kaygısından kurtara

Âdemi oldur kim anun şükri var
Kendü halin bilmek üzre fikri var

Bu işi anlamayan hayvān-durur
Gerçi kim adı anun insān –durur

(I/2,1,3,8,s.1011)

Âşık Paşa aslında Allah'ın cömertliği sebebiyle üzerimize sürekli yağdırdığı nimetlerin şükürünün dille anlatılamayacağını ve onun uçsuz bucaksız iyiliklerini kimsenin hesaplayacağını vurgulamıştır. Çünkü verilenlere şükretmeye kimsenin gücü yetmemektedir. Bu nimetleri ve iyilikleri görüp anlayan kişi ise sevinmeli ve şükürünü bilmelidir." Âşık Paşa Allah'ın cömertliğinin sınırı olmadığı için insanın, çok istese de şükürünü yerine getiremeyeceğine vurgulamış ve bu konuda insanı dikkatli olmaya çağırmıştır.

Fazlın onun kankı dil söylemesi

Feyzin anun kim hisâb eyleyesi

Şükürin anun kim getüre yirine

Anlayan bu lutfi niçün yirine

(I/2,b.10,11,s.1013)

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir:

-Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız;sayıp bitiremezsiniz İbrahim 34.

(I/2,b.3,s.1017)

Âşık Paşa'ya göre kişinin şükür sebeplerinden biri de insanın doğduğu andan itibaren büyümesi için gerekli olan sütün annesinden karşılanmasıdır; ayrıca anne ve baba bir köle gibi onun hizmetindedirler.

Virdi evvel iki südden çeşmesâr

Kim bizümçün durmadın hey süt akar

Virdi bir kul bir karavaş bi-bahâ

Kullık itdi şöyle kim lâyıq şaha

(I/2,b.4,6,s.1015)

Şair Allah'ın dünyadaki insana yedi nesneyi de yine bedelsiz verdiğini bunlarda kim olursa olsun herkesin eşit olduğunu vurgulamıştır.

Liki vardur yidi nesne dünyede
Kim bahāsuzdur cihānda iy dede

Kimse anı kimseye satmış degül
Halk anunla birbirin utmış degül

Ulu kiç bay u yohsul hās u ‘ām
Bu yidi ni’metde düpdüzdür tamām

(I/2,b.4,5,6,s.1017)

Âşık Paşa, böylece insana bedelsiz verilen bu yedi nesnenin neler olduğunu anlatmıştır:

1. Kişiyeye karşılıksız verilen nimetlerin ilki alınan nefestir. Allah her bir anında bin defa kişiyeyi onunla ayakta tutmuştur. Hakk’ın nimetlerinden olan bu nefeslerin her biri bir lokmadır ki bu lokmaları yemeden kimse yapamaz.

Geldük imdi nedür ol hön evveli
Bu nefesdür kim alursın iy veli

Degme bir sâ’atda bin kez Hak seni
Anun-ıla hōş dutar mutlak seni

(L/2,b.10,11,s.1017)

Hak hanından bu nefesler her biri
Lokmadur kim yimeyen olmaz diri

Pes bu iş Hak’dan bize rahmet-durur
Bi-hisāb u bi-bahā ni’met-durur

(I/2,b.1,6,s.1019)

2. Bu nimetlerden biri de insanoğlunu ayakta tutan ve âlemi kaplayan güneştir. O, bütün yaratılmışlara lâzımdır, halk onun yüzünü görmeyince hayat bulup toparlanamaz. O

güneş halkın üstüne hiç esirgenmeden doğar, bu nimet dost olsun düşman olsun hepsine bedavadır.

Ol Güneşdür ki dutupdur 'alemi
Anun-ıla dirlik eyler âdemi

(I/2,b.10,s.1019)

Ol gerekdür kamu halka şeksüzün
Halk dirilmez görmese anun yüzün

Bi-dirigdür ol güneş halk üstüne
Bi-bahâdur düşmenine döstına

(I/2,b.4,9,s.1021)

3. “İnsanların hepsine karşılıksız olarak verilen üçüncü nimet düşüncedir ki onun ile gönlün çok uzaklara gidebilir ve bütün ayrılıklar kavuşmaya dönüşebilir. Neye ulaşmak istersen gönlün anında ulaşır ve neyi görmek dilersen o anda hemen görünür.” Âşık Paşa düşüncenin (hayâl kurmanın) insan için bir nimet olduğunu; çünkü kişinin yapmak istediklerine hayâl ederek kolaylıkla ulaşabildiğini vurgulamıştır.

Ol fikirdür kim gider gönlün irak
Vuslata degşürilür cümle firāk

Gönlün irer neye kim irmek dile
Görür ol dem neyi kim görmek diler

(I/2,b.5,6,s.1025)

4. Âşık Paşa'ya göre insanlara verilen adlar da onlar için bir nimettir. “İnsanların doğuda, batıda, Anadolu'da, Şam'da çok olan, beylerin ve halkın aldığı isimlerdir. İsteyen istediği kimsenin adını alıp koyar ve ad bulamadım diye üzülmez.”

Addur ol kim urınur bu hās u 'ām
Toptoludur şark u garb Rum u Şam

Kim kimün adın dilerse urınur
Ad bulıma diyüben kim yirintür

(I/2,b.10,11,s.1029)

6. Bir diğerk nimet de kulların Tanrı'ya güvenip her birinin riyâsız "Tanrı benimdir" demesidir. Ayrıca ben onun kuluyum diyerek sevinir; gönlünü açıp onunla avınur. Âşık Paşa insanların Tanrı'yı bu şekilde kabullenmelerini ve onun kulu olduğunu bilmelerini de bir nimet olarak anlatmıştır. Kişi böylece dünyada başına gelen ve çaresiz olduğu her işte Tanrı'ya müracat ederek, dertlerini ve sevinçlerini paylaşarak rahatlayacaktır. Allah'ın onu sürekli gördüğünü ve kulum diye sahip çıktığını bilmek ise kişiye hem moral hem de doğru hareket etme imkânı kazandıracaktır.

Şoldur ol kim halk güvenür Tanrı'ya
Her biri Tanrı benim dir bi-riyâ

Hem de anun kulıyam dip sevinür
Höş olur gönli anunla avınur

(I/2,b.3,4,s.1033)

7. Yedinci nimet ise kişinin sayısız ve hesapsız perde olmadan âlemin yüzünü görmesidir. Zengin-fakir, bey-hizmetçi ayrımı olmadan bin kişi de baksa gördükleri yalnız bir yüzdür. Âlemin bir yüzü vardır; fakat halkın gözü çoktur; o yüzü görmekte kimse kimseden farklı değildir.

Şoldur ol kim bi-şümâr u bi-hisâb
'Alemün yüzün görürsin bi-hicâb

Bay u yohsul beg ü kul düpdüz-durur
Bin kişi baksa hemân bir yüz görür

'Alemün bir yüzi var halk gözi çok
Ol yüzi görmekte hergiz farkı yok

(I/2,b.3,6,7,s.1023)

Âşık Paşa, kişinin kendine verilen tüm bu nimetlerin karşılığını sadece Tanrı'ya şükretmekle ödeyebileceğini belirtmiş; ayrıca şükretmenin de ibadetlerin en güzeli ve en geçerlisi olduğunu vurgulamıştır.

Yokdur ol ni'metlere hergiz bahā

İlla şol kim şükr idesin Allah'a

Şükr ulu Tā'at-durur sen kıl anı

Yarlıgar hak şeksüz anı kılanı

(I/2,b.9,11,s.1035)

Âşık Paşa'nın bu konuda yer verdiği âyet şudur:

-Eğer yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, onun nimetlerine şükredin Nahl114,

(I/2,b.10,s.1035)

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Âşık Paşa, şükür konusunda Allah'ın kulları üzerinde sayısız nimeti olduğunun bilinmesini istemiş; bu konuda da insanları uyarmıştır. İnsanların şükretmek için bir sebep olarak göremeyecekleri olayların dahi bir şükür sebebi olduğu üzerinde durmuştur. Böylece de insanı uyarmış ve verilen nimetlerin farkına varmasına sebep olmuştur. Kâinatın her insana aynı şekilde görünmesi dahi sayılan şükür sebeplerindendir. Bu yüzden hiçbir kul onun nimetlerine hakkıyla şükredemediği halde; Tanrı herkese geniş rahmetiyle muâmele etmekte ve herşeye karşı merhametle karşılık vermektedir. Bu yüzden kişiye düşen, aczini bilmek ve Tanrı'ya minnet duyarak onu hatırlamak olmalıdır.

2.9. İyilik (İhsan)

Âşık Paşa Garbnâme'de bir insanda bulunması gereken özellikleri ayrı ayrı ele almış ve tek tek üzerlerinde durmuştur. Aslında bunların hepsi faziletli olabilmekle ilgili alt başlıklardır.

Şair Garibnâme'de Allah'ın insanlara bağışladığı zenginliklerden de bahsetmiştir. Bunlardan birisi güzel huydur ki güzel huydan kasıt kişinin sözlerinin tatlı ve sıcak olmasıdır. "Ondan kimseye acı ve soğuk söz gelmemeli; onu da başkaları, dövüp sövmemelidir. O güzel huy sebebiyle, kâfirler din değiştirip Müslüman olmalı; hatta Ermeni belindeki zünnâr denen küfür kuşağını kesip dininden dönmelidir. Bu özelliklerinden dolayı insanlar zengin veya fakir onun huyuna imrenip âşık olmalı; ve bu tabiatı bütün insanlara güzel görünmelidir. İşte her kim böyle bir ahlâkla ahlâklanırsa büyük bir kutluluğa kavuşmuştur. İşte böyle yaratılış Allah'tan kullarına bir vergi ve bağıştır." Âşık Paşa'ya göre, güzel huylu olmak demek; tatlı dilli, güler yüzlü, herkesle iyi geçinen özelliklere sahip olmaktır.

Şoldur ol kim görklü hulk issi ola

Kime söylese sözi ıssı ola

Kimseye andan savuk söz gelmeye

Kimse anı urmaya vü sögmeye

Görklü hulkından gele kâfir dine

Ermeni zünnâr kesüp dinden döne

Bay u yohsul âşık ola hulkna

Höş gele hulki bu 'âlem halkına

Kime degse hulk ulu devlet-durur

Pâdişahdan kullara ni'met-durur

(II/1,b.3,4,5,6,10,s.65)

Âşık Paşa bir insanda bulunması gereken özellikleri sayarken iyi düşünme üzerinde de durmuştur. İyi niyetin sonu iyiliktir. Âşık Paşa yapılan ve söylenen sözlerin asıl söyleniliş ve yapılış sebebinin iyi olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden samimiyet onun için çok önemlidir.

İlla niyyet hayra dutsa hōş olur

Hayr niyyet yine hayra tuş olur

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği hadis şudur :

- Ameller niyetlere göredir, her kişiye, ancak niyet ettiği vardır.^{1,2}

(II/1,b.1,2,s.299)

Âşık Paşa faziletli olmayı Allah'ın sevdiği kullarına nasip ettiği bir nimet olarak göstermiştir. O öyle bir nimettir ki dünya da zengin fakir herkes ona sahip olan kişiye hürmet etmek için can atar. Zaten o kişinin bu şekilde ismi âleme yayılır.

Halk da yine bir haşiyet var-durur

Yine bir nesne anunla yâr-durur

Anı lâyık yâr eyler yârına

Dinle imdi kendü nedür yârı ne

Ol faziletdür ki halka Hak virür

Kamulardan halk anı artuk görür

Hürmet eyler ana cümle hâş u 'âm

Çavı yörür halk içinde nig nâm

Kanda varsa yokaru geçmek diler

Her işi düzmek kesüp biçmek diler

(II/2,b.7,8,9,10,11,s.649)

“Faziletli kişi dünyada büyük bir adla anıldığı gibi; büyük küçük herkes o ismi yüce tutar. Adı büyük, halk arasında da kadri kıymeti vardır; ancak ilmi olmazsa bir şeye yaramaz. İlim olmayınca yalnız fazilet bir işe yaramaz; işte, bedeni tok fakat ruhu aç olan insan böyledir; erdemi ayakta tutan ilimdir; eğer faziletli kişinin ilmi yoksa, hemen düşüp yıkılır ve sonu gelir.”

¹ el-BUHARÎ, Muhammed b. İsmail (1979). *Sâhîh-i Buhârî*, bab: 41

² KUŞEYRÎ, Ebu'l- Hüseyin Müslim b. Hacâc el (Trs). *Sahih-î Müslim*, 155. Hadis.

Şair, faziletli olabilmenin şartı olarak da o kişinin bilgi sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır ki O'na göre fazilete asıl değerini verecek olan da bilgili olma şartıdır.

Adanupdur ulu adın dünyada
‘İzzet eyler ulu kiçi ol ada

Adı ulu halk içinde kadri var
Olmaduk illā bu ‘ilm anunla yār

Ol fazilet bu ‘ilimsüz kadri yok
Cānı açdur ne var olsa cismi tok

‘İlm-ile geldi fazilet revnaka
‘İlmi olmazsa bilün dutmaz bekā

(II/2,b.1,2,3,4,s.651)

Âşık Paşa bu konudaki görüşünü yani ilimin fazileti değerli kıldığı düşüncesini sürdürmüştür. “Kişi fazilet ve ilmi bir arada barındırmalı ki insanlara yararlı olabilsin değilse sadece ilim, sadece fazilet kişiye bir şey kazandırmadığı gibi bunun kimseye de bir yararı yoktur.”

Bu fazilet bi-‘ilim işde degül
Ulular görse anı kılmaz kabül

Pes fazilet birle ‘ilm olsa gerek
Tanrı ‘ilmin ol kişi bilse gerek

Bu ‘ilimsüz ol fazilet aludur
Kendü kiçi gerçi adı uludur

Her fazilet kim ana ‘ilm iş ola
Ol kişi kandaysa hayr-endiş ola

(II/2,b.5,6,7,8,s.651)

Şaire göre “İlimden nasibini almayan faziletli kişi; meyvesiz ağaca benzer.”

Ol fazilet kim 'ilimden yârı yok
 Agaca benzer kim anun bârı yok

(II/2,b.9,s.651)

Âşık Paşa'ya göre insanda ihsan olmalıdır; yoksa bu devran geçecek ve dağıtmadığı malı mülkü öldükten sonra adı anılmamasına dağıtılacak, yiyilip içilecektir. Bu yüzden ona göre, "İnsan diye cömert olup bol bol ihsan edene derler; onlar, her zaman anıldıkları için, ölseler bile diridirler."

Kişi oldurkim anun ihsânı var
 Ol kıla ihsân kim anun cânı var

(II/2,b.11,s.909)

Âşık Paşa insanın ihsan sahibi olmasının güzelliğini dile getirmiş ve Garibnâme'de iyi olma, iyilik yapma mesajı vermiştir.

Âdemi ihsân-ıla sayd eyledi
 Dâma dartdı vahşiyi kayd eyledi

Birbirne halkı ihsân kıldı kul
 Biribirne halk anunla oldı kul

Kimse kim yoldaş-durur ihsân ana
 Kul ola başdan başa insân ana

(II/2,b.1,2,4,s.911)

Âşık Paşa burada şu hadise yer vermiştir.

-İnsan, ihsanın kuludur.¹

(II/2,b.3,s.911)

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). El-Camîu's-Sağîr, 3580 numaralı hadis

Âşık Paşa'ya göre her kim iyilik yapmayı kendine meslek edinmişse Allah da ona cenneti yurt eylemiştir.

Her kim ihsan ehli'dür Allah ana
Cenneti yurd eyleye vallâh ana

Pes bilün ihsân kılandur âdemi
Hak ana münkâd kıldı 'âlemi

(II/2,b.7,9,s.911)

Âşık Paşa, insanlara faydası dokunmayan kimseden taşların, ağaçların hatta otların dahi daha üstün olduğunu anlatmıştır. “İnsan, insanlığını ancak diğer insanlara yaptığı iyilik ve ikramlarla kazanır; yoksa onun insanlığının taş ve ağaçlar kadar bil bir değeri olmadığını anla!”

Ol kişi kim hayrı degmez kimseye
Taş u ağaç yig geleandan giye

(I/1,b.4,s.453)

2.10. Adâlet

Âşık Paşa Tanrı'nın insana bahşettiği üç iyi haslet içinde âdil olmayı da saymıştır. “Adâlet düşmanın okuna, silâhına mani olan kalkandır. O, insanlar arasında fark gözetmez, taraf tutmadan münkir kâfir herkesin hakkını verirse; iddia sahipleri ona söz söyleyemezler.” Âşık Paşa, âdil olma hâlini düşmana karşı duran kalkan gibi görmüştür; çünkü adâletle hükmeden ve insanlar arasında fark gözetmeyen kişiden herkes memnundur. Bu özelliklerinden dolayı onu Tanrı ve herkes koruyup, gözetir.

İşid imdi ol üçinçisin dahı
Şol-durur kim koymaya düşmân ohı

Münkir ü kâfirden ol kayurmaya
Ana karşı müdde'i dem urmaya

Kamu yirde bekleye Allah anı
İy boşā ne bahtlu anun canı

(I/1,b.9,10,11,s.315)

Âşık Paşa'ya göre âdil olan kimseyi halktan hiç kimse üzmez; insanlar onun için kötülük düşünmezler. "Müslüman, Yahudi, Hıristiyan hangi milletten olursa olsun herkes onu sever. Böyle insan yetmiş iki millet için mutluluktur; onu sevenler de sıkıntıya düşmezler."

Hiç halk ana'elem degürmeye
Hüküm idüp kimse ana yol sürmeye

Ger müsülmân ger cühüd ger nasrani

Kim bakup görür-ise sever anı

Cümle halk andan yana iver ola

Kamuları ol dahı sever ola

Devlet ola yitmiş iki millete

Düşmeye anı sevenler mihnete

(I/1,b.1,2,3,4,s.317)

Âşık Paşa adaletle hükmeden bu kişinin, yeryüzündeki var olan bütün insanların arasına düşse, ahlâkı yüzünden herkesin ona kul köle olacağını bildirmiştir. Şair adâlet duygusunun güzelliğini verirken onun ne kadar güçlü bir duygu olduğunu da vurgulamıştır. Ona göre âdil olan kimse, bu adâletini herkes için kullanır, insanlar arasında fark gözetmez ve bu hâliyle yakın çevresinde kabul görüp takdir edebilir.

İrişürse yir yüzi halkı bile
Kamusın kul eyleyehulkı bile

Kim kul olur cümlesi anı gören

Müddē'ilikdan geçer ana iren

(I/1,b.5,7,s.317)

Çünkü basdı kul idindi nefsinin
Kendüye döndürdi cümle ehlini

(I/1,b.8,s.317)

Âşık Paşa'ya göre böyle kimse mutluluk sahibi, kutlu bir kişidir, o, derece kazanmış, ihsan sahibi olup Allah huyu ile huylanmış ve ona üstünlükler bağışlanmıştır. Şair adâletin Tanrı'nın âhlakından olduğunu bu yüzden de âdil kişilerin Allah ahlâkıyla ahlâklandığını belirtmiştir. Âdil kişinin derecesi üstündür; ayrıca o, mutluluk sahibi, şanslı bir insandır.

Böyle olan kinsene devletlüdür
Mansıb u bahsâyiş ü hil'atlüdür

(I/1,b.10,s.317)

Sonuç olarak Âşık Paşa adâletli olmanın erdeminden bahsetmiş ve insanlardan âdil olanların bu makama Allah'ın isteğiyle ulaştığını bildirmiştir. Böylece okuruna “âdil ol” çağırısı yaparak, terazinin gönüle konulmasını istemiştir.

2.11. Doğruluk (Sıdk)

Âşık Paşa'ya göre Tanrı dürüst olmayı kime nasip etmişse; o insan her çeşit belâyı da savmıştır. O, nefsinden geçmeyi bilen, verdiği sözü tutan kişi bu özellikleriyle herkesten üstün bir konuma ulaşmıştır.

Her kime virdiyse Hak ol dirliği
Ol kişiden savdı cümle şerligi

Şoldur ol dirlik ki nefsinden öten
Kamudan yig ol ola sözün dutan

(I/1,b.10,11,s.313)

Âşık Paşa bu kişileri verdiği öğüdü tutan ve söylediklerini yapan kimseler olarak anlatmıştır.

Pend virürse pendini bekleyeler
Ne dir-ise didügin işleyeler

(I/1,b.1,s.315)

Cennette girebilmenin yolu dahi dürüstlük olarak gösterilmiştir. Zaten ona göre, kişi Hakk'ın rahmetini de itiraz etmemekle bulmuştur.

Uçmağı bu sıdk-ıla aldı alan
Rahmeti ikrār-ıla buldı bulan

(II/1,b.7,s.19)

Âşık Paşa doğruluğu daha çok Tanrı'yı kalp ve dille tasdik etme anlamında yorumlamış ve böyle açıklamıştır. Bu yönüyle de ona göre doğruluk halkın cevheridir; bunun şahidi de halkın dilinden çıkan sözlerdir. Şaire göre bu kişiler, doğruyu ve Hakk'ın emirlerini işitince kabul eden; canlarını da Allah yolunda çekinmeden veren kimselerdir.

Belki halkun cevheri şol sıdk-durur
Tanuğı sıdkun dilinde nutk-durur

İşidiçek hakkı ikrār eyleye
Hak yolında cānın isār eyleye

(II/1,b.2,3,s.205)

Âşık Paşa söylediği şeyi ilk önce kendi tutan kişinin mutlaka herkesin gönlünü de alacağını bildirmiştir. Burada şair, insanın etkili olabilmesinin yolunun samimi olmasıyla sağlanacağını vurgulamıştır.

Her kim ol ilk didügin kendü duta
Lâcerem kim kamunun gönlin uta

Cümle gönüller ana taslim ola
Başlaya halkı gide doğru yola

(II/2,b.2,3,s.837)

Âşık Paşa, Garibnâme'de on öğüt vermiştir. Öğütlerin ilki, kişinin Hakk'a doğru olarak bağlanması ve hak sözü samimiyetle gönülden kabul edip söylemesidir. Âşık Paşa'nın doğruluktan kastı Hakk'ı ve hak olanı kalp ve dille onaylamaktır. O'na göre, doğru kişi inkârı, şüpheyi gönlüne yaklaştırmamalı, doğru yolda asla inkâra sapmamalıdır.

Evvel oldur kim Hak'a sıdkun ola
Hak söze saddak diyü nutkun ola

(II/2,b.9,s.889)

Kanda kim sen işidürsen Hak sözün
Yire urgıl sıdk-ıla gönlün yüzün

Hak yolında hiç inkâr eyleme
Gönlüne inkârı sen yâr eyleme

(II/2,b.10,11,s.889)

Âşık Paşa bu sözleriyle insanın doğruluğu kendine rehber edinmesi gerektiğini vurgulamıştır. O'na göre ibadetin dahi doğrulukla yapılanı makbuldür.

Sıdkı tut kim ola sana piş-rev
Sıdk-ıla gel kamulardan piş rev

Ger gelürsen bu yola sen sıdk-ıla
Bil kim adun 'akibet sıddık ola

Kul 'ibâdet kılsa hõşdur Hâlıkâ
İlla sıdk assı idiser sâdika

(II/2,b.2,3,4,s.891)

Âşık Paşa burada düşüncelerini inandırıcı kılmak için şu âyeti vermiştir :

- Doğru söyleyenlerin sadakatleri kendilerine fayda vereceği bir gün... Mâide 119.

(II/2,b.5,s.891)

Âşık Paşa doğruluğu ahiret fikri içinde hatırlatmıştır. O'na göre Tanrı yarın ahirette bütün insanları toplayıp, hayır ve şer ne yapmışsa onlardan hesabını soracaktır. İşte o anda, orada Allah'ın gizli hazinesi açılacak ve rahmeti insanların üzerine saçılacaktır. Allah'ın bu rahmetiyle muamelesi âleme eşit olarak dağılacak; lâkin bu, herkese samimiyeti ve doğruluğu kadar ulaşacaktır.

Yarın anda cümle halkı direler
Hayr u şer ne işlediyse soralar

Allah'un çün gizlü genci açıla
Rahmeti bu kullar üzre saçıla

'Âleme düpdüz ola rahmet nazar
Likin ire her kula sıdkı kadar

(II/2,b.6,7,8,s.89)

Âşık Paşa bu olayı güneş ışıklarının her yere eşit olarak dağılmasına; fakat her evin ister yeni ister eski olsun penceresinin durumuna göre ışık alabileceği olayına benzetir. Ona göre gönüllerin her biri bir ev gibidir; pencere de doğruluk demektir; bu yüzden de pencerenin geniş ve darlığına göre ondan ışık gelir.

Nitekim güneş nuriyla hâş u 'âm
Düpdüzidür toptoludur her makam

Likin alur bacasıncâ her bir ev
Ol evi dahi kühün dut hâh nev

Bu gönüller eve benzer her biri
Baca sıdkun düşer andan Hak nuri

(II/2,b.9,10,11,s.89)

Âşık Paşa bu konudaki sözleriyle doğruluğu olmayan gönüllerin ışık alamadıkları için karanlıkta olduklarını bununla birlikte bu konularından ötürü de ışığı kabul etmediklerini vurgulamıştır.

Bacasuz ev nitekim aydın degül
Aydını kendüzine kılmaz kabül

Her gönül kim sıdkı yok benzer şuna
Rahmet inmez tiredür önden sona

(II/2,b.1,2,s.893)

2.12. Merhamet (İnsaf)

Âşık Paşa, merhamet kelimesini kullanmadan okuruna insafı olması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre kişi Allah'a doğrulukla bağlanmalı; insanlara da insafı davranmalı ve her sözünü ölçülü söylemelidir. Kişi ister alış verişte, ister yolda isterse işte nerede olursa olsun; insaf ile iş görmelidir; çünkü insafla yapılan iş güzeldir.

Hakk'a sıdk u halka insâf eylegil
Her sözi endâzesinçe söylegil

Ger satu bâzâr ola ger yol yumış
Höş-durur insâf-ıla her dürlü iş

(II/2,b.5,6,s.893)

Âşık Paşa kişinin halka çok insafı davranmasını ve inceden inceye hem kendinin hem de halkın hâline bakmasını ister. Böylece kendisi için ne lâzımsa, insanların da aynı şeylere ihtiyacı olduğunu görecektir ve insanlara devamlı iyilik edecektir. İnsafsız kişinin dini eksiktir; insafı olan da din için kuvvet ve güçtür. Âşık Paşa insafı olan kişinin kendisi için neyi istiyorsa başkalarının da aynı şeye ihtiyacı olduğunu düşünmesi gerektiğini belirtmiştir.

Şöyle insâf eylegil bu halk-ıla
Bak bu halkun hâline kıldan kıla

Gör sana her ne yararsa san ana
Kıludurgıl dem-be-dem ihsân ana

Dini nākış her ki nā-insāf-ısa
Dine kuvvetdür ne kim insūf-ısa

(II/2,b.7,8,9,s.893)

Şair insaf konusunda; bazılarının insafi dinin kalesi olarak gördüklerini; aslında bunun dinin yarısı demek olduğunu vurgulamış ve insanları bu bilgiden hareketle insafılı olmaya çağırmıştır. Âşık Paşa, vicdanlı olmayı, merhametle muamele etmeyi dinin tüm emir ve yasaklarına uymayla eşit görür ki bu yapılanların değeri de ancak insafılı olmakla mümkündür. O zaman kişiye düşen kendini iyi niteliklerle donatmak, kendisi için istediğini başkaları için de isteyebilmek olgunluğunu gösterebilmektir.

Ba'zı bu insāfa dir din bārusu
Ne dimekdür ya'nı kim din yarısı

Yarısın bilsen bu insāfi dinün
İnsafun varsa dürüst oldı dinün

(II/2,b.10,11,s.893)

Âşık Paşa'ya göre kimin insafi varsa dini de vardır. Bu yüzden insanın sadece kendinin insafılı olması yetmez; çünkü insafılı kişinin insafsız kişilerle dostluk ve arkadaşlık kurması kötüdür. Şâir burada bir dilekte bulunur ve insafsız kişilere de Hakk'ın insaf nasip etmesini ister. Sayılan bütün bu sebeplerden dolayı kişiye dünyada insafılı bir hayat lâzımdır; çünkü böylesi her çeşit yaşayıştan daha üstündür.

Her kimün kim insāfi var dini var
Olma nā-insāf-ıla yoldaş u yār

Her ki nā-insāf-ısa insāf ire
Ola kim Tanrı ana insāf vire

Her ki gönlinde bütün insāf ola
Niçe nā-insāfdan ol insāf ola

Pes bize insâf-ıla dirlik gerek
Kamu dirliklerden ola yigirek

(II/2,b.1,2,3,4,s.895)

2.13. Cömertlik

Âşık Paşa, zenginliğin insan için büyük bir nimet olduğunu dile getirmiş; fakat bu nimetin de asıl değerini kazanması için zengin olan kimsenin cömert olması şartını ileri sürmüştür. Ona göre dünyada malın ve nimetlerin çok olması; ancak cömertlik olduğu zaman güzeldir. Bu yüzden hangi zenginde cömertlik yoksa; onun ahirette şefaata bulmasına da imkân yoktur.

Âşık Paşa kişinin zenginliğini doğru kullanmasının yolunu da göstermiştir: “Zengin kişi Tanrı’nın ona ihsan ettiği zenginliğini başkalarıyla paylaşmalıdır; çünkü ancak o zaman içinde olduğu nimetleri doğru değerlendirmiş olur. Ayrıca cömert olmayan zengin yarın Hakk’ın rahmetinden de uzak olacaktır, bu da ahiret inancı olan kişi için önemli bir ikâzdir. Âşık Paşa, çağının insanını cömert olmaya çağırır aynı zamanda da cömert olmayanların sonunun kötü olduğunu vurgulayarak uyarır.

Dünyada bu māl u ni’met hōş olur
İlla şal vakt kim sehāvet iş olur

Kankı bayda kim sehāvet olmaya
Yarın anda hiç şefā’at bulmaya

Yohsa her kimse kim adı bay olur
Bi-sehāvet bellü bilün vāy olur

Kankı bayda kim sehāvet olmadı
Şöyle bil kim ol cihāna gelmedi

(II/2,b.3,4,5,6,s.665)

Âşık Paşa Allah'ın cömertlikle birlikte zenginliği her kula nasip etmediğini anlatmıştır. “Zengin insanda en iyi nimet onun cömert olabilmesidir, cömert olmanın zevkini de ancak cömertler bilir.” Âşık Paşa, tüm bu anlatımıyla özellikle zenginleri uyarmış ve onların sahip oldukları nimetlerin sadece bekçiliğini yapmayı istemiyorlarsa; bu nimetlerden nasıl faydalanabileceklerinin yolunu da onlara göstermiştir.

Pes bilün cömardlığı baylıg-ıla
Virmedi ol pâdişâh degme kula

Key hasiyyetdür tüvângerde kerem
Ol keremehli bilür ben ne direm

(II/2,b.8,s.665)

Âşık Paşa “dünyada her kim kendisine cömertliği meslek edinmişse; herkes ona secde etmiştir.” der. İskender; “memleketlere askerî güçle sahip oldum; kalplere de ihsan ile sahip oluyorum” buyurmuştur.

Her kime kim pişe oldı bezl ü cüd
'Âlemün halkı ana kıldı sücüd

Kâle İskenderu melektü'l-bilâde bi'lfürsâni
Ve emtikü'l-kulûbe bi'l-ihsâni

Her kim ihsân ehlihdür Allah ana
Cenneti yurd eyleye vallâh ana

Şair bu konuda şu söze yer vermiştir :

- Cömert fasık da olsa; cehenneme giremez.

(II/2,b.5,6,7,8,s.911)

Âşık Paşa insanın tanımını yapmıştır: “işte insan diye iyilik, bağış ve cömertlikte bulunan kimselere derler; Allah bunlara, dünyayı hizmetçi kılmıştır.”

Pes bilün ihsân kıldandur âdemi
Hak ana münkâd kıldı âlemi

(II/2,b.9,s.911)

Âşık Paşa tüm bu ifadeleriyle kişiyi dünyada ahireti için cömert olmaya çağırmıştır. Çünkü cömertlik Allah'ın sıfatlarından. Zengin insanın ise mutlaka cömert olması lâzımdır; çünkü ona ihsan edilen nimetlerden onun da ihtiyaç sahiplerine dağıtarak Hakk'ın rızasına kavuşması gerekir.

2.14. Edebe

Kaynaklara göre edeb, “her konuda haddini bilip, sınırı aşmamak, insanlara iyi muamelede bulunmak, sünnet üzere hareket etmek, hataya düşmekten sakınılacak şeyi bilmek” olarak tanımlamıştır.

Âşık Paşa Garibnâme’de dünyada “geçer akçe” olarak gördüğü on şey hakkında bilgi vermiştir.¹ Bu on şeyin değerli olabilmesini de on farklı şarta bağlamıştır. Bunlardan birisinin yani soy sop güzelliğinin, asâletin çok büyük bir nimet olduğunu vurgulamış; fakat bunun asıl değerini edeple kazandığını da bildirmiştir. Ona göre edepten nasibi olmayan asalet; dermanı olmayan bir hastalığa benzemektedir. Kişi için bunun bir yararı olmadığı gibi Âşık Paşa tarafından bu durumun bir hastalığa hem de dermanı olmayan bir hastalığa benzetilmesi dikkat çekicidir.

Kişiye devlet-durur asl u neseb
İlla şuna kim ola anda edeb

Ol neseb kim bu edebden yarı yok
Bir marazdur kim anun timârı yok

(II/2,b.7,8,s.659)

Şâir asaletin gerçek değerini kişideki edeb duygusuyla bulduğunu belirtmiş; ayrıca sıradan bir insan dahi olsa eğer edepten mahrumsa onun gülünecek durumlara düşeceğini de vurgulamıştır.

¹ Bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.II/2,s.[645-679].

Çün neseble bu edeb yoldaş ola
Ol kişi lâ-büd ki halka baş ola

Şahsa, ol bir bi-edebse vāy ana
Gülišir yohsul u cümle bay ana

Çün neseble bu edeb yoldaş degül
Ulular gönli anı kılmaz kabül

(II/2,9,10,11,s.659)

Âşık Paşa aynı konuda kadının utanma duygusundan uzak bulunması ve adının âleme yayılmasının da Tanrı katında sevilmediğini bildirmiştir.

Nedür ol kim tanrı sevmez ol işi
Bulmaya rahmet ol iş issi kişi

Şoldur ol kim 'avrat olsa bi-hayâ
Üni çıksa her gün anun abaya

(II/2,b.10,11,s.687)

Bay u yohsul görüben utanmaya
Utanup ol kendü adın sanmaya

Tanrı sevmez bu hulu avratları
Oldur âhir Tanrı'nın âfetleri

Ol kılınç hod kamuya lâyık degül
Hak anı sevmeklige bayık degül

Âşık Paşa hayâ sahibi olmanın güzelliğini vurgulamış; ayrıca hayâ sahibi olan kadınlara da değer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. "Kadının gerçek güzelliği hayâ sahibi olmasıdır. Hayâyı kendine süs edinen kadından Allah ve peygamber razıdır."

İlla ol 'avrat kim anun udı yok
Eyle bil kim bir inekdür süsi yok

Pes yaraşur yüz suyu 'avratlara
Uçmaga ol 'avrat erden ilk gire

Kankı 'avrat kim ola yüzi sulu
Gökçek oldur çün ola gökçek hulu

Râzi andan Hak resül hoşnud ola
'Âkıbet anun işi mahmūd ola

(II/2,b.4,5,6,7,s.689)

2.15. Şefkat

Âşık Paşa insan ilişkilerinde güzel olanı verme çabası içinde Garibnâme'de bir çok kabul ve tesbitlerden söz etmiştir. Bu tesbitlerden biri de şefkat konusudur. Ona göre şefkat özellikle büyüklerin küçüklere göstermesi gereken bir yaklaşım tarzıdır. Nasıl ki küçükler büyüklere hizmetle sorumlu iseler, büyükler de küçüklere şefkatle muamele etmelidirler.

Âşık Paşa'ya göre büyükler küçüklere merhametle, şefkatle davranmalı; onları şefkatle yola getirip terbiye etmelidirler. "İşte küçükler şefkat içinde büyürler ve büyüyünce de baba mülküne sahip çıkarlar." Âşık Paşa şefkatin küçüklerin sağlıklı gelişimi için vazgeçilmez bir davranış biçimi olduğunu yineleyerek bu konuda büyükleri uyarmıştır.

İy ulu pes şefkat eyle kiçiye
Şefkat-ıla geldi kiçiler eye

Nitekim oylanun ulu ni'meti
Bu cihānda nedür ana şefkati

Kiçiler şefkatle şöyle ulalur
Kim ulu adlu ata mülkin alur

(II/2,b.9,10,11,s.901)

Şaire göre su damlalarının parlak inciler hâline gelebilmesinin tek sebebi sedefteki sevgi ve şefkattir. “Bu yüzden sedefteki şefkat ve merhametle damla, inci değerini alır. İşte damla damla yağın yağmur, o şefkat ile tane tane inciler hâline gelir.” Ayrıca tohum da yere düşünce şefkat bulur ve bunun sonunda nimet olarak tekrar ele gelir.”

Ger sadefte mihr ü şefkat olmaya

Katreyi ol şefkat-ıla almaya

Olmayardı katreler dürr-i yetim

Olmasaydı şefkat ol cānda mukim

Sen sadefde görsene ol şefkati

Niçe olur katre dürri kıymeti

Katre katre yağmur ol şefkat ile

Dāne dāne dürr olup geldi ele

Çün tohum düşdi yire şefkat bulur

‘Ākibet andan yine ni’met gelür

(II/2,b.1,2,3,4,5,s.903)

Âşık Paşa’ya göre büyüklerden küçüklere şefkat; küçüklere de hizmet lâzımdır. Hangi büyük küçüğe şefkatle davranmışsa, şüphesiz sonunda Hakk’ın merhametine kavuşmuştur. Şair her zaman yaptığı gibi yolda doğru gitmenin usûlünü göstermiştir.

Her ulu kim kiçiye şefkat kıla

Hiç gümânsuz Hak ana rahmet kıla

Pes uludan kiçiye şefkat gerek

Nitekim ol uluya hidmet gerek

(II/2,b.6,7,s.903)

Âşık Paşa insanların Allah’ın merhametine kavuşabilmesi için ilk önce kendilerinin merhametli, şefkatli olmaları gerektiğini vurgulamıştır ki bu büyük ve güçlü konumda olanlar için iyi bir örnektir. Su damlasının sedefte bulunduğu şefkatle inci olabilmesi, atılan

tohumun meyveye durabilmesi için hep şefkat gereklidir. Bu yüzden şefkat insan ve insan eğitimi için vazgeçilmez bir gereksinimdir.

2.16. Çalışmak

Âşık Paşa Garibnâme’de çalışma ve gayret anlamlarında cehd kelimesini kullanmıştır. Ona göre pek çok yiğit için çalışmak bir lütuf ve bir vergidir; gayret ile insanın eli herşeye ulaşır. Dünyada amaçlarına ulaşanlar çalışarak ulaşmışlar, karada ve denizde şaşanlar da gayret ile yol bulmuşlardır.

Cehd kılmak key hasiyyetdür ere
Cehd-ile er her neye sunsa ire

Cehd-ile irdi irenler maksuda
Cehd-ile yol buldı kuruda suda

(II/2,b.8,9,s.671)

Şaire göre amaçlarına kavuşanlar, insanlar arasında iyi bir konuma ulaşanlar, hep çalışmakla başarıya ulaşmışlardır. Âşık Paşa, insanın amacı için çalışması gerektiği ve toplumda yer edinmenin ancak bu şekilde sağlanabileceğini söylemiştir.

Cehd-ile irdi erenler menzile
Cehd-ile girdi girenler mahfile

(II/2,b.11,s.671)

Âşık Paşa’ya göre ayrıca gayret yolda giden için büyük sermayedir. Allah kullarına; mal ve nefsinizle birlikte çalışınız demiştir. Âşık Paşa bu görüşünü ispatlamak için Kur’ân’dan bir âyete yer vermiştir.

Cehd key sermâyedür yol varana
Bak sana şol yüz urup yalvarana

İctihâd eylen didi Allah kula
Mâlunuzla nefsünüz iksi bile

-Malları ve canları ile Allah için çarpışanlar Enfâl 72.

(II/2,b.1,2,3,s.673)

Şair dünyada her insan için çalışmanın zorunluluğunu belirttikten sonra Allah yolunda çalışmanın da gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre O'nun yolunda çekilen sıkıntılar, verilen emekler güzeldir, insanın bu hususta gayret etmesi gerekir; çünkü bu çalışmalar asla boşa gitmeyecektir. Âşık Paşa kişinin dünyadaki isteklerine ulaşabilmek için gayret sarfetmesi ve çalışması gerektiğini söyler; çünkü ona göre isteklere ancak çalışmayla erişilir. Çalışmak, gayret etmek, azimli olmak insan için çok güzeldir, ayrıca büyük bir sermayedir. İşte asıl çalışmada başarıya ulaşanlar kendi gayretleriyle birlikte Hakk'ın yardımına da kavuşabilenlerdir.

Âşık Paşa, çalışmanın sonunda hedeflenen başarının dahi, Tanrı'nın yardımı ile elde edildiğini sözlerine eklemiştir.

Hak yolında hōş-durur cehd eylemek
Dürişün kim hiç yavu varmaz emek

Hōş durur cehd eylemek Hak'dın yana
İlla tevfik iriçek Hak'dan ana

Cehd içinde tevfik olsa yaraşur
Her neye kim uzanursa irişür

(II/2,b.4,5,6,s.673)

Âşık Paşa bu konuda sonuç olarak şunu dile getirmiştir. "Çalışma ve hak yardımı bir olunca; iş doğru yapılır ve şüpheden uzak durulur. Ayrıca kişinin çalışması da günden güne artar; böyle olunca yoldan çıkmaz ve her an Hakk'ı arzu eder."

Pes gerek kim cehd ile tevfik ola
Kim gümânı gide iş tahkik ola

İctihâdı gün günün arta dakı
Azmaya hiç isteye her dem Hak'ı

(II/2,b.10,11,s.673)

Âşık Paşa son olarak şu dilekte bulunur: “Yüce Allah herkese, çalışma ile kendi yardımını versin ve doğru inanç nasip etsin.”

Kullara Hak rûzı kılsun ictihād
İctihād u tevfik u pāk i'tikād

(II/2,b.1,s.675)

2.17. Kibir-Ucup

Âşık Paşa kibrin Allah'ın sevmediği hâllerin başında olduğunu bildirerek bu ahlâki olmayan davranıştan kişiyi uzaklaştırmak ister. Ona göre Tanrı'dan başka herşey acizdir, muhtaçtır kişiye de bu âczini ve muhtaçlığını bilmek yaraşır. Kişi dünyada gerçek bir mutluluğa hatta gerçek bir hayata dahi erişemeyeceğine göre, bu yalancı dünyanın neyine insan güvenmelidir ki? Ona göre gerçek hayat sonunda ölüm olmayan hayat; gerçek mutluluk ise sonunda üzüntünün olmadığı mutluluktur.

Dirlik oldur kim ölümü olmaya
Şādılık oldur ki kaygu gelmeye

(I/1,b.3,s.245)

Âşık Paşa'ya göre ölümlü olan insanın dünyada benlik davasında bulunması, kibre kapılması çok kötüdür. Bu onun felâketi demektir.

Çünkü sen yoksın senün nen olısar
Ne ola hükmi anun kim öliser

(II/2,b.10,s.817)

Âşık Paşa, büyüklük taslamanın ve kişinin yaptıklarıyla övünmenin sonunda insanlara el açmak ve kötü durumlara düşmek olduğunu vurgulayarak okurunu yine uyarmıştır.

Her kim ol kendüzine ‘ucb eyledi
Kendü halin yiglenüben söyledi

‘Akıbet Allah anı kıldı hacil
Tâ ebed ol hâl-ıla kaldı zelil

(I/2,b.5,6,s.837)

Şairin aynı konudaki başka bir düşüncesi şudur: “Kim kendini diğer insanlardan üstün görmüşse; bu kişinin bahtı kararmış ve nesi varsa hepsi baştan başa yıkılmıştır. Her kim hâline bakıp benlik davasında bulunmuşsa; Tanrı onu rahmetinden mahrum bırakmıştır.

Her ki kendü özini dutdı yüce
Devleti oldı harâb uçdan uca

Her ki bakdı hâline benven didi
Rahmetinden Hak anı mahrum kodı

(I/2,b.7,8,s.837)

Âşık Paşa kibire kapılan kimsenin doğruları göremeyeceğini, manadan habersiz yaşayacağını bildirmiştir ki ona göre kibir kişinin doğru hareket etmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu yüzden de kibirden uzak durma çağrısını şiddetle yapmıştır.

Anda kim ma’ni ola da’visi yok
Kanda kim da’vi ola ma’nisi yok

Ma’ni vü da’vi bile yoldaş degül
Da’vi ehlin Pâdişâh kılmaz kabul

Da’vi oldur kim anun kibri ola
Kibr-ile yoldaş olup da’vi kıla

(I/2,b.9,10,11,s.837)

O'na göre; “Kibirli bir kişinin sonu utanılacak, hâkir görülecek bir sondur, bu kişinin ne dünya ne ahiret eline geçer.” Âşık Paşa, kibirli insanların sonlarının mutlaka bu kibirlerinden dolayı pişmanlık duymak, zor durumlara düşmek olduğunu dile getirirken; ayrıca bu kişilerin bu zor durumlarının ahiret içinde geçerli olduğunun vurgulayarak kibrin kötü sonunu göstermiştir.

Ol hakir ola gerek kim âkıbet

Ana ne dünyâ kala ne âhiret

(I/2,b.1,s.839)

Âşık Paşa yine düşüncelerini inandırıcı kılabilmek için bir âyeti örnek olarak vermiştir :

- O, dünyada da ahirette de zarara uğramıştır. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.
Hac11.

(I/2,b.2,s.839)

Şair okurunu getirdiği bu noktada her zaman yaptığı gibi düşüncelerini hikâye üslubuyla tasvir etmiştir.¹

Âşık Paşa'ya göre kibirlenip büyüklük tasladıkları için gözden düşüp, huzurdan kovulanlar vardır. Bunlar sonra Garibnâme'de sırayla anlatılmıştır:

1. Benlik davasında bulunan bu altı şeyden ilki İblis'tir. O kibirlenerek hâlini üstün görmüş; fakat karşısına ne çıkacağını bilememiştir. Her şeyden habersiz olan Azazil (İblis), Tanrı'nın gökyüzüne yazdığı “lânet nüshası”ndan sonra bütün gök ehlini huzura davet etmiş ve bu yazıyı onlara göstermiştir. İblis aklınca onları uyarmış ve durumdan haberdar etmiştir, oysaki kibirden hâlini bilememiş ve Tanrı'nın ne yapacağını kestirememiştir. Bir hayli zaman sonra Allah'ın yarattığı Adem'e bütün gök ehlinin secde etmelerini söylemesinin üzerine İblis'ten hariç hepsi secde etmiştir.

¹ Hikâye için bkz : YAVUZ, Kemal (2000). **Garib-nâme**, c.I/2-s.[839-877].

İblis'in Adem'e secde etmemesinin sebebi kibir ve kıskançlıktır; işte o, bu yüzden mahrum kalmıştır.

2. Büyüklük taslayanlardan biri de Hud Peygamber zamanında yaşamış olan saygın ve şerefli Âd Kavmi'dir. Bunlar iri yapılı, çok kuvvetli olup taş ve demir gibi sert maddeleri ellerinde muma çeviren bir kavimdir. Hud Peygamber, bunlara Hakk'a inanıp dönmeleri için çağrıda bulunduğu hâlde, bunlar hiç kimseye muhtaç olmadıklarını söyleyerek red etmişlerdir. Bunun üzerine de O, bir olan Tanrı bunların kavmini fırtınalarla yerle bir ederek, yok etmiş ve bunlar o yüzden sonsuza kadar lânete uğramışlardır.

3. Bir diğer büyüklük taslayan ise Belam-ı Baûr adlı, kavmi huriler gibi olan, kendi de cennetin amiri Rıdvan'a benzeyen bir velidir. İşi gücü gece gündüz ibadet etmek ve haramlardan sakınmak olup, dünyada başka bir düşüncesi yoktur. Fakat O da kibre kapılarak dünyadan imansız gitmiştir.

4. Âşık Paşa'ya göre büyüklük taslayanlardan biri de Fil sahipleridir. Fil sahiplerinin ordusu Kâbe'yi yıkmak niyeti ile yola çıkmışlardır. Bunlar uyarıya aldırış etmemiş, güttükleri iddiayı sürdürmüşlerdir. Böyle olunca Allah, onların üzerine cehennem taşı getiren Ebabil kuşlarını göndermiş onları ve ordularını yerle bir etmiştir.

5. Bir başka kibir sahibi de haşmetli, yüce dağlardır. Bunlar da kendi hâllerine bakarak dünyayı dümdüz olmaktan kurtardıklarını düşünmüş ve kibre kapılmışlardır. Bunlar Tanrı'nın onları serbest bıraktığını düşünerek kibirlenince, Allah onlara gazap etmiş ve böylece de onların üstlerinden yaz kış kar, pus, duman gitmemiştir. Bunların başında bazen duman, bazen tipi, bazen tufan, bazen bulut olur ve şüphesiz ki bunlar da cehennem rengi görünür. Nitekim kibir sahiplerinin de kaygısı ve düşüncesi hiç eksik olmaz.

6. Âşık Paşa'ya göre son olarak kibre kapılarak sonunda utanan buğdaydır. Buğday da kendini nimetlerin başı olarak görmüş ve hiçbir şeyin onun yerini tutamayacağını düşünmüştür. Hatta halkın imanını dahi ayakta tutanın kendisi olduğunu sanarak, kimsenin onsuz Hakk'a ulaşamayacağını sanmıştır. Buğday bu şekilde kibre kapılınca orak onu bir uçtan bir uca biçip atmıştır. Değirmen un yapmış, elekten geçmiş, ateşte pişerek dişler arasında çiğnenmiştir.

Âşık Paşa, kibir sahiplerinin yolunun bozuk ve son duraklarının da toprağın altı olduğunun iyi bilinmesini istemiştir. “Her kimde iman varsa onda kibir olmaz; zaten hiç kimse büyüklük taslamakla nimete kavuşamaz. Büyüklük taslayanlara Âşık Paşa’nın toprağın altını göstererek onları ikaz etmesi ilgi çekicidir.

Pes bilün ‘ucb ehlinün yolu harâb
‘Âkıbet menzil ana tahte’t-türâb

Kimde kim iman ola ‘ucb olmaya
‘Ucb-ıla hiç kimse rahmet bulmaya

(I/2,b.9,10,s.875)

“Allah bize, gönlünde kibir ve kin taşıyan kimseleri aslâ arkadaş etmesin.” Duasıyla Âşık Paşa kibir ve kin taşıyan insanların arkadaşlığının dahi zararlı olacağı ve bu insanlardan kimseye gerçek arkadaş olamayacağını vurgulamıştır.

Kangı gönülde ki vardur kibr ü kîn
Kılmasun Hak bize anı hem-nişin

(I/2,b.11,s.875)

Âşık Paşa kibirle ilgili bir başka konuda da şunları dile getirmiştir. “Allah’a kulluk yapmak ve ibadet yapıp Allah’ın emirlerini yerine getirmek çok güzeldir.” Onlar gece gündüz Hakk’a ibadet edip zahit ve âbit olurlar. Fakat eğer onlarda büyüklenme varsa onlar gerçekte zahit değildirler. Çünkü ibadet eden zahide kibir yaraşmaz; büyüklenme ile zahitlik bir arada olmaz; daha doğrusu büyülenen kişi zahit olamaz.

Zühd ü taat hōş yaraşukdur kula
Kim gerek kim turmadın kullık kıla

Zāhid ü ‘ābid şununla oldılar
Kim Hak’a dün gün ‘ibādet kıldılar

Hoşdur olkul kim anun zühdi ola
İlla zāhid bilme çün ‘ucbı ola

Zahide ‘ucb eylemek lâyıq degül
‘Ucb-ıla zâhdliği bayık degül

Kankı zâhid kim anun ‘ucbı ola
Sanmasun kim Tanrı’dan rahmet bula

Kibri olan kulları sevmez Çalab
İblise kibr eylemek oldı sebeb

Şöyle ‘izzetde-y-iken oldı zelil
Zühdi gitdi oldu ol hõr u hacil

(II/2,b.6,7,8,9,10,11,s.693)

2.18. Cimrilik

Âşık Paşa, Garibnâme’de Tanrı’nın sevmediği on kişiden bahsetmiştir. Bunlardan biri de malı çok olduğu halde hâyır yapmayan zengindir. Zengin kişilerde cimrilik çok çirkin ve kötü bir şeydir; zaten Peygamberin sözü buna tanıktır. Peygamber eli sıkıların hâlini ve ahirette durumlarının ne olacağının haber vermiştir. “Cimriler; ibadet yüklü de olsa cennete girmeyecek ve orayı göremeyeceklerdir.” Âşık Paşa malı çok olduğu halde bunları ihtiyaç sahipleriyle paylaşmayan, hâyır yapmayan kişiyi cimri olarak görmüştür. Şair cimrilik huyunu kendine âdet edinen kişileri uyarır ve onların ibadet yüklü de olsalar cennete giremeyeceklerini dile getirmiştir.

İşid imdi kim-durur ol on kişi
Kim bulardan Tanrı sevmez on işi

Biri şol baylar-durur kim mâlı çok
Mâlı çokdur likin anun hayrı yok

Bay kişilerde buhul yavlak habis
Vardur āhir bu söze tanuk hādis

(II/2,4,5,6,s.683)

Eytdi Peygamber bahiller hālını
Yarın anda n'olısar ahvālını

Kim bahiller uçmaga girmeyiser
Zāhid olsa dahı hem görmeyiser

(II/2,b.7,8,s.683)

Âşık Paşa'nın yer verdiği söz şudur :

- Eli sıkılar zahit de olsalar; cennete giremezler.

(II/2,b.9,s.683)

Âşık Paşa cömert olmayı zengin kişinin süsü olarak görmüştür; çünkü ona yakışan bu davranıştır. Ayrıca bu hâl üzere Tanrı da onu sever.

Âşık Paşa kişiye aç gözlü olmaması noktasında da bilgiler vermiştir. Cenneti bu dünyadan çok daha güzel olarak anlatan Âşık Paşa, insana asıl bu dünyadayken âhiret için çalışmak yaraşır demiştir.

Ona göre kişi olanla yetinmeli ve dünyayı toplamaya çalışmamalıdır; çünkü asıl dosta (Allah'a) cennete giren ulaşacaktır.

Farig olup dirme dünya nimetin
Kanda varan buldı ol dōst hazretin

(I/2,b.2,s.917)

Âşık Paşa Hakk'ın sevmediği şeyleri anlatırken aç gözlülüğü de dile getirmiştir. "Hakk'ın sevmediği bir şey daha vardır; bu, kimde bulunursa, o kişinin cismi de canı da zelil olur. O, hiç kimseye yakışmayan ve herkesi cehenneme götüren aç gözlülüktür. "Bütün kullar aç gözlülük ile uğursuzlaşıp kıymetten düşer; ancak bu âlimlerde olursa daha fazla noksanlık

getirir.” Âşık Paşa aç gözlülüğün bulunduğu kişinin canını da cisminin de perişan olacağını vurgulamış bu konuda insanları uyarmıştır.

Bir dahı nedür ki Hak svmez anı
Kime gelse hôr olur cismi canı

Ol tama'dur kim yaraşmaz kamuya
Kamuyı ol iltesidür tamuya

Ol tama'la kamu kullar nahs olur
İlla 'ilm ehlinde artuk naks olur

(II/2,b.1,2,3,s.687)

3. III. BÖLÜM

GARİBNÂME'DE BAZI BAZI DİNÎ TERİM, KABUL VE TESPİTLER

3.1. Mümîn

Âşık Paşa, gerçek mümîni şöyle tanımlar. “Doğru sözü işitince doğrulukla bu söze inanır ve “bu doğrudur” der. İmanı sadece dilde değil gönüldedir. Gönülden inandığını dil ile ikrar eder.”

Girtü mü'min ol-durur kim ma'niye

İşidiçek sıdk-ıla saddak diye

(I/1,b.10,s.355)

Girtü mü'min dünyada şol kişidür

Ma'ni sözün kanda bulsa işidür

(I/2,b.3,s.533)

Âşık Paşa'ya göre yaratılmış insanların bir bölümü imanla yoldaşlık eder. İşte bunlar mümîndir. Onların işi inanç, doğruluk ve inandığını söylemedir. Kalple dil birdir. Allah Kur'an'da bunlara mümîn der. Bunların bir yol göstericisi vardır ve bunlar bu yol göstericinin tüm söylediklerini yerine getirirler, ayrıca Allah'ın onlara verdiği ilhamla da söyleneni (doğru sözü) anlarlar; çünkü bunlara gizli işler ayandır. Âşık Paşa bu noktada okuruna şöyle seslenir. “Can gözüyle bakarsanız söylediklerimin doğruluğunu siz de görürsünüz.” Ayrıca şair kendisini gerçek mümînin kulu kölesi olarak görmüştür.

“Bir gürühi kim imândur yoldaşı

İ'tiâd u sıdk u ikrârdur işi

Mü'min eydür bunlara Kur'an'da Hak

Mürşid öninde okır bunlar sebak

Ne ki mürşid dir-ise dinler bular
Her işi ilhām-ıla anlar bular

Mü'minün bahsāyişi ilhām olur
Gizlü işler gönline görnü gelür

(I/1,b.4,5,6,7,s.431)

Cān göziyle bak kim anı göresin
Uşbu sözün ma'nisine resin

°Âşık anun kulıdur kim cānı var
Cān içinde şüphesiz İmānı var

(I/2,b.1,2,s.533)

Ayrıca Âşık Paşa'ya göre mümîn gayba inanır, bu yüzden de onun bu imanı gökyüzüne hızla akar. Ve o, bu sebeple şüphesiz gök ehline (cennete girenlerin yanına) yazılır. Çünkü cennet onun mülküdür. Bunun sebebi de gökyüzünden inen âyetleri, bunların gönüllerine yazmış olmasıdır.

Çün bu mü'min gayba inandı dürüst
Ağdı İmanı göge çālāk ü çüst

Bî-gümān yazıldı ol gök gönline
Uçmag anın mülkdür İmān ehline

Zīra şol gökden inen âyetleri
Kim bularun yok-durur gāyetleri

Uşbu mü'minler anı gönle yazar
Mü'minün gönli anın göge agar

(II/1,b.1,2,3,4,s.9)

“Allah, tüm güzellikleriyle cenneti mümîn kulları için yaratmıştır. Bu yüzden de tıpkı bir kuşun kafesinden kurtulup uçmak istemesi gibi mümînlerin canı da uçmak (cenneti) diler.

Allah her biri bu dünyanın yetmiş katı olan köşkleri mü'mîn kullarına bağışlamıştır. Gerçek mü'mîne bunlar bin kez feda edilir”

Kuş kafasdan boşanup uçmak diler
Bes bu mü'minler anın uçmak diler

Hak sekiz uçmağı bu mü'minlere
Ol ebed mülki kılupdur bunlara

Cümle sündüstan u merkebler burak
Hür u gilmân münis ü köşk ü durak

Hem akar su şerbet uçar kuş gıdı
Olısar mü'mine bin ança fidī

(II/1,b.5,6,7,8,,s.9)

Mü'mine yitmiş vire şol köşkleri
Kim ola yitmiş bu dünyāça biri

(II/1,b.11,s.9)

Cennete giren mü'mînler cennetin tüm güzelliklerine rağmen orada bunlarla yetinmeyip Hakk'ı görmek isteyeceklerdir. Tüm canlar bu istek uğruna “ah” ederken, işte o anda aradaki tüm perdeler kalkacak, Hak görünecektir. Böylece mü'mînlerin canına ziyafet çekilecek, ayrılıklar aradan kalkacak, vuslat gerçekleşecektir.

Belkim ola bu dinençe bin dakı
Kalmayuban isteyeler ol Haki

Eydeler dīdār göster iy ilāh
Ol hevesçün cümle cānlar kıla āh

Şol sā'atda götrile cū'mle hicāb
Gözlere görnügele ol Hak Çalab

Âşık Paşa düşüncelerini inandırıcı kılmak adına burada şu âyete yer vermiştir.

- Yüzler o gün sevinçlidir; Rablerine bakacaktır. Kıyamet (22-23).

(II/1,b.8,9,10,11,s.11)

Âşık Paşa, mü'mini tanımlarken şüpheden uzak olması vasfını dile getirerek inancının tam olması gerçeğine dokunur. Çünkü içinde şüphesi olan kişinin imanı yoktur; imanı olmayan da zaten mü'min olamaz. O zaman tam bir teslimiyet olmalıdır diyebiliriz.

Mü'min oldur kim gümanı olmaya
Kim gümânluysa imânı olmaya

(II/1,b.11,s.19)

Âşık Paşa, Garibnâme'de insanları üç bölüğe ayırmıştır. Her bir bölüm kendi arasında da aynı isimle üçe ayırmıştır. Bu bölüklerin isimleri; "âlâ, evsât, ednâdır. Âlâ yüce, evsât orta, ednâ aşağı demektir. Ednâ sınıfının âlâsı mü'minlerdir. Evsâtı münâfıklar, ednâsı da kâfirlerdir. Mü'minde iman, itikat ve Allah yolunda çalışma, gayret olduğu için o her ne kadar ednâ sınıfında yer alsada bu sınıfın en üstünüdür, seçilmiştir. Çünkü onun yoldaşı inancıdır. Mü'min bu özellikleriyle dünyada suç işlese de hatta cehenneme girse de orada ebedî kalmayacak, kurtulacaktır. Bu sebeplerden ötürü mü'min bu ednâ (aşağı) sınıfının en iyisi, önderi ve hasıdır.

Biri mü'min hem münâfıkdur biri
Biri kâfir ne ölüdür ne diri

Cü'mle insânun bular ednâsıdur
İlla mi'min bunların bular a'lâsıdur

Zîra mü'minde imân u i'tikâd
Var-durur bu Hak yolında ictihâd

Çünkü imân mü'minün yoldaşıdur
Pes bu mü'min ol gürühug başıdur

Niçe kim suçlu-y-ısa yād olmaya
Tamuya düşerse anda kalmaya

Pes bu mü'min halkun ol a'lāsıdur
Yigregi vü serveri vü hāşıdur

(II/1,b.1,2,3,4,9,10,11,s.397)

Kur'ân mûmîn için çok önemlidir. Hem şifa hem de rahmet kaynağıdır. Mûmîn Hz. Muhammed'in sözüne inanmış ve "hak" demiştir.

Mü'mine Kur'ân ulu devlet-durur
Hem şifâ vü hem dahı rahmet-durur

(II/2,b.10,s.839)

Ol ki mü'mindî inandı seksüzin
Hak diyüp hak bildi peygamber sözin

(II/2,b.11,s.743)

3.2. Münâfik

Münâfik görünüşte müslüman; fakat içte imandan uzak olan kişidir. Onun inancı dilindedir, kalpte bir şey yoktur. Bu yüzden de işleri müslümanların işleriyle benzeşmez. Âşık Paşa'nın yaptığı insanların tasnifinde münâfik,ednâ yani aşağı tabakanın ortasında yer alır. Münâfiğin ismi mûmîn; fakat yaşayışı münkir (inkâr eden) gibidir. Hakk'a da zaten bu yüzden ulaşamaz. Doğru sözü işitince kabul etmez. İddiası ve söyledikleri imân; fakat yaşayışı, gönlü küfürdür.

Çüm kim ednâ âlāsın bildün tamâm
İşid ednâda nedür evsat makâm

Evsâd oldur kim münâfikdur bular
Ya'ni kim küfre müvâfikdur bular

Adı mü'min dirliği münkir gibi
Hakk'a boyvirmez tamâm kâfir gibi

İş-ile konşi ile togru degül
İşidüben hak sözi kılmaz kabül

(II/1,b.1,2,3,4,s.399)

Da'visi İslâm u dirlik küfr-ile
Gönli tolu küfr, imân gelmiş dile

Âşık Paşa münâfığı tanımlarken şu ifâdeleri kullanır. “Münâfik kişinin söylediklerine itibar ederseniz onun bir dost olduğunu sanırsanız; oysaki o yol kesen bir düşmandır. Onun işi ne küfür ne de belli bir dindir, dış görünüşü, huzur, barış doludur; ama içi kibir ve kinle meşgûldür. Kim olursa olsun yaptıkları küfürle denkse, işte bilin ki o kişi münâfıktır”. Şair burada insanları uyarmış ve yaşayışlarında dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Diline baksan sanursın döst-durur
Dirliğin görsen göresin yol urur

Ne küfürdür dirliği ne bellü dîn
Taşı sulh u içi tolu kibr ü kîn

Kimse kim küfre müvâfikdur işi
Ol kişidür ol münâfik ol kişi

(II/1,b.5,6,7,8,s.399)

Münâfik olanın adı mümîn, yaşayışı bu düzenden uzaktır, cismi mümîne benzer fakat canı iraktır. Âdeta onun içi dışı zıttır. O, bu kötü özelliğiyle belki de kâfirlere önce cehenneme atılacaktır. Çünkü münâfığın sadece adı İslâmdır, gönlü kâfirdir.

Adu mü'min dirliği küfr ü nifâk
Cismi benzer mü'mine cāmı irak

Cismi mü'min cānı yoldaş kâfire
Belki kâfirden oda öndin gire

(II/1,b.9,10,s.399)

Pes bilün ednānun ol vustasıdur
Gönli kâfir dek bu islām adıdur

(II/1,b.1,s.401)

3.3. Kâfir (Zimmî)

Âşık Paşa'ya göre ; İslâmiyet'in dışında kalan herkes kâfirdir. Onlar Muhammed'in dinini bırakıp ayrı din seçmişlerdir. Bunlar haraç verirler ve boyunlarında haç vardır. Kibleleri güneşin doğduğu yerdir. Ayrıca puta taparlar ve putlar için ev yaparlar. Yaşayışları kötüdür. Hakk'ı bırakıp kaçtıkları için kapılarda kul köle olurlar. Bunlar ednâ (aşağı) sınıfının da (en aşağısı) ednâsıdır.

Görelüm ol ednanun ednâsı kim
Hakk'a müşrik kim-durur u'âsi kim

Ol bulardur kim bulardur zimmiler
Kor Muhammed dīnin ayruk dīn diler

Bu Muhammed dīnini kılmaz kabül
Dir ki bizüm dīnümüz islām degül

Adı kâfir boynına almış harâc
Kıblesi gün togusu ma'büdi hâç

Tanrı dip bunlar puta dün gün tapar
Degme yirde putlar-ıçun ev yapar

Dirligi murdâr uyolu yol degül
Şol ki bunlar hak budur dir ol degül

Kapularda kul karavaş olduğu
Şol sebep kim Hakk'ı koyup kaçduğu

(II/1,b.3,4,5,6,7,8,8,s.401)

“Dünyada mihneti seçen bunlardır, bunlar ayrılık ehlidir bu yüzden de doğruyu görememiş kara kâfirdirler. Bunlar hiçbir zaman mutluluğa ermeyecek, Allah'ın didarını görmeyecektir. Çünkü bunlar bilgisizlikleriyle inkâr eder ve kara münkir olurlar”

Bu gerçek âyetle de sabittir. Âşık Paşa kâfirleri sonunda kaybedecek olan ve mutsuzluğa, sıkıntıya mahkum olarak görmüştür. Onlar, hem bu dünyada hem de âhirette gülmeyeceklerdir. Bunları anlatırken islamiyetin ve müslüman olmanın doğruluğu da dolaylı olarak aktarılmıştır.

Mihneti duta gelen kâfir-durur
Şol nifâk ehli kara münkir-durur

Kim bular hiç devlete girmeyeser
Pâdişâh didârını görmeyiser

Hem bu söz ma'lum-durur Kur'ân-ıla
Âyetim eydeyidüm gelmez dile

Âşık Paşa, şiirdeki görüşlerini desteklemek için gerektiği yerlerde sık sık âyetlere başvurmuştur :

- Şüphesiz onlar, o günde Rabblerini görmekten mahrumdurlar Mutaffifin 15.

(I/1,b.8,9,10,11,s.295)

Şaire göre insanlar arasında kâfirler, inkâr edenler ve münâfıklar doğruyu göremez ve kabul edemezler; çünkü onlar Hak tarafından mühürlenmiştir. Onlar birbirlerine yaptıklarıyla denktir. Onların işleri kötülük, hile, ikiyüzlülüktür onlara bunlar verilmiştir. Çünkü Allah her kim neye meyil ederse onu veren, ona kavuşturandır.”

Bir gürühi kim mühürleşmiş-durur
Küfr ü inkâr anda yirleşmiş-durur

Kâfir ü münkir mûhâfikdur bular
Birbirine hoş muvâfikdur bular

(I/1,b.8,9,s.431)

Fi'l ü fitre zerk u hîle işleri
Mahrakadur ulu bahşâgişleri

Zira maksud viriçidür ol Çalap
İrgürür her kim neye kılssa talep

(I/1,b.10,11,s.431)

İnsanlar arasındaki kâfir, münkir ve münâfiklar aynı zamanda doğru sözü tasdikten uzaktırlar, çünkü onlar duymazlar.

Kâfir ü münkir münâfik almadı
Hak diyüben bu sözi hak bilmedi

(II/2,b.1,s.745)

3.4. Mücrim

Âşık Paşa mücrim diye isimlendirdiği şahsı kâfirden de kötü görmüş ve göstermiştir. İnsanın nefsinin içindeki iki şeyi tanımlamıştır. Küfür ve din. İşte bunlardan günah ve ibadet ortaya çıkar. İbadetinden Allah'ı sevmek doğar ki bu insanı arşa yükseltir; fesadından da (küfr) inkâr ve Allah'a ortak koşma ortaya çıkar ki işte bu insanı kâfirden beter mücrim yani suçlu eder, dinden çıkar.

Tâ'atından Tanrı'yı sevmek togar
Götürür şahsı alur 'arşa agar

Şirk ü inkâr ol fesâdından biter
Mücrim eyler şahsı kâfirden biter

(II/2,b.8,9,s.725)

3.5. Münkir

Âşık Paşa inkarcıyı mâna (gerçek, hikmet...) dan habersiz olan insan olarak tanımlar. Bu bilgisizliği neticesinde insan inkâr eder. Bu inkârı sebebiyle de cehennemde ebedî kalır.

Her ki ma'nî ne'ydügin bilmez-ise
Münkir oldur ma'niden almaz-ise

(I/2,b.4,s.533)

Yok-durur münkirlere anda makâm
Kalısar bunlar cehennemda müdâm

(I/2,b.11,s.7)

Münkirler, Allah tarafından nasipsiz oldukları için (daha doğrusu Allah'ın bu takdirine sebep olanların istekleri olduğu için) görmezler. Onlar ibret ilminden haberdar değildirler. Âdeta duymazlar, düşünmezler. Oysaki Allah insanın canını diri tutan nefesi her an insana bağışlamakta ve gerçek sahibin kim olduğunu hatırlatmaktadır. Kişi bu bağışla, dünyanın nimetlerini sürmektedir; fakat münkirler bunu bu şekilde asla algılayamazlar. Onlar için bu işte bir fevkalâdelik yoktur.

Her nefes kim Tanrı'dan cāna gelür.
Bu tene dirlik ü cāna cān olur

Cānum anunla tena'umlar sürer
Kāfir ü münkir anı kanda görer

Münkire Hak anı rûzî kılmadı
Uşbu 'ilmün dadını ol bilmedi

(II/2,b.8,9,10,s.717)

Âşık Paşa, insanların mümîn, münâfik ve kâfir olmaları konusunu kendine göre somut birkaç örnekle açıklamıştır. Ona göre; Allah, herkes için aynı ihsanlarda bulunmuş; fakat kişi bundan ancak kendi mayasında (özünde) varolan güzellik kadar nasiplenmiş veya mahrum kalmıştır. Bu düşüncesini somut olaylarla anlatabilmek için Âşık Paşa, evliyâ sohbetinin herkes tarafından dinlenildiğini ve bunun sonunda mümînlerin taatları ve iyilikleri artarken kâfir, münâfik ve münkirlerin de kötülüklerinin (kötü işleri, bozgunculuğu, sahteliği, zulmü, hilesi, öfkesi) arttığını açıklamıştır.

Evliyâdan hoş kerâmetler kopar
Kim görenler kul olur Hakk'a tapar

Mü'minün hem arturur ilhâmını
Dîn içinde berkidür akdâmını

Kâfir ü münkir münâfik gör n'ider
Ger göremezsen görenden sor haber

(I/1,b.9,10,11,s.433)

Nesi artar bunların ol feyz ile
Dinle imdi eydeyüm kıldan kıla

Fi'li artar fitnesi hem kalplığı
Zulmü vü mekri vü haşmı sarplığı

Cümlesi bahşâyış ol birden dutar
İlla zâtında ne varsa ol biter

(I/1,b.1,2,3,s.435)

Âşık Paşa aynı konuyu mayıs yağmurunun tanesinin ulaştığı yere göre ne kadar farklı olabileceğini göstererek vurgulamıştır. Mayıs yağmuru midyenin içinde inci, yılanın ağzında zehir olur. Alınan şey aynıdır ama ehemmiyet olan nesnededir; önemli olan alanın özüdür.

“Güzel ve görüklü mayıs yağmuru gökgürleyip, bulutlar yükselince yeryüzüne düşer. Denizin dibinde görünmeyen midyeler yukarı çıkarak mayıs yağmurunun içinde nur olanını kapabilmek için saf saf dizilirler”

Nitekim şol görklü mayıs yağmuru
Kim içinde gizlüdür Tanrı nurı

Gürleyüp gök yüzine bulut yagar
Yir yüzüne dükdüz ol yagmur yagar

Şol deniz ka'ındaki gizlü sadef
Çıkar ana karşı durur saff u saf

(I/1,b.4,5,6,s.435)

“Ve midyelerin her biri yağmur içindeki gizli nuru alabilmek için ağzını açar. Böylece o yağmur suyu sedefte inci olur, Allah o inciye bundan yaratır”

Agzın açar her biri ol yagmura
Yagmur içinde duran gizlü nura

Kim sadefde dürr olur yagmur suyu
Şundan eyler Pâdişâh ol lü'lüyi

(I/1,b.7,11,s.435)

“Diğer tarafta aynı mayıs yağmurundan nasiplenmek için cennette Adem'e düşman olan, korkunç yılan da yeraltından çıkarak gelir. O da ağzını açar ve mayıs yağmurundan içer. Şimdi onun kudretini gör de bu hikâyenin hikmetini içindeki gizli sırrı anla! O yılanın kursağındaki mayıs yağmuru zehir olup, ona sataşanları öldürür.”

Yir içinden hem çıkar cifrî yılan
Şol bihiştde Âdem'e düşmân olan

Ol dahı ol yagmura agzın açar
Niçe kim yagmur düşer bir bir içer

İmdi gör sen bu Çalab'un kudretin
Anlagıl hem bu hikâyet hikmetin

(I/1,b.8,9,10,s.435)

Ol yılanlar kursagında zehr olur
Her kim ana sataşursa kahr olur

(I/1,b.1,s.437)

Her ikisi de mayıs yağmurudur; fakat onları bu hâle getiren vardır.

İkisinün aslı bir yagmur-durur
İlla anı biri şöyle döndürür

(I/1,b.2,s.437)

“Yağmurun gücü, tesiri her yer için aynıdır fakat bu yağmurdan hâsil olanlar yağmurun düştüğü yere göre değişir. Yağmur bağlara, bahçelere düşerse türlü çiçek olurken çorak yerlerde diken, çör çöp olur. Öyleyse aynı su damlalarından niçin farklı farklı şeyler meydana gelmiştir? Acaba tabiat ve özellikleri niçin değişmiştir?”

Hem yine ol yagmurun bir hikmeti
Kamu yirde düpdüz olur kuvveti

İlla baglarda biter türlü çiçek
Şüre yirlerden gelür hâr u haşek

(I/1,b.3,4,s.437)

Yine baksan ikisünün şuyı bir
Pes nedendür degme birtün hüyı bir

(I/1,b.5,s.437)

Âşık Paşa bu konuyu yine örnek bir olayla açıklamıştır. “Hz. Muhammed Allah’tan kendine ne söylenirse can ile alır ve sevgili arkadaşlarına, özellikle karşısında doğrulukla duranlara anlatırdı. Dördüne de helâl ve haram konusunda ne söylemesi gerekse inceden inceye açıklardı”.

Dinle imdi Tanrı’nun birliğini
Hem Resül’ün yâr-ıla dirliğini

Tanrı'dan her ne hitâb olur-ıdı
Anı cân-ıla Resûl alur-ıdı

Ma'lum eylerdi anı yârânlara
Karşu sında sıdk-ıla duranlara

Dördine söyler-idi bir lafz-ıla
Emr ü nehy ol ne-y-ise kıldan kıla

(I/b.7,9,10,11,s.437)

“Hz. Muhammed'in bu açıklamaları sonunda herbirinde kendi özlerinde var olan hünerler ortaya çıkardı. Ebubekir'n doğruluğu, Ömer'n adâleti, Osman'n utanması(hayası), Ali'in fedâkarlığı, müşkülleri çözmeye ve cömertliği fazlalaşır ve her biri de bunların sonucu olarak kendilerine yakışanı yaparlar”

Degmesinde bir hüner artar-ıdı
Şol ki kendü cevherinde var-ıdı

Her işâret kim kılurdu Mustafâ
Sıddıka artar-ıdı sıdk u safâ

(I/1,b.1,2,s.439)

°Ömmer'ün hem artururdu °adlını
Anun-ıçun katl kıldı oğlını

Yüz suyu °Osmân'da hem artar-ıdı
Kendü cismün kendüden örter-idi

Hem °Alî'de feth artardı sehâ
Kendü cânın karşu dutardı oha

(I/1,b.3,4,5,s.439)

Oysaki Âşık Paşa'ya göre bunların gördüklerini başkaları da görür ve işitirdi. Yalnız, kâfirlerin başı olan Utbe, Şeybe ve lânetlenmiş Ebucehil; bunu görünce “apaçık sihirdir” diyerek gün geçtikçe içlerindeki kibri, kini gitgide çoğaltır, günden güne sapıklıkları,

fitneleri, hile ve riyaları artardı. Oysaki Allah'ın emri herkes içindi; fakat kimi küfre sapar azar, kimi de imana kavuşurdu.

Hem işâret kim bular görür-idi
Hükmi anun kamuya varur-ıdı

°Utbe vü Şeybe Ebucehl-i la'în
Eydür-idi kim zîhi sihr-i mübîn

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Kâfirler bu, apaçık sihirbazdır dediler Yunus 2.

Dahı artardı bularda kibr ü kîn
Fi'l ü fitne zerk ü hîle gün günin

Kamuya bir hükm olurdu Tanrı'dan
Kim küfür hâsıl kim imân

(I/1,b.6,8,9,10,11,s.439)

Âşık Paşa bu olayı şöyle sonuçlandırır. "Herbirinin aslında ne varsa, iyi ve kötü o hâsıl olur. Özü bozuk, nesli pis, ehil olmayan kimseye binlerce nasihat etsen de boşuna emek çekersin, çünkü o bu öğütlerin ehli değildir. Bu tıpkı şeker elde etmek için şeker kamışı sanarak; hasır kamışına zahmet çeken kişinin düştüğü durum gibidir."

Her birinün cevherinde ne-y-ise
Ol biterdi yavuz u ger k'eyise

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği söz şudur :
-Her kap içindekini sızdırır.

Pes bilün her nesne kim aşlî degül
Bin öğüt virür-isen ehli degül

Her ki burya kamyşına renc yiye
Sanmasun kim andan ol Şekker yiye

(I/1,b.1,2,3,4,s.441)

Âşık Paşa bu konudaki sözlerini Şöyle noktalamıştır. “Ey akıllı kişi cahil için emek çekme; eğer çekersen sonra pişman olma! Bil ki her kim ki yılan yavrusunu besledi, sonunda bu yılan eniği yüzünden canından oldu!”

°Akıl isen cāhile renc yimegil
Yir-isen sanra dōnūp incinmegil

Kimse kim bisledi ilan gencini
°Akibet aldurdı elden gencini

(I/1,b.5,6,s.441)

Sonuç olarak şunu şunu söylebiliriz. Âşık Paşa Allah’ın varlığına ve birliğine inanmış ve onun büyüklüğünün ve tek kudret sahibi olduğunun bilinmesini istemiştir. Ona göre yeryüzünde olan herşey Tanrı’nın izniyle gerçekleşmektedir. Fakat bu Âşık Paşa’yı kaderci bir anlayışa sürüklememiştir. Ona göre Allah, herşeyi bilen konumuyla geleceği de bildiği için olması gerekeni takdir etmiştir. Allah’ın rahmeti herkes, daha doğrusu her şey içindir; fakat herşey bu rahmetten ancak kendi kapasitesi kadar yararlanır, Âşık Paşa bunu şuna benzetir. Yağmur bağda bahçede bereket olup meyvelerin oluşmasına sebep olurken yani nimet bitirirken, binbir renkli çiçekler açtırırken aynı yağmur çorak yerlerde diken, çör çöp oluşmasına sebep olur. Bu yüzden önemli olan alınanın değil; alan nesnenin özelliğidir. Bu noktada Âşık Paşa özün çok önemli olduğunu vurgular. Yine Hz. Muhammed’i görüp onun sözlerini o zaman çevresinde olanlar işitilmişlerdir, söz aynı söz, yüz aynı yüzdür; ama Ebu Cehil ve yandaşlarının kini ve sapıklıkları artarken dört Halife ve yandaşlarının da sevgisi ve ibadetleri artmıştır. Bu ve buna benzer olaylarla Âşık Paşa insanı yaşadığı hayatta kaderini kendisi çizdiği gerçeğine ulaştırır ki ona göre kişi yaradılışı neyse ona uygun bir hayat tarzını sececek ve bu hayatı yaşayacaktır.

3.6. Âlim, İlim, Bilgi

A) Âlim

Âşık Paşa ilim sahibi dediği “ehli dânişlere” çok büyük önem vermiştir. Onlar sadece kendi hayatlarını değil, diğer insanların da hayatlarını tanzim eden, ilim öğreten, üstün kimselerdir. Sultanın dahi emirlerinin bunlara geçmediğini vurgulayarak âlime verilmesi gereken değer gösterilmiştir.

Şaire göre Tanrı'nın verdiği üç baht sahibinden biri de âlimlerdir. Âşık Paşa'ya göre bunlar din içinde kılı kırk yararak, inceden inceye düşünerek uygun hüküm veren âlimlerdir. Bu âlimler iyiyi kötüyü, insanlara bildirdikleri gibi, din içinde bunların yerini de gösteren kişilerdir.

Biri ilm ehli-durur kim şer-'ile
Din içinde hüküm ider kıldan kıla

Mismili murdârı bunlardur bilen
Din içinde gösterüp ma'lûm kılan

Zira kim bunlar-durur din direği
Şer' içinde cümle halkun yigregi

(I/1,b.7,8,9,10,s.359)

Âşık Paşa gerçek âlimlerin sultanlara dahi sözünü geçirdiğini; çünkü onların getirdiği hükümlerin dinin hükümleri olduğu bu yüzden de herkes için geçerli olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca insanları uyararak âlimlerin sözlerini tutmayanların yarın utanacağını da bildirmiştir.

İlla 'ilm ehli dine hâkim-durur
Din içinde mahkum olma kim durur

Din ilin düzer bular dünin günin
Bunlara bildürdi Hak İslâm dinin

Her ki mahkûm olmaz-ısa bunlara
Yarın anda kopısar yüzi kara

(I/1,b.7,8,9,s.361)

Âşık Paşa âlimleri gönül ülkesini fetheden sultanlara, komutanlara benzetmiştir. Ayrıca onların dili kudret dilidir; yani söylediklerinde Hakk'ın sırları gizlidir; çünkü bunlar onlara Hak tarafından söylenir. Tüm bunlardan dolayı da herkes bunların uğrunda kendini toprak etmeli, onların kıymetini bilmelidir.

Evliyânun hükmi gönülde yörir
Anun-ıçun kamular yüzün sürür

Bunlara virdi Çalap gönül ilin
Bunlara bildürdi hem kudret dilin

(I/1,b.10,11,s.361)

Âşık Paşa âlimlerin değerini anlattıktan sonra âlimlerde bulunması gerekli üç özelliği de aktarmıştır.

1. İlk şart âlimin eksiksiz bir ilim sahibi olması ve ilim içinde her makamın yerini açıkça bilmesidir. Bunların bir soruya bin cevapla hazır olması gerekir ki güçlükleri çözmeye de güçleri yetsin.

2. İlimiyle âmel edip, her ne söylerse ilk önce kendisinin yapmasıdır.

3. Son olarak da dünyaya bağlanmaması; hırsı bırakıp Hakk'ın verdiğine şükretmesidir.

Ol hünerden ger biri eksük ola
Hükmini iltüme 'âciz kal

Evvel oldur kim ola 'ilmi tamâm
'İlm içinde ma'lum ola her makâm

Bir su vâle bin cevâb hâzır ola
Müşkili hali itmege kâdir ola

Hem ikinci didüğün işleye ol
Didüğün dutmak olur key dogru yol

(I/1,b.7,9,10,11,s.365)

Hem üçüncü kâni ola dünyaya
Ne ki Hak virdi-y-ise şükr eyleye

(I/1,b.2,s.367)

Âşık Paşa cennette aktığı tasvir edilen dört ırmaktan yola çıkarak âlimleri ve âlimlere neyin yakıştığını anlatmaya çalışmıştır. Ona göre bunların aynıları cennete benzeyen gönülde de vardır. Süt ırmağı kişideki ilim, bal ırmağı ise yumuşaklıktır. Tanrı bunları bilginlere vermiştir. Âşık Paşa âlime ilimle birlikte yumuşak başlılık, tevazu, kanaatin yakıştığını söyleyerek gerçek âlim olabilmenin kriterini belirlemiştir.

Ol süt ırmagın eyitdüm 'ilm-idi
Ol biri kim bal-durur ol hilm-idi

Bunları 'ilm ehline virdi Celil
Kim anunla olalar halka delil

(I/1,b.6,7,s.485)

Zira kim bu 'ilm çün bi-hilm ola
Ol 'ilimden çok kişiye zulm ola

Yâ 'ilimsüz hilm olursa yalnızın
Ol kişide tiz harb ola bu din

(I/1,b.10,11,s.485)

O'na göre “ O yumuşaklık ile halkı davet etmeli; sonra da Tanrı'nın emirlerini ilmi ile bildirmelidir.” Yumuşaklık yoksa insanları bu dine davet etmede güçlük çekecek, insanlara dini sevdirme konusunda zorlanacaktır. Şâyet ilmi yoksa bu sefer de dinin emirlerini

bildirmede eksik kalacak ve doğru aktaramayacaktır. İşte bunların ikisi bir arada bulunursa; halk böyle kimseyi dinleyip sözünü tutar.

Pes ikisi bile gerek kişide
Kim anun didüğünü halk işide

Halkı da'vet eyleye hilmi bile
Emr-i ma'rûf bildüre 'ilm bile

(I/1,b.2,3,s.487)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Güzel ve hikmetli sözlerle onları hak yola davet et nahl 125

(I/1,b.4,s.487)

Âşık Paşa ilim sahibi olanların âlemde ve insanda gördükleri ip uçlarından gerçeğe ulaştıklarını bildirerek Allah'ın âleme yazdığı ibret nüshasını sadece ilim sahiplerinin okuyabildiğini vurgulamıştır.

Âlem üzre yazdı 'ibret nüshasın
Âdemiye virdi dâniş noktasın

(I/2,b.3,s.541)

Âlemi bu âdemi de gizledi
Ehl-i dâniş geldi anı izledi

(I/2,b.4,s.541)

Âşık Paşa burada bilgili insanı gerçek insan olarak kabul etmiştir.

Gördi 'âlem âdemide gizlüdür
Gizlü 'ilmün nakşı zâhir yazludur

Okıdı ol nakşı bildi 'ālemi
Uşbu 'ilmi bilen oldu ādemi

(I/2,b.5,6,s.541)

Âşık Paşa insanlar arasında zengin olanları sayarken bu zenginler arasında ilm sahibi olanları da saymıştır. “İşte o zenginlerden biri de bilim içinde hüneri olan kişidir ve onun buyurduğunu insanlar tutmaktadır. Onun hükmüne hükümdarlar bile boyun eğer; çünkü o bu dinde mutlak söz sahibidir: Şair âlimleri hakk'ın hazinesinin gizli sırlarını açan ve doğruları gösteren üstün kişiler olarak görmüş : ayrıca onların kimseden korkusu yoktur; onların yanında da kimseye söz düşmez demiştir.

Şoldur ol kim 'ilm içine fenni var
Her ne kim ol buyurursa halk dutar

Pādişāhlar mahkūm anun hükmine
Zire ol mutlak hakemdür bu dine

Tanrı'nın genc-hānesidür sinesi
Zehresi yok kimse ana dinesi

(II/1,b.6,7,8,s.55)

Kanda kim ol oturuban söz açā
Din içinde hakkı batıdan seçe

(II/1,b.9,s.55)

Âşık Paşa'ya göre âlimlere bu değer ve yücelik Tanrı tarafından verildiği için, Peygamber böyle kimseleri övmüştür. Âlime her zaman saygı gösterilmeli; çünkü o bu saygıya lâyıktır.

Dāyimā 'izzet gerekdür bes ona
'İzzete lâyıkdur anı görsene

'İzzet ana Tanrı'dandur iy safā
Anun-içun öğdi anı Mustafā

(II/1,b.6,7,s.57)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği hadis şudur :

- Alime ikram eden bana ikram etmiş olur.¹

(II/1,b.8,s.57)

Âşık Paşa âlimlerin hikmetten habersiz olanlarını orta tabakanın en aşağısı olarak görmüştür. Âlim ilimle birlikte hikmet sahibi olursa o zamanlar hükmeden konumda olur.

'Âlimün kim hikmeti yok ne-durur
Kendü kimdür menzili kanda-durur

Bilün anı evsatunednâsıdur
Gerçi dünya ehlinün a'lasıdur

'İlmi âletdür bularun dünyaya
Kim anunla dünya arta iy dede

Liki hazret sırrına irmez bular
Gizlü nakşı hiç bakup görmez bular

(II/1,b.2,3,4,6,s.395)

Âşık Paşa âlimlerde olmaması gereken özellikler içinde açgözlülüğü de saymıştır. "Bütün kullar aç gözlülükle uğursuzlaşıp kıymetten düşer; ancak bu, âlimlerde olursa daha fazla noksanlık getirir." Âşık Paşa'nın âlimden anladığı şey onun doğruları görüp yapması, insanlara bu konuda örnek olmasıdır. Âlim ilmi ile diğer insanlardan ayrılır, üstün tutulur; fakat bu ilim o kişiyi kötü eğilimlerden, dünyevî düşüncelerden koparamıyorsa; işte âlim o noktada değersiz olur, tüm cazibesini de kaybeder.

Ol tama'la kamu kullar nahs olur
İlla 'ilm ehlinde artuk naks olur

¹ HATİB-İ BAĞDADİ (1983). el-Câmi, Riyad: Mektebetü'l-Maarif, c.1, s. 181.

İzzetin 'âlinlerün oldur bozan
'Âlim-iken adını eyler ozan

(II/2,b.3,4,s.687)

Bu 'âlimlerde tama' bi-zabt olur
Anun-ıla cümle işi habt olur

(II/2,b.5,s.687)

Tanrı sevmez 'âlimi bu hulk-ıla
Çün mümāsib oldı cümle halk-ıla

'İlm ehlinde gerekdür pes vera'
Kim olalar bi-tevakku 'bi-tama'

Eyle olan 'alim ehlu'llāh olur
Maksudı vü ma'būdi Allah olur

(II/2,b.6,7,8,s.687)

Âşık Paşa insanın dünyadaki dostlarından bahseder. Ona göre insanın dünyadaki dostlarından birisi de âlimlerdir. "İnsanlara İslâmiyet'in emrettiği şekilde yol gösteren âlimlerdir. Onlar bizi günde beş defa çağırıp rahmete ulaştırdığı gibi, her an da ibadete davet eylerler. İnsanları Hakk'a çağırın bunlar olduğu gibi; Hz. Muhammed'in nevbetini de bunlar vurmaktadır." Âşık Paşa, âlimleri insanın iyiliğini istedikleri ve onların yararına olacak şeyleri tek tek anlattıkları için insanın dostlarından sayar. Dost olmalarının sebebi insanı doğru yola sokmaya çalışmaları ve hata yapmamaları için doğru ve yanlış onlara bildirmeleridir.

Ol bişinci dostumuz 'ulmā-durur
Kim bu halka şer'ile yol gösterür

Da'vet eyler bizi her dem tā'ata
Günde biş kez akır iltür rahmete

İnsanları Hakk'a ünleyen bunlar-durur
Mustafâ'nun nevbetin bunlar urur

(II/2,b.1,2,4,s.785)

Âşık Paşa insanlar için çok önemli olan dini konularda âlimlerin fikirlerinin önemini vurgular ki ona göre âlimler ilimleri sayesinde bilinmeyi bilir kırlarlar.

Yılda otua gün oruç ol gösterür
Halkı çok dürlü günâhdan kurtarur

Hem zekâtı gösterür yıldan yıla
Hakkı bătıldan seçer kıldan kıla

(II/2,b.5,6,s.785)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Dosdoğru namaz kılın ve zekat verin Bakara 43,110.

(II/2,b.7,s.785)

Âşık Paşa âlimleri dini ayakta tutan direğe benzetir ki onlara bu yüzden dünya durdukça ihtiyaç vardır.

Bildürürler her işi n'itmek gerek
Güç yitiçek Kabe'ye gitmek gerek

Dāyimā bunlar-durur dine direk
Niçe kim dünya dura bunlar gerek

Kanda müşkil olsa bunlardur açan
Müsmili murdarı bunlardur seçen

(II/2,b.9,s.785)

Âlimler, insan için vazgeçilmez bir değer taşırlar ki onlar, bu karanlık ve uzun dünya yolunda insana nasıl yol alması gerektiğini bildiren; ahiret hayatında onu nelerin beklediğini anlatan ışıklar gibidirler.

Bildürür ol pâdişah emrin bize
Kıldurur peygamberin kavlin bize

Ögredür abdest niçe almak gerek
Gösterür tâ'at niçe almak gerek

Bildürürler bize dünyâ n'eydügin
Anladurlar âhiret niçe'ydügin

Hükm iderler âhiretde n'olısar
Her ki ne işlerse anı bulıdar

(II/2,b.6,s.787)

Âşık Paşa okurlarına âlimlerin önemini ve onların sezışlerinin değerini dile getirmiş böylece doğru yolda gitmenin yolunu da göstermiştir. Hatta âlimlerin öğütlerini tutmayan kişilere insan bile denilemeyeceğini vurgulayarak insan olabilmenin kendine göre kriterini de belirlemiştir.

Uşbu hâsıl ol 'âlimlerden biter
Bahtlu ol kim anun sözün dutar

Kişi oldur kim dutarsa sözünü
Müzd-durur görmek bularun yüzünü

(II/2,b.8,9,s.787)

B) İlim

Âşık Paşa, gören göz için kâinatın ilim ve ibret dolu bir kitap olduğunu, bunun Tanrı'nın gizli ilmi olduğunu sık sık vurgulamıştır. O'na göre asıl kutlu kişi, bu haberi

gördüklerinden alabilen kişidir. Kâinata ilim, ibret ve hikmet öğreten bir kitap olarak bakan Âşık Paşa'nın nazarında ilim insana insanlığını kazandıran en önemli öğedir. İlim sahibi insanlar yıldıza benzeyen diğer insanların içinde ay gibi parlamaktadırlar. Bu yüzden onlar karanlık yolları ilimleriyle aydınlatan rehberdirler.

Uşbu 'âlem bir kitabdur mu'teber
Bahtlu kim aldı-y-sa andan haber

'İlm ü 'ibret toptoludur bu kitâb
Cânlara Hakdan gelür her dem hitâb

(II/1,b.6,7,s. 425)

Âşık Paşa ilk önce insanın Tanrı ilmini bilmesi gerektiğine inanmıştır. Ona göre önemli olan kişinin okuması, okuduğunu bilmesi, bildiğine göre iş görmesi ve bunların hepsinin Hak katında kabul olmasıdır. Kişi okuduğunun manâsını bilmezse ilmi yok demektir; bildiğiyle amel etmezse bu da büyük sorumluluktur.

Tanrı 'ilmin hoş-durur bilse kişi
İşlese anun-ıla her bir işi

Okımag u bilmek ü kılmakdur iş
Kılduğı anda kabul olmakdur iş

Ma'nisin bilmezse 'ilmi olur muhâl
Bildügin kılmazsa hod külli vebâl

(I/2,b.3,4,5,s.575)

Ona göre kadın olsun erkek olsun ilim öğrenmek ve ilmi ile amel etmek Hakk'tan herkese farzdır.

Gerçi bu 'ilm ü 'amel Hak'dan bize
Farz olupdur işlemek kamumuza

(I/2,b.2,s.577)

Âşık Paşa burada şu hadise yer verir :

- Kadın olsun erkek olsun ilim öğrenmek herkese Allah'ın emridir.¹

(I/2,b.3,s.577)

Âşık Paşa'ya göre kişi eğer aşkla kendine bakabilir ve gördüklerinden ders alabilirse ona Hakk'ın gizli ilmi açılır ve görünür. Çünkü insanın kendisi âlemin küçük bir kopyesidir ve âlemde olan her şey onda da vardır. Ayrıca kişi ancak kendini bilmekle Hakk'ı bilecektir.

Işk kitâbından akırsân bir sebak
Malum ola sana senden ilm-i Hak

(I/2,b.9,s.557)

Zira kim genç-hane kıldı Hak seni
Kodı sende küllikendü ilmîni

(I/2,b.10,s.557)

Âşık Paşa'ya göre Tanrı'dan beş çeşit ilim gelmiştir; bunların her biri kulların beş yerine konmuştur. Âşık Paşa okuruna şöyle seslenir: "Eğer can ve gönülden dinlersen Tanrı'nın hangi ilmi nerene makam eylediğini eksiksiz anlatırım." Âşık Paşa burada söylediklerinin çok dikkatli dinlenirse anlaşılacağını vurgulayarak söylediklerin kolay anlaşılır şeyler olmadığını bildirmiştir.

Tanrı'dan biş türlü ilm inmiş-durur
Kulların biş yerine konmuş-durur

Işk-ıla dinler-isen eydem tamam
Kankı 'ilme nireni kıldı makâm

(I/2,b.1,2,s.559)

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). *El-Camîu's-Sağîr*, 5264 nolu hadis.

Bu ilimler şunlardır:

1. Bunlardan biri “zahir ilmi”dir ki, Tanrı’dan sevdiklerine verilmiş ve bu nefse hâkim kılınmıştır. İşte bu nefse Allah’ın emirlerini bildiren ve ona karşı kulluk yaptıran; nefse doğru yolu gösteren ve insanı şeytanın yağmalarından kurtaran bu ilimdir. Eğer O bir olan Tanrı, zâhir ilmini vermeseydi, nefis sonsuza kadar karanlık içinde kalırdı.

‘İlm-i zâhir Tanrı’dan çün dostına
Geldi hâkim oldu bu nefis üstüne

Tâ ki nefse emr-i ma’ruf bildüre
Pâdişâha karşı kulluk kıldura

Nefsüne bu doğru yolu göstere
Sini şeytân garetinden kurtara

‘İlmi zâhir itmeseydi ol Ahad
Nefs kalaydı zulmet içre tâ ebed

(I/2,b.7,8,9,10,s.559)

“Kısaca zâhir ilmi nefiste eğleşir, işi de onu yola getirmektir.”

‘İlm-i zâhir pes bu nefside oturur
İşi oldur nefsi yola getirür

2. Bu ilimlerden biri de “ibret ilmi”dir. “İbret ilminin yeri akıldır. Bu yüzden ibret ilmi aklın alacağı ilimdir; o böylece görmediğini görür ve şaşırıp hayrete düşer. Çünkü ibret kâinatın üstünde yazılmış, ilmi de aklın içinde gizlenmiştir. O ibretleri göz görür, akıl da okur; hiç akılsız ve deli ibret eri olabilir mi? İşte o ilim akıl içinde yer tutmuştur; insan bu yüzden nereye bakarsa ibret alır.”

‘İlm-i ibret şol-durur ‘akl anlaya
Görmedügin hem göre hem tanlaya

Zira ‘ālem üzre ‘ibret yazlıdur
‘İlmi anun ‘akl içinde gizlüdür

Göz görür ‘akl okır ol ‘ibretleri
Hiç ola mı hem delü ‘ibret eri

Ol ilim pes ‘akl içinde oturur
Kanda kim bakarsa ‘ibret getirür

(I/2,b.3,4,5,6,s.561)

Âşık Paşa düşüncelerini inandırıcı kılmak adına şu âyete yer vermiştir :

- Şüphesiz bunda görüş sahipleri için mutlak bir ibret vardır Nur 44

(I/2,b.7,s.561)

3. Bir diğer ilim “esrar ilmi”dir. O bir olan Tanrı esrarı can ile beraber eylemiştir. Âşık Paşa esrar ilminin canda mekân tuttuğunu bildirmiş; böylece canın sırlarla dolu bir ilme sahip olduğunu vurgulamıştır.

‘İlmi esrârı Çalap cānda kaldı
Sanma kim nefsde vü yâ tende kadı

Cān içinde kadı esrârı Ahad
Cāndan ayrılmayısardur tāmebed

(I/2,b.3,6,s. 563)

4. Ona göre “kudret ilmi” de zat içinde gizlenmiştir ve o olmaz diye bilinen bütün işleri yapandır. Sonra bu kudret bütün ilimlerin canıdır ve zat içinde Allah’ın ışığıdır.

‘İlm-i kudret zāt içinde oturur
Niçe bitmez işleri o bitürür

Pes bu kudret cümle 'ilmün cānidur

Zāt içinde pertev-i Yezdānidür

(I/2,b.8,11,s.563)

Âşık Paşa'ya göre ilmi üstün kılan delildir, o şerbet gibi bütün insanlara sunulur. Delil, nişan, ispat olmazsa insanlar ilmi almazlar ve yeterli olmayan kişiler dahi ilme engel olabilirler.

Ol delildür kim bu 'ilmi geçürür

Şarbet eyler cümle halka içürür

Pes delilsüz 'ilmi hād almaz kişi

Māni olur degme bir olmaz kişi

(I/2,b.3,5,s.565)

Âşık Paşa böylece saydığı beş çeşit ilmin delillerini de belirtir. Ona göre zahir ilminde delil, ya peygamber sözü, yahut da Kur'an âyetleridir. Çünkü zahir ilmi ona göre nefiste yerleşmiştir; nefis ise hem güçsüzdür hem de fadulluk etmekte, isyana yönelmektedir. Bu yüzden de başkasının sözünü kabul etmez; ancak Allah ve peygamberinin sözünü karşı susar. İşte bu sebepten Âşık Paşa'ya göre zahir ilminin delili Kur'an âyetleri ve peygamber sözleridir. Âşık Paşa burada Kur'an âyetleri ve peygamber sözlerini duyan nefislerin görüp duyduklarından ders alabildiklerini anlatmıştır.

'İlmi zahirde delilün gāyeti

Yā hadisdür yāhu Kur'an āyeti

Zira zāhir 'ilmi nefside oturur

Nefs faduldur dem-be-dem baş gösterür

(I/2,b.6,7,s.565)

Kimsenün ayruk sözün kılmaz kabül

İlla şol kim Tanrı eytdi yā resul

(I/2,b.8,s.565)

İbret ilmine ise misalden başka delil yoktur; çünkü misal verilmişse, karşı gelinmeden kabul edilir. Zira ibret cihanda yazılı, sırrı da kendilerinde gizlidir. Akıl oturup o ibrete bakar ve varlıklarda nasıl ve ne şekilde olduğunu görür.

‘İbrete yokdur delil illā misāl
Çün misāl geldi dahı yokdur mecāl

(I/2,b.11,s.565)

Zira ‘ibret bu cihānda yazlıdur
Sırrı anun cism içinde gizlıdür

‘Akl oturmuşdur bakar ol ‘ibrete
Görür anda niçedür bunda nite

Pes meseldür ‘ibret evinde delil
Nitekim Kur’ān2da eydür ol Celil

(I/2,b.1,2,6,s.567)

Âşık Paşa’nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Bu misalleri insanlara, olur ki düşünürler diye söylüyoruz Haşir 21

(I/2,b.7,s.567)

Âşık Paşa hikmet ilmine sıra gelince buna delilinin olmadığını; ancak söz dinleyenin dürüst (sadık) olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre hikmet ilmini dinleyen kişide doğruluk ve kalp temizliği olmazsa; ona ne ne kadar söylenirse söylensin bu söylenenlerin hepsi boşunadır.

Hikmete hergiz delil yokdur ‘ayān
İlla şol kim sādık ola dinleyen

Hikmete ger sıdk olmazsa delil
Kanda söylerse olur hor u zelil

Zira kim hikmet Çalap nutkı-durur

Pes delili mü'minün sıdkı-durur

(I/2,b.9,10,11,s.567)

Âşık Paşa doğruluktan nasibi olmayan insanlara hikmetin tesir etmeyeceğine dikkat çekerek anlamayana söyleyip de bu ilmi boşa harcama, haksızlık etme mesajını vermiştir. Çünkü hikmet gönüllere tesir ettiği için gönlün temiz olması şarttır; yoksa tesir edecek yer(gönül) bulamaz.

Sıdkı yoga hikmeti sen söyleme

Key sakın ol hikmete zulm eyleme

Kim alasin hikmeti saddak ile

Hem kopasin yarın ol Sıddik ile

(I/2,b.6,s.569)

Âşık Paşa'ya göre esrar ilminin işareti de sevgidir; çünkü aşk cana bağlanmıştır. Eğer ortada aşk ve sevgi bulunmazsa; sır kendini can içinde göstermez. "Kişi sevmediği yere sır açmamalı; eğer açarsa zaten sözü dinlenmez. Can canı sevince ona sırrını açar; hatta küfür de olsa, islâmiyet de olsa ondan bile geçer." Âşık Paşa burada esrar ilminin canda yer ettiğini; çünkü aşkın cana bağlı olduğunu bildirmiştir. Canın içinde olan sırrın ortaya çıkabilmesi için gerçek mânada sevgiye, aşka ihtiyaç vardır. Âşkı tadan can başka bir canı sevdiği için can içinden gizli sırlar ortaya çıkar; bu ortaya çıkış için tek şart gerçek sevgidir. Sevginin kural tanımazlığını ve seçiciliğini Âşık Paşa "şâyet can canı severse ona sırrını açar" deyişiyle vurgulamıştır. Âşık Paşa beşerî aşktan ilâhi aşka geçiş noktasında neler olduğunu anlatarak aşkın sırlarla dolu olduğunu ve insana verilmiş bir nimet olduğunu dile getirmiştir.

'İlm-i esrârun delili sevgüdür

Zira sevgü cân içinde eygüdür

Tâ ki sevgü olmayınca ortada

Cân içinden sırr açılmaz iy dede

(I/2b.10,11,s.569)

Sevmedük yire kişi rāz açmaya
Ger açarsa sözi anda geçmeye

Cānı cān sevse ana rāzın açar
Küfr-ise İslām-ısa anda geçer

(I/b.1,2,s.571)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Onu Allah'ı sever gibi severler; iman ederlerse Allah'ı onlardan daha fazla severler
Bakara 165.

(I/2,b.4,s.571)

Ona göre kudret ilmine delil her söylediğini ve dediğini yapmaktır. Çünkü kudret güç yetirmektir; bu, isteyince can alıp, dilediğinde de can vermektedir.

Kudrete şoldur delil kim söyleye
Ne ki dirse didüğünü işleye

Zira kudret ol-durur kim el ire
Dilese hem cān ala hem cān vire

(I/2,b.9,s.571)

Kısaca Âşık Paşa'ya göre bu kudret ilmine açık nişan, Hakk'ın açıktan açığa hükümünü icra etmesidir. "İşte bu yüzden nerede kudret ilmi varsa bu haktır; bunu bilip işleyen de, gerçek hüküm sahibidir."

Pes delil bu 'ilm-i kudretde 'ayān
Hükmini sürmek-durur bellü beyān

Kanda kudret 'ilmi varsa hak-durur
Anı bilen hâkim-i mutlak-durur

Her ki sâhip-kudret ola şeksüzün
Anı gören bil ki gördi Hak yüzün

Gözü-durur ol kişi her kim baka

Gören Hak didârın anda mutlakâ

(I/2,b.1,2,3,4,s.573)

Âşık Paşa kişinin taşıdığı canın diriliğini ilimden aldığı söylemiş; böylece ilmi olmayan canların da ölü olduğunu belirtmiştir. Bunun ispatı olarak da ilimden nasipsiz canların aşağı ve âciz olduklarına dikkat edilmesini vurgulamıştır. O'na göre can tüm değer ve faziletlerini ilimden almaktadır. İlim sahibi kişilerin gerçek manada diri, canlı olduğunu vurgulamış diğer insanların ise canlarının ölü olduğuna dikkat çekilmiştir. Kişi hayatta bildiği kadarını yaşayabildiği, düşünebildiği için bilginin fazlalığının güzelliği anlatılmıştır. Âşık Paşa kişiyi, bilgili olmaya ve bilgiyi elde edecek eğitimi almaya her vesile ile teşvik etmiştir. Âlimler, bu bilgileri sebebiyle herkesin korkup ne yapacaklarını şaşırtdıkları sultanlara dahi sözlerini geçirmektedirler. İlim bu yüzden insan için en önemli ve vazgeçilmez şartlardandır.

Cân diridür 'ilm-ile bilgil 'ayân

Câna cândur 'ilm-i Hak bellü beyân

(I/2,b.11,s.965)

Kankı cân kin 'ilmi yokdur ölüdür

Görsene cân kim kamudan ol aludur

Bu fazilet 'ilm-iledür cânlara

Anun-ıçun hüküm ider sultânlar

(I/2,b.1,2,s.967)

Âşık Paşa ilimlerin canı olarak Tanrı ilmini görmüştür; çünkü o şaire göre bütün ilimlerin kaynağı ve örneğidir. Tanrı ilmüne sahip kişilerin canı bir kat daha diridir ki şair dini konulardaki bilgilerin öğrenilmesinin gerekliliğini vurgulanmıştır. Âlimlerin canları diri olduğu için bu diri candan türlü türlü hikmetler ortaya çıkmaktadır. Onlar bu ilimleri sayesinde görünmeyeni görünür, duyulmayı duyulur hâle getirdikleri için onlar, insanlara sırlar âleminden ipuçları verirler.

Cân kim anun Tanrı 'ilmi cânidur

Görsene ol kamunun sultânıdur

Diri pes cânı bu Hak ‘ilmi dutar
Dürlü hikmet ol diri cândan biter

(I/2,b.3,4,s.967)

Âşık Paşa ilmin diriliğini de akıllı olmaya bağlamıştır. “İlmin ayakta durmasının sebebi akıldır; zaten onu elde eden de akılla elde etmiştir. Akılsız kişinin ilmi ölü olduğundan onun ilminden fayda gelmez. Bu yüzden ilmin canı mutlaka akıldır; akli eksik olan ilimle Hakk’a ulaşamaz.” Âşık Paşa gerçekten aklın rehberliğinde yapılan ilmin herkese ve o ilim sahibine yararı olduğunu belirtirken aksi bir durumun da hiç kimseye bir yararının olmayacağını vurgulamıştır.

Her kimün kim akli yokdur ‘ilmi yok
‘Akli kâmil kişinün hâd ‘ilmi çok

‘İlmi diri ‘akl-ıla dutdı dutan
‘İlmi hem bu ‘akl-ıla utdı utan

(I/2,b.10,11,s.967)

Ölüdür ‘ilmi ‘akılsuz kişinün
Anun-içün hâsılı yok işinün

Bu ‘akıldur cânı ‘ilmün mutlakā
‘Akli nâkis ‘il-ile irmez Hak’a

(I/2,b.1,2,s.969)

Kanıkı ‘ilm issi kim ol ‘ākıl degül
Hiç ‘ilminden ‘amel hâsıl degül

(I/2,b.3,s.969)

Âşık Paş Garib-nâme’de düşüncelerinin anlatımında sık sık benzetmelerinden faydalanmıştır. İnsanların konumlarına göre ihtiyaç duydukları dokuz nesneyi onların işlerinin yapabilmeleri için gerekli olan dokuz alete benzeten Âşık Paşa ilmi de din sahiplerinin ihtiyaç duydukları yedinci alet olarak kabul etmiştir.

İlmi şeytanın onunla alt edildiği, başının kesildiği kılıca benzeten Âşık Paşa kimde ilim kılıcı varsa o aynı zamanda kendi nefsinin de yenmiştir der. Âşık Paşa çizdiği bu tabloyla insanlara insanlığını kazandıran en önemli şeyin ilim olduğunu vurgulamıştır. İlim sayesinde tüm kötülükler değersiz kılınmış hatta kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu da insanların insanca bir ortamda yaşayabilmeleri demektir.

Çün şeri'ât biligin takdun bile
İmdi bu kez al 'ilim kılıcın ele

Bu 'ilimdür âletün yidinçisi
Anun-ıla basılır şeytân süsi

Kimde kim 'ilm oldu nefsi basdı ol
Kendü divin yindi başın kesdi ol

(I/2,b.5,6,7,s.573)

'İlm elinde cümle bu fisk u fesād
Zerre kadri kalmadı oldu kesād

Her ki aldı bu 'ilim kılıcın ele
Sürdi kendü hükmini ilden ile

(I/2,b.8,11,s.573)

Âşık Paşa Garib-nâme'nin onuncu bölümünün beşinci kıssasında ilmin maldan üstün olduğunu hikâye ederek anlatmıştır. Hz. Muhammed'in "Ben ilmin şehriyim Ali ise kapısıdır" buyurduğunu; haricilerin bu hadisi işitip haset ettiklerini, on kişinin birleşip anlaşarak Ali'den ilmin mi yoksa malın mı üstün olduklarını birer birer sorduklarını ve bunun cevabını aldıklarını bildirmiştir.

Âşık Paşa, ilmin dünya malından üstün olduğunu bu yüzden de ona çok değer verilmesi gerektiğini bildirmiştir. "Gerçi mal biriktirenin adı zengin ve beydir; ancak bu ilim maldan çok üstündür. Âlimin halk arasındaki yeri başköşedir; ayrıca Hakk'ın yanındaki değeri de büyüktür." Âşık Paşa ilmin hem bu dünyada hem de Tanrı'nın yanında çok değerli olduğunu belirtmiş ilme değer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Dünya mālından 'ilim yigdür bilün
İy yaranlar 'ilme key ragbet kılun

Gerçi maldâr adı boy u beg-durur
İlla maldan bu 'ilim çok yig-durur

'Ālimün çün halk katında sadrı var
Hem dahı Hak hazretinde kadrı var

(II/2,b.4,5,6,s.741)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini artırır Mücadele II.

(II/2,b.7,s.741)

Âşık Paşa insana malın dünyada ister istemez sıkıntı vereceğini ve Allah'a ulaşmada geri koyacağını bildirirken ilmin de Hakk'ı bilmede ve O'na ulaşmada bir merhâle olduğunu vurgulamıştır.

Mâlı çok dardır bu dünyâ zahmetin
Hem gümândur kim bula Hak rahmetin

Pes'ilim yigdür bu maldan mutlaka
Mâl girü kor şahsı 'ilm iltür Hak'a

(II/2,b.8,11,s.741)

Âşık Paşa mal ve ilimle ilgili söylediklerini ispatlamak için Hz. Muhammed'in sözünü örnek olarak göstermiştir :

- İlmin şehri benim, kapısı Ali'dir¹

(II/2,b.6,s.743)

Çün bu sözi has u 'âm iştdiler

İmdi bir işit ki ne iş itdiler

Ol ki mü'mindi inandı şeksüzün
Hak diyüp hak bildi peygamber sözün

(II/2,b.10,11,s.743)

Kâfir ü münkir münâfık almadı
Hak diyüben bu sözi hak bilmedi

Eytdiler görlüm 'Ali uşbu söze
Soralum bir ne cevâb eydür bize

Inumuz bu sözi bir bir soralum
Mâl mı yigdür 'ilm mi yigdür görelüm

(II/2,b.1,3,4,s.745)

Âşık Paşa burada bahsettiği olayı hikâye ederek anlatmıştır.² Aralarında anlaşılan on kişiden ilki Hz. Ali'nin yanına gelerek ona :

- "Ya Ali, bu ilim mi üstün, yoksa dünya malı mı?" sorusunu yöneltir.

"Bize söyle de, hangisinin kıymetli olduğunu bilip, üstün olana değer verelim" der. O mü'minlerin emiri açıkça;

- "Şüphesiz Tanrı ilmi üstündür; eğer emek çekersen ilim için çek ve bu ilmin dünya malından üstün olduğunu iyi bil" der.

O kişi bu defa da "Hangi sebeple, insan ilmin üstünlüğünü bilebilir?" diye sorar. Hz. Ali cevap olarak :

- "İlmi öğrenmek herkese farzdır; ilmi peygamberlere bildiren ve veren yüce Allah'tır, onlar ilim sayesinde insanlara yol gösterip, delil oldular. Karun hesapsız mal toplamıştı;

¹ es-SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr (1990). *El-Camû's-Sağîr*, 2705 numaralı hadis.

² Hikâye için bkz. YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.II/2 s.[745-767].

sonunda onunla yerin dibine geçip harap oldu. İşte ilim mutlaka maldan üstündür; mal insanı yoldan kor, ilim ise Allah'a ulaştırır" der.

Bu cevabı alan kişi çıkar ve arkasından ikinci kişi Ali'ye aynı soruyu sorar. Hz. Ali yine :

-“İlim maldan üstündür; onunla mal kıyaslanamaz, ilim çok çok kıymetlidir. İlim için çalışanlar asla pişman olmazlar; onlar hep sevinçlidirler, bir an bile kederlenmezler” der.

Sebebi sorulunca Hz. Ali :

- “Mal harcanınca eksilir, ilim harcanınca çoğalır ve gelişip serpilir. Bir de ilim sahibi Allah'ın emrini bilir oysa mal sahibinin o emirden haberi yoktur ve ömrünü günah içinde geçirir; bu yüzden de ilim maldan üstündür” der.

Aynı soru Hz. Ali'ye tekrar sorulur ve bu sefer cevap şöyledir :

“Malı hırsız ansızın çalar; ayrıca haydutlar ister istemez yol kesip alırlar; lâkin ilmi kimse alamadığı gibi; kimsenin emirle, zorla alıp sahip olması da mümkün değildir” der. Hz. Ali aynı soruya :

- “İlim üstündür ve mal ile kıyaslanamaz; o Allah'ın vergisidir, herkese kismet olmaz. Ayrıca kişi ölünce malını mülkünü başkası almakta; hâlbuki, hayatta birlikte olduğu ilmini yanında götürmektedir; bu üstünlüktür; işte ilim mutlaka üstündür; mal insanı oyalayıp geri kor, ilim ise Hakk'a götürür” diyerek sözlerini noktalar.

Ali'den bu cevabı alan kişi de gider bu defa da altıncı kişi gelip aynı soruyu Ali'ye sorar. Ali :

- “İlim iyi şeydir; sen ilimle uğraş, böyle olunca mal kendiliğinden gelir. Kim ilim öğrenmek için çalıştıysa; o şüphesiz maldan üstün bir varlığa kavuştu” der.

Bunun üzerine “İlmin maldan üstünlüğünü, iyice açıkla da bunun sırrını anlayalım” derler. O da :

- “Mal ile dünya nimeetleri ele geçer, onun kişiye sağladığı da dünya izzetidir. İlimle ise hem dünya hem izzet hem kutluluk bulunmuş olur” diyerek cevaplar.

Bir başkası tekrar Hz. Ali'nin yanına gelerek ona aynı soruyu sorar. O da yine :

- “Mal sevgisi mala konduğu vakit insan endişeye kapılır ve gönlü kararır. Hâlbuki can ve gönül bu ilimle aydınlanır ve insanın baktığı yerler gözlerine gül bahçesi olur” diyerek sözlerini sürdürür. Bu defa da sekizinci kişi aynı soruyla Hz. Ali'nin yanına gelir. O da tekrar :

- “Elbette ilim üstündür; maldan daha değerlidir; mal yer gibi ilim de gökyüzü gibidir, bunu böylece bil” diyerek soruyu cevaplar. Soruyu yönelten :

- “Bundaki sır nedir” diye sorunca; Ali :

- “Mal sahibi kazancının helâl olduğuna dair hesap verecek, haramdan kazanmışsa azap görecek. Ancak âlimler şefaathçi olup, ahirette, suçlunun elinden tutacak. İşte ilim mutlaka maldan üstündür; çünkü mal insanı gerilerde bırakırken ilim ise Allah'a ulaştırır” der.

Bu tekrar Hz. Ali aynı konudaki aynı soruya :

- “Şüphesiz ilim maldan üstündür; çünkü sırları ve gizlilikleri keşfedip görenler bunları ilimle gördüler. Kimin ilmi çoksa o zengindir, üstelik o ay, diğer insanlarda yıldız gibidir” der. Bu sözüne şahit istenince Hz. Ali :

- “O, büyüklük sahibi Allah, ilmi gökten gönderdi ve sahibini göğe çıkardı. Malın aslı ise yerdir ve o yerden çıkar, onu seven de yerde kaybolup gider, bu başlıca delildir” diyerek soruyu cevaplar.

Bir başkasından aldığı aynı soru üzerine Ali :

- “Hak ilmi maldan üstündür; kim ilme emek çekmişse, yolunu şaşırıp aldanmamıştır; siz de mala değil, ilme önem veriniz. Çünkü ilmi çok olanlar tanrılık davası etmemişlerdir.

Onların işleri devamlı zikir ve ibadettir; mal sahibi olanlar, tanrılık iddiasında bulundular. Malları bunları baştan çıkardı; bu yüzden de azıtıp doğru yoldan saptılar” der.

Hız. Ali onuna da on farklı cevap verince onların da inkârları kaybolur ve doğruyu görürler. O hikmet ve sırları anlayarak, hepsi birden müslüman olurlar.

İy yarānlar key ragbet kılun
Cāhil olman bu ‘ālimlerden olun

Her kim ol öğrendiyse ‘ilmi tamām
Cümle gönüller ana oldı makām

(II/2,b.10,11,s.765)

Âşık Paşa başka bir bakış açısıyla ilmi insanları arıtan suya benzetir ki O’na göre ilim, kime nasip olursa o kişiyi hem kandırır hem de temizler.

Suya benzer ya’ni bu ‘ilm arıdur
Kime gelse kandurur hem arıdur

(II/2,b.6,s.783)

Âşık Paşa dünyada üstün tutulan şeyleri sayarken bunların içinde ilme de yer vermiştir. İlim ayrıca dünyanın süsüdür. İlim sayesinde kişi yüksekte yükseğe geçebilmekte ve bilinmeyenler bilinir olmaktadır.

Bir dahı nedür cihānda mu’teber
Ol ‘ilimdür kim virür Hak’dan Haber

Hak anı viribidi gökten yire
Geldi kim halka haber Hak’dan vire

Revnaka bu ‘ilm-ile geldi cihān
Ma’lum oldı âşıkārā vü nihān

Aslı göktendür bizi dartar göge
Kim uyarsa irişür yigden yige

(II/2,b.3,4,5,6,s.857)

Âşık Paşa “ İlim, cennete kurulmuş bir merdivendir, ayrıca göklere uçmak için cana kanattır.” sözüyle ilmin önemini daha anlaşılır kılmak istemiş ve onu somutlaştırarak anlatmıştır..

Bu ‘ilim bir nerdübândur uçmaga
Hem kanatdur cāna göge uçmaga

(II/2,b.7,s.857)

Âşık Paşa’nın düşüncelerini inandırıcı kılmak için burada başvurduğu âyet şudur :

- Gücün yetiyorsa yere girmek yahut merdivenle göğe çıkmak suretiyle... Enam 35.

(II/2,b.8,857)

Âşık Paşa, peygamber ve velilerin bu ilim sayesinde insanları yola koyup menzile ulaştırdıklarını dile getirmiştir. Ayrıca dünya ona göre karanlıktır ve bu karanlığı aydınlatanlar âlimlerdir.

Âşık Paşa insanların yol göstericisi peygamber ve velilerin bu rehberlikte en etkili silahlarının ilim olduğunu vurgulayarak, doğru yola girmenin ve menzile ulaşmanın tek çaresi olarak da ilmi gösterir. Dünya ona göre savaşılmış mücedele edilecek karanlık, içi hile ve tuzaklarla dolu bir evdir; bu evdeki karanlık ancak ilimle aydınlanabilir.

Evliyā vü enbiy bu ‘ilm-ile
Başlayup bu halkı ilti menzile

Dünya bir evdür karanu tünd ü teng
İçi tolu mekr ü hile harb u ceng

Ol karanu 'ilm-ile aydın olur
Sulha döner cengü tarı gin olur

(II/2,b.9,10,11,s.857)

Âşık Paşa ilmin ışık gibi yolları aydınlattığını buna da en güzel örneğin Hz. Muhammed olduğunu vurgulamıştır bununla birlikte kişiye düşen ilk önce İslâmi ilimleri öğrenmesi ve öğrendiklerine uygun bir hayat sürmesidir.

Bu 'ilim zira çeragdur iy safâ
Anun-ıla dutdı mülki Mustafa

İlk gerek kim Tanrı 'ilmin bileler
Andan anunla 'ibâdet kılalar

Gerçi kim 'ilmün 'arredür mivesi
İlla şahs ilkin bu 'ilme ivesi

(II/2,b.1,2,4,s.859)

Âşık Paşa konusunu anlaşır kılmak için bilinen gerçek bir olaydan yola çıkarak düşüncelerini anlatır. Ağaç olmadan meyve bitmediği gibi, ilim olmadan da hayır ve şer bilinmez. Âşık Paşa kötülük ve iyiliğin birbirinden seçilebilmesini ilmin bir sonucu olarak görür; ilim bu noktada O'na göre doğruyu gösteren, insanı yanlıştan uzaklaştıran bir pusula gibidir.

Ya'ni mive bitmedi hiç bi-şecer
Pes 'ilimsüz ma'lum olma hayr u şer

(II/2,b.5,859)

Âşık Paşa burada şu söze yer vermiştir :

- Amelsiz ilim vebal; ilimsiz amel de sapıklıktır

(II/2,b.7,s.859)

“İslam dini dahi ilim ile ayaktadır; insan da ilim sayesinde düzene girmiştir. Kimin ilmi varsa o, yol gösterip insanları kurtuluşa çıkardı; ilmi olmayanlar da ayak altında kaldı. İlim ve amel kime yoldaş ise, o bütün insanlara baş olmuştur.” Âşık Paşa insanın değerini ilimden aldığını ve diğer insanlara da ancak ilimle yardımcı olduğunu belirtmiştir.

‘İlm-ile İslâm dini dutdı kıyâm
Âdemi bu ‘ilm-ile buldı nizâm

Her kimün kim ‘ilmi var oldı delil
Analrun kim ‘ilmi yok kaldı zelil

Kime kim ‘ilm ü ‘amel yoldaş ola
Ol gerek kim cümle halka baş ola

(II/2,b.8,9,10,s.859)

Âşık Paşa burada şu söze yer vermiştir :

- Allah’ın mevhibelerinin en hayırlısı ilim, ve musibetlerin en kötüsü de cehalettir.

(II/2,b.10,s.859)

C) Bilgi

Âşık Paşa’ya göre insan ancak bildiği ölçüde insandır. Bilgi insanı yaratılmış diğer varlıklardan ayıran en önemli unsurdur. Bilen kişi, anlayan, gören, duyan kişidir; bilmeyen için bunların hiçbirisi söz konusu değildir.

Âşık Paşa bilmeyen kişi için cahil, hayvan, hayvandan aşağı, yarasız ot gibi sözler kullanmıştır. Bilmeyen bu dünyada kör olduğu gibi ahirette de cennetten uzak kalacaktır. Bilmeyen O’na göre gafil olan, aldanan demektir. Bilen için ise herşey kolaydır, o, görür, düşünür, anlar ve yaptığı şeylerde bu bilginin rehberliğinde hareket eder.

Âşık Paşa'ya göre “görmeyen için nasıl güzel ve çirkin aynıysa; bilmeyen için de cennet ve cehennem farklı değildir; çünkü o, bunlardan habersizdir. Anlayan, görüp ve bilen kimsedir; bu sözü de ancak dinleyen anlar. Allah sana görme ve bilme özelliği verdi; aklını başına topla, gözünü aç ve doğru bak.” Âşık Paşa bilmeyen kişiyi gözleri görmeyen kişiye benzetir nasıl ki görmeyen için her şey aynı ise bilmeyen için de iyi kötü, doğru yanlış birdir.

Görmeyen kânda birdür hub u zîşt
Bilmeyene çi duzahdur çi bihişt

Pes görendür hem bilendür anlayan
Anlayandur uşbu sözi dinleyen

Görmek ü bilmek sana virdiyse Hak
Ögini dir gözün aç bir dogru bak

(I/1,b.9,10,11,s.265)

Âşık Paşa'ya göre insana lâzım olan ilk bilgi, Tanrı'nın onu niçin yarattığı bilgisidir. “Allah dünyada ne yaratmışsa, her insanın vücuduna da bunlardan bir örnek koymuştur. Bu yüzden insanın vücudu yüce bir makamdır, sen onu “muhtasar” değil “muteber” bil. Ayrıca dünyada ömrünün de ne olduğunu iyi öğren ve onu tek bir Cuma günü bil.” Âşık Paşa burada insanın kâinatın küçük bir örneği olduğu fikrini tekrarlamış ve onun her yönden itibarlı bir makam olduğunu yinelemiştir. Öyleyse kişiye düşen bu tek günü doğru yaşayabilmektir.

İlk sana bilmek gerekdür ol İlâh
Kim neden kıldı seni ol Pâdişah

Tâ cihânda hiç nesne kalmadı
Kim anun mânendi sende olmadı

Bu senün cismün makâmdur mu'teber
Mu'teber bil bilme anı muhtasar

Dünyada 'ömrün dahı bilgil nedür
Öyle san bir yalunuz âdinedür

(I/1,b.3,4,5,10,s.389)

Âşık Paşa'ya göre kişiye gereken ilk bilginin Allah'ın dünyayı ve kendisini niçin yarattığını bilmek olmalıdır; Şair bu düşüncesini sık sık başka yerlerde de tekrar etmiştir. Böylece kişiyi bu konuda düşünmeye sevk edilmiştir ve onun doğru bir hayat sürmesini sağlamak istemiştir.

İlk sana bilmek gerek kim ol İlâh

Niçe düzdi 'âlemi ol Pâdişah

Kâf-ıla nun ortasından bu cihân

Niçe dogdı âşıkârâ vü nihân

(I/2,b.3,5,s.625)

İlk sana bilmek gerek kim ol Kerim

Niçe yaratdı cihânı ol Hakim

(I/2,b.11,s.695)

Âşık Paşa ayrıca kişinin bilmediklerini sorması gerektiğini; bunun ayıp bir şey olmadığını da dile getirmiştir. "Bu konuda şeker için nasıl kamışı emmek gerekiyorsa; müşkülü olan kişi de meselesini öğrenmek için sormalıdır" diyerek dile getirmiştir.

Her nese kim kişi anı bilmeye

Ger sorarsa bilene 'ayb olmaya

Müşkili olan kişi sormaya mı

Şekker-içün kamışı sormaya mı

Âşık Paşa asıl mutluluğu kişinin öğrendiğiyle amel etmesi ve aklını fikrini Allah yolunda kullanması olarak tanımlamıştır. Ayrıca insan baktıklarından ibret alırsa; korktuklarından emin olacaktır. İnsan dünyada en çok ölüm ve ötesinden korkmakta ahiretteki yeri için kaygılanmaktadır. Âşık Paşa'ya göre eğer kişi korktuklarından emin olmak istiyorsa; bu dünyada aklını başına almalı ve ibret nazarlarıyla kâinatı seyretmelidir. Ayrıca bu kişinin akli fikri Allah olmalı ona göre bir hayat yaşamalıdır.

Devlet oldur kim duta öğrendügin
Hak yolına bağlaya ussın ögin

(I1,b.11,s.169)

İbret ala her neye bakar-ısa
İmin ola her neden korkar-ısa

(I/1,b.1,s.171)

Şair bu konuda savaş ve çekişmenin bilmeyenler için söz konusu olduğunu vurgulamış; bilenlerin ise yavaş da olsa her sorunun altından kalkabileceklerini dile getirmiştir.

Bilmeyen katındadur söz ü savaş
Her ki bildi oldı yavaş

(I/1,b.2,s.147)

Âşık Paşa bilginin güzelliğini anlatabilmek için bir hikâye daha anlatmıştır.¹

Arap, Acem, Türk ve Ermeni yoldaş olmuşlar; fakat birbirlerinin dillerini bilmedikleri için; birinin dediğini öteki anlamamış. Bunlar tesadüfen yolda giderken bir akçe bulmuşlar; karınları aç olduğu için bu akçeyi harcamayı istemişler. Akçeyi ortaya koymuşlar ve her birinin gönlü bir şey ister olmuş. Herkes dilinin döndüğü kadar, nefsinin ne istediğini söylemiş. Aslında hepsinin de istediği aynı şeymiş. Hepsi de “arkadaşlar gelin üzüm alalım ve yiyelim” demişler. Fakat birbirlerinin ne söylediklerini bilmedikleri için biraz sonra tartışmaya başlamışlar; hatta yumruklar konuşur olmuş. Halk etraflarına toplanarak bu kavganın sebebini sormuş. Onlar yine kendi dillerinde hâllerini anlatmış ve haklı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Halk da bunların sözlerini işittiği halde onların hâllerini anlamamıştır. İçlerinden biri bunların dillerini biliyormuş hemen hâllerine tercuman olmuş. Onlara kendi dillerinde dövüşmemelerini söyledikten sonra parayı alıp gitmiş ve üzüm alıp gelmiş. Onların önlerine koymuş ve hepsinin derdine böylece ilaç olmuş.

Akçayı aldı bu vardı bağçaya
Viridi üzüm aldı ol bir akçaya

¹ Hikâye için bkz: YAVUZ, Kemal (2000). *Garib-nâme*, c.I/1 s.[141-147].

Çün getirdi üzümü kadı ilerü
Kamusının derdine oldı daru

Cümlesinün maksudı tamām
Kalmadı bunlarda zerre intikām

(I/1,b.7,9,10,s.145)

Pes bu kavgā vü urışmak ne-y-idi
Cümle dilin bilmedüğinden-idi

Bilmeyen katındandur söz ü savaş
Her ki bildi bu işi oldı yavaş

(I/1,b.1,2,s.147)

3.7. İnsanın Mahiyeti Ve Tanımı

Âşık Paşa'ya göre insanın aslı dört temel varlıktandır; kişi bunu kendine bakarak da görüp, okuyabilir. "Vücut, nefis ve akıl, can ile dördü bir yerde olunca insan olur."

Görelüm bir âdemün aslı nedür
İşig imdi eyledüm kim niçedür

Dört asıl nesne-durur âdem dahı
Uşbu nakşı kendüzinde gör ohı

Süret ü nefis ü 'akıldur cān-ıla
Dördi bir yirde bile insān-ıla

Âşık Paşa böylece, bu dört varlığın her birinin insan için vazgeçilmez özellikte olduğunu açıklamıştır. Suret bunlara âlet olmuştur; eğer âlet olmazsa insan bir şey yapamaz.

Süreti gör âlet olmuş bunlara
 Âleti yok kimse ne iş başara

(I/1,b.2,s.279)

“Can bunları diri tuttuğu için hepsi ona yönelik sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Nefsin dünyadan nasıl tat aldığına bak; nefis gidince vücutta lezzet adına bir şey kalmaz. Aklın da ne şekilde fikrettiğini ve aldığı tedbirlerle yedi iklimde hükmünü nasıl yürüttüğünü bir gör.” Âşık Paşa, tek tek insanı meydana getirdiğini ileri sürdüğü dört varlığın insan için önemini vurgulamıştır. İnsanların, akılları sayesinde dünyanın her yerinde yaptığı düzenlemelerle nasıl yaşayabildiğine dikkat çekmiştir.

Cânı gör kim diri tutar bunları
 Ol sebebden birikipdür yönleri

Nefsi gör kim dünyadan ne dâd alır
 Nefs gedicek tende ne lezzet kalur

‘Aklı gör ne re’y ü tedbir dörüdür
 Yidi iklim üzre hükmin yöridür

(I/1,b.8,s.279)

Âşık Paşa sözü getirmek istediği noktaya getirir. “Fakat bu birlik bir gün bozulur; işit de bunun nasıl olacağını dinle.” Şair her insanın sonunda ölümle karşılaşacağını bu yüzden de bu dört varlığın birliğinin de bozulacağını bildirmiş; böylece asıl söylemek istediğini de söylemiş, okuruna sonunu göstererek ikaz etmiştir.

İlla bu birlik gerek kim ayrıla
 İşid imdi eydeyüm niçe ola

(I/1,b.8,s.279)

“İnsanı bulan ölümle birlikte, vücut ile nefis yok olacak, can ile akıl ise ebedî kalacaktır. Ten bitkiye benzetildiği için; bitip Hakk’a kavuşmadan bu dünyada kaybolur. Nefis de hayvana benzediğinden; hayvan gibi apaçık yok olacaktır.” Âşık Paşa insandaki ebedî ve değerli olan varlıkları değersiz olanlardan(vücut-nefis) ayırarak insanın bu bilgiyle hayatını tanzim etmesini istemiştir. İnsan eğer bu hakikati bilirse, kendisinde hangi varlıkları

söz sahibi yapması gerektiğini de bilecektir. Böylece doğru bir yaşam sürecidir. Önemli olan ruha (öze) ulaşabilmek ve özün isteklerine göre bir yaşam sürebilmektir.

Sûret-ile nefis fâni olısar
Cân-ıla bu 'akl bâki kalısar

Sûretün misli nebâtdur kim biter
Hazrete irmez girü bunda yiter

Nefsün aslı hayvana nenzer 'âyan
Olısar hayvân fenâ bellü beyân

(I/1,b.9,10,11,s.279)

“Can yani insan, akıl yani melek için, bu dokuz felek yaratılmıştır. Zaten akıl ve can önceden yaratılmıştır; bu yüzden de sonsuza kadar ölümsüz olacaklardır. Öyleyse akıl ve can ölmeyecektir; zaten bunlar Hakk'ın ışığı olduklarından yok olmazlar. Oysaki nefis ve vücudun aslı topraktan olduğu için onlar, ölüp, yine toprağa karışırlar.” Âşık Paşa canı insana, akli meleğe benzetmiştir. Ona göre can ve akıl önceden yaratılmışlar ve bu yüzden de sonsuzluğa adaydırlar. Ayrıca bunlar Hakk'ın ışığı oldukları için onlara ölüm yoktur. Âşık Paşa burada yaratılmış her insanın insan olmaya sadece aday olacak değerinde olduğunu vurgulayarak okurunu uyarmıştır. Eğer insan kendindeki bu hazinelerin farkına varır ve onların isteğine uyarak bir hayat tanzimi yaparsa kendinde var olan bu iki varlığı cennette bulacaktır. Onun için ölüm olmayacaktır.

İlla cân insân u 'akl aslı melek
Bunlarınçun urılupdur nüh felek

Hem ezelde var-ıdı bu 'akl u cân
Tâ ebed hem kalıсарdur cāvidân

Eyle olsa 'akl u cân ölmeyiser
Pertev-i Hak'dur fenâ olmayıсар

Nefs ile sūret-durur ol kim ölür
 Ashlı toprakdur girü toprag olur

(I/1,b.1,2,3,4,s.281)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği âyet şudur :

- Sizi o topraktan yarattık, oraya geri döneceksiniz, sizi oradan yine çıkaracağız
 Tâhâ55.

(I/1,b.5,s.281)

“Yoksa Hak'tan olanlara ölüm yoktur ve bunlara cennet içinde ebedî bir hayat verilmiştir.”

Yohsa Hazret ehline yokdur memât
 Uçmak içre bunlara dâyim hayât

(I/1,b.6,s.281)

Âşık Paşa insanın mahiyetini oluşturduğunu ileri sürdüğü dört şeyin insanın derecesini de belirlediğini vurgulamıştır. Nebat-vücut, nefis-hayvan, can-insan, akıl-melek. İşte kişide bunlardan hangisinin özü, mayası üstün gelirse kişi ona benzer. Kişi bunlardan yola çıkarak derecesini de bilebilir.

Âşık Paşa bu konuda, şu ifadeyle insanı uyarmıştır :

“Ey akıllı kişi! Eğer sen melek huylu olursan, sonunda onların safına ulaşırsın. Yahut hayatın insan hayatı ise o veliler ve erenler ile buluşur ve beraber olursun. Eğer senin huyun hayvan huyu ise; insan iken hayvanlığa düşmüşsün, bu durumda sana yazıklar olsun! Yok bitki ile huylanmışsan; öleceğini bil ve başka bir hayat ümit etme.¹

¹ bkz: YAVUZ, Kemal, (2000). *Garib-nâme*, c.1/1,s. [443-445].

Âşık Paşa başka bir insan tanımında “İnsan diye elinden iş gelene denir; değilse bu göz nerede olursa olsun bakmaktan başka bir şey yapmaz.” diyerek insan olmanın şartlarını anlatmıştır.

Kişi oldur kim elinden iş çıkar
Yohsa bu göz kanda olursa bakr

(I/1,b.11,s.465)

Bir başka bakış açısıyla insan yaratılmışların en üstünüdür; çünkü o, her şeye emrini geçirir ve onun istediği yapılır.

Cümle halkun yigregi âdem-durur
Her neye kim hükm iderse el virür

(II/1,b.1,s.325)

“Onun için insan her varlıktan üstün yaratılmış ve onun şahsında yaratılanların en sonuncusu denmiştir.”

Kamudan âdem anın oldı güzin
Geldi zatında bile hatm-ı nigin

(II/1,b.2,s.325)

Âşık Paşa Tanrı'nın insandan yola çıkarak anlaşılabilirliğini vurgulayarak, bunu insanın fabrikalarla (sırlarla) dolu olan yaratılışına bağlamıştır.

Pes bilün kim âdemidür kârgâh
Âdemiden anlanur ol Pâdişâh

(I/2,b.4,s.691)

“İnsan da mutlaka ölecek; sonra tekrar dirilip Hakk'a ulaşacaktır. Oraya gidince nelerle karşılaşacak, bunu dil anlatamaz; işte asıl indan diye bu sırrı bilene derler.” Âşık Paşa insanın bilinen sonunu tekrar tekrar dile getirerek insanı düşünmeye sevk etmiştir. Böylece insan olmanın şartlarının kendince daha iyi anlaşılmasını sağlamış; sonunun nasıl olabileceğini göstererek seçimi kişiye bırakmıştır.

Bu kez âdem de ölçek mutlakâ
Dirilüben vasl olsar ol Hak'a

Anda varup n'olısar gelmez dile
Âdemi oldur ki bu remzi bile

(I/2,b.10,11,s.691)

“İnsan olmak çok büyük bir sonuçtur; varlıklar içinde Allah'a en yakın olan da insandır.”

Ademilik key ulu menzil-durur
Hazrete yavlak yakın mahfil-dürur

(I/2,b.5,s.693)

Âşık Paşa'ya göre, “cihanda pek çok yaratık vardır; fakat onların özü insanoğludur, o seçilmişlerin de seçilmiştir. Bütün mahlukatın en üstünü insandır; bunlar dünyada mülklerin sahibidir. İşte bu yüzden mülkü diri tutan âdemoğludur; insansız her ne kadar mülk varsa hepsi ölüdür.

Halk dahı çokdur cihānda liki hās
Âdemidür âdemi hāsü'l-havās

Cümle halkun âdemidür yigregi
Kim bulardur dünyada mülkler begi

Pes beni-âdem dutar mülki diri
Âdemisüz mülk ölüdür her biri

(I/2,b.1,2,3,s.965)

Âşık Paşa ayrıca insanda aşk da olması gerektiğini vurgulamış, böylece insan olmanın bir başka kriterini de anlatmıştır. “İnsan diye aşkı olan ve o aşkla Hak yolunda devamlı yanan kişiye derler. Aşkı olmayanın varlığı da yoktur, böyle kişinin gündüzü gece gibidir.”

Ademi oldur ki onda 'ışk ola
Hak yolında köyne dura 'ışk-ıla

Her ki yokdur 'ışkı yokdur kendüzi
Eyle bil kim düne benzer gündüzi

(I/2,b.1,2,s.991)

Âşık Paşa'ya göre "İnsan, hâlden anlayana ve gidip geldiği yerlerde yolunu bilene derler." Allah insanı; yüksek ve yüce diye andı ve âlemleri onun için yarattı. O bu gövdede yalnız bir addır; çok vücut vardır, fakat insan ismi ona yabancıdır. Zaten insan suret değil manadır; bu yüzden bütün varlıklar ona hizmetçi olmuştur.

Âdemi oldur ki hâlin anlaya
Yöridük yirlerde yolın anlaya

Şol ki Hak andı mükerrerem âdemi

Anun-içün eyledi bu 'âlemi

(I/2,b.2,5,s.1061)

Ol bu suret içre dek bir ad-durur
Çok surat vardur kim anda yād-durur

Âdemi ma'ni-durur süret degül
Anun-içün cümle süret oldı kul

(I/2,b.7,8,s.1061)

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir :

- Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık İsra 70

(I/2,b.6,s.1061)

Âşık Paşa kişiye ölümü hatırlatarak ölen kimsenin geride bıraktığı malını başkalarının aldığı, paylaştığını bunun da ona bir faydasını olmadığını bildirmiştir. Böylece ona dünyadayken, elinde hâlâ fırsatın varken, malından yedirip, içir de bari malının sana bir faydası bulunsun nasihatinde bulunmuştur. Âşık Paşa insana iyilik yapmanın yakıştığını ayrıca yapılan bu iyiliğin kişinin kendi yararı için olduğuna da dikkat çekmiştir.

Çün ölesin mālunı ayruğ ala
Yidür ü ayruğ-ıçun dartma belā

Kişi oldur kim anun ihsānı var
Ol kıla ihsān kim anun cānı var

(II/2,b.10,11,s.909)

Ayrıca şair manadan habersiz olanın da insandan sayılmadığına dikkat çekmiştir.

Anların kim ma'ni bilmez cānları
Ādemiyye saymagıl sen anları

(II/1,b.3,s.303)

Āşık Paşa insan olma kriterinin birini de “tedbirli” olmak olarak görmüştür. Ona göre insan diye zararını, zıyanını, hayrını şerrini bilen, zara ve şerden ayrılmak için tedbir alana derler.

Kişi oldur hayrın u şerrin bile
Şerden ayrılmag-ıçun tedbir kıla

(II/2,b.11,s.821)

Şair tövbe etmeyen insanı da insan saymamıştır; çünkü onların kullukları Allah katında kabul görmemektedir. Kul hatasız olamayacağına göre ona sık sık tövbe etmesi gerektiği vurgulanmış ve böylece başka bir insan olma kriteri de verilmiştir.

Bellü bildün tevbesüz kul kul degül
Zira kim kullukları makbul degül

(II/2,b.11,s.823)

Ayrıca insan dünyadayken dostunu ve düşmanını bilmeli ve ona göre yaşamını sürdürmelidir.

Ādemi oldur ki bildi bu işi
Dünyadayken bildi yādı bilişi

(II/2,b.8,s.885)

3.8. Sözüñ Mahiyeti Ve Tanımı

Âşık Paşa söz için; canın oğlu, Tanrı nuru, görklü ağaç, güneş benzetmelerini kullanmıştır. Ona göre sözüñ aslı gökyüzünden yeryüzüne indirilmiştir; bu yüzden de söz tekrar arşa yükselmek isteğini duymaktadır. Söz canın oğlu olması sebebiyle ondaki mâna hikmetleri anlatmada kılavuzdur.

Âşık Paşa sürekli insanların kullandığı sözüñ nasıl olduğunu, aslını kendine göre tasnif etmiştir. Ona göre sözüñ aslı dört varlığa bağlıdır;

1. Bu varlıklardan ilki canın gıdası olan nefestir;
2. Diğeri cana nişan olan ses;
3. Bir diğeri candan gelen harf,
4. Sonuncusu da hazine içinden gelen manadır.

İmdi bir görküm nitedür ol kelâm
Kim togadur âdemilerden müdâm

Ol dahı hem aslı dörd nesne-durur
Dinle imdi eydeyüm kim ne-durur

Birisi anun nefesdür kut-ı cân
Biri âvâzdur kim ol câna nişan

Birisi harfdür kim ol cândan gelür
Birisi ma'ni olur kândan gelür

(I/1,b.8,9,10,11,s.281)

Âşık Paşa bunlardan ses ve nefesi tende, yabanda kalan olarak görmüştür; çünkü onlarda Hakk'ı anma ve övme yoktur; ona göre harf ve mana ebedîdir, bunlar can ile akla ulaşp orada hizmet ederler. "Harf cana yazılır, işlenip nakış olur, mana da gider tümüyle akılda yer eder. Akılla can varlıkta olunca; harf ile mana birlikte hüküm sürerler." Sözüñ

oluşumunu dört unsura bağlayan Âşık Paşa, nefes ve sesin tende var olduklarını dolayısıyla da yok olacaklarını bildirmiş; ancak sözün içindeki harf ve mânanın önemli olduğunu çünkü bunların menzilinin can ve akıl olduğunu vurgulamıştır.

Kimisi ayruluban tende kalur
Tende kalan bil ki yabanda kalur

Ol nefes âvâz-ıla olur fenâ
Ayrug anda ne zikir var ne senâ

Harf-ıla ma'ni girü bâki kalur
Cân-ıla 'akla varur sâki olur

Yazulur harf cân içinde nakş olur
Ma'ni varur külli 'akla bahş olur

Niçe kim 'akl-ıla cân varlıkdadur
Harf-ıla ma'ni bile yarlıkdadur

(I/1,b.7,8,9,10,11,s.283)

Âşık Paşa böylece sözün açıklamasının sona erdiğini; çünkü ölümlü ve ölümsüz olanların anlatıldığını bildirmiştir. Ona göre bütün mahlukların cisimleri ölse dahi canları ebedî yaşayacaktır.

Söz tamâm oldı kamu şerhi bile
Bâki vü fâni nedür geldi dile

Ma'lum oldı kim bu cümle mahlukât
Cismi ölüer cânına yokdur vefât

(I/1,b.5,6,s.185)

Âşık Paşa ten kulağı ve gözünün sözün içindeki manayı anlayamayacağını; eğer kişinin canının kulağı ve gözü varsa manadan haberdâr olabileceğini vurgulamıştır. Bu da tabii ki her insana has bir durum değildir. Ayrıca nefes manayı hissettirmemek, duyurmamak için de bir engeldir

Cân kulagı işidür ma'ni sözün
Cân gözi görebilür ma'ni yüzün

Nefs-durur bu ma'niyi duydurmayan
Gönli ol Hak 'ışkına uydurmayan

(I/1,b.4,5,s.341)

İy Hudâyâ ruzı kılğıl kamuya
Kim koya nefis dilegin 'ışka uya

(I/1,b.6,s.341)

Âşık Paşa sözün menzilinü üç makam olarak görmüş; her birinin de varacağı yeri ayrı ayrı kabul etmiştir. “Bunların birincisi gönüldür; bu gizli hazinede bütün sözlerin aslı yazılmıştır. Zaten söz ağızdan çıkmadan gönülde vardı, bu yüzden o aslında gönülde yazılı bir defter gibidir.”

Üç makamdadar bu sözün menzili
Her birinün bir şekildür mahfili

Evveli gönül-durur kim gizlüdür
Cümle sözün aslı anda yazludur

Söylemedin söz gönülde var-durur
Gönül içre yazılı defter-durur

(I/1,b.8,9,11,s.341)

Ger görülde olmasa bünyād ana
Olmayadı bu gönül üstād ana

(I/1,b.2,s.343)

“ Sözün ikinci durağı dildir, onun nasıl menzil olduğuna dikkat et. Söz gönülden kopunca dile gelir ve halk, öğüt olarak ne varsa, hepsini buradan alır.”

Hem ikinci menzili bu dil-durur
Dil dahı bir gör niçe menzil-durur

Söz gönülden çün kopar dile gelür
Halk ögüdi cümle bu dilden alur

(I/1,b.3,4,s.343)

Âşık Paşa üçüncü menzil olarak işitenin gönlünü görmüş; sözün dilden çıkınca oraya konduğunu bildirmiştir. Şair, konuşulan sözün duraklarını gönül, dil ve işitenin gönlü diye isimlendirmiştir. Sözün ehemmiyetini vurgulamak isteyen Âşık Paşa gönülden doğup yine gönle ulaşan sözün, bulunduğu gönülde nice hikmetlere aracı olduğunu belirterek sözün değerini iletmiştir.

Pes üçinci menzil oldur kim iner
İşidenün gönli içinde konar

Yazılır anda gönül evrākına
Hazır olur nuht gerek olsa yine

Nuri-yıla gönüli aydın dutar
Ol sebebden bunça hikmetler biter

(I/1,b.8,9,10,s.343)

Âşık Paşa sözün manasını Allah'ın nuru olarak kabul edilmiştir, onu bu özelliğinden dolayı da güneşe benzetmiştir.

Geh dogar bu surete dirlik düzer
Geh iner anda gönül mülkin bozar

Söz ile dutdı dutanlar 'itibār
Söz-ile oldı olanlar ihtiyār

Söz güneşdür ma'nisi Tanrı nurı
Anun-ıçun hoş dutar gönülleri

(I/1,b.1,2,3,s.345)

Âşık Paşa manayı dille anlatmanın imkânsız olduğunu savunmuştur; çünkü O'na göre gönüldedir." Bu yüzden dış görünüşe takılanlar, surete aldananlar, bu sözü ve anlamını

bilemezler. Bütün sözler dilde değildir; gerçekte sözün aslı gönülde saklıdır. “Gönüle girersen bu konudaki hakikati anlar ve bu sözün anlamını da bilip, yorumlarsın.”

Ma’niyi bu dil beyân eyleyemez
Eyle kim gönüldedir söyleyemez

(I/1,b.9,s.371)

Anların kim surete kaldı gözi
Ne dimekdir ne bilür ol bu sözi

Söz kamusu ol degül kim dildedür
Ol kim aslıdur sözün gönüldedir

Gönüle gir ki hakikat bilesin
Bu sözün ma’nisin anda bulasın

(I/1,b.1,2,3,s.373)

“ İnsan bu söz sebebiyle büyük bilinmiştir; özellikle zarif, ince ve nükteli konuşanlar için bu böyledir.” Âşık Paşa, burada okurunu konuşmasının güzel olması konusunda uyarmıştır.

Âdemi bu söz-ile oldı şerif
Söz içinde hâsa kim olsa zarif

(I/1,b.8,s.399)

Âşık Paşa kulağın işitmede aynı olduğunu; fakat herkesin kendi gönlünde duyduklarından yaradılışına yakın olanı aldığını belirtmiştir. Daha sonra da önemli olanın doğruları işitmek değil; işittiğine göre davranmak olduğunu vurgulamıştır.

Söylemekle saçılır küfr ü imân
Girtü bilgil bu sözi dutma gümân

Söz işidende degül dutandadır
Tohm ekilende degül bitendedür

(I/1,b.9,10,s.465)

Âşık Paşa sözün kişiler için olduğunu vurgulamıştır; çünkü O'na göre sözden ancak insanlar anlayabilir.

Söz anunladur ki gördi yolını
Yol içinde bildi kendü halini

(I/2,b.4,s.879)

Âşık Paşa sözün nereden gelip, nereye gittiğini, ulaştığı yerleri anlatmıştır. Ona göre gözün baktığı hâlde, asla göremediği söz; dokuz kat gökyüzünden inmiştir. Bu yüzden de o yüce yerlerden bu aşağılara inince, yönünü bin defa o geldiği yüksek âleme tutmaktadır. Yani mâna, oradan inip de bu yıkık yerde vücut bulup eğlenmek istememektedir. Lâkin onu İlâhi emir indirerek, varlık verip kâğıt üzerinde yerleştirmiştir.

Söz nedür kandan gelür kaçça gider
Her makâmda kim irer n'eyler n'ider

Nüf felekden niçe iner uşbu söz
Kim bakup hergiz göremez anı göz

Tâ ininçe 'ulviden bu sulfiye
Yönini bin kez dutar ol 'ulviye

Ya'ni ma'ni süret olmak dilemez
İnüp andan bu harâbı iylemez

(II/2,b.5,6,7,8,s.527)

İlla ol hükm-i ilâhi indürür
Süret eylep kâğıt üzre kondurur

(II/2,b.9,s.527)

“Sözün, aklın içinde dile gelip söyleninceye kadar dokuz konaktan geçip gelmesi gerekir. Ayrıca kalem bu sözü yazıncaya kadar, söz tam dokuz evden göçüp öyle gelir. Bunlardan biri akıldır, biri candır, biri de gönüldür. Biri nefistir, biri sırttır, biri de koldur; işte yol sırttan gelip kola kavuşur. Biri eldir, biri parmaktır, sonra biri de zaman zaman yazan bu kalemdir. Söz bu dokuz evden geçmeyince vücut bulmaz ve insan onu göremez.”

Söz gelinçe 'akl içinden bu dile
Ol gerek kim kona tokuz menzile

Hem yazarsa bu sözi uşbu kalem
Tokuz evden göçe gelür andan hem

Bir 'akuldur biri cāndur biri dil
Dil didigüm bu gönüldür bellü bil

Biri nefsdür biri yağrın biri kol
Geldi yağrından kola ogradı yol

Biri eldür biri parmak biri hem
Bu kalemdür kim yazar her dembedem

Bu tokuz evden geçince her işi
Süret olmaz göremez anı kişi

(II/2,b.3,4,6,7,8,9,s.529)

Âşık Paşa bu konudaki düşüncelerini de yine kendine has tarzla anlatmıştır. “ Söze sestem elbise giydirilince, ağızdan yayılan söz hayat bulur.” Güzel ses ona güzel elbise olduğundan, bütün oluşumunu söze, sestem elbise giydirilmesine benzetmiştir.

Çün avāzdan söze hil'at virilür
Ol ağızda yayılan söz dirilir

Görklü āvāz oldı görklü ton ana
Cümle kulaklar yöni andın yana

(II/2,b.5,6,s.543)

Âşık Paşa bu konuda ileri sürdüğü görüşlerini şu sözlerle bitirmiştir. “Ey gönlü temiz arkadaş! Söz Allah'ın bir, Hz. Muhammed'in de onun peygamberi olduğunu söylemektir. İş ise, onun buyruğunu tutup, Hz. Muhammed'in rızasını kazanmaktır.”

Kavl Hakk'ı birlemektür iy safâ
Hem resulıdur dimekdür Mustafa

Fi'l anun buyrugını tutmak durur
Mustafâ hoşnudlığın ıtmak-durur

(II/2,b.10,11,s.547)

“Güzel söz güzel bir ağaç, mana da onun meyvesidir.” Âşık Paşa bu ifâdesiyle güzel söylenen sözü görünümü güzel bir ağaca, bu güzel sözden çıkarılan manayı da o ağacın meyvesine benzetmiştir.

Görklü söz görklü ağaçdur ya'ni gör
Ol agacın yimişüdür ma'ni gör

(II/2,b.6,s.157)

3.9. Sanatın Ve Sanat Öğreten Ustanın Önemi

Âşık Paşa kişinin dünyadaki dostlarını sayarken bunların içinde sanat öğreten ustayı da dokuzuncu dost olarak saymıştır.

“Usta kişiye sanatı öğreten ve kazancın hazinesini gösteren kişidir.” Bu yüzden de değerlidir ve kişinin dünyadaki dostlarındandır.

Ol şol üstâdun-durur kim pişesin
Öğredüp gösterdi kesbün bişesin

(II/2,b.11,s.797)

Âşık Paşa ayrıca sanat için bitip tükenmeyen orman dediklerini ve bunun da çok doğru bir söz olduğunu belirtmiştir. “Sanat bu özelliğiyle hazineye benzemektedir. Çünkü ormanların satmakla tükenmemesi gibi; sanat da insanlar arasında öğrenilmeyle eksilmez. Onu sana ustan öğrettiği için o senin ömrün boyunca dostundur.” Âşık Paşa sanatı harcadıkça çoğalan ormana benzetir. Bu geçer akçeyi öğreten usta da bu yüzden önemlidir.

Şair burada sanat öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiş ve bunun güzelliğini dile getirerek özemdirmeye çalışmıştır.

Anun-ıçun bişe dirler pişeye
Kim bu pişe benzer olur bişeye

Ya'ni kim satup dükenmez bişeler
Halk içinde şuna benzer pişeler

Çükim ol üstād anı virdi sana
Pes ki dostundur senün onden sana

(II/2,b.1,2,4,s.799)

Âşık Paşa kişinin bilgisiyle, el hüneriyle elde ettiği kazancın az da olsa helâl olduğu için insanı kötü ve zor duruma düşürmeyeceğini belirtmiş; böylece kişiye sanat öğren tavsiyesini tekrarlamıştır.

Ol sebebden bir kesek etmek halâl
Kazanursan kim sana gelmez melâl

Her ne sa'nat kim cihānda işlenür
Anı halk üstad elinden öğrenür

(II/2,b.5,6,s.799)

Âşık Paşa'ya göre "sanat insanı dünyada kazanca ulaştıran bir vasıta yani alettir; o, kazanıp elde etmek için başlıca sebep olup, insanlar arsında iyi bir zemin hazırlar. Halk onunla kazancını elde eder; o, eskimediği gibi aşınıp işlemez hale de gelmez." Âşık Paşa insana sanatın kazancını elde etme yolunda en iyi alet olduğunu dile getirerek onun iyi yaşamaya da zemin hazırladığını belirtmiştir.

San'at âletdür bu dünyā halkına
İrgürür halkı bu dünyā kesbine

Key sebebdür kesb ele götürmege
Halk içinde hoş tena'um sürmege

(II/2,b.7,8,s.799)

Halk anunla dünya kesbi idinür
Ol ne eskir aşınuban ne sınır

(II/2,b.9,799)

Âşık Paşa'ya göre sanat işlenince ne bozulur ne de değerini kaybeder; aksine ne kadar işlenirse işlensin o kadar da kazanç getirir. İnsanoğlu dünyada onun sayesinde ve onunla yaşar, yer, içer, gezer ve iyi bir hayat sürer. Âşık Paşa tüm bunları anlatarak insanın dünyada sanat öğrenerek yaşamını sürmesi gerektiğini vurgulamıştır.

San'at işlep ne sınır ne çöngelür
Niçe işlendükçe kesb artuk gelür

Âdemi anun-ıla dirlik sürer
Yir içer ü yir basar u gün görür

(II/2,b.10,11,s.799)

Âşık Paşa sanat ustasının da unutulmamasını öğütlemiştir: “Bu bitmeyen bolluk ve tükenmezliğin hepsi ustan sayesinde; işte senin dostun da ustandır. Bu yüzden hangi sanata devam edersen et onu ara ki; Allah ustasını hatırlayıp öveni daima sever. “Usta kişiye hayatta kimseye muhtaç olmadan yaşamayı öğrettiği için dosttur.” Ayrıca ustasını hâyırla yad edip onu unutmayı da Allah'ın sevdiğini belirtmiştir.

Uşbu berket kamu üstādun-durur
Pes senün bir dostun üstadun-durur

Her ne san'atta ki varsan ög anı
Hak sever üstadı her dem ögeni

(II/2,b.1,2,s.801)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği söz şudur :

- Ona selâm olsun şöyle dedi: Ben bir harf öğretenin kölesiyim.

(II/2,b.3,s.801)

Âşık Paşa'ya göre "kimin dünyada bir ustası yoksa; onun insanlar arasında bir adı ve alışverişi de yoktur. Ustanın (eğiticinin) himmeti ve öğrencisinden istediği şey, onun bir sanat ve hüner sahibi olmasıdır. Bu dostluk insanlar arasında nerede bulunur; bu dostluğun bulunduğu kimse senin dostundur."

Her kimün kim dünyada üstadı yok

Halk içinde dâdı yok istâdı yok

(II/2,b.4,s.801)

Himmeti üstadun ol şâkird ile

Şunu ister bir hüner issi ola

Uşbu dostlık halk içinde kanda var

Dostın oldur kim bu dostlık anda var

(II/2,b.5,6,s.801)

Âşık Paşa tüm bu sözleriyle sanat öğretene ustaya ve eğitime büyük önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca insanın mutlaka dünyada hayatını kazanacağı bir mesleği de olması gerektiğini vurgulanmış; kişiye dolaylı da olsa kendi ayakları üstünde durma tavsiyesi yapılmıştır.

3.10. Yiğit Kişinin Özellikleri

Âşık Paşa yiğit kişilerle ilgili olarak bazı tesbitlerde bulunmuştur. Ona göre yiğit kişinin kendine has özellikleri vardır; zaten o bu özellikleriyle bilinmektedir. "Her ne kadar yiğitte hüner gizli ise de; sonunda ondan bir eser ortaya çıkar. Miskin kokusundan bulunması gibi; yiğit kişi de hünerleriyle bilinir." Âşık Paşa yiğitliğin ispatı olarak kişiden

ortaya çıkan hüneleri, yaptığı işleri göstermiştir; böylece yiğitliği görünür şartlara bağlamıştır.

Kimsene kim erliğe degmiş ola
Eydeyüm kim n'eyleye ol ne kıla

N'eyleye kim bileler ol er-durur
Dürlü bahşayışler anda var-durur

Ger niçe kim gizlidür erde hünere
Belürür elbette andan bir eser

Kim anunla ol hüneler bilinür
Niteki müşk yiylemekle bulunur

(I/1,b.8,9,10,s.489)

Yiğitliğin makamını, ulu makam olarak gören Âşık Paşa yiğit kişinin de bu yüzden tam olarak anlatamayacağını bildirmiştir. Âşık Paşa'ya göre bir kimse bu yiğitlik tahtına oturmuşsa, o kişiden dört oğul türemiş demektir. Bunların her bir dört farklı işte makam tutmuştur.

Yohsa ben anı niçe eydem tamām
Ulu yirde urilupdur ol makām

Her kim erlik tahtına agmış ola
Ol kişiden dörd ogul dogmış ola

Dördi dörd işde ola kāyim-makām
Atasınun adın andura müdām

(I/1,b.2,5,6,s.491)

Âşık Paşa yiğit kişinin bu dört oğluyla ilgili tek tek açıklama yapmıştır.

1. İnsanın oğullarından biri malından meydana gelmiştir, bu onun malını harcayıp mescit, mektep, köprü, yolcular için konaklama yeri yaptırması olup, bütün sene boyunca

babasına bunlar sebebiyle sevap yazılır. İşte bu malından gelen oğlu olup daima babasını hatırlatır.

Âşık Paşa yiğit kişini oğullarından ilki olarak malından meydana gelen oğlunu anlatmıştır. Ona göre kişi eğer elindeki malı insanların yararında olacak hayır işlerinde kullanırsa, bunlar onun adının yıl on iki ay hâyırla anılmasına sebep olacaklardır; bu yüzden de bunlar yiğit işinin malından ortaya çıkan oğullarıdır.

Bir ogul oldur ki mālından dogar
Şöyle kim mālın döker meşid yapar

Mederese hem köpri hem kârvânsârây
Ataya alkış ider yıl on iki ay

Zira mālından dogan aglı-durur
Anun-ıçun ata adın andurur

(I/1,b.9,10,11,s.491)

2. Âşık Paşa, yiğit kişinin oğullarından birini de nefsinden meydana gelen oğlu olarak tanımlamıştır ki bu da onun gerçek oğludur.

Şair, geride hâyırlı bir evlât bırakan insanın yiğit bir kişi olduğunu vurgulamıştır; çünkü bu hayırlı evlât babasının iyilikle anılmasına vesile olacaktır.

Bir ogul oldur ki nefsinden biter
Ata gider yirini oglı dutar

Ogı-y-ıla ata adı anılır
Ogını gören du'â ana kılur

Çün sülale mukbil ola dünyada
Ata adın yirde komaz iy dede

(I/1,b.1,2,4,s.493)

3. Diğer bir oğulda candan doğar; baba dđnyadan gidince yerini bu tutar. Bu oğul gece gđndüz sohbetle halkı aydınlatır; babasının adı kendisiyle beraber anılır. Candan gelen oğul kitaplarıdır ki bunlar da açıkça babasını bildirir. Dđnyada ne kadar kitap varsa ve kaybolmamışsa, bunların hepsi candan doğup gelmiştir.

Böylece Âşık Paşa geride iyi bir eser bırakmanın bir yolunun da kitap yazmak olduğunu vurgulamıştır.

Bir ogul oldur kim ol cāndan gelür
Ata bu mülkden gider oglı kalur

Dün ü gündüz sohbet ider halk-ıla
Atasınun adı kendüyle bile

Ol ogul uşbu kitāblardur ‘ayān
Atasını bildürür bellü beyān

Her kitap kim dđnyada kalmış-durur
Cümlesi cāndan dogup gelmiş-durur

(I/1,b.5,6,7,8,s.493)

4. Âşık Paşa yiğit kişinin diğer oğlunun da onun zatından doğan oğlu olarak görmüştür. Bu çıraların çıralardan yanması gibidir. Bu oğul da âlimin elinde yetişen ve onun yolunu bozulamdan devam ettiren âlim talebedir. Âşık Paşa iyi ve yetenekli öğrenciyi yiğit kişinin zatından doğan oğlu olarak göstermiştir. İyi öğrenci hocasından sonra da onun yolundan giderek, hocasından aldığı ışığı kendisi de başkalarına yansıtacaktır.

Bir ogul oldur ki zātından iner
Şol çerāglar kim çıragından yanar

Oğlıdur zātından inmiş şeyhün ol
Ger sürerse şeyhi gibi doru yol

(I/1,b.10,11,s.493)

Âşık Paşa'ya göre, "işte kişiden geriye bu dört oğul kalmışsa; onun hayatında bir usulsüzlük ve bozukluk yok demektir. Kim bu söylenenelere sahip çıkar da kendi ölünce geride böyle dört oğul bırakırsa; o, gerçekte diri olup ölmemiştir. Ölen insan ise dünyada oğlu kalmayandır."

Ger kala ol kişiden bu dörd ogul
Olmaya hiç dirliginde bi-usul

Her kim uşbu takrirün issi ola
Kendü gide dörd ogul bunda kala

Ol hakikat diri-durur ölmedi
Şol kişi öldikim oglu kalmadı

(I/1,b.5,9,10,s.495)

Ona göre "kutluluk ve saadet, iş bilen ve dünyada Allah'a lââyık amel kılanlar içindir. Bu kimselerin, kendileri dünyadan gidip, bedenleri ölse bile; canları ölmez.

Âşık Paşa kişinin ölmeden önce öleceğini bilmesi ve bu idrâk ile doğru hareket etmesi gerektiğini vurgulamış; üstelik bunun yolunu da göstermiştir. "Kişi dünyada Allah'a lââyık işler yapmalı, öldükten sonra dahi kendini iyilikle anmaya sebep olacak eserler bırakmalıdır." Âşık Paşa bunları bu şekilde yapabilen kişiyi iş bilen kişi olarak isimlendirmiştir.

Devlet ol kimselerün kim iş bile
Dünya içre Hakk'a lââyık iş kıla

İçi kala kendü gide dünyadan
Cânı çlmeye ölürse bu beden

İy yarayanlar uşbu içe cehd idün
İş içinde pâdişehle âhd idün

(I/1,b.2,3,4,s.497)

Dünya geçici ve vefasız olması sebebiyle kişinin sadece ömrünü bu dünya için harcaması doğru değildir. Yiğit kişi ölmeden önce ölebilen (nefsini öldüren) ve geride iyilikle anılacağı eserler bırakan kişidir.

Eyle işlen kim geçicek rüzigâr
Kala sizden dünyada bir yâdigâr

Anı gören ana sizi dem-be-dem
Eydeler kim zihi yol zihi kadem

Eyle etmen kim görenler kakıya
Ardunuzça kamu la'net okıya

Uşbu dünya bâki kalmaz kimseye
Cân gönül harc eylemen bu dünyeye

Dünyadan hiç kimsene almadı dad
Devlet anun kim koya bir eyü ad

(I/1,b.5,6,7,8,9,s.497)

3.11. Alp ve Alperenin Özellikleri

Âşık Paşa Garpnâme'de alpliğin dünyevî olanına alp ve dinî olanını da alperen diye isim vermiş ve ikiye ayırmıştır. Alp yiğit, kahraman demektir. Ayrıca Âşık Paşa bunları her birinin olabilmesini belli şartlara bağlamıştır. Ona göre dünyevî alp olarak kabul edilmenin şartı dokuz alete sahip olmaktır.

1. Alpliğin ilk şartı (aleti) cesarettir; çünkü yiğit onsuz olmaz
2. Kişinin kuvvetli olması
3. Gayretli olması

4. Alp olan kişinin atının olması
5. Vücudunu kaplayan zırhının olması
6. Yayının olması
7. Kılıcının olması
8. Süngüsünün olması
9. Son şart da yanında giden arkadaşının ve dostlarının bulunmasıdır.

Âşık Paşa dünyevî alpliği din içindeki alpliği anlatabilmek için özellikle dile getirmiş olabilir. Çünkü dünya alpliği için gerekli olan aletlerin yerini tutmak üzere din alpereni için de dokuz aleti şart olarak göstermiştir.

Âşık Paşa'ya göre alperenin özellikleri ise şu şekildedir:

1. Kişinin nefsini yenmesi ve ona karşı durabilmesidir. O gece gündüz nefsi ile uğraşmalı ve sonunda nefsini aklına baş eğer hâle getirmiş olmalıdır. Ayrıca bunların dünyadaki diriliği de Tanrı'nın emrine uygun olmalıdır.

Din içinde şoldur alplik kim kişi
Nefsini basmak ola her dem işi

Dün ü gündüz çalışa nefsi-y-ile
Tâ ki nefsi düzige 'aklı bile

Şöyle oldı bularun girlikleri
Kim Çalap emri ola birlikleri

(II/2,b.9,10,11,s.561)

Şair din alpi olan alperen için gerekli dokuz şartı(aleti) saymadan önce uzun uzun din içindeki alp olan kişinin tasvirini yapmıştır. Din içinde alp olan kişi "Tanrı'nın emirlerinden çıkmamalı; dünyaya da fazla bağlanarak ardından koşmamalıdır. Ayrıca ondan nefsin ulu

askerleri olan çekememezlilik, cimrilik, günah ve bozuk işler olmamalıdır; çünkü bunlar pek çok din sahibini yolundan alıkoymuştur.” Kısaca Âşık Paşa din içinde alp olabilmenin yolunu nefsi ve onun askerlerini yenmek olarak görmüştür diyebiliriz.

Emr içinden taşra nesne sevmeye
Dünyayı sayd eyleyüben kovmaya

Hem hased hem buhl u hem fisk u fesād
Niçe din ehlin bular kılur kesād

Nefsde bunlardan ulu yokdur çeri
Alp er oldur kim sıya ol leşkeri

(II/2,b.7,s.563)

Âşık Paşa böylece alperen olmanın şartlarını belirtmiştir:

1. Din içinde alp olan kişi önce veli olmalıdır; o kişi her türlü zorlukta bununla başa çıkabilir. Eğer onda velilik yoksa; onun din yolunda yiğit olmadığı hemen ortaya çıkar.

İlk veli olmak gerekdür ol kişi
Kim anunla başa ilte her işi

Ger vilâyet olmasa anda ‘ayân
Din yolında alp degül belli beyân

(II/2,b.4,5,s.565)

Âşık Paşa'nın bu konuda örnek olarak verdiği âyet şudur :

- İyi dinleyiniz; Allah'ın veli kulları için hiçbir korku yoktur; onlar mahzun da olacak değillerdir Yunus 62.

(II/2,b.8,s.565)

2. Din içindeki alp olabilmenin ikinci şartı nefsin gücünü, kuvvetini yok etmektir. Buna erenlerin yaşayış şekli olan riyâzet denir; zaten din için de gerçek erliğin belirtisi budur. Kim nefsin gücünü kırmayı âdet edinmemişse; yiğit değildir, bu yüzden o nefsine

hâkim olamaz. Bir kimse kendi nefsinı yenememişse; onun din için de yiğitlik göstermesi boşunadır.

İmdi gör ne'ymiş ikinci âletin
Şoldur ol kim üze nefsün tākātın

Ol riyāzetedür erenler dirligi
Din içinde ol belürtdi erligi

Kimde kim yoksa riyāzet er degül
Anun-ıçun nefsinı yiner degül

Çünkü kendü nefsinı ol yinmeye
Din içinde niçe alplık eyleye

(II/2,b.2,3,4,5,s.567)

3. Her işin denetim altına alınıp, kontrol edildiği yeterliliği şart olarak ileri sürülmüştür. Âşık Paş Hz. Muhammed'i örnek olarak göstermiş; "eğer onda kifâyet olmasaydı; halkı Tanrı'ya çağırıp davet de etmesi mümkün olmazdı" demiştir.

Ol kifâyettür ki başlarda olur
Anun-ıla her bir iş zabta gelür

Ger kifâyet olmayaydı enbiyâ
Halkı niçe ündeyeydi Tanrı'ya

Bu kifâyet birle yolu açdılar
Halk içinde hayr u şeri seçdiler

(II/2,b.9,10,11,s.567)

4. Dördüncü şart canı uçarak götüren aşktır; o eşkin(gözyaşının) yügrük atı ve uçan kuşu geçen bir binittir. Dinin yiğitleri aşk atına bindikleri için; hiçbir ordu, onlara karşı duramamıştır. Bu din aşk ile açılmış; kibir ve kin de aşkın elinde can vermiştir. Bu yüzden aşk din yiğidi için büyük alettir; asıl kutluluğa erişen de aşk atına binen candır.

Ol bu 'ışkdur kim canı gtrr uçar
Yügrük atdan ol uçar kuşdan geçer

Bindiler 'ışk atına din alpieri
Karşularına durmadı hergiz ęeri

'ışk-ıla açıldı āhir uşbu din
'ışk elinde fāni oldu kibr  kin

'ışk ulu ālet-durur din alpına
Bahtulu ol cān kim ol 'ışka bine

(II/2,b.5,6,7,9,s.569)

5. Diğer şart, kişinin tevekkül sahibi olmasıdır. Āřık Paşa tevekkülü elbiseye benzetmiştir. Alperen tevekkül elbisesini giyen ve yönünü Hakk'a tutan kimse olmalıdır. Çünkü tevekkül onun için zırh olur ve onunla canı da gönlü de kuvvet bulup sağlamlaşır. Böylece onu dünya düşüncesi ve şeytanın vesvesesi gibi hiçbir ok asla tesir etmez. İşte, peygamber ve velilerin hepsi her zaman eksiksiz ve doğrudan doğruya Tanrı'ya tevekkül kılıp güvenmişlerdir.

şol-durur ol kim tevekkül tanımı
Tanana v duta Hakk'a yönini

Ol tevekkül ana muhkem berk ola
Kim anunla canı gönli berk ola

Geçmeye hergiz ana düşman ohı
Ya'ni dünya fikri v řeytān ohı

Kimde kim yoksa tevekkül er degül
Kendü nefsi leşkerin yiner degül

(II/2,b.1,2,3,4,s.571)

Nitekim ol enbiyā v evliyā
Kıldılar düpdüz tevekkül Tanrı'ya

Bu tevekküldür tanı din ehlinün
Anun-ıla alpı oldı bu dinün

(II/2,b.5,7,s.571)

Âşık Paşa burada şu âyete yer vermiştir :

- Artık kararını verdiğin zaman Allah'a dayanıp güven Âl-i İmran 159.

(II/2,b.6,s.571)

6. Bir şart da Hz. Muhammed'in beline kuşandığı islamiyettir.

Ol dahı bitdi yine bir gör bu kez
Ne'ymiş ol altınçı âlet sor bu kez

Ol şeri'at biligidür iy safâ
Kim kuşanmışdı anı ol Mustafa

(II/2,b.9,10,s.571)

7. Âşık Paşa yedinci şart olarak islamiyeti beline kuşanan alperen için ilim kılıcını eline almasını istemiştir. Ona göre İslamiyeti beline kuşanan din alpinin ilim kılıcını da eline alması gerekmektedir. Şeytanın askerlerini asıl alt eden de ilimdir. Bu yüzden kimde ilim varsa o, nefsinin yenmiş ve kendi şeytanının başını kesmiştir. Ayrıca peygamber ve veliler bu din yolunu ilim sayesinde açmışlardır.

Çün şeri'at biligin takdun bile
İmdi bu kez al 'ilm kılıcın ele

Bu 'ilimdür âletün yidinçisi
Anun-ıla basılır şeytan süsi

Kimde kim 'ilm oldı nefsi basdı ol
Kendü divin yindi başın kesdi ol

Enbiyâ vü evliyâ bu 'ilm-ile
Açdılar din yolını kıldan kıla

(II/2,b.5,6,7,9,s.573)

8. Âşık Paşa alperenin yaptığı işte başarılı olabilmesinde şart olarak "himmeti" yani Tanrı'nın yardımını da şart koşturmuştur. Çünkü ona göre herşeyde takdir Tanrı'nındır.

Âletün sekzinçisi himmet-durur
Kim ırakdan düşmana irer zahm-durur

Sünüsü himmet-durur din alpinün
Ol sıdı burnın bu şeytaân kalbinün

Pes bu himmet er elinde sünüdür
Er isen din düşmanın anunla ur

Düşmanı urmaga key âletdür ol
Anun-ıla açılır bu togru yol

(II/2,b.2,3,5,6,s.575)

9. Son şart ise alperen için canından bile geçen doğru arkadaştır. Âşık Paşa'ya göre dünyadaki en büyük âlet doğru arkadaştır; bu din öyle dostlar sayesinde yayılmıştır.

Cümle oldı kaldı bu kez toru yâr
Kim kıla ol yâr-ıçun cânın nisâr

Ulu âlet togru yâdur dünyada
Yâr-ıla açıldı bu din iy dede

Yalnuzın hiç kimsene yol varmadı
Olmayınça yâr, işin başarmadı

Her nebi kim geldi mülke dutdı yâr
Her veli bir yârı kıldı ihtiyâr

(II/2,b.6,7,8,9,10,s.575)

Pes bilün tokzınçı âletdür bu yâr
Dünyada din yâr-ıla dutdı karâr

(II/2,b.2,s.577)

Ona göre, insanın ya dünyada yiğit ya da din içinde hâkim önder olması gerekir. Şâyet böyle değilse hesaba katılmaz, onun ömrü geçer; fakat faydalı bir işi olmaz.” Âşık Paşa alperen için gerekli bu dokuz aletten hiç olmazsa kişinin birine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Kişi dünyada ya yiğit ya da alperen olmalıdır; şâyet böyle değilse şaire göre o kişi hiç dünyaya gelmemiş saymıştır.

İmdi gelsun her ki ‘aklı var-ısa
Kendü ‘aklı kendüziyle yâr-ısa

Anlayasun kim bu hünerlerden biri
Kimde varsa dünyada oldur diri

(II/2,b.7,8,s.577)

Yâ kişi dünyâ içinde er gerek
Yâ din içre hâkim ü server gerek

Yohsa bilsün gelmedükdür seıgışa
‘Ömri geçdi irmedi bir sag işe

(II/2,b.9,10,s.577)

3.12. Cahilliğin Tanımı

Âşık Paşa, Garib-nâme’de kişiyi kendisini ilimle güzelliştirmesi, bilgili olması noktasında çok uyarmıştır. Çünkü ona göre ancak bilen kişi gerçek insan olabilecek ve kurtuluşa erecektir. (Bkz. İlim, âlim, bilgi)

Âşık Paşa sık sık cahil insanla ilgili ipuçları vererek bu kötü özelliklerden uzaklaştırmak istemiştir. Ona göre cahil için çekilen emek boşunadır. Onun manadan ve gerçeklerden haberi yoktur. Onun özellikleri ancak kendine hastır.

Âşık Paşa cahil kimseye söylenen sözlerin fayda etmeyeceğini; çünkü onun bunları işitip fakat kabul etmeyeceğinin bildirmiştir. Bunun sebebi de onun söylenenleri anlayacak, manadan hikmet çıkaracak kapasitede olmamasıdır. Âşık Paşa, burada okurunu uyararak cahil için boşuna kendini üzme, ondan bir sonuç elde edemezsin demek istemiştir.

Cāhile söz ũkiři assı degũl
Çũn işidũp ma'niyi kılmaz kabul

(I/1,b.5,s.387)

Âşık Paşa atalardan söylenegelen atasözü özelliğinde olan bir sözü tekrarlamıştır. “ Onlar, inci sedefte, misk ceylanda; gönül velilerde, lâf ise cahilde bulunur demişlerdir. Cahile öğütle sıkıntı verme, çünkü onun canı yeteneksizdir, ondan bir şey ortaya çıkmaz.” Âşık Paşa cahil kişinin özelliklerinden biri olarak çok konuşmayı göstermiştir. Ayrıca cahile söylenen öğütler onun için bir sıkıntı sebebidir; çünkü o bunları anlamaktan uzak olduğu için bu durumda bir sonuç alınmaz.

Dũr sadefde didiler āhuda nāf
Gönũl erenkerdedũr cāhilde lâf
Cāhile renc iltmegil hāsıl degũl
Zira kim cānı ana kābil degũl

(I/1,s.6,7,s.427)

Âşık Paşa cahillere karşı nasıl davranması gerektiğini de açıklamıştır. Ona göre cahille uğraşmak uzak bir yola gitmektir.

İmdi bu kez cāhile nitmek gerek
Bu uzak yolda niçe gitmek gerek

(II/2,b.11,s.911)

“ Dũnyada bilgisizlerin bulunmadığı bir yer yoktur; sen cahillerin ālimlerden çok olduğunu iyi bil. Cahile cevap verme ona verilecek cevap susmaktır; insanların cahile böyle davranması hem edep, hem de en doğru harektir. Dilini tut ve başka sözler açma; çünkü susanlar ahirette azarlanmayacaklardır.” Âşık Paşa dũnyada cahillerin bulunmadığı bir yer olmadığını vurgulamış ve onların ālimlerden daha çok olduğunu bildirmiştir.

Kısaca şair, insanı üzecek mutlaka çevresinde birkaç cahil kişinin olacağını düşünmüş ve bunun için kişinin ne yapması gerektiği konusunda bilgi vermiştir.

Çün cāhilsüz dünyada yir yok-durur
Bil ki ‘ālimden bu cāhil çok-durur

Cāhile hamuş u üskütdür cevāp
Halka ol hem yüz suyıdır hem savāp

Dilğni dut girme gegme sözlere
Yarın olmaya ‘itap dilsüzlere

(II/2,b.1,2,3,s.913)

Âşık Paşa'nın burada yer verdiği hadis şudur :

- Susan kurtulmuştur.¹

(II/2,b.4,s.913)

“ İnsanoğlu söz ile yücelik kazandığı gibi yine söz ile bütün âlemi ele geçirmiştir. Yalnız cahilden uzak dur ve sözünü bilgisize söyleyip de küçük düşürme” Âşık Paşa insanın söz sayesinde değer kazandığını ve âleme söz geçirdiğini vurgulamıştır.

Söz ile oldı mükerrerrem âdemi
Söz-ile dutdı bu cümle ‘âlemi

(II/2,b.5,s.913)

İlla cāhilden sakıngıl sözüni
Söyleyüp hor eyleme kendüzüni

(II/2,b.8,s.913)

¹ es-SUYŪTÎ, Celāleddin bin ebî Bekr (1990). El-Camîu's-Sağîr, 8819 numaralı hadis

Âşık Paşa burada şu âyet ve hadise yer vermiştir :

- İnsanı o yarattı ona konuşmayı o öğretti Rahman 34

(II/2,b.6,s.913)

Âşık Paşa'nın bu konuda örnek olarak verdiği söz şudur :

- Ahmakın cevabı sükuttur.

(II/2,b.8,s.913)

Âşık Paşa'ya göre söz gönülde inci gibidir; onu bilgisize söyleyip değersiz etmek lâzımdır. İnciyi sarraftan başkasına vermemek ve altını da sıradan bir dükkân sahibinin kazandığı para ile değiştirmemek gerekir. Kişi eğer gerçek yiğitse, sözü gerçek sahibine söylemeli ve cahili susturmalıdır. Âşık Paşa insanın söylediği sözün gönülden gelen, gönülde yer etmiş bir inci olduğunu ileri sürerek inci değerindeki sözün cahile söylenerek harcanmaması gerektiğini vurgulamıştır. İnci değerindeki söz sarraf özelliğinde olan onu anlayan bilgili kişilere söylenmeli ve altın de para ile değiştirilmemelidir. Bu değer bilmemek olur ki güzel bir şey değildir. Kişi gerçekten insansa değerden anlıyorsa sözü ehline söylemeli ve cahili susturmalıdır. Ayrıca kişi cahillere söz hakkı vermeyerek gerçekten insan sarrafı olduğunu göstermelidir.

Söz gönülde gevhere benzer i yâr

Câhile söylep anı eyleme hor

Cevheri virme dükândâr eline

Altını deşürme dumru pulına

İssine söyle sözi söyler-isen

Üsküt eyle câhili ger er-isen

(II/2,b.9,10,11,s.913)

Âşık Paşa cahille uğraşılması, ilgilenilmemesi uyarısını yapmış ve onu yenmenin tek yolunun da bu olduğunu vurgulamıştır. Cahile karşı kişinin tek silahının susmak olduğunu tekrar ederek tutulacak doğru yolun da ne olduğunu vurgulamıştır.

Cāhile dek durman olur söylemek
Yohsa söylendükçe söz artar emek

(II/2,b.1,s.915)

Bir cevābı cāhilün üsküt imiş
Karşu söyleşmek anunla od-ımış

Cāhili üsküt-ıla basdı basan
Dek durana ürdüğün kesdi basan

Cāhile üsküt-ıla virgil cevāb
Üsküt u hamuş ana 'ayn-ı savāb

(II/2,b.2,3,5,s.915)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Âşık Paşa'nın "Garib-nâme" adlı eserindeki eğitim unsurlarının incelenmesi sonucunda bazı noktalar belirlenmiştir. Herşeyden önce XIV. Yüzyılın kültür ve edebiyatımızın inşasında büyük katkıları olan şairin eserini yazma sebebi insandan yola çıkarak bütün bir toplumu eğitmektir.

Garib-nâme XIV. Yüzyıl Türk kültürünü büyük ölçüde kendinde toplamış; insanlara hedefler göstererek nasihat edebiyatı içinde haklı bir yer edinmiştir.

Şair, eserinde okuruna kâinatın "sukuti" nağmelerini dinlemesi ve kendisini anlamaya çalışması noktasında rehberlik etmiştir:

Toptolu ma'ni-durur uşbu cihân
Gözi açuk gönüle göynür 'ayân
(I/1,b.6,s.107)

Ona göre önemli olan kişinin kendini bilmesi, gördüklerinden ibret almasıdır. Çünkü kişi kendini bilerek doğruyu görecektir ve Hakk'ı bulabilecektir.

Âşık Paşa insanın manevi(ruh) yönünün Tanrı tarafından ona verildiği, bu sebeple de onun ölümsüz olduğunu vurgulamış; insanın kendinde olan ve ölüme mahkum olan beden, nefis... gibi yönlerini aşarak; onlara esir olmadan, kalıcı olan ruha yönelmesi ve dünyadayken hayatını ona göre düzenlemesi üzerinde durmuştur. Fakat bunun kolay olmadığını da kabul etmiş ve sık sık bu hususu vurgulamıştır:

Degme cān-ıla likā mı alınur
Bin can içre anda bir cān bulunur
(I/1,b.7,s.307)

Şair kâinattaki gizli açık, canlı cansız her varlığın(yer-gök, ay-güneş, bitkiler, yıldızlar, kış, yaz, melekler...) vazifelerini bilip yerine getirdiklerini savunmuş; insanın ise görevinin kendini bilmek ve Hakk'a kulluk yapmak olduğunu dile getirmiştir. İnsan sadece suretten ibaret değildir. Bunları bilmeyen kişiye insan denilemez: o, üzerine düşeni

yapmadığı için hayvandan da aşağıdır. Çünkü bilmek ve bildirmek insanın görevidir. İnsan bu özelliğiyle tıpkı bir kandil gibi geldiği meclisi aydınlatmalıdır; eğer böyle değilse onun varlığı da yokluğu gibidir:

Âdemi çün kim meseldür kandile
Pes gerek kim yahtu vire mahvile

Yanmaduk kandile benzer bil anı
Var-iken yokdur yoga saygıl anı

(I/2,b,8,11,s.989)

Âşık Paşa için bilgi çok önemlidir; o, bilgisiz insanı hiç yaşamamış hatta dünyaya hiç gelmemiş saymıştır. Bilginin gerek Eflâtun ve Aristo da gerekse Farabi ve İbn-i Sinâ da önemli bir yeri vardır. Üzerinde birleştikleri görüşe göre, insanoğlu ahiretteki nasibini dünyada kazandığı bilgiye bağlı olarak alacaktır. Bu görüş Âşık Paşa için de geçerlidir. Ona göre bu dünyada kör olan, ahirette de kör olacaktır. Bu şu demektir; bu dünyada cennet ve cehennemi bilmeyen ve ona göre bir yaşam sürmeyen cennete giremeyecek, mahrum kalacaktır.

Ayrıca ona göre kişi aklıyla üstündür. Akıl insan için en büyük güçtür, fakat akıl insanın doğruyu görmesini ve yanlışlardan uzak kalmasını sağlamalıdır; onun deyişine göre tedbir sahibi olmalıdır; yoksa bunları göstermeyen kuru aklın sahibine bir yararı yoktur.

Âşık Paşa akıl kadar bilicinin de önemli olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre insan yaptığı işin aslını bilmelidir. Burada şair anlam arayışı içindedir ve bunun herkes tarafından yapılmasını istemektedir. Çünkü insan hayatta başına gelebilecek acılara, sıkıntılara ve zorluklara bir anlam yükleyerek katlanabilir.

Her işün kim aslını bilmeyesin
Hod ol işden fâyide bulmayasın

(I/1,b.11,s.93)

Ayrıca onda bütün eğitim sistemleri için geçerli olan birlik fikri, birlik şuuru bilgi kadar önemlidir. Ona göre insanı hem bu dünyada hem de ahiret yaşamında kurtaracak olan birlik fikridir.

Âşık Paşa Garib-nâme’de bilinen kaderci yaklaşıma da karşı çıkmıştır. Yanlış tevekkül anlayışını gösterdiği misallerle ve yaptığı uyarılarla yıkmaya çalışmıştır. Ona göre dünyadaki herşey de Tanrı’nın izni olmalıdır; fakat bu izin istediğinin, seçiminin sonunda verilen bir takdir kararıdır. Bununla birlikte kişi edindiği bilgilerle doğru karar vermeye çalışmalıdır. Şaire göre kişi bir iş için herşeyi yaptıktan sonra veya artık kararını verdikten sonra gerisini Tanrı’ya havale etmelidir; yani yapılacak bir şey olmadığında yapılacak tek şey durumu kabul etmektir. O’nda “dünyadan elini eteğini çekme” anlamında bir tevekkül anlayışı yoktur. O, miskinliği hoş karşılamamıştır. Dünya için insana bedenen, fikren çalışmak, gayret etmek hatta azimli olmak yaraşır; fakat diğer taraftan da düşünmeli, yorumlamalı, sorgulamalıdır. Kişi ancak o zaman kendini ve dolayısıyla Rabbi’ ni bulacak; bu ömür sermayesini de doğru kullanmış olacaktır.

Şaire göre insanın tüm yaşamı eğitimle içiçedir. İnsanın ömrü ve bu ömürde öğrenilecekler ise sınırlıdır. O zaman kişiye düşen düşünmek, ders almak, idrâk etmek, bir mürşide bağlanmak ve bunların sonucunda insan olabilmektir.

Âşık Paşa ömrün kısalığı ve dünyanın vefasızlığına dikkat çekerek insanı hayatını doğru kullanma noktasında uyarmıştır. Çünkü ömür, Allah için kaygılanmaya değer özelliktedir. İnsan dünyaya başıboş yaşamak için gelmemiştir. Bu yüzden sık sık kendisini sorgulamasını gerekmektedir.

Garib-nâme’de birçok kez ruh ile bedeni karşılaştıran şair bu karşılaştırmada hep ruhu (manayı) üstün tutmuştur. Ona göre beden tüm kötülüklerin anasıdır; oysaki ruh hep iyilik ve güzellik peşinde insanı doğru yola sevk etmektedir.

Bir kişinin ahlâkının sağlamlığını ve güzelliğini yaptığı hareketlerin gösterdiğine inanan Âşık Paşa mizacın yani karakterin dışa yansımaları olarak eylemleri görmüştür.

Âşık Paşa İslâmi hükümlerden ayrılmadan tasavvuf inancı için de öğütler vermiştir. Duygu ve düşüncelerini ispat etmek için bazı tekrarlar ile birlikte 358’âyete yer vermiştir. Bunların yanında içinde hadis ve hadis anlamı içeren ifadeler ve bunlarla birlikte kelam-ı kibar (atasözü) kullanmıştır ki bunlar da 88 tanedir. Ayrıca önerdiği insan modelinin niteliklerini tasvir ederken sık sık hikâyelere başvurarak fikrini somutlaştırmak istemiştir.

Sonuç olarak Âşık Paşa, toplumu eğitime amacını gözeterek yazdığı Garib-nâme’de yaşadığı devir içinde çağına uygun bir insan modelini sunmuştur. Bu modele baktığımızda onun bu ideâl insanda görmek istediği temel özelliklerin akla, bilgiye, ahlâkâ ve inanca dayalı olduğunu görürüz.

Aslında çizilen bu ideâl insan modeli değerini bugün dahi korumaktadır; çünkü dünyaya gelen insanın serüveni hangi çağda olursa olsun birbirine benzemektedir. Değişen hayat şartları insanın yaşamını değiştirebilir; fakat onun içinde yaşadıkları ve hayat serüveni aslında hep aynıdır. Bu da bize Klâsik Türk şiirinin bugünün insanına hâlâ hissettirecek ve söyleyecek bir şeylerinin olduğunu kanıtlamıştır ki çağları aşan bu sözler değerini yakaladığı insanın bu ortak serüveninden, samimiyetinden ve derinliğinden almaktadır.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, Şeyh İsmâil İbn-î Muhammed el (1985). Keşfu'l-Hafâ, Beyrut
- Aliyyu'l-Müttaki (1993). Kenzu'l-Ummâl, Beyrut
- BANARLI, Nihad Sami (1987). Resimli Türk Edebiyatı, İst, M.E.B.
- BİLHAN, Saffet (1991). Eğitim Felsefesi, Ank, c.I
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmâil el (1979). Sahih-î Buhârî, İst, el-Mektebû'l-İslâmî
- Büyük Türk Klâsikleri (1985). İst, c. I
- ÇELEBİOĞLU, 'Amil (1998). Eski Türk Edebiyeti Araştırmaları, İst, M.E.B. Yayınları
- Dârimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdürrahman ed(1981). Sünen-î Dârim-î, İst: Çağrı Yayınları
- HATİB-İ BAĞDADÎ (1983). El-C'ami, Riyad: Mektebû'l, Maarif
- İZ, Mahir (tarihsiz). Tasavvuf Mahiyeti Büyükleri ve Tarikatlar, 3. Baskı
- Karahan, Abdülkadir (1998). Türk Kültürü ve Edebiyatı, İst, M.E.B. Yayınları
- KAVCAR, Cahit (1994). Edebiyat ve Eğitim, II. Baskı, Ank: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- KAZVİNÎ, Abdullâh Muhammed b. Yezîd (1975). Sünen-î İbn-î Mâce, Beyrut: Dâru İhyâ'ut-Türâsi'l-Arabî
- KÖPRÜLÜ, Fuad "Âşık Paşa" (1965). Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, İst, c.1
- MENGİ, Mine (1991). Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi NÂBÎ, I. Baskı, Ank, Atatürk Kültür Merkezi
- MÜTTAKÎ, Aliyyu'l (1993). Kenzü'l-Ummâl, Beyrut
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Âşık Paşa" (1991). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İst, c.4
- PALA, İskender (1989). Dîvan Şiiri Sözlüğü, Ank, Akçağ Yayınları

- SEHAVÎ, Muhammed Abdurrahman es (1985). El-Mekasîdû'l-Haseneh, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife
- SUYÛTÎ, Celâleddin bin ebî Bekr es (1990). El-Camîu's-Sagir, Lübnan: Dârü'l-Kitabü'l-İlmîyye
- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed İbn-i Muhammed et (1994). Müşkilü'l-Âsâr, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle
- TATÇI, Mustafa (1990). Yunus Emre Divanı İnceleme, Ank: K.B.Y.
- TATÇI, Mustafa (1991). Yunus Emre Divanı, Ank: Akçağ Yayınları
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1992). Türk Dünyası El Kitabı,I. Baskı, Ank: K.B.Y.
- ULUDAĞ, Süleyman (1978). Kuşeyrî Risalesi, II. Baskı, İst, Dergâh Yayınları
- ÜNVER, İsmail "Mesnevi" (1986). Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Temmuz, Ağustos, Eylül: T.D.K. Yayınları
- YAVUZ, Kemal (2000). Garib-nâme, İst: T.D.K.Y.
- YELKENCİ, Raif (1940). Büyük Türk Şairi Yunus Emre Kimdir? Cumhuriyet Gazetesi, s.3
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). İst:Ötüken Neşriyat, c.1
- ZERKÂNÎ, Muhammed İbnü Abdü'l-Bakî (1983). el-Mevâhibü'l-ledünniyye, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife